

ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ
ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN
DESPĂRȚĂMÂNTUL „VASILE MOGA” SEBEȘ

ASTRA SABESIENSIS

Număr 3, 2017

Editura Argonaut
Cluj-Napoca
2017

ASTRA SABESIENSIS

Proiect finanțat de Primăria Municipiului Sebeș

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Harald Heppner (Graz);
Prof. univ. dr. Daniela Lombardi (Pisa);
Prof. univ. dr. Oliver Schulz (Clermont-Ferrand);
Conf. univ. dr. Vasile Ciobanu (Sibiu);
Conf. univ. dr. Ioan Cârja (Cluj-Napoca);
Conf. univ. dr. Ana Victoria Sima (Cluj-Napoca);
Conf. univ. dr. Florica Bohîlțea Mihuț (București);
Conf. univ. dr. Florin Dobrei (Reșița);
Conf. univ. dr. Sorin Bulboacă (Arad);
Conf. univ. dr. Hadrian Gorun (Fărgu-Jiu);
Lect. univ. dr. Mihai Croitor (Cluj-Napoca);
CS III dr. Mircea-Gheorghe Abrudan (Cluj-Napoca);

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Drd. Mihai-Octavian Groza - directorul revistei;
Dr. Oana Habor - redactor-șef;
Dr. Diana-Maria Dăian - secretar de redacție;
Dr. Andreea Oana Dăncilă Ineoan;
Drd. Nicolae Dumbrăvescu;
Drd. Iuliu-Marius Morariu;
Drd. Gabriela-Margareta Nisipeanu;

Traducerea și revizuirea textelor și rezumatelor în limba engleză:
Dr. Diana-Maria Dăian și Drd. Maria-Daniela Stanciu

Responsabilitatea conținutului materialelor aparține autorilor

ISSN 2457-8150
ISSN-L 2457-8150

Coperta: Costi Ghițulică

Despărțământul ASTRA „Vasile Moga” Sebeș, strada Crângului, număr 14, Sebeș, 515800, județ Alba, România, telefon: 0747-920019; e-mail: grozamihai@ymail.com.

Editura Argonaut, strada Ciucaș, număr 5/15, Cluj-Napoca, 400545, județ Cluj, România, telefon: 0740-139984, fax: 0264-425626; e-mail: editura_argonaut@yahoo.ro.

CUPRINS

Editorial..... 7

STUDII:

Daniel CAIN

Cadrilaterul în relațiile româno-bulgare (1913-1916)..... 11

Valeria SOROȘTINEANU

Protopopiatul Miercurea. „O anchetă” în anul 1915..... 23

István KOSZTA

„În chestia importului de porumb...”. Implicarea deputaților transilvăneni Nicolae Șerban și Teodor Mihali în tranzacțiile privind importul de porumb din Regatul României (1915-1916)..... 41

Daniel Aron ALIC

Ațiuni educative și economice de sprijinire a comunităților din Banat în perioada Primului Război Mondial. Secvențe din istoria Bisericii Ortodoxe Române..... 61

Dan PRISĂCARU

Robănești și Prunaru: mărturii perene ale înaltelor virtuți dovedite de ostașul român în Războiul de Întregire Națională 71

Maria Alexandra PANTEA

Imaginea frontului în presa ecleziastică din Banat (1914-1918)..... 89

Sebastian-Dragoș BUNGHEZ

Știri despre familia regală a României în paginile periodicelor arădene „Românul” și „Biserica și școala” în perioada Primului Război Mondial și a Marii Uniri 101

Mircea-Gheorghe ABRUDAN

Marele Război în memorialistica generalului sas transilvănean Arthur Arz von Straussenburg..... 117

Mihai-Octavian GROZA

Un memorialist transilvănean mai puțin cunoscut al Primului Război Mondial: căpitanul Ilie Stricatu 141

Iuliu-Marius MORARIU

Două perspective inedite asupra Primului Război Mondial: jurnalul lui Gustav Zikeli și însemnările lui Vasile Măgherușan 163

Florin DOBREI

For Unity and Nation. The People of Hunedoara in the Great War 173

Mihai Răzvan NEAGU

Considerații privind implicarea în realizarea Marii Uniri a studenților teologi români din Transilvania, care au studiat la Cernăuți în perioada 1875-1918 189

Mihai-Octavian GROZA, Diana-Maria DĂIAN

The Transylvanian Social-Democratic Movement in the Autumn and Winter of the Year 1918 205

Ioan POPA

Ancheta ASTREI privind jertfele românilor transilvăneni în Primul Război Mondial. Noi valorificări metodologice 221

RECENZII:

Mihai-Octavian GROZA

Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș (coordonatori), *World War I. The Other Face of the War*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2016 243

Mircea-Gheorghe ABRUDAN

Ioana Elena Ignat, *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916: însemnările vicarului Iacob Popa*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2011 247

Nicolae DUMBRĂVESCU

Maria Alexandra Pantea, *Relatări din Primul Război Mondial prezentate în presa ecleziastică din Banat*, București, Editura Tritonic, 2017 250

Oana-Maria MITU

Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului. Romanul unei vieți trăite (1914-1918)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut/Editura Mega, 2017252

Bogdan GOZMAN

Mihai-Octavian Groza, Diana-Maria Dăian, Iuliu-Marius Morariu, *Romanians Defending Vienna. The Romanian Central Military Senate of the Officers and Soldiers*, Saarbrücken, Éditions Universitaires Européennes, 2017255

Iuliu-Marius MORARIU

Tiron Albani, *Cum s-a făcut Unirea. Articole suprimate de cenzură din monografia Douăzeci de ani de la Unire de Tiron Albani. Pagini de istorie trăită*, ediție îngrijită de Istina Sima, postfață de Ioan Bedelea, Alba-Iulia, Editura Aeternitas, 2012.....256

Lista autorilor259

EDITORIAL

Primul Război Mondial, conflictul care a marcat sfârșitul „La Belle Époque” și a adus cu sine moartea a peste zece milioane de oameni, drame și suferințe resimțite până în zilele noastre, reprezintă astăzi miza unui imens șantier istoriografic, cercetători din lumea întreagă aplecându-se asupra studierii și analizării resorturilor care au dus la izbucnirea acestui conflict, asupra desfășurării și consecințelor acestuia, iar mai nou asupra impactului pe care acesta l-a avut asupra societății, în general, și indivizilor, în particular. O serie de publicații periodice, volume colective, dicționare, instrumente de lucru și baze de date (lista lor este mult prea lungă pentru a fi pomenite), au fost lansate în mediul academic, rechestionând, astfel, dosarul Marelui Război.

Conferințe, simpozioane, expoziții dedicate Marelui Război au fost și sunt organizate în toată lumea pentru a marca secolul scurs de la izbucnirea conflictului. Sebeșul, micul nostru burg din inima Transilvaniei, a găzduit, până la ora actuală, trei manifestări științifice, importante, dedicate acestui subiect: conferința „100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire” (5 decembrie 2014), Colocviile „Vasile Moga”, ediția a II-a: „Quo vadis Europa? Primul Război Mondial: istorie, cultură, mentalități (1914-1918)” (11-13 decembrie 2015) și ediția a III-a: „România în anii Marelui Război (1914-1919). Experiență și memorie” (26 noiembrie 2016); manifestări importante atât prin numărul participanților, cercetători și istorici consacrați, cât mai ales prin rezultate, materializate într-un volum colectiv (*Sebeș, timp regăsit. Lucrările Conferinței „100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire”*, coordonat de Rodica Groza) și un număr special al anuarului nostru.

Cel de-al treilea număr al anuarului „Astra Sabesiensis” impune publicația noastră ca singura publicație din mediul științific românesc care își dedică două ediții consecutive istoriei Primului Război Mondial și Marii Uniri. Studiile publicate abordează tematici din cele mai diverse, de la istoria militară, la cea economică, de la chestiunile diplomatice, la cele național-politice, de la imaginea războiului reflectată în presa vremii, la memorialistică. Toate acestea ilustrează vastul teren pe care îl oferă cercetarea istoriei Primului Război Mondial și Marii Uniri care, contrar opiniei unor „distingși” cercetători, ascunde, încă, multe fațete și episoade necunoscute, ce așteaptă să fie descoperite și valorificate. Prin cele 14 studii, care se remarcă prin claritatea textului, prin stilul personal, prin analiza și interpretarea

în profunzime a informațiilor documentare, sunt fie lansate noi piste de cercetare, fie completate sau rechestionate cercetări mai vechi.

Nu puteam încheia acest cuvânt introductiv, fără a ne exprima grațitudinea față de autorii studiilor și recenziilor redade în acest număr, care au răspuns cu promptitudine și seriozitate invitației noastre, față de membrii colegiului științific care s-au îngrijit de calitatea materialelor publicate, precum și față de membrii colegiului de redacție care au pregătit cu mult profesionalism acest număr.

Gândul nostru cel bun și sentimentele de recunoștință se îndreaptă spre Primăria Municipiului Sebeș care, în buna tradiție a mecenatului, prin sprijinul financiar oferit, în cadrul programului anual pentru acordarea de finanțări nerambursabile persoanelor fizice sau juridice fără scop patrimonial, pe anul 2017, a făcut posibilă apariția acestui număr al anuarului nostru și continuarea proiectului „Astra Sabesiensis”.

Nu în ultimul rând, aducem calde mulțumiri editurii Argonaut, Cluj-Napoca, precum și colectivului format în jurul acesteia, pentru disponibilitatea și profesionalismul dovedit pe parcursul colaborării noastre editoriale.

În încheiere, ne exprimăm convingerea că acest al treilea număr al anuarului „Astra Sabesiensis” va trezi interesul comunității academice, iar materialele publicate vor constitui puncte de reper în elaborarea viitoarelor cercetări dedicate istoriei Primului Război Mondial și Marii Uniri. Excelsior!

Drd. Mihai-Octavian Groza
Președintele Despărțământului ASTRA „Vasile Moga” Sebeș

Studii

CADRILATERUL ÎN RELAȚIILE ROMÂNNO-BULGARE (1913-1916)

Dr. Daniel Cain

Academia Română, Institutul de Studii Sud-Est Europene București

Este greu de înțeles desconsiderarea și dezinteresul pe care istoriografia românească a Marelui Război le arată raporturilor dintre Vechiul Regat și Bulgaria. În ceea ce privește campania românească, nu doar începutul dezastrului (Turtucaia), ci și izbăvirea (armistițiul de la Salonic) au venit dinspre sudul Dunării. Istoricii români au căpătat ușurința de a acorda atenție doar victoriilor, trecând cu vederea înfrângerile. Turtucaia nu este o excepție.¹ Cea mai bună dovadă o reprezintă absența oficialilor români de la festivitățile organizate de autoritățile bulgare în ultimii ani pe câmpul de luptă de la Turtucaia, locul celui mai mare dezastru militar suferit de armata română în Primul Război Mondial. În același timp, această bătălie reprezintă cel mai mare succes obținut de armata bulgară în timpul primei conflagrații mondiale. Deși facile, două sunt explicațiile des întâlnite pentru a ilustra ceea ce s-a întâmplat în toamna anului 1916 pe frontul dobrogean: lipsa de recunoștință a bulgarilor și lipsa de reacție a trupelor rusești.² Se ignoră faptul că, pentru bulgarul de rând, intervenția militară a României în cel de-al doilea război balcanic a șters cu buretele amintirea campaniei din 1877-1878. În ceea ce privește cooperarea militară româno-rusă din primele săptămâni ale campaniei din Dobrogea, lucrurile sunt mult mai nuanțate, necesitând un studiu separat. Deși în perioada interbelică autoritățile bulgare au publicat o serie importantă de documente diplomatice și militare din perioada 1914-1918, acestea rămân practic inaccesibile istoricilor români, din cauza barierei lingvistice. În plus, arhivele bulgare de la Sofia și Veliko Târnovo conțin informații extrem de utile pentru a înțelege cum a fost posibil dezastrul de la Turtucaia. De asemenea, ele pot lămuri una din micile controverse din istoriografia românească și bulgară: cine este vinovat pentru declanșarea ostilităților pe frontul din Dobrogea?

¹ Din considerente ideologice, bătălia de la Turtucaia abia este menționată în volumul publicat de Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion N. Oprea, Paul Opreșcu, *România în Primul Război Mondial*, București, Editura Militară, 1979, p. 161.

² Vezi, spre exemplu: Dan Fălcan, „Un an ca leii”, în *Historia Special*, an VI, număr 19, iunie 2017, p. 12.

În iulie 1913, România decide să-și trimită armata peste Dunăre, pentru a pune capăt celui de-al doilea război balcanic. În scurt timp, trupele române ajung aproape de Sofia, fără a întâlni vreo împotrivire din partea armatei bulgare, imobilizată la granița cu Serbia și Grecia. Este practic o plimbare militară printr-o țară lipsită de apărare: „*Nefericita Bulgarie! Satele sunt pustii de voinici. Trupele române cad asupra satelor, ca lăcustele*”.³ Au existat destule voci care au recunoscut că alta ar fi fost soarta acestei campanii militare dacă „*bulgarii nu ar fi fost încolțiți din toate părțile*”. Maiorul Dabija, atașat militar la Sofia, spune lucrurilor pe nume: „*Armata română intrase în război nu destul de bine pregătită, alimentarea s-a făcut foarte greu, serviciile sanitare au funcționat foarte slab, așa că atunci când a survenit holeră, toată lumea și-a pierdut capul, mulți ofițeri și soldați au murit de holeră*”.⁴ Apariția holerei nu a reprezentat „*un simplu incident*”, ci trebuie considerată „*o simbolică încununare*” a unor „*decenii de ușurință, de neglijență și de incapacitate în guvernarea țării*”.⁵ Numărul surprinzător de mare al victimelor înregistrate în timpul acestei scurte campanii militare, lipsită de ciocniri pe câmpul de luptă, prevestește ravagiile pe care tifosul exantematic le va face în timpul retragerii în Moldova.⁶

În vara lui 1913, prins între două fronturi, guvernul bulgar adoptă aceeași politică pe care o vor adopta și cabinetele române în primăvara lui 1918: conservarea statalității, chiar cu prețul unor pierderi teritoriale semnificative, în așteptarea unor vremuri mai bune sau chiar a unui miracol. În schimbul participării sale la cel de-al doilea război balcanic, România primește Dobrogea de Sud, invocând nevoia unei granițe strategice cu Bulgaria.⁷ Populația noii provincii este estimată la aproape 300.000 de locuitori, în special turci și bulgari.⁸ Chiar dacă românii reprezintă doar 5% din populația noului teritoriu, există destul optimism în cercurile politice de la București că această regiune va fi integrată cu succes în Regatul Român. Modul în care Dobrogea de Nord a fost colonizată după 1878 le dă încredere autorităților române în reușita misiunii lor. Prin urmare, se optează

³ Însemnare din jurnalul sergentului George Topîrceanu, din 30 iulie 1913. Pentru detalii, vezi George Topîrceanu, *Scrieri alese*, volum II, ediție îngrijită de Al. Săndulescu, București, Editura Minerva, 1971, p. 273.

⁴ Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, A 1710, General G. A. Dabija, *Amintiri din cariera militară, 1893-1920. Oameni, tipuri, obiceiuri, năravuri și sisteme de altă dată*, p. 355.

⁵ Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, ediția a II-a, volum I-II, îngrijit de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 2008, p. 227.

⁶ Potrivit datelor publicate de Oficiul Național pentru Cultul Eroilor, 2.705 de militari români și-au pierdut viața în timpul campaniei din Bulgaria, din vara lui 1913. Pentru detalii, vezi <https://once.mapn.ro/pages/view/95>, accesat la 10 Septembrie 2017.

⁷ Vezi, în acest sens: Ministère des Affaires Etrangères, *Le Traité de Paix de Bucarest du 28 juillet (10 août) 1913, précédé des Protocoles de la Conférence*, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1913.

⁸ George Georgescu, *Județul Caliacra din punct de vedere administrativ, financiar, economic, social și cultural*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1915, p. 3; Ion N. Cămărășescu, *Durostorul. Expunerea situațiunei județului la 1 decembrie 1914*, București, Tipografia Ion C. Văcărescu, 1915, p. 20.

pentru un regim excepțional al noului teritoriu românesc: privarea noilor cetățeni români de a-și alege parlamentarii și primarii, interdicția de a cumpăra proprietăți în restul regatului. Acest fapt stârnește nemulțumirea deputatului dobrogean Ioan N. Roman, care a militat mult timp pentru ridicarea regimului excepțional din Dobrogea de Nord: „Credința mea este că mai curând vom atrage elementele străine din noul teritoriu, asimilându-le și făcându-le să beneficieze de dreptul comun, decât ținându-le sub un regim special, sub dispozițiuni excepționale de lege”.⁹ Intrat în opoziție, fostul ministru Take Ionescu îi va reproșa guvernului liberal faptul că, în organizarea noului teritoriu, s-a inspirat prea mult după modelul Dobrogei de Nord: „E o foarte mare deosebire între anexarea de la 1878 și cea de astăzi. La 1878 noi anexam o provincie turcească, anexam o populație foarte rară, un amestec de oameni care nu trăise niciodată din viața liberă, căci îi luam de la turci. Mai avem și un avantaj: erau mulți români printre dânsii. Astăzi noi primim o bucată de pământ a cărei populație a avut viață constituțională timp de 30 ani de zile, mai mult sau mai puțin sofisticată, viață constituțională de orient, dar totuși viață constituțională. Din această populație, 140.000 suflete, cum spune chiar statistica noastră, sunt bulgari, care au fost stăpâni politici pe întreg teritoriul acesta. Acolo ei au trăit o viață constituțională de 30 ani de zile, viața unui Stat care în ultimul timp a fost într-o vrăjmășie acută cu Statul căruia ei azi aparțin. O asimilare completă absolută, de la început, n-aș fi îndrăznit s-o propun nici eu și cred că guvernul a făcut foarte bine că n-a propus-o. Nu se poate. Trebuie o scurtă perioadă de încercare în care și noi să cunoaștem mai bine pe noii noștri cetățeni și noii noștri cetățeni să cunoască mai bine țara căreia îi aparțin, să se împace mai lesne cu ideea că de astăzi înainte vor fi români, nu din punctul de vedere etnic-asta nu le cer-dar români din punctul de vedere politic, și că vor da nu numai o supunere oarbă și pasivă, dar și o supunere conștientă noii suveranități [...] Am anexat, pentru că era o trebuință a Statului român, și pentru că vecinii noștri n-au avut destulă minte să priceapă ceasul în care puteau să stea de vorbă cu noi, pentru ca anexarea să se facă prietenește, fără ca armata română să meargă sub zidurile Sofiei. Dar am anexat cu gândul că pe aceia pe care i-am rupt din patria lor, oricât de neînsemnați ar fi ei la număr, să fim pentru dânsii, nu oameni de aceeași rasă, căci nu suntem, dar oameni care, prin justiția noastră, prin toleranța noastră, prin civilizația noastră, să fim superiori foștilor lor suverani, care i-au guvernat, și cel puțin când își vor zice: am rămas bulgari în suflet, dar fiindcă nu ne-a fost soarta să rămânem supuși bulgari, tot e bine să fim supuși români, căci bulgari fiind, nicăieri nu se poate trăi mai bine decât sub sceptrul României”.¹⁰

Legea privind organizarea Dobrogei Noi este votată, în procedură de urgență, în primăvara anului 1914, fără o dezbateră parlamentară serioasă. Două sunt principiile fundamentale ale acestei legislații speciale: „1) stabilire a unei prime întocmiri administrative chemată să înceapă și să pregătească desăvârșita unificare administrativă a acestor ținuturi cu întregul Regat cu care sunt pentru totdeauna legate; 2) asigurarea unei

⁹ Desbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară 1914, număr 31/1 aprilie 1914, ședința din 28 martie 1914, p. 408.

¹⁰ *Ibidem*, Sesiunea ordinară 1914, număr 30/29 martie 1914, ședința din 27 martie 1914, p. 400, 404.

dezvoltări locale liniștite, atât de necesară după lungile zdruncinări ale războiului balcanic”.¹¹ Guvernul Brătianu este chiar învinuit de către opoziție că urmărește asimilarea populației din acest nou teritoriu într-un mod brutal, ceea ce nu avea cum să atragă simpatia noilor cetățeni români. Conservatorul Ion N. Lahovari își argumentează punctul de vedere: „D-lor, într-o provincie anexată, și care nu e populată-să nu ne facem iluzii-de oameni de același neam, de aceeași origine, de aceeași limbă cu noi, sunt două elemente, ca în fiecare țară. Este un element care cu greu se va supune dominației noastre, acel element însă e o minoritate, sunt oameni care se numesc intelectuali, care au participat, sub regimul de până azi, la viața publică: profesorii, avocații, publiciștii, foștii deputați, foștii candidați, foștii primari și funcționari; evident este că aceste elemente multă vreme au să regrete starea de mai înainte. Și eu nu le fac nici o imputare pentru această stare sufletească, dar nici nu prea putem conta ca, cel puțin pentru o generațiune, să devină sinceri, trup și suflet, cum se zice, cetățeni devotați ai patriei celei noi. O parte va fi poate mai puțin refractară, sunt și unii oameni cu mai puțină tărie de rezistență, dar mulți vor rămâne refractari, și chiar dacă în fapte se vor supune legilor și datorită lor către patria cea nouă, dorul, regretele, aspirațiunile lor vor fi în altă direcție. Dar aceștia, d-lor, formează minoritatea. Majoritatea însă, plugarul, omul de la țară, omul care își vede de pâinea de toate zilele, omul care ține la moșioara lui, mică sau mare, la petecul de pământ pe care-l cultivă, acela d-lor-și aici este secretul într-adevăr al anexărilor-acela, dacă nu-l vei amenința în interesele lui, dacă îi vei respecta cu scrupulozitate drepturile și situațiunea, dacă nu vei aduce, odată cu schimbarea regimului politic, și o perturbare economică și socială, care să zdruncine interesele celor mulți, acela, d-lor, lesne se va împăca cu regimul cel nou. Acestuia dacă îi vei da o mai bună și o mai regulată administrație, dacă îi vei aduce prosperitate și vei favoriza dezvoltarea intereselor sale materiale, dacă acela care va avea o prăvălie de închiriat, o va închiria, sub dominația noastră, cu 1000 de lei, în loc de 500, sau dacă își va vinde mai scump grâul și porumbul după deshiderea unei linii ferate, sau după construirea unei șosele, dacă vom dezvolta prosperitatea prin aportul bogăției noastre, dacă vom da din avuția noastră pentru înflorirea regiunii alipite nouă, foarte lesne masa populațiunii se va împăca cu dominația noastră, și repede va dispărea regretul stării de mai înainte. Spuneam că, după cucerirea materială bazată și sprijinită numai pe forță, va trebui să vină și cealaltă cucerire, singura durabilă, aceea a sufletelor”. Ori, din acest punct de vedere, Lahovari este îngrijorat de prevederile legii de organizare a noului teritoriu privitoare la dreptul de proprietate, care puteau să deposedeze zeci de mii de familii de „pământul pe care îl au de zeci de ani”.¹² Această grabă a autorităților de la București va crea mari neplăceri populației locale. Plecând de la premisa că „în Bulgaria exista la data anexiunii Dobrogei Noi același regim turcesc în privința proprietății imobiliare pe care-l găsisem la 1878 în Dobrogea veche”, legiuitorii români i-au deposedat practic pe proprietarii din Cadrilater de bunurile imobiliare, considerând că acestea

¹¹ *Desbaterile Senatului*, Sesiunea ordinară 1914, număr 29/13 aprilie 1914, ședința din 30 martie, p. 348.

¹² *Ibidem*, pp. 365-366.

sunt proprietatea statului, de la care puteau fi răscumpărate.¹³ Este o situație care va fi îndreptată abia după Marele Război. O altă prevedere controversată privea renunțarea la cetățenia română.¹⁴ Potrivit legii, locuitorii din Dobrogea Nouă, care deveneau automat cetățeni români, trebuiau să opteze, într-un interval de 12 luni, pentru acceptarea sau renunțarea la noua cetățenie. Renunțarea la aceasta aducea obligativitatea vânzării proprietăților. Calitatea de cetățean român urma să fie stabilită de către o comisie, care trebuia să întocmească listele cu noii cetățeni ai Regatului României. Practic, această comisie era obligată să examineze din oficiu situația tuturor locuitorilor din teritoriul anexat.¹⁵ Ministrul plenipotențiar bulgar la București, Simeon Radev, va considera că această legislație încâlca dreptul internațional, deoarece chestiunea cetățeniei locuitorilor din Dobrogea Nouă impunea negocieri cu partea bulgară. Radev îi transmitea prim-ministrului Vasil Radoslavov că este în interesul Sofiei ca această chestiune să rămână pendinte, „*deoarece în acest fel vom avea mâinile dezlegate pentru a recunoaște cetățenia bulgară a celor veniți din Dobrogea, imediat cum intră pe teritoriul nostru, fără nici un fel de formalități: termenul fiind stabilit fără acordul nostru, pentru noi nu este valid*”.¹⁶ Nu există decât o statistică parțială a acelor locuitori din Dobrogea de Sud cărora le-a fost recunoscută noua cetățenie. Astfel, în județul Caliacra (unul din cele două județe ale Dobrogei de Sud) au fost acordate, în 1915, 34.295 de diplome de recunoaștere a cetățeniei române. Din totalul acestor noi cetățeni români, cei mai numeroși erau etnicii turci (18.123), urmați de cei bulgari (15.722), de armeni (212), români (132), evrei (96), greci (9) și sârbi (1). Diplomele de încetățenire se înmânau doar bărbaților, soțiile și copiii beneficiind automat de cetățenia capului de familie.¹⁷

În pofida optimismului afișat de oficialitățile de la București, teritoriul anexat de România în vara lui 1913 se va dovedi a fi o adevărată bombă cu ceas. Există, în primul rând, o dificultate a recrutării personalului administrativ, a cărui activitate urma a fi îngreunată de proasta infrastructură rutieră și de telecomunicații.¹⁸

Nu doar din cauza sentimentelor minorității bulgare, cât mai ales a stării de furie și revanșă pe care campania românească o provoacă în societatea bulgară:

¹³ Ion Cămărășescu, Constantin Georgescu-Vâlcea, *Dreptul de proprietate asupra bunurilor imobiliare din Dobrogea Nouă*, București, Editura Tipografiei Urbana, 1921, pp. 3-4.

¹⁴ *Desbaterile Senatului*, Sesiunea ordinară 1914, număr 29/13 aprilie 1914, ședința din 30 martie, p. 365.

¹⁵ Ion Cămărășescu, Constantin Georgescu-Vâlcea, *Dreptul de proprietate*, pp. 23-24; *Monitorul Oficial*, număr 40, 24 mai/6 iunie 1914, pp. 1973-1976.

¹⁶ Централен Държавен Архив, ф. 176к, оп. 3, а.е. 78, л.54./Tsentralen Durjaven Arhiv, f. 176k, op. 3, a. e. 78, l. 54.

¹⁷ Serviciul Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Fond Ministerul de Justiție, Direcția juridică*, dosar 70/1914, f. 2, 64 (în continuare S. A. N. I. C.).

¹⁸ *Ibidem*, *Fond Ministerul de Interne*, dosar 17/1913, f. 49.

există sentimentul că, în vara lui 1913, România a privat Bulgaria de șansa de a culege roadele jertfelor sale de pe câmpul de luptă. În decursul următorilor trei ani, în pofida asigurărilor date de diplomați, resentimentele vor crește exponențial. Deși redobândirea ținuturilor macedonene reprezintă principalul scop al politicii autorităților de la Sofia, chestiunea Dobrogei de Sud începe să dobândească o importanță tot mai mare în discursul revendicativ bulgar. Așa se explică ferocitatea primelor ciocniri dintre soldații bulgari și cei români, din toamna lui 1916. Este de fapt un război care a fost amânat timp de trei ani; este războiul care nu a putut avea loc în iulie 1913.

Pentru a înțelege ceea ce s-a întâmplat în toamna lui 1916 pe frontul dobrogean, trebuie să vedem care au fost consecințele intervenției militare în cel de-al doilea război balcanic. În primul rând, putem vorbi de iluzia unei supremații în Balcani, aceea de a fi arbitrul acestei părți a Europei. Părerea generală este că extinderea teritorială obținută de România în vara anului 1913 este obținută din vrerea lui Dumnezeu „și prin puterea armatei noastre”.¹⁹ Extinderea teritorială spre sud este văzută ca un prim pas spre realizarea idealului național. Campania militară din Bulgaria este percepută drept „prima cărămidă la edificiul încrederii desăvârșite, a noastră în noi”, a românilor aflați sub stăpânire străină „în forța noastră și a lumii întregi în posibilitățile noastre”.²⁰ Se vorbește de mai multă încredere în propriile forțe și în ceea ce poate aduce viitorul. Dacă pentru unii armata română s-a prezentat „*admirabil*”, iar campania din Bulgaria reprezintă „*o strălucită pagină de istorie militară cu care s-ar putea fâli orice popor*”, există numeroase alte voci care atrag atenția asupra faptului că aceasta nu este „*pregătită pentru victorie*”.²¹ Clasa politică este găsită răspunzătoare pentru insuficiența pregătire a armatei române. Valoarea unei armate nu constă doar în milioanele cheltuite pentru înzestrarea sa, ci depinde în primul rând de organizarea ei. În spațiul public apare un nou motiv de aprige dispute: cine a dat armatei române organizarea cu care ne lăudăm astăzi? Chiar dacă se dorește a scoate „*armata din discuțiile noastre pătimase de partid*”,²² atât liberalii, cât și conservatorii își asumă merite exclusive pentru „*iluzia că aveam o armată*”.²³ Vina ar fi nu doar a politicienilor, ci și a generalilor preocupați mai mult de disputele politice, decât de apărarea „*intereselor sacre ale armatei*”.²⁴ O realitate confirmată, în timpul campaniei militare din Bulgaria, de prezența unor oameni politici pe lângă

¹⁹ G. Murgoci, *Țara Nouă. Dobrogea sudică și Deliormanul*, București, 1915, p. 5.

²⁰ Take Ionescu, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, ediție îngrijită de Nicolae Șerban Tanașoca, București, Editura Fundației Pro, 2005, p. 174.

²¹ Gheorghe Tătărescu, *Mărturie pentru istorie*, ediție îngrijită de Sanda Tătărescu-Negropontes, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 2.

²² *Desbaterile Adunării Deputaților*, Sesiunea ordinară 1913-1914, număr 13/10 ianuarie 1914, ședința din 18 decembrie 1913, p. 199.

²³ Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine*, p. 207.

²⁴ *Viața Românească*, an IX, număr 1, ianuarie 1914, p. 114.

comandamentul unor divizii românești, încercând să grupeze în jurul lor cât mai mulți ofițeri „pentru a stăpâni într-o zi armata”.²⁵ Deloc întâmplător, conservatorul Constantin Argetoianu va considera campania militară din Bulgaria drept „o mare nenorocire”, deoarece succesul facil nu a făcut altceva decât să confirme „obiceiurile noastre de a trata toate lucrurile cu ușurință”.²⁶ Lipsită de posibilitatea de a dobândi o experiență reală pe câmpul de luptă, armata română are neșansa de a deveni parte a unui discurs triumfalist. Gravele lipsuri constatate în timpul campaniei din Bulgaria sunt trecute cu vederea. Ceea ce interesează opinia publică este costul plătit pentru succesul obținut. „Nu cunosc în istorie o împrejurare”, declară Take Ionescu, în care cineva să fi plătit mai puțin decât a plătit România pentru rezultatele obținute prin Pacea de la București.²⁷ Prin urmare, după izbucnirea Marelui Război, este de înțeles strategia guvernanților români: repetarea tacticii din 1913, la o scară mărită.

Criza din iulie 1914 provoacă neliniște și incertitudine de o parte și de alta a Dunării. Cele două guverne erau deja presate de rezolvarea unor chestiuni legate de noua graniță dintre cele două state. Nu este vorba doar de delimitarea frontierei terestre, ci și de aspecte pur economice și sociale, care vizează statutul populației din noul teritoriu românesc. Vorbim aici de plata pensiilor, de încasarea impozitelor, de situația depozitelor bancare sau de acordarea unor despăgubiri pentru rechizițiile făcute de armata română în timpul celui de-al doilea război balcanic. Finalizarea acestor acorduri bilaterale va fi amânată din cauza Marelui Război. O serie de incidente de graniță alimentează neîncrederea reciprocă. În perioada iunie-iulie 1914 mai multe persoane sunt ucise în cursul unor ciocniri între grănicerii români și cei bulgari. De vină sunt neînțelegerile provocate de traseul încă nedefinitiv al graniței terestre dintre cele două state. Este declanșată o virulentă campanie de presă, iar trupe sunt masate de o parte și de alta a graniței. Între Sofia și București se poartă o intensă corespondență diplomatică. Se discută despre formarea unei comisii mixte sau chiar a uneia internațională, pentru a ancheta cauzele și împrejurările în care au avut loc aceste incidente. În cele din urmă, cele două guverne decid să acorde satisfacția cerută: pedepsirea celor vinovați și acordarea de despăgubiri familiilor victimelor. Asasinatul de la Sarajevo obligă cele două guverne să pună capăt cât mai repede acestor incidente de frontieră.²⁸

²⁵ C. N. Hârjeu, *Studii și critice militare. Din învățămintele războaelor din 1913 și 1913-1918*, volum I, București, 1921, p. 44.

²⁶ Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine*, p. 206.

²⁷ *Desbaterile Senatului*, Sesiunea ordinară 1913-1914, număr 5/12 decembrie 1913, ședința din 5 decembrie 1913, p. 54.

²⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, volum 22, f. 127-167 (în continuare A. M. A. E.).

Sub spectrul unei Europe care se îndreaptă vijelios spre o confruntare militară, cei doi șefi de guvern, Ion I. C. Brătianu și Vasil Radoslavov, trebuie să facă față unei enorme presiuni diplomatice, exercitate de cele două tabere aflate în dispută. Politica celor două țări este identică: adoptarea unei conduite care să nu le expună inutil și care să maximalizeze șansele de realizare a propriilor proiecte naționale. Este testată, fără prea mare succes și entuziasm, posibilitatea unei alianțe sau a unei coordonări a intrării celor două țări în război.²⁹ În acest context, neîncrederea capătă proporții tot mai vizibile, în special după decizia Bulgariei de a se alătura, din toamna lui 1915, Puterilor Centrale. Prin urmare, starea de spirit a populației de la granița terestră româno-bulgară captează viul interes al autorităților militare și de poliție. Sunt urmărite atât dislocarea unor unități militare în zonă, cât și stadiul lucrărilor de fortificare din preajma graniței dobrogene. O atenție deosebită este acordată monitorizării propagandei bulgare în rândul populației din Cadrilater.³⁰ Noi incidente de frontieră se înregistrează în vara lui 1916, iar granița româno-bulgară va rămâne închisă mai mult timp. Ambii atașați militari depun eforturi remarcabile pentru obținerea de informații despre pregătirile de război ale celor două state.³¹ Extrem de activ este atașatul militar bulgar, maiorul Samardjiev, care colaborează cu colegul său german și cel austro-ungar. Rapoartele păstrate în arhivele militare de la Veliko Târnovo confirmă calitatea informațiilor obținute de diplomații Puterilor Centrale.³²

În iulie 1916 devine evident că intrarea României în război este mai aproape ca niciodată. Condițiile puse de Brătianu sunt acceptate, în cele din urmă, de către Antantă. Tentația pentru o Transilvanie slab apărată de trupele austro-ungare este mult prea puternică, în condițiile debutului promițător al ofensivei Brusilov. Din cauza bătăliei de la Verdun, Germania pare a nu avea trupe suplimentare, care să fie trimise pe un nou front. Mai rămâne pericolul bulgar. Două sunt soluțiile pe care le vede șeful guvernului român. Prima, o ofensivă a trupelor aliate debarcate la Salonic, care să țină blocată armata bulgară pe frontul macedonean. În al doilea rând, prezența unor trupe rusești în Dobrogea. Raționamentul este simplu: bulgarii nu vor îndrăzni să tragă asupra celor care i-au eliberat în 1877 de sub stăpânirea otomană. Un raționament oarecum împărtășit și de comandantul trupelor rusești trimise în Dobrogea. Generalul Zaioncikovski

²⁹ Pentru detalii, vezi: Daniel Cain, „Diplomați în vreme de război: Simeon Radev și Gheorghe Derussi”, în volumul *România și statele vecine la începutul Primului Război Mondial. Viziuni, percepții, interpretări*, coordonat de Flavius Solomon, Andrei Cușco, Mihai-Ștefan Ceaușu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, pp. 157-167.

³⁰ Vezi, spre exemplu: S. A. N. I. C., *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosarele 132/1914, 556/1914, 243/1915.

³¹ A. M. A. E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, volum 22, f. 465-465.

³² Vezi, spre exemplu: Държавен Военноисторически Архив, ф. 40, оп. 2, а. е. 238, л. 94-98/Durjaven Voennioistoriceski Arhiv, f. 40, op. 2, а. е. 238, l. 94-98.

este suspicios față de trupele de voluntari sârbi aflate sub comanda sa. În primul rând, nu are încredere în capacitatea lor de luptă și, în plus, se teme că antipatia bulgaro-sârbă va fi mult mai puternică decât afinitatea bulgaro-rusă. În condițiile în care Antanta acceptă aceste condiții, autoritățile române își înfrâng temerea de a duce un război pe două fronturi, pe o lungime totală de 1500 de kilometri. Planul de război, celebra ipoteză Z, prevede ofensivă peste Carpați și defensivă în Dobrogea. Ulterior, o ofensivă urma a fi declanșată și în Dobrogea. Trei sferturi din totalul trupelor române erau alocate ofensivei peste Carpați. Se dorea ca, la nord, armata română să ajungă, în 40 de zile, aproape de câmpia maghiară. Spre sud, trupele române trebuiau să ajungă, în cea de-a 30 zi a mobilizării, la Burgas.³³ Pare o campanie ușoară, câștigată de la bun început. Cel puțin acesta este sentimentul primelor 72 de ore după intrarea în război. Doar că reușita acestui plan depindea de două mari necunoscute: 1) va fi posibilă coordonarea operațiunilor militare dintre aliați și 2) cum va reacționa comandamentul inamic? Frontul românesc este terenul pentru prima colaborare militară directă între Rusia și aliații săi. Ceea ce se întâmplă în Dobrogea în primele zile ale campaniei românești ne arată o percepție diferită a ceea ce trebuie să fie un război de coaliție. După aproape patru decenii, trupele române luptă, din nou, alături de ruși, pe un câmp de luptă. Există, însă, o anumită rețineră, explicabilă prin modul în care rușii s-au comportat față de aliatul lor în 1878.

În condițiile în care Brătianu purta tratativele finale pentru intrarea României în război, comandamentele german, austro-ungar și bulgar încep să elaboreze, în iulie 1916, un plan de măsuri pentru acest scenariu. Inițial, se iau în calcul adoptarea unor măsuri (precum mutarea unor trupe în apropierea graniței cu România) prin care să se exercite presiuni asupra lui Brătianu, de a nu renunța la neutralitatea țării sale. Cu o lună înainte de intrarea României în război, Puterile Centrale aveau deja aprobat un plan de măsuri concrete pentru noul front. Pe scurt, se urmărea atragerea cât mai multor forțe în Transilvania, o ofensivă energetică a trupelor bulgare în Dobrogea și, în cele din urmă, trecerea Dunării și avansarea spre București.³⁴ Detaliile concrete ale acestui plan au provocat destule discuții între aliați. Șeful Statului Major bulgar, generalul Jostov, se împotrivesc ideii ca trupele bulgare să forțeze trecerea Dunării și să ajungă cât mai repede la București. Există prea puține trupe disponibile pentru o astfel de manevră, iar pericolul unei ofensive românești în Dobrogea este mult prea mare. Jostov este reținut nu doar în privința prezenței unor divizii turcești în Dobrogea, ci și a posibilității ca mareșalul

³³ Comisia română de istorie militară, *Proiecte și planuri de operațiuni ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992, pp. 178-191.

³⁴ Detalii vezi în: Ministerul Apărării Naționale, *România în Războiul mondial. 1916-1919*, volum I, București, Imprimeria Națională, 1934, pp. 117-136.

Mackensen să preia comanda trupelor bulgare care vor lupta împotriva României.³⁵ Dispariția sa neașteptată, în urma unei operații nereușite, exact în ajunul războiului cu România, a mai netezit aceste asperități. Între timp, trupele bulgare preluaseră inițiativa pe frontul macedonean, stopând posibilitatea oricărei ofensive din partea trupelor Antantei debarcate la Salonic. Prin urmare, o condiție cheie pentru intrarea României în război devenea imposibilă, cu doar câteva zile înainte de mobilizarea armatei române.

Deși România a declarat război doar Austro-Ungariei, încă din primele ore ale războiului au fost atacate, fără succes, navele austro-ungare aflate în portul bulgar Rusciuk. Cu toate acestea, a fost nevoie de încă patru zile pentru ca Bulgaria să intre în război. De fapt, Bulgaria este ultima aliată a Austro-Ungariei care a intrat în războiul cu România. Această situație a dat naștere unui entuziasm exagerat la București. S-a crezut că explicația pentru inactivitatea trupelor bulgare este prezența soldaților ruși în Dobrogea. În aceste zile, însă, au fost depășite ultimele neînțelegeri între comandamentul german și cel bulgar legate de ofensiva în Dobrogea. Mackensen, noul comandant al trupelor bulgare-germane de la Dunăre, acceptă, în cele din urmă, punctul de vedere al generalilor bulgari. În locul unui atac simultan asupra fortificațiilor de la Turtucaia și Silistra, atacul trupelor va fi concentrat doar asupra trupelor românești masate la Turtucaia. Surpriza este elementul cheie al acestei ofensive. Se urmărește o victorie de moral, înainte de concentrarea mai multor trupe rusești în Dobrogea. Pentru comandamentul bulgar, ținta o reprezintă cucerirea rapidă a celor două poziții fortificate și fixarea frontului pe linia Cernavodă-Constanța. Această linie corespunde celei mai mici distanțe dintre Dunăre și Marea Neagră, fiind prin urmare mult mai ușor de apărat.³⁶ Turtucaia joacă un rol important în sistemul defensiv gândit de armata română. Lucrări importante de fortificații au fost efectuate în perioada 1914-1916, cu scopul ca aici să existe un punct de rezistență, capabil să blocheze o ofensivă bulgară. La București se crede că Turtucaia va deveni un Verdun românesc. Importanța acestei poziții fortificate face ca spionajul militar bulgar să-i acorde o atenție deosebită. Chiar și Radev, ministrul bulgar la București, va trimite la Sofia niște schițe ale forturilor construite la Turtucaia.

Ferocitatea luptelor de la Turtucaia a fost anticipată de un alt episod care a inflamat spiritele în zonă. Mai precis, modul în care populația locală a fost tratată de către autoritățile române în primele zile ale războiului. Mai precis, mulți dintre

³⁵ Ген. Сава Савов, ген. Константин Жостов, *Интимните причини за погромите на България*, Издателство Земя, София, 2000, с. 143-155./Gen. Sava Savov, gen. Konstantin Jostov, *Intimne pricini za pogromite na Balgarija*, Sofia, Izdatelstvo Zemja, 2000, s. 143-155.

³⁶ *Българската армия в Световната война. 1915–1918, VIII, Войната срещу Румъния през 1916 година*, Държавната Печатница, София, 1939 г., с. 56-241/*Bulgarska armija v Svetovната война. 1915-1918, VIII, Voinata sreshtu Rumanija prez 1916 godina*, Sofia, 1939, s. 56-241.

noii supuși români vor fi deportați în interiorul țării, fenomen ce denotă îndoiala față de fidelitatea acestora. Deși în epocă au fost avansate diferite cifre în privința civililor din Dobrogea internați în Moldova, statisticile românești fac lumină în această privință: 14.967 de cetățeni români de etnie bulgară, cărora li se adaugă 3.913 de cetățeni bulgari. Nu poate trece neobservat faptul că aceștia reprezintă aproape jumătate din totalul civililor internați de către autoritățile române în momentul intrării țării în Marele Război. Mulți dintre ei își vor găsi sfârșitul în satele din Moldova, din cauza condițiilor precare din perioada refugiului.³⁷ Fermitatea atacului bulgaro-german, distanța mare dintre diviziile românești dislocate în Dobrogea, slaba calitate a trupelor și ofițerilor români, precum și nefuncționalitățile colaborării militare dintre trupele române și cele ruse, explică dezastrul de la Turtucaia. A fost nevoie de doar 36 de ore pentru ca această poziție fortificată să cadă în mâinile bulgarilor. Șocul a fost imens: 28.000 de soldați au căzut prizonieri. Cuprinse de panică, autoritățile române decid stoparea ofensivei din Transilvania și transferul unor trupe în Dobrogea. Este o decizie dezastruoasă, care prevestește retragerea în Moldova. Turtucaia devine simbolul nepregătirii militare a României. Imediat după război, o comisie militară va încerca să afle cauzele acestui dezastru militar. Rezultatele acestei anchete nu au fost însă făcute publice. Între timp, miracolul săvârșit la sfârșitul anului 1918 mai ștersese din imaginea dezastrului de la începutul campaniei românești. Un lucru este cert: ceea ce părea pentru mulți doar o simplă formalitate, s-a dovedit a fi o experiență traumatizantă, pentru care s-a plătit un preț neașteptat de mare.

**Cadrilater in the Context of the
Romanian-Bulgarian Relations (1913-1916)**

(Abstract)

In the summer of 1913, after months of political turmoil, the Romanian government decided to get involved militarily in the conflict from Balkans. It was an opportunity that the Romanian government could not lose: to speculate unconscionably the difficulties that Bulgaria, a country with which Romania had had a borderland marked by suspicions and fears, was dealing with. Paying the price of almost 3.000 victims (killed by cholera), Romania scored through a military excursion on the south of the Danube, the illusion of the supremacy in this European part. Its territorial expansion due to the annexation of a territory where the Romanians represented an insignificant minority, did not cause too many worries at Bucharest. There was a strong faith in echoing successfully its model of integrating a territory with an important foreign population. This faith derived from the feeling of a civilizing mission in the Balkans. First of all, we are dealing with an image exercise. As a proof, the fact that in one year, the so trumpeted peace signed at Bucharest

³⁷ Bogdan Negoii, *Mărturii documentare: Lașărele de prizonieri din România în timpul primului război mondial*, Geamăna-Argeș, Editura Tiparg, 2009, pp. 151-153, 214.

in the summer of the year 1913 became obsolete in the context of the outburst of the First World War. Less discussed in the Romanian historiography, the 1913 campaign explained in a manner by no means negligible the behavior of the political and military elites from Bucharest at the moment of Romania's entrance in the First World War.

Keywords: Dobruja, Tutrakan, Romania, Bulgaria, First World War.

PROTOPOPIATUL MIERCUREA. „O ANCHETĂ” ÎN ANUL 1915

Conf. univ. dr. Valeria Soroștineanu
Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu

Atunci când a ajuns pe scaunul mitropolitan de la Sibiu, la 1898, fostul episcop al Aradului, Ioan Meșianu, a fost autorul unei anchete la nivelul întregii arhiepiscopii a Transilvaniei, tema centrală a acesteia vizând răspunsul la o singură întrebare și anume dacă la poporul român se manifestă ceea ce înțelegea atunci prin „*indiferentism religios*”, precum și modalitățile de eliminare a acestuia.¹ Ulterior, pe timpul păstoririi sale, a revenit mereu asupra problemei menționate, multe din circularele sale vizând necesitatea unor eforturi pe care clerul parohial era necesar să le depună pentru a face cu adevărat parte din comunitatea pe care o păstora. Unul din instrumentele prin care se putea analiza aspectul menționat era și vizitațiunea canonică pe care protopopul era obligat să o facă anual în parohiile de care răspundea, fiind în același timp și inspectorul școlilor confesionale așa cum preoții erau directorii acestora. Documentele în care au fost consemnate observațiile lor și care au permis ulterior, la nivelul arhidiecezei ortodoxe a Sibiului, elaborarea unor sinteze au fost fișele completate în timpul vizitațiunii canonice și care, odată cu timpul și cu noile probleme care au apărut în relația cu statul dualist, au căpătat forma unor adevărate chestionare cu privire la ceea ce am numit „*starea națiunii române*”.

În cazul de față ne referim la fișa de vizitațiune canonică introdusă odată cu anul 1911, prin circulara Consistoriului nr. 11351/Bis., urmată de ordinul consistorial de punere în aplicare nr. 12090/Prez. din 11 noiembrie 1911, și de un regulament de punere în aplicare.² Aceasta a urmărit o mai complexă analiză a stărilor de lucruri din parohie, prin răspunsurile la întrebările grupate în cinci capitole: despre biserică, despre oficiul parohial, conduita parohului în raport cu parohia și credincioșii săi, despre școala unde preotul era de drept director, iar protopopul inspector și despre epitropie (problemele financiare ale parohiei), subiect sensibil, mai ales în raport cu școala, după aplicarea legilor școlare apponiene din 1910. În continuare, am încercat să analizăm datele oferite la

¹ Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului (în continuare A. A. S.), *Fond Consistoriul*, III, 7740/1899.

² *Ibidem*, 561/1915.

punctele de mai sus în Protopopiatul Miercurea, unul din protopopiatele fruntașe în ceea ce privește activitatea preoților, dar și a comunităților de aici.

Protopopiatul Miercurea și-a luat numele de la localitatea cu același nume (în dialectul săsesc Reismuert, în germană Reussmarkt, Reußmarkt, Reissmarkt, în maghiară Szerdahely sau Szászszerdahely). În satul întemeiat de sași în anul 1291, românii aveau deja în secolul al XVIII-lea o comunitate închegată și care a stabilit relații bune cu sașii. Ambele comunități au fost ridicate economic de agricultură, creșterea animalelor, dar mai ales de viticultură, de unde și denumirea zonei în limbajul sașilor, aceea de „*vinland*”.

Din punct de vedere demografic, conform datelor oferite de recensământul din 1850, Miercurea avea o populație de 971 români, 664 sași, 59 romei, 39 germani și 35 maghiari, iar în 1900, populația a ajuns la 2008 persoane, din care 924 români și un număr total de 1084 de sași și maghiari.³

Mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, spre deosebire de alte comunități românești, cea din Miercurea a fost favorizată pentru că a fost mult timp sediul unei preturi. Românii au fost atrași și de comerț, cei mai cunoscuți negustori fiind Ilie Floașiu și Nicolae Albu, decedat în anul 1914. La nivel general, românii au pus bazele unor bănci sătești, după cele două modele germane: „Schultze-Delisch” și „Raiffeissen”. Dintre băncile românești și-a oferit sprijinul banca „Albina” din Sibiu, care a fost de acord cu modelul „Raiffeissen”, preluat de „Cassa de păstrare” din Miercurea, ale cărei statute erau tipărite la anul 1908.

Existența unei comunități interesate și de investiții a dus la fondarea Reuniunii Meseriașilor din Miercurea, cu 30 de membri fondatori, în care primii președinți au fost: avocatul George Măcelaru și protopopul Avram S. Păcurariu. După modelul german au conlucrat și cu Reuniunea Românească pentru Agricultură din comitatul Sibiului. Cea mai mare realizare a fost, în domeniul comunicațiilor, darea în folosință, în anul 1897, a ramificației feroviare Sibiu-Vințu de Jos. Toată această acțiune a fost posibilă datorită împrumuturilor care au fost contractate la: „Albina”, „Sparkasse” și „Bodenkredit”.

Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, întreaga situație s-a schimbat, satul simte tot mai mult lipsa celor plecați pe front, familiile rămase acasă se confruntă cu probleme economice și sociale. În Miercurea, sașii au organizat o gardă națională pentru apărare, iar după decretarea mobilizării, la 1 august 1914, s-au strâns ajutoare și donații pentru front, pentru cei din spitale sau pentru văduvele și orfanii de război. Comunitatea din Miercurea a contribuit cu 120 de coroane pentru Societatea Femeilor Române din Săliște. Situația s-a complicat după intrarea României în război, iar sașii s-au refugiat în Boz, în orașul Alba-Iulia, în Ungaria sau chiar la Viena.

³ Eugen Străuțiu, *Miercurea Sibiului. Pagini de istorie*, Sibiu, Editura Etape, pp. 55-56.

Odată cu anul 1915, societatea românească a început să simtă și presiunea autorităților, lipsa lor de încredere pornind și în Protopopiatul Miercurea de la situarea lui, nu departe de graniță. În 27 iulie 1915, Ministerul de Interne a cerut comișilor, mai ales celor din Brașov și Sibiu, să combată răspândirea unor hărți cu România Mare și o posibilă stare de spirit defetistă în rândul soldaților români, care să ducă la dezertări în așteptarea unei „*invații românești*”.

Prim-pretorul din Miercurea-Sibiului își anunța superiorii de existența unor depozite clandestine de armament organizate de români pe teritoriul plasei sale, ceea ce nu s-a putut dovedi. Șeful poliției de graniță, Imre Homer, prin raportul secret nr. 481, din 23 decembrie 1915, s-a plâns de starea de spirit a românilor, fiind sigur că după atacul armatelor ruse, „*România va porni împotriva noastră*”. În contrapartidă, de la începutul războiului, prin satele românești s-a răspândit zvonul că Rusia a atacat România și a invadat Moldova.⁴

Localitatea, la fel ca și parohiile din jur, nu a fost teatru de război, spre deosebire de satele românești din Mărginimea Sibiului. Gara din Miercurea a avut, însă, un rol în operațiunile Armatei a IX-a germane. Conform celor declarate comandamentului român de pretorul din Săliștea Sibiului, trupele germane s-au folosit de gara din Miercurea, imediat după debarcare, Corpul Alpin Bavarez începând din Jina, de pe crestele munților, înaintarea spre teatrul de operațiuni al armatei române.⁵

La fel ca peste tot în Transilvania în anii războiului, colectele și donațiile cerute de toate instituțiile statului pentru beneficiul, în special, al celor de pe front au avut loc și în protopopiatul Miercurea, unde colectele au fost făcute de biserică și primărie, prin comisii formate din români și sași, un rol important avându-l elita locală. Și în cazul protopopiatului menționat au avut loc mai multe colecte în cursul anului 1915. Cea mai importantă a fost urmarea circularei nr. 6371 a mitropolitului Ioan Meșianu, răspuns la cererea nr. 1099/27 iunie 1915 a Reuniunii Regnicolare, de comemorare a arhiducelui Franz-Ferdinand. Deoarece ea a fost urmată imediat de cererea Secției de Ajutorare din cadrul Ministerului de Honvezi, s-a stabilit organizarea unei singure colecte, care urma să aibă loc în biserică după citirea circularei menționate. Colecta urma să se încheie după trei zile, iar preoții erau datori să întocmească rapoarte cu sumele de bani adunate, mai mult urmau să dea un exemplu prin donații de cel puțin cinci coroane.

Astfel, conform adresei protopopului din Miercurea, fiecare parohie urma să adune în principal bani și haine pentru soldații aflați pe front. La nivelul fiecărei parohii s-au implicat mai ales reuniunile de femei, preoții sau comisiile mixte

⁴ Constantin Voicu, *Biserica strămoșească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală și națională a poporului roman*, Sibiu, Editura Tipografiei Arhidiecezane, 1985, p. 156.

⁵ Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, volum I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 246.

formate din români și sași. În Gusu, de donații s-a ocupat prim-pretorul, iar în Cârpișiș au fost activi mai ales elevii de la școală. Cele mai importante sume de bani au provenit din parohiile: Poiana-5260 coroane, Ludoș-1000 de coroane, Rod-10.158 de coroane și Miercurea-700 de coroane. O colecție originală a fost cea din parohia Armeni, unde s-au donat și obiecte din aur.⁶

În adresa sa, trimisă în data de 4/17 august 1915, parohul Basiliu Necșa din Apoldul de Sus, Protopopiatul Miercurea, a menționat că a strâns după parastasul de comemorare a arhiducelui Franz-Ferdinand, suma de 20 de coroane doar din colecta făcută în biserică. La suma aceasta s-au mai adăugat 67 de coroane, donate de soldații care, alături de sublocotenentul Victor Velțan, păzeau localitatea. După retragerea armatei române, în primăvara anului 1917, Miercurea a fost ocupată de Batalionul 1 al Regimentului German I Bayer, care a sărbătorit alături de sași originea lor comună. Între timp, în gospodăriile sașilor au apărut prizonieri ruși și italieni.⁷

Alături de comunitatea sașilor, cea românească a reușit să se impună mai ales datorită elitei, care a avut o evoluție constantă și nu a dus lipsă de lideri. La nivelul localității Miercurea, românii au reușit să aibă un număr de reprezentanți proprii doar din anul 1863.

Primul care s-a impus a fost avocatul Ilie Măcelariu, ales jude regesc sau pretor din decembrie 1861, deputat în dieta de la Sibiu (1863-1864) și în dieta de încoronare (1867-1868). În ultima dietă menționată, unde stabilise cu Ioan Rațiu să vorbească în limba română, a fost dat afară din Parlament. Urmarea a fost pensionarea sa forțată în anul 1868, după ce deținuse din 1865 și funcția de consilier gubernial. Cea mai importantă acțiune politică pe care a condus-o a fost, însă, aceea de a organiza la Miercurea, în primăvara anului 1869, o conferință națională care a pus bazele Partidului Național Român, fiind ales și președinte al acestuia. Din anul 1870, după ce activitatea Partidului Național Român din Transilvania a fost interzisă, s-a retras la Sibiu, unde s-a implicat mai ales în activitatea ASTRA sau a Băncii „Albina”. A mai reprezentat Miercurea și în cadrul Universității Săsești, alături de Ioan Hannia.⁸ A fost secondat de frații săi, Ioan și George, ambii judecători. Un alt membru al familiei, Dumitru Măcelariu, a ajuns și el în funcția de pretor și deputat sinodal (alături de George Bunea), iar Vasile Greavu a fost subjude regesc și judecător. O altă familie importantă, ridicată datorită unei numiri politice, a fost familia Braniște, care a venit aici după numirea lui Moise Braniște în funcția de pretor.⁹

⁶ A. A. S., *Fond Consistoriul*, III, 38, 720/1915.

⁷ Eugen Străuțiu, *Miercurea Sibiului*, pp. 84-85.

⁸ *Ibidem*, pp. 77-78.

⁹ Gheorghe Răuț, „Comunitatea ortodoxă din Miercurea Sibiului în a doua jumătate a secolului trecut”, în *Revista Teologică*, număr 1, 2000, p. 85.

Protopopiatul Miercurea și-a luat numele de la localitatea cu același nume și a fost în cadrul celor 34 de protopopiate din Arhiepiscopia Ortodoxă a Transilvaniei, unul de mijloc. După cum se observă și din tabelul alăturat, alături de parohiile cu populație mare: Poiana, Jina sau Apoldul Inferior, avem și parohii mai mici, cu 113 credincioși, cazul Blajului, unde credincioșii erau adunați din 4 filii (comunități cu număr mic de credincioși, subordonate unei parohii).¹⁰ În cele prezentate mai jos, din Protopopiatul Miercurea au fost trimise la Sibiu doar fișele de vizitațiune canonică din 17 parohii, din cele 25 care formau protopopiatul.

În ceea ce privește evoluția demografică a protopopiatului, aceasta a fost la sfârșitul secolului al XIX-lea, respectiv în anul 1894, de 26.475 și ajunge, în anul 1915, la un număr de 30.610 locuitori, cele mai multe din cele 25 de parohii au fost integrate în comitatul Alba Inferioară (13 parohii și 1 filie) și în comitatul Sibiului (11 parohii).

La fel se prezintă situația și în ceea ce privește preturile care includ parohiile din Protopopiatul Miercurea. Astfel, la fel ca și în cazul unui alt protopopiat alăturat, cel al Sebeșului, sunt menționate 4 preturi care le includ: pretura Blaj răspunde administrativ de un număr de 5 parohii, 1 filie și 6 comune politice, pretura Sângătin de 8 parohii și pretura Miercurea de 11 parohii.¹¹

În protopopiat se aflau 3 comune bisericesti cu mai multe parohii: Apoldul de Jos-2, Ludoș-2, Rod-2 și mai ales Poiana cu 3 parohii și tot aici se aflau și școli cu mai mulți învățători: Apoldul de jos-3, Ludoș-2, Rod-2 și Poiana-6, ulterior la această listă s-a adăugat și școala din Miercurea.¹²

Nr. crt.	Parohia	Populația	Observații
1.	Apoldul Inferior	3209	2 preoți
2.	Apoldul Superior	1011	1 preot
3.	Armeni	958	1 preot
4.	Beșineu	611	1 preot
5.	Blaj, filii: Tur, Bia, Bucerdea, Spini,	113	1 preot-catihet
6.	Bogatu	977	1 preot
7.	Boz	391	1 preot
8.	Broșteni	447	1 preot

¹⁰ *Șematismul Bisericii Ortodoxe Orientale Române din Ungaria și Transilvania pe anul 1915*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915, pp. 85-86.

¹¹ Remus Roșca, *Lexiconul comunelor bisericesti din Arhidieceza Gr. Or. Rom. a Transilvaniei, întocmit pentru trebuințele oficiale de dr. Remus Roșca, protodiacon arhiepiscopesc, secretariu consistorial*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1894, pp. 124-126.

¹² *Ibidem*, p. 117, 138.

9.	Cărpiniș	1121	1 preot, 1 capelan
10.	Cinadie	723	1 preot
11.	Cunța	581	1 preot
12.	Dobârca	580	1 preot
13.	Gârbova	1083	1 preot
14.	Gusu	487	1 preot
15.	Jina	3122	3 preoți
16.	Ludoș	2166	2 preoți
17.	Lupu	161	1 preot
18.	Miercurea	1124	1 protopop, 1 capelan
19.	Păuca	1053	1 preot
20.	Poiana	6025	3 preoți, 1 capelan
21.	Reciu	454	1 preot
22.	Rod	1626	2 preoți, 1 post vacant
23.	Sângătin	478	1 preot
24.	Șpring	1000	1 preot
25.	Tău	1109	1 preot

Primul preot menționat cu ocazia vizitațiunii canonice a episcopului ortodox Ghedeon Nichitici, în jurul anului 1787, a fost Nicolae Cazan. Protopopii menționați în secolul al XVIII-lea au fost preoți din alte sate: cazul lui Ioan Dobrotă din Poiana (1767-1790), a lui Vasile Popovici din Ludoș la 1799 sau Ștefan Marcu din Săliște. În secolul următor a fost menționat numele lui Theodor Janoi, între anii 1803-1812 sau 1802-1824, după alte surse, deci în timpul episcopului Vasile Moga, urmat apoi de protopopul Petru Bădilă.¹³

Pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost menționat ca preot-paroh Dumitru Fleșeriu între anii 1802-1832, dar alte surse îl menționează și pe parohul Nestor Fleșeriu, hirotonit în anul 1831 (fie că s-a făcut trimitere la aceeași persoană sau la cineva din familie). În anul 1855, ca urmare a unei circulare a Consistoriului din Sibiu, acesta a trimis o listă cu toate cele 17 cărți bisericești de care se folosea, și din care s-a observat că erau tipărite peste Carpați și aparțineau cronologic secolului al XVIII-lea.¹⁴

Prima biserică menționată a fost una de lemn, cumpărată din parohia Deal și așezată în cimitirul românesc din Colibi, acolo unde se afla și o școală

¹³ Eugen Străuțiu, „Biserica cu hramul „Sf. Ilie” din Miercurea Sibiului”, în *Revista Teologică*, număr 2, 2001, p. 47.

¹⁴ *Ibidem*, Gheorghe Răuț, „Comunitatea ortodoxă din Miercurea Sibiului”, p. 77; cea mai veche datează din anul 1736, deci biserica din Miercurea a existat înainte de această dată (a se vedea: Eugen Străuțiu, *Miercurea Sibiului*, p. 58).

confesională, menționată odată cu anul 1758.¹⁵ Pentru că parohia a fost săracă, deși parohia avea un fond parohial în valoare de 1710 florini, preotul era plătit de comuna politică doar cu suma de 300 de florini, în situația în care parohia nu avea casă parohială.

Abia odată cu anul 1862, comunitatea românească de aici cere mitropolitului Andrei baron de Șaguna permisiunea de a face colecte în eparhia Sibiului pentru a aduna suma de bani necesară, 12.000 de florini, pentru a construi o biserică de piatră. Comunitatea săsească din localitatea Miercurea a sprijinit construcția bisericii prin donația a două obligațiuni urbariale, în valoare de 2000 de florini fiecare și cu lemn din pădurea comunală, necesar pentru arderea celor 400.000 de cărămizi. Din rândul elitei locale, așa cum era de așteptat, cel care a contribuit cel mai mult a fost avocatul Ilie Măcelariu. Ca o recunoaștere a eforturilor sale, biserica a primit hramul „Sfântul Ilie”, după numele celui mai mare binefăcător, care a donat pentru construcția bisericii suma de 6484 de florini. Alături de el, a mai fost menționat și numele protopopului Ioan Droc, cu o donație de 3046 de florini, odată cu anul 1872, și a lui Vasile Greavu.¹⁶ Pentru banii care mai erau necesari, locuitorii au făcut două împrumuturi, la Banca Mixtă Româno-Săsească „Transilvania” și la Banca Săsească „Sparkassa” și au garantat cu averile lor. Au mai fost făcute împrumuturi la Universitatea Săsească și la Vasile Droc din Râșinari.

Biserica era impunătoare, a fost construită în stil gotic, iar turnul avea 50 de metri. La 1889, bolta mare a bisericii s-a fisurat, fiind nevoie de altă perioadă de timp pentru reparații, dar sfințirea a avut loc în anul 1901, mitropolitul Ioan Mețianu fiind reprezentat de asesorul consistorial Nicolae Ivan.¹⁷

Protopopul Ioan Droc s-a impus ca o personalitate nu numai în cadrul comunității din Miercurea sau a protopopiatului, dar și prin unele din inițiativele sale, care au ieșit din cutumă. Astfel, a călătorit la Paris doar pentru a vizita Expoziția Universală de aici, pe care o descrie apoi în paginile „Telegrafului Român” (1878-1879), a călătorit de două ori la București, unde l-a cunoscut pe Duiliu Zamfirescu. În anul 1901 a contribuit la înființarea Despărțământului ASTRA din Miercurea, fiind și primul președinte. Deși a descoperit un exemplar al *Supplexului* din anul 1804 și l-a donat Academiei Române în anul 1903, nu a fost susținător al mișcării memorandiste din anul 1892. Cu toate acestea, la conferința

¹⁵ <http://ziarullumina.ro/biserica-sfantul-ilie-din-miercurea-sibiului-88806.html>, accesat la 16 Februarie 2017.

¹⁶ Eugen Străuțiu, *Miercurea Sibiului*, p. 58; Gheorghe Răuț, „Comunitatea ortodoxă din Miercurea Sibiului”, p. 80.

¹⁷ <http://ziarullumina.ro/biserica-sfantul-ilie-din-miercurea-sibiului-88806.html>, accesat la 16 Februarie 2017.

de unificare a celor două partide naționale românești din anul 1881, Miercurea a fost reprezentată de protopopul Ioan Droc.¹⁸

După Ioan Droc a fost ales protopop Avram S. Pecurariu, care s-a născut în localitatea Lancrăm, în anul 1855, și care și-a câștigat locul în cadrul comunității atât prin căsătoria sa cu fiica pretorului Dumitru Măcelariu, cât și printr-o activitate meritorie la nivelul comunității. În primul rând, a impulsionat apariția unor organizații necesare la nivelul comunității, cum au fost: Reuniunea de Înmormântare-ca formă de asistență socială (1907), menționata Reuniune a Meseriașilor (unde a fost și președinte), sau Reuniunea Femeilor Române din Miercurea (unde a fost ales președinte onorific).¹⁹ Realizările sale au fost numeroase și au vizat toate problemele bisericii, dar și ale școlii. Astfel, averea imobilă a fost formată din: imobilul bisericii, în valoare de 100.000 de coroane, alte realități, 11.000 de coroane, iar averea mișcătoare, 13.200 de coroane (fonduri și fundații), 3953 de coroane pentru rechizite și ornamente, dar și 7150 de coroane datorii. În timpul protopopului Avram S. Pecurariu au fost înlocuite ferestrele și iconostasul de la biserica „Sfântul Ilie” din parohia Miercurea. Protopopul Avram S. Pecurariu a ales să se refugieze cu armata română, peste Carpați la sfârșitul anului 1916.²⁰

Școala nu a avut o clădire proprie decât din anul 1906, iar procesul educativ a avut de suferit datorită permanentelor conflicte legate de persoana învățătorului, care s-au derulat între protopop și comitetul parohial. Lucrurile s-au mai liniștit, atunci când învățătorul George Babeș a reușit, începând cu anul școlar 1884-1885, să se înțeleagă cu ambele tabere, protopopul Ioan Droc și comitetul parohial.²¹ Ulterior, odată cu anul 1901, școala din Miercurea a avut 2 și ulterior 6 învățători, iar până în anul 1914 s-a raportat faptul că din 993 de membri ai parohiei, 478 știau să scrie și să citească. Cel mai cunoscut învățător a fost Ieronim Puia, apropiat de protopopul Avram S. Pecurariu în toate inițiativele sale culturale. În anul dării în folosință a clădirii, școala a fost frecventată de un număr de 118 elevi, din 164 de copii de vârstă școlară, iar 8 elevi au urmat cursurile la Școala Evanghelică sau la Școala Romano-Catolică. Astfel, după o perioadă dificilă, școala confesională românească de aici a convins comunitatea de necesitatea unei salarizări corecte a învățătorilor, care s-a asigurat și de la stat, 2200 de coroane, în timp ce 1000 de coroane veneau de la credincioși.²² Unul dintre învățători, Nicolae Simulescu a răspuns și de educația religioasă a elevilor români de la Școala Evanghelică și de la cea Romano-Catolică, ceea ce s-a dovedit a fi dificil, pentru că cele mai multe ore

¹⁸ Eugen Străuțiu, *Miercurea Sibiului*, pp. 69-70, 77-78.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 69-70, 71.

²⁰ *Ibidem*, pp. 84-85.

²¹ Gheorghe Răuț, „Comunitatea ortodoxă din Miercurea Sibiului”, p. 84.

²² Eugen Străuțiu, *Miercurea Sibiului*, p. 68.

s-au făcut gratuit. Mai mult, sub presiunea legilor lui Apponyi, din 1910, acești elevi erau convocați la Școala Catolică pentru lecții suplimentare de limbă maghiară și de constituția patriei.²³

Un rol deosebit au avut în cadrul comunității, fie că soții lor au aparținut elitei laice sau clericale, soțiile celor menționați mai sus, care au fost mult mai unite în acțiunile pe care le-au organizat. De numele Agapiei Droc s-a legat acțiunea de colectare de pânză pentru românii răniți în Războiul de Independență, ca și colecta de 58 de florini adunați din localitățile: Miercurea, Jina, Sebeș, Săliște. La fel, Iudita Măcelariu, care a adunat și ea donații pentru răniții armatei române, mai ales în Sibiu, motiv pentru care ulterior autoritățile maghiare le-au interzis. Cea mai importantă realizare a fost, la începutul secolului al XIX-lea, organizarea Reuniunii Femeilor din Miercurea, avându-l ca președinte onorific pe protopopul Avram S. Pecurariu.²⁴ Mai târziu, Iudita Măcelariu, Irina Măcelariu și Eufrosina Măcelariu, Iustina Greavu, împreună cu alte patru femei din Miercurea, au făcut donații pentru Reuniunea Femeilor din Sibiu, iar Paraschiva Floașiu a participat la Expoziție Industrială la Sibiu, din anul 1902, împreună cu Paraschiva Oancea și Maria Nicoară.²⁵

O serie de date interesante despre preoții din Protopopiatul Miercurea ne sunt oferite și de conferințele preoțești la care au participat cu precădere în intervalul 1900-1915. Ca urmare a activității lor, într-o circulară a mitropolitului Meșianu, din anul 1908, au fost evidențiate cele mai harnice protopopiate în cadrul conferințelor preoțești, iar din acest eșalon a făcut parte și Protopopiatul Miercurea.²⁶ Astfel, în cadrul conferinței din anul 1904, plecând de la dezbaterea temei trimise de la Consistoriul de la Sibiu, „Ritualul divin și interacțiunea dintre acesta și obiceiurile locale din fiecare parohie”, cei mai mulți dintre preoții din Protopopiatul Miercurea au recunoscut faptul că nu se putea omite influența acestor obiceiuri locale, care de multe ori erau impuse de comunitate.²⁷ Parohul Romul Pop din Miercurea și-a exprimat îngrijorarea că o parte a intelectualilor mireni, adică laici, mergând rar la biserică puteau influența negativ, prin această conduită, pe credincioși, dar are curajul să recunoască și vina preoților, provenită din dorința de a domina „pe ceilalți oameni inteligenți doar prin cuvântul lor”.

În conferința anului 1908 a existat un astfel de moment, învățătorii criticând deschis faptul că nu sunt considerați membrii de drept ai conferințelor preoțești și sunt invitați doar la prima parte a acestora, la serviciul divin. Spre deosebire de conferințele învățătoarești, clericii aveau un atu în plus, ca directori de

²³ *Ibidem*, p. 69.

²⁴ *Ibidem*, pp. 70-71.

²⁵ Gheorghe Răuț, „Comunitatea ortodoxă din Miercurea Sibiului”, p. 86.

²⁶ A. A. S., III, *Fond Consistoriul*, 367, 5230/1908.

²⁷ *Ibidem*, 13.787/1904.

drept ai școlilor confesionale, așa cum protopopul avea drept de inspecție pentru toate școlile confesionale din protopopiatul său.²⁸

Un alt subiect care a fost viu dezbătut, în continuare, a fost legat de interconexiunea dintre tipicul bisericesc și obiceiul local. Referitor la Maslu și Botez, în unele parohii, cum erau: Rod, Jina și Poiana nu se făcea Maslu fără Sfeștanie, în Cunța, Reciu și Apoldul de Sus era obiceiul ca la Botez, preotul, nașa și copilul să înconjoare altarul, iar în toate parohiile, în afară de Sângătin și Gusu, copiii botezați erau și cuminecați. La conferința din anul 1905, Consistoriul a cerut preoților ca până la proxima conferință din anul 1906 să sintetizeze tradițiile din fiecare parohie.²⁹ Mai mult, în conferința anului 1911, atunci când s-a dezbătut subiectul icoanelor care nu erau realizate conform tipicului ortodox, dar prezente în biserici, preoții din parohiile Protopopiatului Miercurea au propus ca icoanele de acest tip să fie puse în diferite locuri din biserică și apoi să fie scoase definitiv din biserică.³⁰

Protopopiatul Miercurea a intrat și în vizorul autorităților locale, atunci când, în cursul anului 1908, conferința preoțească a fost interzisă prin intervenția jandarmilor, considerându-se că nu există aprobare din partea autorităților civile, pentru o astfel de adunare. Vice-notarul din cercul Miercurea a dorit să amendeze participarea la conferință a dr. Dordea, originar din parohia Păuca și avocat în Ocna-Sibiului, ceea ce nu s-a adevărat. Deși lucrurile au fost clarificate până la urmă, prin intermediul vice-comitelui de la Aiud, Arhiepiscopia Ortodoxă a Sibiului a amânat desfășurarea celorlalte conferințe preoțești, până când acestea au primit încuviințarea autorităților civile, fiind considerate „*adunări și de preoți și de mireni*”. Cu toate acestea, în Protopopiatul Miercurea, preoții au fost lăsați să plece după ce li s-a interzis „*să vorbească doi cu doi*”. Un caz similar a fost și cel din Protopopiatul Abrud.³¹

În Protopopiatul Miercurea, vizitațiunea canonică la care ne referim s-a derulat în intervalul noiembrie 1914-aprilie 1915, iar documentele au fost trimise la Sibiu cu data de 22 august 1915. Am ales să analizăm, în continuare, părțile referitoare la: starea bisericii, a oficiului parohial, despre conduita parohului în raport cu parohia și cu credincioșii săi (pe care o considerăm cea mai importantă) și nu în ultimul rând partea referitoare la epitropie, adică la situația financiară a fiecărei parohii. În ceea ce privește analiza situației școlii confesionale (partea a IV-a din documentul menționat), aceasta a constituit obiectul unui alt studiu. O să prezentăm, în continuare, părțile componente ale acesteia:

²⁸ *Ibidem*, 14.377/1908.

²⁹ *Ibidem*, 341, 541/1905.

³⁰ *Ibidem*, 14.148/1911, urmare a circularei nr. 1782 din 1 martie 1911, referitoare la „*delăturarea obiceiurilor și obiectelor străine din bisericile noastre*”.

³¹ *Ibidem*, 14.377/1908.

„[...] -partea I: biserica are următoarele subdiviziuni: 1) Starea ei, 2) Altarul, 3) Cărțile bisericești, 4) Cum e curățenia în: biserică, altar, cimitir? 5) Cum sunt îngrijite ustensilele bisericești: odoarele, potirul, mirul, untdelemnul, cuminecătura? 6) Este Reuniune de înfrumusețare a bisericii și cum merge? 7) Capital pentru biserică este?

-partea a II-a: oficiul parohial are cele mai multe întrebări, 19: 1) Cancelarie separată de locuința parohului, 2) Unde este arhiva așezată? 3) Se ține matricula separat? 4) Lista membrilor sinodului este în ordine? 5) Există cronică parohială? 6) Există un Protocol legat pentru ședințele comitetului parohial? 7) Există un Protocol legat pentru ședințele sinodului parohial? 8) Contribuția se plătește regulat? 9) Starea echivalentului, 10) Fondul de pensie preotesc, 11) Fondul de pensie pentru învățător, 12) Fondul de asigurare, 13) Sidoxia, 14) Plata cotei pentru fondul protopopiatului, 15) Discurile mitropolitane și eparhiale, 16) Rațiociniul bisericii are absolutoriu? 17) Rațiociniul (averea și bugetul parohiei) școlii are absolutoriu (accept, n. n.)? 18) Există protocoale sinodale (proces-verbale) și congresuale? 19) Există lista dării de cult, votată de sinod și aprobată?

-partea a III-a: despre conduita parohului în raport cu parohia și cu credincioșii săi: De câți ani lucrează? 1) Ce lucruri bune a făcut sub păstorirea sa? A colectat pentru Fondul de zidire al bisericii, a ținut prelegeri la șezătorile culturale? 2) Este spor sau regres în ceea ce privește numărul locuitorilor? 3) Există în parohie concubinaje, numărul lor și care este motivul? 4) Știi citi și scrie? 5) Ce ziare citește parohul? 6) Ce ziare citesc credincioșii? 7) Cum este cercetată biserica? 8) Se mărturisesc sau nu? 9) Se cuminecă sau nu? 10) Ține parohul predici? 11) Există bibliotecă parohială? 12) Citesc credincioșii cărți din biblioteca parohială? 13) Sunt în parohie băieți trimiși să studieze comerțul sau meseriile? 14) Care sunt viciile înrădăcinate în popor? 15) Cum se lucrează pentru stărberea lor? 16) Se face vecernie regulat? 17) Parohul a fost remunerat pentru fapte bune sau a fost pedepsit?

-partea a V-a: epitropia: 1) Scontrarea (verificarea, n. n.) casei, 2) Se poartă jurnal de casă regulat? 3) Veniturile bisericii, 4) Are biserica pasive? 5) Casă de fier? 6) Cine ține cheile la casă? 7) Cum se păstrează obligațiile? 8) Contractele de cumpărări, arenzi și chirii? 9) Extras de carte funduară, de foaie cadastrală și libele despre tot soiul de dări? Coli de echivalent, 10) Inventar, bate averea la inventar cu averea faptică?³²

Începând cu prima subdiviziune din prima parte, dedicată bisericii, starea celor mai multe biserici a fost considerată bună, inclusiv a bisericii din reședința protopopului, de la Miercurea. Biserica din Ludoșul-Mare l-a impresionat pe protopop, care o consideră exemplară, în parohiile Armeni și Cinadie, erau biserici noi, construite în anul 1912, dar în Tău starea ei era atât de precară încât se slujea în localul școlii.³³

Referitor la curățenia în biserică, altar și cimitir, concluzia a fost că starea lor a fost bună, dar avem foarte puține detalieri.³⁴

³² *Ibidem*, 180/1915.

³³ *Ibidem*, parohiile Miercurea, Ludoșul Mare, Cinadie, Armeni, Tău.

³⁴ *Ibidem*.

Cele mai multe răspunsuri cu privire la grija pentru obiectele și cărțile de cult sunt pozitive și denotă grija fiecărui preot pentru acest subiect. Lipsurile au fost date de absența unor *Minee* (în Bogatul Român, Beșineu, Gusu) și într-un singur caz a *Psaltirii* în parohia Broșteni.³⁵

Reuniunile de înfrumusețare a bisericii sunt, însă, foarte puține, au fost menționate doar 2: în parohia Apoldul de Jos, unde are 64 de membrii, dar nu se menționează nimic despre activitatea lor, și în Gusu, unde reuniunea există, are 32 de membrii, dar nu funcționează. Deci, se poate observa foarte clar că și dacă există reuniuni, existența lor este anihilată de inactivitate. Situația este tristă și putem decela o serie de cauze, printre care una care putea să explice starea de fapt și anume războiul și greutățile materiale și nu numai cele prin care a trecut comunitatea în această perioadă, ajungând să fie sufocată de colectele și donațiile cerute de autorități.³⁶

Deși vremurile au fost tulburi, cele mai multe parohii au demonstrat că au adunat de-a lungul timpului bani pentru repararea bisericii și a școlii, respectiv pentru construcția unora noi. În câteva parohii existau deja fonduri pentru construcția unor noi biserici: Apoldul de Jos (10.594 coroane), Gusu (1400 coroane) sau Jina (800 coroane). În parohiile Bogatul Român și Beșineu s-au făcut eforturi pentru constituirea unui fond al bisericii, iar în Broșteni a început construcția unei noi școli. În Dobârca, după un an și jumătate de eforturi, au fost cumpărate noi obiecte de cult și toate cărțile necesare pentru strană. Fără îndoială, războiul și-a pus amprenta pe eforturile pe care credincioșii le-au depus pentru a-i ajuta pe cei plecați pe front.³⁷

O serie de lucruri interesante au fost și cele care au decurs din răspunsurile date cu referire la partea a II-a a fișei, cea referitoare la oficiul parohial, deși multe răspunsuri lipsesc sau sunt eliptice. Astfel, majoritatea răspunsurilor la cele 19 întrebări sunt scurte, situația este bună la toate întrebările, avem puține detalieri, cazul parohiilor Apoldul de Jos, Broșteni sau Rod. În parohia Apoldul de Jos s-a răspuns punctual la fiecare întrebare, în parohia Broșteni au fost semnalate restanțe la fondul de pensii preoțești, iar în parohia Rod urma să se țină și o cronică parohială, cu cele mai semnificative evenimente ale parohiei.³⁸

Nu avem, deci, de ales și nu putem decât să credem că sunt în regulă: matricolele, contribuțiile pentru fondul de pensii al preoților, dar și pentru cel al învățătorilor sau cota pentru fondul protopopiatului. Deși nu au fost detaliate multe din răspunsurile la partea a II-a a fișei vizitațiunii canonice, nu credem că, atent la cerințele superiorilor, protopopul dr. Avram Pecurariu a fost mulțumit,

³⁵ *Ibidem*, parohiile Bogatul Român, Beșineu Gusu, Broșteni.

³⁶ *Ibidem*, parohiile Apoldul de Jos, Gusu.

³⁷ *Ibidem*, parohiile Apoldul de Jos, Gusu, Jina, Bogatul Român, Beșineu, Broșteni.

³⁸ *Ibidem*, parohiile Apoldul de Jos, Broșteni, Rod.

mitropolitul Ioan Mețianu atrăgând mereu atenția asupra necesității întocmirii unor date statistice bisericești exacte.³⁹

Probabil cea mai importantă și mai interesantă secțiune a fost cea dedicată relațiilor existente între preot și parohie, decelată prin intermediul unui set de 18 întrebări, care au ieșit din „matca” uzuală. Prin intermediul răspunsurilor putem îndrăzni realizarea unui profil al comunității parohiale la 1915. Pentru o analiză, chiar și superficială a acestui capitol din fișa de vizitațiune canonică am rearanjat întrebările, plecând de la cele referitoare strict la preot și ajungând ulterior la relațiile dintre preot și comunitate la nivelul fiecărei parohii.

Preotul din Apoldul de Jos are o vechime de șase ani, a făcut colecte pentru fondul de ziare al bisericii, a ținut trei prelegeri la șezătorile culturale, citește „Telegraful Român”, „Revista Teologică”, „Românul” și „Transilvania”, ține predici (aici se cuvine să facem observația că în satul românesc, predica a fost introdusă începând doar cu secolul al XIX-lea, obișnuința fiind aceea de a citi din *Cazanie*), la fel cum unii preoți nu erau obișnuiți să țină și slujba Vecerniei. A combătut viciile din parohia sa, adică beția și mania pentru procese prin predici și sfaturi date la șezătorile culturale. Ce se poate spune despre comunitatea din Apoldul de Jos? O comunitate mare, legată de biserică, se spovedește și se cuminecă, iar la sfatul preotului și-au trimis copiii să studieze la gimnaziu, la școli de comerț și meserii. În parohie au fost semnalate doar 3 cazuri de concubinaje, rromi care încă nu se despărțiseră civil. Dacă sunt dornici să citească din biblioteca parohială, în ceea ce privește „*foile laice*” sunt departe de preferințele preotului, o observație generală pentru acest subiect. Ziarele citite de țărani cât de cât școliți sunt: „Libertatea” (Orăștie), „Foaia Poporului” (Sibiu) și „Poporul Român” (Sibiu).⁴⁰

În Armeni, din datele foarte puține oferite, aflăm că preotul s-a afirmat prin grija acordată școlii și bisericii, a strâns un fond de 5500 de coroane, combătea alcoolismul și citea „Telegraful Român” și „Revista Teologică”. Aici nu sunt referiri la credincioși.⁴¹

În Bogatul Român, preotul avea una din cele mai mari vechimi într-o parohie, 32 de ani, a construit o școală nouă, a semnalat un singur concubinaj în parohie. Mai mult, a reușit să îi convingă pe părinți să își trimită copiii și la școlile de comerț, iar în ceea ce privește presa, sunt menționate doar preferințele acestuia, respectiv „Foaia Poporului” și „Libertatea”.⁴²

Parohia Beșineu a oferit doar răspunsuri eliptice, preotul citește „Telegraful Român” și „Românul”, este menționat un singur concubinaj, iar credincioșii citesc

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, parohia Apoldul de Jos.

⁴¹ *Ibidem*, parohia Armeni.

⁴² *Ibidem*, parohia Bogatul Român.

„Foaia Poporului” și „Libertatea” și își trimit o parte din copiii la școli numite „*mai înalte*” și la școlile de meserii.⁴³

La fel în Broșteni, singurele date furnizate sunt cele referitoare la începutul construirii unei școli. Cele trei concubinaje au avut ca motiv existența unor impedimente la căsătorie. Parohul citește „Telegraful Român” și „Revista Preoților”, combate un singur viciu descoperit la parohieni și anume alcoolismul. Credincioși aveau preferințe pentru „Foaia Poporului” și „Libertatea” și un număr mare dintre copiii din sat urmau, mai ales, școli de meserii.⁴⁴

La Cinadie preotul fusese numit doar în urmă cu un an, în plus față de colegii săi din alte parohii, citește pe lângă „Telegraful Român” și „Revista Teologică” și ziarul politic „Românul”, iar copiii din parohie sunt trimiși la școli „*mai înalte*” și de meserii.⁴⁵

Preotul din Cunța a edificat, în 12 ani, o biserică și o școală nouă, a împrejmuțit ambele cimitire parohiale, citește „Telegraful Român”, „Românul” și „Libertatea”, interesant fiind faptul că și credincioșii citeau „Libertatea”, alături de „Foaia Poporului”. Viciile din parohie sunt, mai ales, luxul și în parte beția, dar unii copiii sunt trimiși la școli mai înalte, de comerț sau de meserii.⁴⁶

În Dobârca, preotul era prezent în parohie de doi ani și a reușit să facă populară biblioteca parohială în cadrul credincioșilor, care citeau „Foaia Poporului” și „Libertatea”, în timp ce preotul era abonat la „Telegraful Român” și „Românul” și a semnalat patru cazuri de concubinaj. Din parohie erau copiii trimiși la școlile din mediul urban.⁴⁷

Gusu a fost exemplul unei parohii unde biserica a fost renovată și a fost construită o școală nouă. Preotul citește „Telegraful Român” și „Libertatea”, este atent să officieze și Vecernia în mod regulat, credincioșii sunt lăudați pentru că cercetează biserica binisor, își trimit copiii la școli din oraș (treisprezece la gimnaziu și unul la o școală de meserii), iar din presă, preferă „Foaia Poporului” și „Libertatea”.⁴⁸

În Jina, cea mai mare parohie după Poiana, un preot avea o vechime de 38 de ani, singurul preot care până în acel moment fusese distins pentru întreaga sa activitate și al doilea doar de opt ani. În acest timp, a fost construită o școală nouă și au fost realizate cele mai multe fonduri pentru susținerea bisericii și a școlii. Se citesc, de către preoți, „Telegraful Român”, „Revista Teologică”, „Libertatea” și „Românul”, spre deosebire de restul comunității, care preferă „Foaia Poporului” și

⁴³ *Ibidem*, parohia Beșineu.

⁴⁴ *Ibidem*, parohia Broșteni.

⁴⁵ *Ibidem*, parohia Cinadie.

⁴⁶ *Ibidem*, parohia Cunța.

⁴⁷ *Ibidem*, parohia Dobârca.

⁴⁸ *Ibidem*, parohia Gusu.

„Libertatea”, iar parohia și-a trimis un anumit număr de copii la școli mai înalte. În parohie au fost semnalate cinci cazuri de concubinaj.⁴⁹

Ludoșul Mare a oferit imaginea unei parohii puternice, cu doi preoți, primul avea o vechime de nouă ani, iar al doilea de doar un an. Au reușit să reducă datoriile făcute pentru pictarea bisericii și închiderea școlii cu o curte. Preoții citesc „Telegraful Român”, „Revista Teologică”, „Românul” și „Libertatea” și combat iubirea de procese și vrajba prin predici. Au fost depistate două cazuri de concubinaj, motivul pentru care nu au fost încheiate căsătoriile fiind lipsa divorțurilor religioase. Se citesc „Libertatea” și „Foaia Poporului”. Cei mai în vârstă se spovedesc, puțini citesc cărți din biblioteca parohială, oricum destul de modestă.⁵⁰

Miercurea era parohia reședință de protopopiat, are un paroh cu o vechime de 31 de ani, care citește „Telegraful Român”, „Revista Teologică” și „Românul”. Există o bibliotecă parohială destul de puțin frecventată. A fost semnalat un singur caz de concubinaj, iar credincioșii citesc „Românul”, „Libertatea” și „Drapelul”. Ca vicii, credincioșii sunt afectați de lux și aplecarea spre conflicte verbale.⁵¹

În Rod, preotul avea o vechime de cinci ani, un preot harnic cu multe realizări: a creat un număr mare de fundații, a cumpărat obiecte pentru biserică, a mărit fondul pentru zidirea turnului bisericii, de la 8000, la 11.000 de coroane, citește „Telegraful Român”, „Revista Teologică”, „Libertatea” și „Românul”. În ceea ce îi privește pe credincioși, aceștia au ales să citească „Libertatea”, „Poporul Român” și „Foaia Poporului”. Din parohie au plecat elevi la școlile de meserii, comerț sau gimnazii.⁵²

Șpring a fost o parohie unde preotul, cu o vechime de cinci ani a restaurat biserica de la fundație, la fel și școala, a combătut luxul manifestat de unii credincioși, la fel ca și beția. Ține Vecernia în fiecare sâmbătă seara și înainte de marile sărbători religioase. În comunitate au fost depistate două concubinaje, din cauză că nu au fost intentate și procesele de divorț bisericesc. În parohie se citesc „Foaia Poporului”, „Libertatea” și „Poporul Român”. Nu sunt foarte harnici în a frecventa biserica și doar jumătate din cei care se spovedesc se și împărtășesc. Au copii trimiși la gimnaziu (trei), la școli de meserii (doi) și la cele de comerț (unul singur).⁵³

⁴⁹ *Ibidem*, parohia Jina.

⁵⁰ *Ibidem*, parohia Ludoșul Mare.

⁵¹ *Ibidem*, parohia Miercurea.

⁵² *Ibidem*, parohia Rod.

⁵³ *Ibidem*, parohia Șpring.

În Tău, preotul era prezent de 31 de ani, a construit o nouă biserică, citește doar „Telegraful Român”, în timp ce credincioșii lui frecventează biserica și citesc „Foaia Poporului” și „Libertatea” și au elevi la gimnaziu și școli de meserii.⁵⁴

Care a fost, însă, și comportamentul credincioșilor față de actul religios în sine? Deși am dori să avem date care să dezvolte subiectul în sine, nu avem nici aici această șansă. Astfel, în parohia Apoldul de Jos, credincioșii frecventează biserica, se spovedesc și se cuminecă, iar preotul ține predici în mod regulat. Dintre vicii, semnaleză mai ales alcoolismul, pe care îl combate prin intermediul predicilor. În Armeni, nu sunt multe date, se raportează doar faptul că preotul ține predici, iar dintre vicii este menționat alcoolismul. Pentru preotul din Cărpiniș, viciul poporului este tot alcoolismul, iar combaterea lui se face tot prin intermediul predicilor, la fel ca și în Cunța, Șpring și Ludoșul Mare (unde se spovedesc, mai ales, cei în vârstă). În parohiile Bogatul Român, Beșineu, Broșteni, Cinadie, Rod, Jina, Gusu și Dobârca alte vicii menționate au fost luxul și „*iubirea de procese și certurile*”.

În general, situația a fost mulțumitoare în ceea ce privește numărul cazurilor de concubinaj, care a fost relativ mic, la fel ca și cel al copiilor trimiși să studieze mai departe, la gimnaziu sau la școli cu caracter practic, de comerț sau de meserii, ceea ce a demonstrat și o anumită evoluție la nivelul mentalității comunității, ca atare. Dacă ne raportăm la comunitate și la gradul de alfabetizare, mai sunt, în continuare, de depus eforturi mari. La acest subiect nu avem răspunsuri decât din zece parohii (Armeni-500 de persoane știu citi și scrie, Bogatul Român-150, Dobârca-313, Jina-1300, la fel ca în Ludoșul Mare, Miercurea-671, Rod-100, Tău-200). O situație de excepție a fost raportată în parohia Cărpiniș, unde s-a stabilit că 95% dintre credincioși erau alfabetizați.

Și ajungem aici la un subiect care iese în evidență, presa agreată de preot și respectiv de elita comunității, unde ni se pare foarte ciudat faptul că nu avem niciun caz în care să existe o preferință comună, niciun ziar agreat de cler nu se regăsește printre preferințele comunității. Invers, au fost preoți care au menționat, de exemplu, o preferință pentru „Românul” (Arad). Preoții sunt, la rândul lor, foarte aplecați spre lecturarea „Telegrafului Român” și a „Revistei Teologice”, ceea ce denotă, mai ales în ultimul caz, grija constantă pentru profesia lor și faptul că abonamentul pentru „Telegraful Român” a devenit obligatoriu. Desigur, aici se mai poate pune și o altă întrebare legată de înființarea bibliotecilor parohiale, pe care arhiepiscopul Ioan Mețianu le considera foarte importante pentru existența și continuitatea unei vieți culturale în fiecare parohie.

O comunitate interesată nu numai de agricultură și creșterea animalelor dar și de comerț, cum a fost și cea din majoritatea parohiilor din Protopopiatul

⁵⁴ *Ibidem*, parohia Tău.

Miercură a putut să fie atrasă și de unele publicații, ca de exemplu „Foaia Poporului” (Sibiu), tocmai datorită caracterului mult mai pragmatic al acesteia sau de „Libertatea” (Orăștie), pentru tonul vindicativ al articolelor de factură politică. Sunt supoziții, care vor putea căpăta contur, doar după o analiză a vizitațiilor canonice efectuate în toate cele 34 de protopopiate din Arhiepiscopia Ortodoxă a Sibiului.

Iar despre bani, sau altfel spus, despre epitropia bisericii, un alt subiect interesant, a fost expedit la fel de rapid, dar explicația stă și în datele clare pe care le cere. Puține parohii au declarat fondurile de bani adunate, în Apoldul de Jos, biserica avea o avere de 1197 de coroane, iar parohia din Gusu, mult mai săracă, avea doar 218 coroane. În destul de multe parohii, nu au putut fi consemnate date certe deoarece epitropul a fost absent.⁵⁵

Nu se acordă, încă, suficientă atenție documentelor care delimitau proprietățile donate bisericii și trecute pe numele acesteia (foaia cadastrală, foaie funduară, documente de dare în arendă a unor proprietăți ale bisericii etc.). Un subiect colateral a fost cel al modalității de păstrare a banilor și a altor documente, deoarece în protopopiatul menționat casa de fier lipsește cu desăvârșire.

Avem și aici o serie de observații interesante dar care denotă și puterea financiară a unor comunități sau chiar cererea de schimbare a unor obiceiuri; astfel, dacă în destul de multe parohii, banii pentru sidoxie și nu numai se adunau toamna, după strângerea recoltei, într-o parohie bogată de oieri, Jina, prăbușirea turnului bisericii nu reprezenta nicio problemă pentru fondul parohial, iar în parohia Rod, sunt trecute două observații care nu sunt legate de situația financiară: sfeșnicele în biserică să fie dispuse astfel încât să nu existe niciun pericol de foc iar „*poruncile să nu mai fie publicate în biserică, ci afară cu doba*”.⁵⁶

În ceea ce privește concluzia studiului de mai sus, ea nu poate fi decât una parțială, însă, fără nicio îndoială complexitatea fișei de vizitațiune canonică a creat posibilitatea obținerii și analizării unui număr mare de date. Analizarea lor nu face decât să ne prezinte un răspuns la un subiect mereu de actualitate în spațiul transilvan românesc, evoluția relației dintre preot, învățător și comunitate, deci, cu alte cuvinte, a prezentării „*stării națiunii române*” de confesiune ortodoxă din Transilvania la anul 1915.

⁵⁵ *Ibidem*, parohiile Apoldul de Jos, Gusu.

⁵⁶ *Ibidem*, parohiile Jina și Rod.

**The Archpriestship of Miercurea.
„An Inquiry” in the Year 1915**

(Abstract)

Our study presents one of the Orthodox Archpriestships of the Sibiu Archdiocese during the First World War, especially in 1915. Data were provided by the evaluation sheet of each parish by a dean. These evaluation sheets offered us the occasion to assess the state not only of the church, but also of the entire community in a difficult and tormented period. As it was harder and harder to resist during the years of the war, the mentioned sheet provides relevant information on the social and economic changes, as well as specific hardships in difficult war time.

Keywords: First World War, Miercurea, Orthodox Church, village, community, war, mentality.

„ÎN CHESTIA IMPORTULUI DE PORUMB...”. IMPLICAREA DEPUTAȚILOR TRANSILVĂNENI NICOLAE ȘERBAN ȘI TEODOR MIHALI ÎN TRANZACȚIILE PRIVIND IMPORTUL DE PORUMB DIN REGATUL ROMÂNIEI (1915-1916)

Dr. István Koszta
European Sociological Association Paris
Institutul de Istorie Militară Budapesta

Studiul pe care îl propun cititorilor revistei este o mică incursiune în detaliile vieții cotidiene socio-economice, fiind cu neputință de neglijat și oarecare referiri contextuale politice, ale spațiului ardelean în primii ani ai Marelui Război. Este, de fapt, un fragment dintr-un subcapitolul al celui de-al doilea volum¹ al monografiei mele elaborate în limba maghiară și propusă spre apariție în toamna acestui an.

Spațiul rezervat pentru această lucrare nu-mi permite să prezint, în detaliu, istoriografia tematicii în care se înscrie subiectul elaborat aici, dar trebuie să fac referire la studiile și prezentările apărute în ultimii ani, elaborate de atelierul de cercetare al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, de Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române, dar și de grupul de cercetători și istorici din jurul revistei „Astra Sabesiensis”. Sunt, însă, câteva lucrări de referință, care m-au încurajat în această incursiune pe care v-o propun în următoarele pagini, semnate de istoricii Liviu Maior,² Ioan Bolovan³ și Ioana Elena Ignat Kisanovici.⁴ Adăugându-se la acestea un ghid deosebit pentru așezarea în contextul întâmplărilor vremii ale „chestiei” economice și interpretarea implicațiilor acesteia în cotidianul socio-politic al Ardealului este volumul de memorii și amintiri ale lui Ion I. Lapedatu, apărut în anul 1998.⁵

¹ *A sors keréke a végzetre forog?*, volum II, *Erdély háborúja 1914-1916 augusztus*, volum III, *Erdély háborúja 1916-1917 január*-care va apărea în vara anului 1918.

² Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război (1914-1916)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016.

³ Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.

⁴ Ioana Elena Ignat Kisanovici, *Participare și mobilizare în Transilvania în Primul Război Mondial*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015.

⁵ Ion I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, ediție îngrijită, prefață și note de Ioan Opreș, Iași, Institutul European, 1998.

Documentația în materie m-a purtat în mai toate arhivele militare ale Puterilor Centrale, ale Franței și nordului Italiei, nu neglijând, însă, arhivele noastre din Transilvania la care voi face referire în text, la locul potrivit. O sursă arhivistică importantă pentru tema propusă aici este, însă, arhiva personală (înscrisuri, scrisori, cuvântări, studii) a contelui Tisza István, și arhiva (scrisori, diarii, codice de telegrame, înscrisuri) baronului Burián István, confidentul primului ministru Tisza, din 13 ianuarie 1915 ministru de externe al Imperiului Austro-Ungar, depuse la Arhivele Sinodului Bisericii Reformate Maghiare din Ungaria.⁶

Deci, fără o introducere prea academică, vă propun în această lucrare un mănunchi de documente din întâmplările cotidianului Marei Război care, din nefericire, a trecut ca un uragan, ce nu mai contenea, cu toate urmările unei asemenea conflagrații. Nu înainte, însă, de a detalia mica istorie a conceperii acestei lucrări, alegerea subiectului fiind un șir de coincidențe. Studiile mele bibliografice au găsit în lungul drum al documentației și cartea Ioanei Elena Ignat Kisanovici cu însemnările vicarului Iacob Pop din Făgăraș,⁷ unde l-am întâlnit pe avocatul **Șerban Nicolae**, o „cunoștință” mai veche a mea din câteva documente de arhivă care, a devenit unul din subiectele primului grup de documente prezentate aici. Din aceeași sursă arhivistică aveam și câteva documente (rapoarte, scrisori, altele) despre afacerile cu porumb ale lui Teodor Mihali, avocat și bancher din Dej, asemenea lui Șerban membru al Parlamentului Ungariei, filat discret de către poliția de frontieră și vameșii de la granița Transilvaniei de la Turnu Roșu. Ce au în comun cei doi protagoniști ai istorisirii mele, în afară de cele comune în viața politică? „*Chestia importului porumbului*”, sintagmă aleasă și pentru titlul acestei lucrări, de altfel sugerată și de un capitol dintr-o altă publicație a Ioanei Elena Ignat Kisanovici,⁸ capitol care prezintă concis, cu mărturiile presei românești din Transilvania, aspectele economice, adică spațiul care a determinat acțiunile protagoniștilor relațiilor mele.

În același timp cu decretul mobilizării, Legea număr LXIII/1912 cu modificările și adăugirile Legii număr L/1914, care au remodelat rânduielele vieții de zi cu zi în spațiul părții ungare a monarhiei dualiste,⁹ au subordonat cotidianul nevoilor armatei.¹⁰ Au schimbat regimul comunicațiilor, subordonându-le

⁶ Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (în continuare MREZSLT).

⁷ Ioana Elena Ignat, *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916: însemnările vicarului Iacob Popa*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2011.

⁸ Idem, *Participare și mobilizare în Transilvania în Primul Război Mondial*, pp. 73-102. Îi mulțumesc, și pe această cale, doamnei Ioana Elena Ignat Kisanovici pentru generozitatea cu care mi-a răspuns la solicitarea trimeriei celor două lucrări amintite aici.

⁹ „1914. évi L. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott”, „1912: LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló”, „1912: LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről”.

¹⁰ Ioana Elena Ignat Kisanovici, *Participare și mobilizare în Transilvania în Primul Război Mondial*, pp. 77-78.

autorităților militare, au intervenit în cotidianul obișnuit, firesc până mai deunăzi al valorificării surselor de producție, a funcționării pieței muncii, a celei agricole și alimentare, financiare, a liberului schimb în general. Este lesne de înțeles, că noile rânduieli din spatele frontului au produs încă de la început exasperare, apoi cu știrile tot mai dezamăgitoare de pe cele două fronturi. Firescul a devenit în scurt timp nesigurantă. Adaptarea cotidianului în condiții de nesigurantă a fost extrem de dificilă. Noile reguli, însă, dar mai ales restructurările și reaşezarea priorităților au creat și noi șanse, șansele furnizorilor armatei.

Părțile ungare ale monarhiei dualiste au avut în aceste condiții generale o situație aparte, prin faptul că autoritățile civile și-au păstrat o oarecare independență decizională, ceea ce a însemnat monitorizarea nemijlocită a acțiunilor autorităților armate, cu toate că această șansă a fost de cele mai multe ori formală, situațiile conflictuale reglându-se, de obicei, pe cale amiabilă.

Să revenim, însă, la subiectul pe care l-am propus cu o mică incursiune în specificul pieței grânelor și a alimentelor de bază, ce a beneficiat de prioritățile perioadei de conflict, pentru a explica într-un fel generalitățile frazelor precedente.

Calitatea grâului, a cerealelor, în general, mai apoi a porumbului, în special, cu care s-a vrut înlocuirea în mare parte a grâului pentru pâine la brutării, începând de la cumpăna anilor 1914/1915, a generat o serie continuă a ordonanțelor de reglementare a consumului, a prețurilor, a distribuției. La mijlocul perioadei în studiu (anul 1915), s-a recurs la sechestrări și mai târziu la rechiziții de la producători și de oriunde s-a găsit o sursă pentru aceasta.¹¹

Declarația de neutralitate a Regatului României a închis piața importului acestor produse, deci autoritățile trebuiau să se limiteze la sursele interne. La o primă analiză se pare că acestea au fost suficiente în primii ani ai războiului chiar și în Transilvania,¹² distribuția lor a creat, însă, dereglările pieței. Începând din luna noiembrie a anului 1914¹³ și până la mijlocul lunii octombrie a anului 1915, a fost

¹¹ O prezentare detaliată, cu referiri la sursele mediatice, a se vedea la: *Ibidem*, pp. 82-84.

¹² „La 20-23 Septembrie se speră: pe un areal de 4.356,118 jug. cat., cu o recoltă medie de 1056 măji metrice pro jug. cat., o recoltă totală de 46.029,661 măji metrice. În anul trecut recolta a fost de 43.768,820 măji metrice. Deci în acest an un plus de 2.260,841 măji metrice față de anul trecut. Rezultatele cele mai bune, peste media de 10-56 măji metrice pro jug. cat., le-au dat recoltele în 21 comitate, între cari se numără și următoarele din regiunile locuite de Români: Torontal, Brașov, Alba de Jos și Arad. Între cele 22 comitate cu o recoltă între 8-10,56 măji metrice pro jug. cat. se numără și comitatele: Târnava Mare, Bibor, Sătmar, Timiș, Cinc, Treiscaune, Târnava Mică, Sibiu, Maramurăș, Făgăraș, Hunedoara și Solnoc-Dobâca. În fine, între cele 17 comitate cu o recoltă sub 8 măji metrice pro jug. cat. se numără și comitatele: Bistrița-Năsăud, Caraș-Severin, Ugocea, Odorheiu, Selagiu, Cojocna, Murăș-Turda și Turda-Arieș” (a se vedea: „Situația agricolă în Ungaria”, în *Revista Economică*, an XVII, număr 41, 9 octombrie 1915).

¹³ Ordonanța ministerială nr. 8317/1914 din 1 noiembrie, ce a intrat în vigoare la data de 25 noiembrie, rescrisă de mai multe ori în perioada amintită (a se vedea: Székely Artúr, *Háború és közgazdaság. Háborús gazdasági rendszabályok Magyarországon. Városi Szemle. 8. évfolyam*, 1915, pp. 290-293).

creat un organism central, Haditermény Rt.-, „*S. A. pentru produsele de război*”,¹⁴ pentru gestionarea problemei și s-a intervenit succesiv în piața grânelor și a derivatelor (făină, pâine etc.) acestora.¹⁵

Iarna anului 1914/1915 a golit, însă, hambarele în mod neegal în unele părți, încât se căuta acoperirea acestor situații prin căutarea unui compromis pentru facilitarea achizițiilor chiar și din import. Prim-ministrul Tisza, într-o scrisoare datată 17 martie 1915, transmitea ministrului agriculturii Ghillányi, următoarele: „*Îți transmit copia revistei presei românești cu credința că datele reproduse acolo te vor interesa. Dacă în aceste relatări este vorba de cantități neglijabile, s-ar putea acorda un spațiu mai larg importurilor de cereale din România ca să ajutăm totuși în descongestionarea situației din Ardeal*”. Aceeași chestiune se regăsește și într-o scrisoare adresată, de același Tisza, baronului Burián István, datată 14 august 1915: „*După ce Czernin insistă cu informația că se aduc cereale și porumb cu mașini și căruțe pe teritoriul Ungariei, țin să specific că în acest mod, în perioada 1-9 august în total s-au adus peste graniță în total 14.000 quintale. O cantitate înfimă ce în comparație cu stocurile existente nu are nici o semnificație. Am dispus să fiu informat periodic despre traficul de cereale și porumb prin telefon sau telegrafic, voi fi deci în măsură să-ți transmit datele corecte*”.¹⁶ Și, într-adevăr, revine cu date exacte peste câteva zile printr-o scrisoare datată pe ziua de 27 august: „*În perioada 1-20 august în total a intrat în Ungaria din România 1525 vagoane de cereale. 522 de vagoane au rămas în țară, 1003 vagoane au tranzitat țara în drum spre Germania. Din total 831 de vagoane a intrat pe calea ferată, cantitatea de 694 vagoane cu căruțele. Dacă nu mă înșel aceste transporturi totalizează cca. 150.000 de chintale, adică consumul a 20 de zile. O cantitate atât de neînsemnată comparativ cu stocurile României, încât ea nu este în măsură să stingă atmosfera de neliniște și reproșurile adresate guvernului cauzate de greutatea nevalorificării stocurilor. Impunerea de măsuri săcâitoare pentru a stopa această nesemnificativă circulație ar stârni fără folos aversiunea opiniei publice românești*”.¹⁷ Fără a insista prea mult pe acest subiect, este foarte clar că guvernul a deschis tacit o cale de a ajuta se pare nevoilor transilvănenilor în primul rând, dar și calea unor afaceri personale.¹⁸

¹⁴ În presa românească era numită: „*Societatea pe acții pentru produsele de război*”.

¹⁵ Tóth Árpád, „A hadigazdálkodás jogi szabályozásának problémái az első világháború idején magyarországon”, în *Acta Juridica et Politica*, tom LX, 2002, pp 52-55. Vezi și: Ioana Elena Ignat Kisanovici, *Participare și mobilizare în Transilvania în Primul Război Mondial*, pp. 81-92.

¹⁶ *Tisza István Összes Művei*, volum I-VI, Budapesta, Editura Academiei Maghiare, 1923-1937 (în continuare TIÖM); aici: TIÖM, volum IV, p. 113.

¹⁷ *Ibidem*, p. 146.

¹⁸ Contractul de stat între Regatul României și Puterile Centrale a fost încheiat după reglarea conturilor cu potențialii aliați: Franța și Anglia. Derularea afacerii a fost gestionată de o comisie în care au fost reprezentate toate partidele românești ale vremii, și prezidată de Alecu Constantinescu, ministrul agriculturii și al domeniilor în guvernul Brătianu. Șeful opoziției conservatoare, Alexandru Margiloman, a fost direct interesat în afacere.

Sursa era la îndemână și situația conjuncturală a încurajat tatonarea posibilității importării așa cum specifica și Tisza în cantități „neînsemnate”, adică cantități ce nu influențează major gestiunea statului. Conjunctura era palpabilă. La acea dată disponibilitățile de cereale (grâu, orz, porumb) ale Regatului României au devenit sufocante. Se căuta cu disperare o modalitate de a valorifica aceste disponibilități.¹⁹ În continuare iată două variante documentare a valorificării acestei conjuncturi.

Cazul dr. Nicolae Șerban

Cine este acest dr. Nicolae Șerban, despre activitatea și personalitatea căruia s-a scris extrem de puțin, aproape nimic semnificativ? Doctor în drept, originar din Voila, satul în care s-a născut într-o familie de mici nobili, la 8 noiembrie 1858 (?); s-a stins din viață la 15 septembrie 1932, și este înmormântat la Făgăraș, la biserica „Sfântul Nicolae”.²⁰ „Om politic făgărășan controversat”, precum conchid semnatarul unui articol apărut în revista „Țara Bârsei”, care-l are ca personaj principal pe tipograful Ioan Hațiegan, sosit în oraș de la Budapesta în tovărășia lui Șerban. După mărturisirea lui Hațiegan, citat în același articol: „În 4 ianuarie 1900, mi-am făcut intrarea în Făgăraș cu trăsura cu patru cai a regretatului dr. Nicolae Șerban [...] la Făgăraș exista un climat destul de tensionat din punct de vedere politic, din cauza confruntării dintre cei doi fruntași locali, avocații Nicolae Șerban de Voila și Ioan Șenchea,²¹ exponenții celor două mari linii de acțiune politică a românilor ardeleni, activismul și pasivismul”.²² Se pare că Șerban aparținea celui din urmă grup. Sau nu. Cred că cea mai nuanțată caracterizare a sa a formulat-o Sextil Pușcariu care, după un ciclu de conferințe cu titlul „Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal”, ținută în sala Ateneului din București la 1 aprilie 1927, apoi la Câmpina, Brașov și în sfârșit și la Făgăraș, l-a găsit pe eroul nostru la Făgăraș, unde s-a retras de la conducerea prefecturii din județul Sălaj (1920): „[...] după 35 ani, aceleași certe și gelozii în mica societate românească, care acum nu se mai sfădește numai pe chestii profesionale și pe ranguri sociale, cu și pe partide politice, izbutind să bată recordul: vrajă chiar în sânul aceluiași partid

¹⁹ „Socotem o încălcare a neutralității noastre să le vindem (n. n. Puterilor Centrale) prisosul recoltei noastre. În 1915 produsele noastre se acumulau însă peste măsură, agricultorii ne cereau să găsim o soluție, nu puteam rămâne muritori de foame având recolte îmbelșugate, care se stricau în hambarele ce nici nu le mai puteau încăpea” (a se vedea: I. G. Duca, *Amintiri politice*, volum I, München, 1981, p. 200).

²⁰ ***, „Personalități ale Țării Făgărașului”, în *Monitorul de Făgăraș*, marți, 1 decembrie 2009.

²¹ Ioan Șenchea (1864-1916), originar din Zărnești, Brașov, stabilit ca avocat în Făgăraș, în anul 1892, fruntaș al românilor făgărășeni; președinte al Clubului Național Român din comitatul Făgărașului, în 1905 era ales în Comitetul Executiv al Partidului Național Român.

²² Florentin Olteanu, Ioan Ciupea, Lucreția Olteanu, „Un destin paradigmatic-Ioan Hațiegan (1875-1950)”, în *Țara Bârsei*, număr 1, 2014, p. 393.

politic. Niculiță Șerban, îmbrăcat tot ca un gentry-cam reumatic-unguresc, a ținut să-mi servească șampanie la masă”.

A studiat dreptul la Budapesta și Viena, iar titlul de doctor în drept l-a obținut din partea Universității din Viena. În almanahul camerei deputaților²³ este menționat cu numele „*Sierban Miklós*”, deputat în circumscripția Făgăraș, orașul Făgăraș. A fost ales deputat independent în circumscripția Arpașu de Jos la alegerile generale din anul 1892 și în perioada acestui mandat s-a înscris în Partidul Liberal condus de Tisza Kálmán. După patru ani a candidat, din nou, independent. Între anii 1901 și 1905 a obținut un nou mandat ca membru al Partidului Liberal. După disoluția acestui partid, în anul 1906, a candidat cu un program independent alăturându-se mai apoi grupului Partidului Național Român. În alegerile din anul 1910 a obținut același mandat, păstrându-l până la finele războiului, în circumscripția Făgăraș.

În sfârșit, documentele „Cazului Șerban”

Ziarul „Gazeta Transilvaniei” din 16 aprilie 1915,²⁴ publică cu același titlu un comunicat, din sursă „competentă”, că definindu-se tratativele unui acord bilateral între Regatul României și monarhia dualistă²⁵ pentru exportul și implicit importul cerealelor s-a găsit modalitatea achiziționărilor directe „*la înzestrarea populației noastre mai sărace cu porumb din România*”. Este un anunț de mult și de foarte mulți așteptat în Transilvania, unde mai mult decât în alte părți ale monarhiei era o lipsă acută a elementelor de bază,²⁶ și în special a porumbului, cu care se încearcă substituirea grâului, a cartofilor, dar și a altor cereale din făina pentru pâinea de toate zilele. O chestiune apăsătoare este și aceea a prețurilor tot mai prohibite ale

²³ *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910-1915*, 1910. p. 412. În această publicație am găsit o oarecare neconcordanță referitoare la numele și data nașterii lui Șerban. Almanahul îl menționează cu numele de „*Sierbán*”, iar data nașterii este: „*25 iunie 1865*”. În Almanahul redactat de Vásárhelyi Ferenc, pentru aceeași perioadă, numele apare corect „*Serbán*” cu data nașterii neschimbată.

²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, număr 71, 3 /16 aprilie 1915.

²⁵ A se vedea: „Wien am 8 Juli 1915. Protokoll des zu abgehaltenen Ministerrates für gemeinsame Angelegenheiten”, în *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914-1918). Eingeleitet und zusammengestellt von Miklós Komjáthy*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, pp. 266-277.

²⁶ Un caz notoriu al vremii, care solicita chiar intervenția prim-ministrului Tisza, este cel din comitatul Solnoc-Dobâca: „*Din ianuarie a. c. încoace ne-au venit și ne vin, când din unul, când alt ținut al patriei, tot mai multe știri despre marea lipsă a alimentelor de primă și zilnică trebuință pentru populația de la orașe și îndeosebi pentru cea de la țară. Ni s-a scris între altele, că în comitatul Solnoc-Dobâca ar fi lipsă de cucuruz, grâu, cartofi ș. a. așa de mare și atât de generală, încât d. e. peștiș orașului Dej, centru comitatului, săptămâni de-a rândul nu s-a a dus spre vânzare și nu s-a aflat de cumpărat din aceste alimente nici un bob, absolut nimic*” (a se vedea: *Gazeta Transilvaniei*, număr 59, 15/28 martie 1915).

pieței interne a alimentelor. În comitatele Transilvaniei istorice poate mai mult decât în alte părți.²⁷

Iată și scenariul afacerii în care sunt interesate băncile populare, prin care se derulează achizițiile și decontarea lor, așa cum este acesta formulat în „Gazeta Transilvaniei”: „*În chestia comunicatelor noastre anterioare cu privire suntem autorizați din loc competent a da următoarele deslușiri: Obținându-se un acord între guvernul nostru și cel român în chestia importului, respectiv exportului de porumb, se aduc la cunoștința celor interesați următoarele: porumbul menit pentru țărani noștri se lîferează și se încarcă în vagoane de cătră băncile populare din România. Prețul unui vagon de porumb-căci mai puțin nu se poate comanda-s-a stabilit definitiv cu prețul de 2900 cor. loco stațiunea de încărcare. În această sumă de 2900 coroane sunt cuprinse: taxa de export, agiul,²⁸ prețul porumbului și alte cheltuieli mărunte. În suma aceasta nu este însă cuprinsă taxa de transport și locul de încărcare, care trebuie plătită la sosirea vagonului în stația, unde are să se descarce. Banii pentru un vagon sau mai multe au să se trimită în cel târziu 14 zile filialei „Albina” din Brașov, indicându-se precis și legibil adresa și stațiunea, unde are să sosească vagonul precum și numărul vagoanelor comandate. Filiala „Albina” va transpune banii primiți împreună cu indicările făcute, băncilor populare din România. Cu expedierea porumbului de cătră băncile populare se va începe, dacă nu vor obveni pedeci neprevăzute, în cel târziu 14 zile și exportarea va dura aproximativ 4 săptămâni. Se vor lua în fine măsurile de lipsă ca porumbul încărcat să fie bun și uscat, iar în cazul când din vreo cauză oareșicare vagonul comandat nu va putea trece granița în Ardeal²⁹ și astfel vagonul să nu ajungă la locul destinațiunii, ca banii plătiți să fie restituiți. Din același loc autorizat ni se mai asigură, că d-l dep. Dr. T. Mihali a esoperat la Budapesta ca guvernul nostru să nu rechiziționeze porumbul trimis din România, ceea-ce s-a notificat și guvernului român [...] Celor cari au comandat și plătit porumbul li se va comunica fie în scris, fie prin ziarul nostru ziuu, când vagonul, respectiv vagoanele cu porumb au fost pornite din stațiunea de încărcare din România”.*

Textul, deși este nesemnat, știm că a fost publicat mai devreme în ziarul „Olteanul”, apoi și în „Revista Economică” a lui Ioan I. Lapedatu.³⁰

²⁷ Cu trei săptămâni mai devreme, în același ziar, într-o succintă incursiune a „calităților porumbului”, se înșiră următoarele prețuri: „De la 1000-2000 de coroane vagonul, oropsitul porumb trece la 1500, pentru a ajunge, încă de astă toamnă la 2000 cor. și el nu se oprește aici. Astăzi, un vagon de porumb se vinde cu 3500 până la 3700 cor.-cifra fabuloasă pentru un aliment bun numai pentru „Valachi”, ori pentru dobitoace-și tendința de urcare a prețurilor de vânzare se menține” (a se vedea: *Ibidem*, număr 56, 12/25 martie 1915).

²⁸ Diferențe ale cursului de schimb valutar.

²⁹ Pentru transportul mărfurilor spre Austro-Ungaria, Periețeanu, directorul serviciului mișcării, a convenit cu directorul regional al căilor ferate maghiare de la Cluj, ca vagoanele române să ducă aceste mărfuri prin punctele de frontieră: Palanca, Căineni și Predeal, până la stațiunile din interiorul Transilvaniei. Norma stabilită este ca să iasă din țară aproape câte vagoane intră și se pare că utilizau vagoane duble cu condiția ca în termen de trei zile vagoanele să fie restituite (a se vedea: *Gazeta Transilvaniei*, număr 52, 7/20 martie 1915).

³⁰ *Revista Economică*, an XVII, număr 17, 24 aprilie 1915.

Implicarea lui Nicolae Șerban devine clară după incidentul „confiscarea scrisorii” relatat în continuare. La finele verii anului 1915, la întoarcerea în țară, după o călătorie în București, Nicolae Șerban a fost percheziționat la controlul vamal de către poliția de frontieră din Brașov, confiscându-i-se o scrisoare adresată lui „*Iván Lapedata președintele casei de economii S. A. Albina cu sediul în Sibiu*”, închisă într-un plic oficial cu înscrisul: „*Comisiunea Monumentelor Istorice-Adm. Casei Bisericii*”.

Raportul poliției de graniță, cu scrisoarea atașată, a ajuns pe căile oficiale la Budapesta la sediul central, de unde cu o notă semnată de Ilosvay Gusztáv, locțiitorul șefului poliției de frontieră, și datată 29 septembrie 1915, a fost înaintat ministrului de interne de unde a ajuns pe masa de lucru a prim-ministrului Tisza. Raportul ține să menționeze că „*Șerban*” nu a indicat persoana expeditorului, iar „*inspectoratul de poliție până la noi indicații nu a făcut investigații în acest sens*”. Numele, oarecum maghiarizat, al destinatarului este fără îndoială Ioan I. Lapedatu. Din înscrisul de pe plic se poate lesne deduce că expeditorul a fost fratele său geamăn, Alexandru Lapedatu, pe atunci secretar al acelei instituții. Iată traducerea scrisorii redactată în limba maghiară:³¹ „*Dragă Ioane, Precum ți-am scris și te-am informat prin domnii Comșa³² și Șerban, imediat după primirea scrisorii tale am telegrafiat în Rusia pentru a afla știri despre cumnatul tău, dar până astăzi nu am primit nici un răspuns. Nu este ceva ieșit din comun, pentru că comitetul prizonierilor din Petrograd, la care m-am adresat prin Crucea Roșie locală să obțină informațiile cerute din Coms,³³ are mii de asemenea cereri. S-ar putea ca de pe o zi pe alta să obținem răspunsul, dar este posibil să așteptăm două, trei săptămâni ca să aflăm ceva. Oricum, îndată ce voi avea știri ți le voi telegrafia îndată. Eu în această vară voi fi la București. Victoria³⁴ cu copii a plecat în țară, de unde spre 20 iulie va pleca pentru 3 luni după fătucă la Techirgiol. Poți să vii oricând la Predeal, dar să mă înștiințezi din timp, să plec în altă parte. Ne-am putea întâlni și la Călimănești, dacă-ți este mai la-ndemână, atunci însă ași petrece acolo 2-3 zile, eventual zece în care caz te rog să-mi găsești și mie cazare. Astăzi am vorbit cu Verzea³⁵ în chestiunea traducerii și „Solidaritatea”.³⁶ Am convenit ca traducerea să fie publicată în „Democrația” și dacă dorești în cele două broșuri în curs de apariție. În cealaltă chestiune să*

³¹ MREZSLT, *Tisza-iratok* 12:29. 36, copie bătută la mașina de scris.

³² Presupun că este vorba de medicul Nicolae Comșa din Săcele, membru al Consiliul Băncii „Albina”, ales la 1 decembrie 1918 în Marele Sfat Național Român.

³³ Nu am reușit să identific localitatea.

³⁴ Victoria Pană, soția lui Alexandru Lapedatu.

³⁵ Victor Verzea, ofițer al armatei române, șef al serviciului telegrafico-poștal, director general al Poștei Române, comisar al Băncii Naționale a României, primar al Bucureștilor în perioada noiembrie 1916-iunie 1917-perioada ocupației germane (a se vedea: Adrian Stroea, Marin Ghinoiu, *File din istoria artileriei. Fapte, întâmplări și oameni*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2015, pp. 381-392).

³⁶ Prin transformarea Delegațiunii Băncilor în Asociația „Solidaritatea”, care a introdus controlul obligatoriu și extern al băncii. Președintele acesteia a fost ales Partenie Cosma, președintele Băncii „Albina”, iar funcția de secretar a fost îndeplinită de Ioan I. Lapedatu. La inițiativa „Solidarității” s-a înființat prima Societate Românească de Asigurări: „Banca Generală de Asigurări”.

tratezi direct cu Mihali, căruia Verzeea i-a propus în același fel înainte de a-și fi discutat eu cu el. Pentru organizarea chestiunii mai avem timp, pentru că deocamdată vom exporta cerealele vândute care așteaptă transportul de luni de zile. Numai apoi va fi posibil noi comenzi, deci avem timp suficient până atunci ca totul să fie organizat așa cum dorești. Nu știu dacă Mihali te va chema la Dej, sau va veni la Sibiu, fiind foarte ocupat nu am avut răgazul necesar să aștept întâlnirea lui cu Verzeea. Așa cum stau lucrurile, se pare că pacea nu va veni până în toamnă, doar dacă se va întâmpla ceva deosebit ce va schimba radical starea de fapt. Așa precum stau lucrurile la noi, mai curând se întrevede posibilitatea unei intervenții în Basarabia, iar în cazul că bulgarii se alătură Puterilor Centrale lucrurile vor fi decise pentru România. Eu sunt îngrijorat că împrejurările vor sili guvernul să abandoneze ardelenii, dacă, cum se spune, Kaizerul german este influențat de Tisza. Asta va fi o nenorocire pentru că dacă acum, când se vor decide noile temelii ale Europei, nu se va schimba soarta românilor ardeleni, atunci nu se va schimba niciodată. Această îngrijorare am împărtășit-o și lui Verzeea, care în seara precedentă a discutat cu Sterea. Răspunsul lui a fost că orice s-ar întâmpla cauza noastră nicidecum nu va pierii, dacă la așezarea lucrurilor și Germania va trebui să aleagă între un puternic Regat al României și acceptarea conceptului politic al națiunii maghiare. Puține speranțe! Ți-am împărtășit aceste gânduri, pentru că de când am auzit despre comportamentul intransigent al Kaizerului, nu mă pot lepăda de gândul că nenorocul din nou ne va birui. Al tău”.

„Incidentul” a avut oarecare precedente, așa se explică atenția deosebită a poliției de frontieră și vama la deplasările lui Șerban. Alexandru Marghiloman menționează, în notele sale politice,³⁷ alături de Teodor Mihali și numele lui Nicolae Șerban („Șerban Voila din Făgăraș”) care, cu ocazia a două conferințe susținute la București, era interesat întru demararea în fapt a „chestiunii porumbului”: „El vine des prin țară. Acum în urmă se îngrijește de porumb pentru țărănimea lor. Am prins și la el ce am simțit la Mihali: o adâncă decepție despre starea noastră. Pe dr. Anghelescu³⁸ l-a văzut de nenumărate ori și ceea ce „la noi” s-ar fi regulat în 40 de minute, „la D-voastră” nu s-a regulat nici după 40 de zile (chestiunea vagonelor de porumb cari s-au și încins pe drum)”³⁹.

Procuratura Regală din Brașov, în 23 noiembrie a aceluiași an, printr-un înscris detaliat, argumentat, s-a adresat Tribunalului Regal din Brașov să inițieze demersuri pentru ridicarea imunității avocatului Șerban Nicolae din Făgăraș deputat în Cameră și să transmită de urgență dosarul cazului Procuraturii Regale de la Târgu-Mureș. Judecătorul de instrucție al tribunalului brașovean, prin hotărârea numărul 3320/1915, alăturată înscrisului de la Parchet a dispus înaintarea dosarului considerând că deputatul Șerban Nicolae este susceptibil de comiterea faptei de înșelăciune, deci începerea urmăririi penale este întemeiată. Începerea urmăririi penale și investigația cazului era posibilă, însă, numai după ridicarea imunității. Procurorul șef de la Târgu-Mureș, pe baza acestei hotărâri, a cerut Camerei

³⁷ 22 februarie/7 martie 1915.

³⁸ Ministrul lucrărilor publice în guvernul Brătianu.

³⁹ Alexandru Marghiloman, *Note politice (1897-1924)*, volum I, București, 1927, p. 411.

ridicarea imunității deputatului Șerban Nicolae pentru a face posibile investigațiile necesare.

Procuratura Regală își motivează concluzia și încadrarea juridică de înșelăciune pe următoarele considerente: „*Deputatul Șerban Nicolae a ademenit mulți cetățeni maghiari vorbitori de limba română care doreau să achiziționeze porumb pentru consum casnic sau pentru procesare industrială cu promisiunea de a le facilita procurarea acestuia în condiții avantajoase. Doritorii trebuiau să se adreseze Guvernului României prin cerere scrisă și semnată. Condițiile procurării porumbului subscris, cu obligativitatea depunerii sumei necesare achiziționării au fost publicate printr-un Comunicat în „Gazeta Transilvaniei” nr. 71 din anul 1915. Cei avizați au fost induși în eroare, ascunzându-le faptul că necesarul de porumb este asigurat deja. Acestia dând creș comunicatului au și depus sumele respective, sume pe care depozitarii le-au păstrat, deponenții însă nu au primit în schimb cantitățile de porumb comandate. Astfel, Șerban Nicolae a prejudiciat mulți concetățeni vorbitori de limbă română, pentru că aceștia sperând în asigurarea necesarului de porumb, cu întârzierea transporturilor au fost nevoiți să-și procure necesarul din alte surse cu mult la prețuri prohibite. Șerban Nicolae mai apoi profitând de sursele din depunerile cetățenilor și prin implicarea în tranzacțiile efective și a băncilor depozitare la achiziționarea porumbului a încheiat contracte avantajoase cu producători individuali și bănci populare din România, obținând de la Guvernul României și facilități vamale la export. Cantitățile de porumb achiziționate astfel au fost valorificate nu deponenților, ci întreprinzătorilor germani astfel realizând foloase bănești necuvenite”.*

Comisia de specialitate a Parlamentului, în ședința sa din 18 ianuarie 1916,⁴⁰ analizând documentația pusă la dispoziție, înscrisurile și procesele verbale ale investigațiilor preliminare, a ajuns la concluzia că prezumția de vinovăție este întemeiată, fapta în cauză este fără doar și poate demonstrată, iar implicarea deputatului Șerban este dovedită. Datorită acestei stări de fapt este neapărat indicată investigarea necondiționată a cazului. Comisia a propus ridicarea imunității acestuia: „*Nici vorbă de hărțuire sau tracasare, chiar cel vizat a cerut la rândul lui și ridicarea imunității sale parlamentare”.*

Raportul Comisiei de Imunitate, s-a distribuit în formă tipărită în ședința Camerei din ziua următoare,⁴¹ iar dezbaterea ei a urmat în ședința din 27 ianuarie 1915. Textul⁴² prezentat de raportorul comisiei, Darvai Fülöp, menționează un amănunt important: „*Avem în față un caz aparte. Fiind vorba de infracțiunea de înșelăciune nu avem un reclamant parte civilă, avem însă autosesizarea Procuraturii Regale, care în temeiul articolului 33 din procedura penală a demarat din oficiu o investigație la obiect luând în considerent documentele unui dosar penal precedent”.* Despre ce este vorba? „*S-a întâmplat ca un comerciant sibian a avut nevoie de vagoane pentru a-și transporta achizițiile de cereale din România. Consiliat de cei apropiați a căutat pentru a procura vagoanele goale pe cineva cu*

⁴⁰ 1910-15. évi Képviselőházi Irományok, volum LII, 1-2. l, pp. 1-2.

⁴¹ 19 ianuarie 1915.

⁴² Publicat în *Képviselőházi napló*, număr 28, 3/27 ianuarie 1915, pp. 513-515.

influență care ar putea interveni la guvernul României pentru a-i pune la dispoziție vagoanele necesare. Alegerea comerciantului în cauză a fost deputatul dr. Șerban Nicolae, care pentru o sumă oarecare a promis să intervină pentru a procura vagoanele necesare transportului de porumb și orz care fiind puse la dispoziția comerciantului la graniță, transportul până la granița română va fi mai puțin costisitor. Respectivul comerciant a depus o plângere împotriva lui Șerban Nicolae învinuindu-l de înșelăciune. Instanța, dar mai înainte Procura generală, mai apoi judecătorul de instrucție a clasat cazul, considerând că continuarea investigațiilor nu au obiect. Completul, pe parcursul desfășurării investigației și-a menținut opinia inițială că faptele învinutului întrunesc elementele unui caz penal fiindcă a cerut vagoanele pentru a facilita transportul de cereale populației românești, dar acele transporturi le-a dirijat între timp în Germania. Adică plângerea se referea la faptul că dr. Șerban a făcut rost de vagoanele promise, pentru a aduce porumb în Ungaria, prin dirijarea acestora în Germania și-a însușit beneficiul tranzacției [...] Pe acest precedent Procuratura Regală a reluat investigația chestiunii porumbului constatând că o parte a populației îndemnată de comunicatul apărut în diferite ziare românești din Ardeal într-adevăr au subscris, depunând și sumele în avans pentru importul porumbului. În această acțiune dr. Șerban a fost ajutat de protopopul Borzea.⁴³ Porumbul însă întârzie să sosească. Deponenților li s-au returnat banii, dar au fost totuși păgubiți, pentru că au fost nevoiți să cumpere porumbul la suprapreț. Până la urmă cerealele au intrat în țară, conform borderourilor anexate dosarului cauzei. Prima dată 37 de vagoane, mai apoi 50 de vagoane de porumb și orz au sosit la destinație în Brașov în cursul lunilor martie, aprilie și mai 1915 pe adresa domnului deputat dr. Șerban și conform datelor investigației părtașului acestuia în afacere, Stoyan. După scurt timp însă au fost dirijate în Germania la Drezda și Mannheim valorificându-le la un preț consistent mai mare [...] Implicarea nemijlocită a domnului deputat Șerban în această afacere este demonstrată de actele din dosarul cauzei deci se întrunesc toate condițiile care conform uzanțelor Camerei conduc la motivarea propunerii ridicării imunității”. Camera a votat, în unanimitate, inițiativa Comisiei de Imunitate.

Este demn de menționat, însă, că și Nicolae Șerban a cerut, la rândul său, suspendarea imunității sale, pledând la audiere comisiei ca nevinovat. A recunoscut că acele transporturi, care au făcut obiectul investigației într-adevăr au sosit din România la adresa indicată de domnia sa, dar cerealele fiind alterate le-a valorificat așa cum a reușit. Nu a acceptat, însă, învinuirile aduse. Nu am avut răgazul necesar pentru a afla continuarea „cazului”, iar cercetarea arhivei Camerei nu m-a ajutat în acest sens.

În preajma intrării Regatului României în război, Nicolae Șerban s-a înrolat în armată, alături de alți colegi din Parlament, mulți din circumscriptiile ardelene.⁴⁴ M-am reîntâlnit, însă, cu persoana lui într-un raport secret, adresat ministrului de

⁴³ Nicolae Borzea, preot ortodox, membru în Euforia Liceului „Radu Negru” din Făgăraș.

⁴⁴ Comunicat al ședinței Camerei din data de 7 iunie 1916 (a se vedea: *Képviseletbázi napló*, număr XXX, 7 iunie/15 iulie 1916).

interne de o „cunoștință a sa” cum menționează raportul, care a ajuns, pe căile oficiale, într-un plic pe masa prim-ministrului Tisza.

„Raportul confidențial”

Iată textul,⁴⁵ datat 22 septembrie 1916, cu titlul „Raport confidențial despre discuția avută cu Șerban Nicolae deputat român, membru al Parlamentului”: „*La cafeneana „Jägerhorn” am avut prilejul să am o lungă convorbire cu dr. Serbán Miklós deputatul român. Acesta, considerându-mă prieten mi-a povestit toate ponoasele sale. La început mi-a relatat întâmplările din Făgăraș după declarația de război a României. „Cu acceptul prefectului”⁴⁶ am rămas în Făgăraș atunci când toate autoritățile au părăsit orașul. Am convocat la primărie toate persoanele de vază care au mai rămas în Făgăraș. Eu am fost ales primar interimar cu un consiliu de 12 membrii. S-a constituit Garda Națională cu care doream să menținem ordinea în oraș. Am ales doi morari care aveau datoria să livreze orășenilor făină, și patru femei să facă pâine. Prețul cărnii l-am stabilit la 2 coroane kilogramul. Grânele din posesia orașului le-am împărțit locuitorilor, iar surplusul l-am valorificat. Am convocat preoții din împrejurimile Făgărașului și le-am sugerat să se poarte corect, să rămână în zona parohiei lor preocupându-se de cele trebuincioase, să nu răspândească știri alarmante și dacă apare dușmanul să nu-i iasă în întâmpinare și să nu fraternizeze, să rămână în parohie. Iar dacă solicită oarece să le satisfacă cererile, dar nimic altceva. Făgărașenii noștri sunt cinstiți și onești, nici vorbă de răscoală sau să fraternizeze cu armata română. Popa Iacob, vicarul greco-catolic⁴⁷ a rămas în Făgăraș, protopopul [ortodox] Borzea Miklós însă, un pungaș care a trăit din sudoarea enoriașilor cu întreaga lui avere a fugit la Marienbad unde este împreună cu un om cinstit, pe nume Iván Miklós. Am fost primar în Făgăraș din 29 august până în 4 septembrie. Totul mergea foarte bine până când nu au apărut jandarmii, care în mod samavolnic au intrat în magazinele închise, de unde au luat mărfurile, chiar și din acelea de care nu aveau nevoie și le-au încărcat în căruțe. Au refuzat să-mi prezinte o listă a mărfurilor luate. În data de 4 septembrie s-au prezentat la mine patru jandarmi și cu pretextul că sunt înrolat, m-au arestat și transportat în comuna Galați⁴⁸ unde ca refugiat făcea legea căpitanul de jandarmi Silkovszky.⁴⁹ Acest căpitan mi-a poruncit să nu ies din cameră, să nu vorbesc cu nimeni, altfel mă va împușca asemenea avocatului român dr. Șenchea. Îmbolnăvindu-mă, medicul a aranjat voiajul meu la Budapesta. Sosind aici am reclamat cele întâmplate ministrului de interne.⁵⁰ Ministrul a delegat un secretar al*

⁴⁵ MREZSLT, *Tisza-iratok* 11:28/297/1-4.

⁴⁶ „Comite suprem”; în perioada 1905-1919 prefectul comitatului Făgăraș a fost dr. Széll József (1880–1956), jurist, membru în Parlament.

⁴⁷ Iacob Popa relatează pe larg și cu lux de amănunte cele întâmplate lui Șerban în însemnările sale (a se vedea: Ioana Elena Ignat, *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916*, pp. 137-148).

⁴⁸ Suburbie a Făgărașului, pe malul opus Oltului.

⁴⁹ Sikorszki, în însemnările lui Iacob Popa (a se vedea: Ioana Elena Ignat, *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916*, p. 145).

⁵⁰ Sándor János, ardelean și el, fost prefect al comitatului Mureș-Turda.

ministerului căruia i-am relatat toate cele întâmplate”. În continuare l-am întrebat pe deputatul Șerban despre ce va face în viitor Partidul Național Român? „S-a terminat cu politica națională-mi-a răspuns acesta. S-a terminat concertarea cu România, specialitatea lui Maniu și Vlad, care făceau pe deșteptii. Maniu când pregătea rezoluțiile conferințelor naționale nu s-a gândit numai la cum se vor interpreta acestea la Budapesta, era cu un ochi la București. Să rămână și varza, să se se îndoape și capra-nu se poate. Eu spuneam de fiecare dată în Comitetul Național că multă teoretizare este fără de folos. De ce nu ne preocupă chestiunile vieții reale cu rezolvarea practică a problemelor în locul abstractizărilor și chițibușerii avocățești. Problema națională românească trebuie redusă la trei chestiuni: 1) Să fie asigurată educația copiilor români în școlile populare, în cele primare și gimnazii în limba română și numai apoi în limba maghiară. 2) Inteligența română care are pregătirea necesară să aibă posibilitatea ocupării unui post în administrația de stat ca orice cetățean maghiar. 3) Dreptul de autonomie a bisericii române de a se dezvolta liber. Dacă cele trei doleanțe sunt satisfăcute nu mai este nevoie de agitația continuă, fiind posibilă a ne înțelege și a ne pune de acord. Poporul român dorește din suflet împăcarea cu ungurii, de altfel cele două nații conviețuiesc acolo unde se află în bună înțelegere dacă nu le agită în continuu inteligenția. Dar Aurel Vlad-mucosul cum îi spun eu-face de fiecare dată pe marele savant. La toate conferințele naționale striga în gura mare: Nu vrem reconciliere și împăcare, luptăm până la capăt, altfel veți vedea, îndeosebi la alegerile, ce vor urma dacă vor veni în parlament 60 de deputați români!”. L-am întrebat în continuare: ce se va întâmpla în fond? „Dacă vom fi obraznici-mi-a răspuns Șerban-vom fi dați afară. Ungurii vor domina, fiindcă au majoritatea, dar și au acest drept, ca ei să dicteze în Ungaria. În viitor se va sfârși teroarea elementului radical din Partidul Național Român. De acum noi, moderații, care am rămas deoparte de conducere, vom lua hățurile în mână” (semnat) Tudosító”. La subsolul ultimei pagini cu cerneală, scris de mână: „Tradus la data de 22/IX, Huszár Antal m. p. secretar m[inisterial]”.

Importurile Băncii „Someșana”

Așa cum menționam mai sus, Teodor Mihali, mai pragmatic, și-a organizat afacerile în cadrul legalității și cu sprijinul binevoitor și tacit al prim-ministrului Tisza. Acest fapt, însă, nu a împiedicat poliția de frontieră și poliția secretă să-și „facă datoria” de monitorizare și informare a întreprinderilor sale. Desele deplasări la București au fost oficializate, dar erau și un prilej de a urmări derularea acțiunilor afacerii „chestiunea porumbului”.

Avem mărturia acestor deplasări și conținutul lor consemnate în notele politice ale lui Alexandru Marghiloman, și el interesat în valorificarea cerealelor, el introducându-ne în miezul problemei: „[...] 26 februarie (11 martie nou)-Mibaly: Acum începe tragedia. În 15 zile un milion de Români nu au ce mânca. Analiza vorbirei lui: Ați amețit pe Români și ați deșteptet suspiciunea Ungurilor, flăcăii sunt duși în Germania și în Polonia, iar celor de acasă Statul nu le dă nimica. Nu ne luați, pentru că nu ajută timpul? Să rămâie zis, că cel ne-ați hrănit pe bani [...] Mibaly mai raportează că nu au văzut cu ochi buni

amestecul Crucei Roșii Române pentru corespondența prizonierilor, nu este numai gelozie, dar calcul [...] Eu i-am spus că din Viena mi s-a scris chiar, că ei au organizat serviciul lor și că Crucea Roșie Română i-ar încurca! În ținutul lui, boii sunt 2400 lei perechea, vaca 500”.⁵¹

În a doua decadă a lunii mai, cu exact o lună după apariția comunicatului în „Gazeta Transilvaniei”, Teodor Mihali îi face din nou o vizită lui Alexandru Marghiloman, larg implicat în tranzacțiile cu cereale. Este din nou un prilej de reproșuri: „3 mai (16 mai non)-T. Mihaly înspăimântat de ceea ce se petrece cu porumbul. Au fost 30 de vagoane pentru Transilvania care are nevoie de 3 mii! Politica sălbatică proclamată de Filănescu: dacă se flămânzește Ardelul, el se va revolta în contra Ungurilor și atunci se va putea interveni! Dar cu cine să faci această revoltă: cu femei și cu infirmi? Ciurcu de la Viena i-a spus că trimis de către primarul Weisskirchen,⁵² a obținut 2 mii de vagoane de făină, dar că a fost silit să dea 2 milioane D-rului Costinescu și fratelui lui Radovici. Un țăran, Munteanu din Poiana Sibiului la București de multă vreme a rugat pe Mihaly să-i ajute să iasă din România cu porumbul lui, și jură că niciodată nu va mai pune piciorul aici, căci prea mult l-au furat din toate părțile! Mă roagă să spun Regelui că România a pierdut mai mult de jumătate din creditul ei în ochii Ardelenilor. Se pune în față ținuta Ungurilor, cari dau vagoane și se îndatorează a nu rechiziționa ceea ce va veni pentru Români, și nu aplică prețuri maxime!”.⁵³ „Joi, 23 iulie (5 august non)-Teodor Mihaly e foarte amărât de ceea ce vede. Niciodată n-a fost mai mult umilit decât în România. El își va continua apostolatul spre a împiedica populaținea de a muri de foame. În împrejurimile Dejului se afuriscă Români. După treisprezece călătorii, toate fâgăduielile posibile, bani depuși, Mihaly de abia a obținut 130 de vagoane din 1000. În mai multe rânduri, îmi spune că ungerii nu sunt așa: O promisiune este totdeauna ținută și totdeauna i se face cinstea unui răspuns. El a fost ieri (nota bene: 4 august nou) la Sinaia să se plângă Regelui. Filănescu a susținut în fața lui cruda teorie că refuzându-se de toate populaținea, ea va fi mai sigur împinsă spre revoluție! De altfel la început când a venit să organizeze transporturile, Anghelescu a chemat pe Filănescu spre a vorbi împreună. De ce?-se întrebă Mihaly”.⁵⁴ „26 august (8 septembrie nou)-Mihaly este furios, exasperat: „Să-mi scap cu bine banii ce am în porumb și piciorul meu să nu mai calce prin România!”. Îmi mai spune: „Noi vorbim adeseori de ceea ce se petrece aici și adevărat nu mai dorim decât un lucru: să stea la ei acasă și să ne lase în pace”. Sunt într-adevăr anateme în contra noastră: totul este furt, minciună, dispreț de drepturile altuia! Cel puțin când scrie lui Tisza, acesta îi răspunde chiar când nu acordă: ai D-voastră promit tot, nu acordă nimic și nu răspund niciodată. Știe de la Budapesta că niciodată Brătianu nu a cerut ceva pentru ei și nici nu a primit să stea de vorbă. „Brătianu l-a sfătuit să nu rupă cu Tisza, dar să ceară atât de mult încât să nu i se poată acorda”. El n-a urmat acest sfat, mai ales

⁵¹ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, volum I, p. 414.

⁵² Albeștii Bistriței, județul Bistrița-Năsăud.

⁵³ 3/16 mai 1915 (a se vedea: Alexandru Marghiloman, *Note politice*, volum I, pp. 463-464).

⁵⁴ 23 iulie/5 august 1915 (a se vedea: *Ibidem*, pp. 481-492).

în timp de război. Îmi cere ertare că: „m-a necăjit atâta ca să cerem teritoriul de dincolo”, niciodată nu va mai face o astfel de cerere”.⁵⁵

Cu toate dezamăgirile, însă, transporturile comandate și plătite în avans, cum spunea Mihali, au început. Întârzierea a creat, însă, imposibilitatea distribuirii directe a porumbului importat; vom vedea de ce în textul de mai jos.

Iată textul informării confidentiale a șefului poliției regale maghiare de graniță adresată ministrului de interne, aflată în arhiva Tisza:⁵⁶ „Domnule Ministru, Excelență, Vă raportez cu respect că, conformându-mă înaltului ordin al Excelenței Voastre, am făcut unele investigații în legătură cu achizițiile de porumb ale Dr. Mibályi Tivadar, și m-am străduit ca atât cât mi-a permis confidențialitatea procedurii, să găsesc persoane care sunt dispuse a depune mărturii în legătură cu cazurile concrete. Vă raportez totodată cu respect, că datele acestui raport le-am împărțit în prealabil și Excelenței Sale, domnului prefect conte Bethlen Balázs,⁵⁷ comisar guvernamental. Investigațiile nu puteau acoperi totalitatea vânzărilor de porumb, pentru a nu crea suspiciuni, dar cazurile relatate aduc suficiente date pentru a certifica calculele mele precedente de 44 de coroane preț general nu depășește prețurile reale.⁵⁸ Preotul Sonea János din comuna Reteag (Reteag) a cumpărat de la Someșana 2 vagoane de porumb. Cele două vagoane aveau 20.100 kg. porumb. După informațiile mele primul vagon a fost cumpărat cu 38, al doilea cu 44 coroane chintalul,⁵⁹ și a fost vândut la prețul de 38 coroane și 70 fileri, respectiv 45 coroane chintalul. Din primul vagon, la prețul de 38,70 coroane a cumpărat Maksay János, Pap Todor, Helkán János locuitori în Reteag. Din porumbul achiziționat cu 44 coroane a cumpărat sergentul de jandarmi Hagedűs Mibály, Pap Tódor, văduva Tömlő Isvänné, directorul învățator Szabó Lajos locuitori în Reteag. Dintre aceștia martor de încredere este văduva Tömlő Istvänné, Hagedűs Mibály și Szabó Lajos. În comuna Nagyilonda (Ileanda Mare) banca „Someșana” are filială, condusă de avocatul Pap Viktor. La adresa băncii au sosit 4 vagoane, în cantitate de 32.000 kg de porumb. Filiala băncii a desfăcut această cantitate cu 44 coroane chintalul. Din acest porumb a cumpărat 2 chintale Benedek Béla comerciant în sat, acesta este martor de nădejde

⁵⁵ *Ibidem*, p. 511.

⁵⁶ MREZSLT, *Másolat a 4800/13. B. M. rés. számhoz, ugyanilyen számú iktatmányról. 273/1915. szám. Bizalmas! Saját kezébe!* Tárgy: Dr. Mibályi Tivadar tengeri szállítási ügye.

⁵⁷ Bethlen Balázs (1864–1946), inginer, cu studii de drept, funcționar de stat, deputat al circumscripției Luduș, din 1910 prefect al comitatului Solnoc-Dăbâca, iar din anul 1914 comisar guvernamental.

⁵⁸ Deodată cu ordonanța precedentă guvernul, prin ordonanța număr 1114/1915 M. E., stabilește de noi și prețurile maxime pentru porumb și pentru făina produsă din diferitele soiuri de bucate. Dispozițiile principale ale acestei ordonanțe sunt următoarele: prețurile maxime cu privire la porumb, stabilite pe baza punctului 1 al ordonanței număr 8682/1914 M. E. și promulgată prin ordonanța ministrului de comerț număr 913 de la 5 ianuarie 1915, cu ziua intrării în viață a ordonanței prezente, se scot din vigoare și pentru porumb, cu excepția soiurilor de cincantin stabilite mai jos, se stabilește pentru maja metrică (100 kg.) greutate curată cu 26 coroane. Prețul maxim al porumbului cincantin se stabilește cu 28 coroane pro maja metrică (100 kg.) greutate curată (a se vedea: *Revista Economică*, an XVII, număr 15, 11 aprilie 1915).

⁵⁹ În publicațiile românești ale vremii: „maja metrică” sau „chintale metrice”-100 de kilograme.

și poate certifica prețul porumbului de 44 coroane chintalul. La fel și pretorul de plasă Szechák János. La adresa lui Birle Grigor din Hosszúrév (Răstoci) a sosit 10.000 kg de porumb din Dej care a fost desfăcut la prețul de 46 coroane chintalul. Din acest porumb au cumpărat printre alții Hosszú László, György Tomi, Csurtve Sándor Mariske, toți din Răstoci și Turde Elek din Révkörtvélyes (Perii Vadului). Despre aceste achiziții are informații și Laszkaráty Jenő notar de plasă, care figurează și ca martor de nădejde. În comuna Kisznyires (Mesteacăn), la adresa lui Hosszú Vasile, locuitor în sat au sosit de la „Someșana” 10.500 kg de porumb. Această cantitate Hosszú a desfăcut-o cu 45,25 coroane chintalul. Din aceeași cantitate a vândut și cu 12 corane banița⁶⁰ (30 de litri, 22 kg maximum greutate). Din acest porumb a cumpărat Lászlófi Sándor, Hosszú Tódor Bojan, Szántó József, Gece Kosztán Fiilöp locuitori în Mesteacăn, de altfel, aproape toți locuitorii satului Mesteacăn. Aici cel mai de nădejde martor este Lászlófi Sándor. Pentru muncitorii care lucrau pe platforma din Ködmönös (Cormeniș), prin stația de cale ferată din Hosszúrév (Răstoci), întreprinderea de exploatare a lemnului Kronberger a cumpărat de la „Someșana” 100 chintale de porumb. Conducătorul unității, Kiss László ne-a relatat că a negociat această cantitate la prețul de 3800 coroane, și a depus o sumă în avans. Pe data de 7 iunie a. c. „Someșana” l-a înștiințat pe Kiss, că nu va livra porumbul numai dacă mai trimite băncii 600 de coroane. În aceeași zi Kiss a trimis banii și în câteva zile a primit porumbul comandat. Astfel prețul acestuia a fost 45 de coroane chintalul. Pe adresa lui Buta Emil din comuna Létka (Letca) „Someșana” a livrat 33.500 kg de porumb. Acesta a desfăcut porumbul la prețul de 45 și 46 de coroane chintalul. A mai vândut din el și cu banița la 10 și mai târziu cu 11 coroane chintalul. Din această transport a cumpărat Kerekes János șeful stației de cale ferată și Moldován János secretarul comunal. Martor de nădejde este îndeosebi Kerekes János. Szabó Gusztáv pretor de plasă din comuna Magyarláros (Târgu Lăpuș) a cumpărat de la „Someșana” 100 de chintale de porumb pentru aprovizionare publică la prețul de 44 coroane chintalul. Szabó a convenit târgul cu dr. Mihályi personal, dar suma de 4396,96 coroane a plătit-o la banca „Someșana”. Szabó a desfăcut populației porumbul amestecându-l cu o achiziție mai ieftină la prețul de 37 coroane. Documentele oficiale ale acestei tranzacții se află la pretorul Szabó.⁶¹ În comuna Olábláros (Lăpuș) secretarul comunal Márk József mi-a relatat că Kiss Kálmán, locuitor al comunei a cumpărat de la „Someșana” 100 de chintale de porumb, se pare la prețul de 44 coroane. Acest porumb a fost vândut în comună cu 47,20 coroane chintalul. Nu am reușit să găsim martor de nădejde în comună, dar avem speranța că în cazul unei anchete se poate adevăra. La adresa conducerii comunei Óradna (Rodna Veche) din județul Bistrița-Năsăud au sosit mai multe transporturi de porumb de la „Someșana”. A sosit și la adresa pretorului. O parte din aceste transporturi s-a distribuit în comună direct de la gară. Din cel din urmă transport însă

⁶⁰ Recipient de măsură.

⁶¹ „Cumpărările de cereale ale instituțiilor publice. În sensul unei ordonanțe recente a ministrului de comerț, publicată sub nr. 57.483/915, întreprinderile industriale mai mari, întreprinderile de transport și de altă natură, cooperativele de consum, azilurile, internatele, spitalele, sanatoriile, administrațiile închisorilor, institutele de corecție, de învățământ și alte institute publice pot cumpăra cantitățile de cereale, ce li s-au încuviințat, până la 15 octombrie a. c.” (a se vedea: Revista Economică, an XVII, număr 37, 11 septembrie 1915).

numai o parte a porumbului a fost distribuit astfel, parte a ajuns în depozitul „Konsum” din Rodna Veche, de unde s-a vândut, după informațiile mele, la prețul de 44 coroane chintalul. Mare parte însă a fost măcinat și vândut în formă de făină la prețul de 60 coroane chintalul. Conform informațiilor mele „Konsum” beneficiază de exclusivitatea vânzării de porumb și făină, și cu toate că nu am găsit martori de nădejde pentru a demonstra adevărul, se spune că făina și porumbul a fost valorificat pe bază de bonuri de consum, deci la o anchetă se poate verifica. La sediul primăriei din Rodna Veche un agent al meu a văzut la secretarul comunal Viciu Lőrinc o factură în valoare de 19.267,60 de coroane pentru o cantitate de 43.790 kilograme considerând-o act oficial, deci oricând se poate verifica. Învățătorul român Demján Nikita pensionar din comuna Kisilva (Ilva Mică) a achiziționat un vagon de porumb de la „Someșana”, după spusele lui la prețul de 44 coroane. Din informațiile mele Demján a vândut porumbul în parte la prețul de 52 și 53 de coroane chintalul. Dar nu am găsit pe nimeni care să certifice aceste informații. Pe adresa casei de economii „Izvorul” din comuna Olábszentgyörgy (Sângeorș-Băi) a sosit un vagon de porumb care a fost achiziționat de la „Someșana”, din informațiile mele la prețul de 44 coroane chintalul, de către conducătorul cooperativei învățătorul român Márku János. Márku a vândut porumbul la prețul de 50 coroane chintalul. Au cumpărat din el Burg Oszkár, șeful stației, precum și pichetul jandarmeriei regale, pentru consum public. Aici Burg este un martor de încredere. În actele contabile ale pichetului se află două chitanțe semnate de Márku János cu o valoare de 100 coroane pentru o cantitate de 2 chintale de porumb. Din informații confidențiale dr. Mihályi Tivadar a solicitat conducerea comunei Alsószentgyörgy (Sângiorș) o adeverință cu care se pare ar vrea să se justifice în fața ziarelor din România, care l-au apostrofat ca speculant. În Naszód (Năsăud) pe adresa pretorului de plasă au sosit mai multe transporturi de porumb de la „Someșana”. Din informațiile mele casa de economii din Năsăud a deschis un magazin de desfacere a făinii și cerealelor care are exclusivitatea valorificării acestora. Din informațiile ce le dețin în acest magazin vor fi distribuite produsele pe bază de bonuri. Un agent de al meu a constatat că pe afișierul din magazin prețul chintalului făinii de porumb era 50 de coroane. Se spune că porumbul s-a vândut la prețul de 48 de coroane. În comuna Telcs (Telciu) porumbul este vândut de autorități la prețul stabilit de 50 coroane chintalul. Se presupune că casierul comunal conduce evidența vânzărilor și a gestionării banilor. Din aceste evidențe se poate constata la nevoie prețul prea mare al porumbului. Sergentul de jandarmi Ferenczi Tamás chiar atunci a cumpărat un chintal de porumb la prețul de 50 de coroane. A cumpărat și pichetul de jandarmi condus de el pentru consum public, deci în evidența lor se va găsi mai multe chitanțe despre aceste achiziții. Din informațiile mele preotul român Csorba Julián a cumpărat de la „Someșana” 42.500 kilograme de porumb la prețul de 44 coroane și l-a distribuit localnicilor de la gară la prețul de 44,20 coroane chintalul. Martor de încredere este localnicul Molnár János impiegat, care a cumpărat din acest transport. Rusz Mária a cumpărat de la „Someșana” 10.500 kg de porumb, din informațiile mele la prețul de 44 coroane chintalul. Rusz Mária a vândut porumbul localnicilor la prețul de 50 de coroane. Din acest porumb a cumpărat și șeful stației din Dombhát (Dealul Mare) Mándy Imre, care se poate considera martor, precum și localnicul Gál Kálmán, cel care a negociat prețul pentru porumbul cumpărat de Mándy. Se spune că judele comunal din Kisrebre

(Rebrișoara), Moldován Miklós a cumpărat porumb de la „Someșana” cu un preț de 44 coroane chintalul. O parte din acesta a fost vândut locuitorilor din comună în parte cu 46, altă parte cu 47 coroane chintalul. A vândut și cu banița, la prețul de 10 coroane măsura. Nu am pentru aceste informații martori. La o anchetă a activității de la „Someșana” s-ar putea demonstra fără echivoc ce cantitate de porumb a fost gestionată precum și sumele ce au fost încasate din această afacere. S-ar afla și persoanele care au fost în relații de afaceri cu instituția bancară. Din datele pe care le dețin reiese că în multe localități s-a vândut porumb românesc achiziționat de la „Someșana”. Presupun că în toate localitățile unde s-a vândut porumb vom avea aceleași date pe care le-am înșirat mai sus. O anchetă ar face lumină în această chestiune pentru că am constatat nemulțumiri considerând de unii prețurile prea ridicate. Confidențial am aflat că dr. Mihályi Tivadar a solicitat primăriei din Năsăud certificarea unor transporturi de porumb pentru comună. Primăria, pentru că nu a primit porumb, nu a eliberat o asemenea adeverință. Mai târziu Mihályi totuși a primit certificatul solicitat. Raportez totodată din surse confidențiale că dr. Mihályi s-a lăudat că are aprobarea guvernului să vândă porumbul și la suprapreț.⁶² Aceeași sursă a relatat că Mihályi ar fi amenințat că nu mai aduce porumb din România dacă nu i se acceptă depășirea prețului maximal, și nu îi pasă dacă poporul va suferi sau nu lipsa acestuia. În sfârșit raportez că și întreprinderea de creșterea porcilor a fraților Kırkosa din Cluj, Piața Szécsényi nr 4. a cumpărat 15.000 kilograme de porumb de la „Someșana” la sfârșitul lunii august a. c. cu prețul de 43 coroane chintalul. Din informațiile mele această cantitate a fost oferită întreprinderii Kırkosa de către funcționarul băncii Popp Gyula. Motivul era că porumbul nu mai avea desfacere. Anexez prezentei o listă⁶³ care cuprinde cele mai recente transporturi ale dr.

⁶² Sursa fiind confidențială este imposibil de identificat, dar Teodor Mihali într-adevăr a avut sprijinul prim-ministrului în întreprinderea sa de a achiziționa și importa porumb din România și desfacerea de către banca a cărei președinte era. Într-o scrisoare, datată 30 mai 1915, adresată episcopului greco-catolic Vasile Hossu, contele Tisza îi cerea episcopului să-l atenționeze pe Mihali că „cercurile potrivnice nouă în comentarii apărute în ziare se folosesc de achizițiile lui pentru a discredită monarhia. Ar fi util să dea în chip util o declarație în România prin care să demonstreze că cetățenii noștri români nu mor de foame și că oficialitățile ungare nu gestionează alimentația populației în felul discreditant cum o prezintă zărele. Eu nu iau nici decât în nume de rău că Mihali se străduiește să procure cereale pentru pâine românilor ardeleni, ba mai mult, sprijin cu indulgență acțiunile sale, dar numai în condițiile în care într-adevăr ia poziție față de aceste calomni și interpretări tendențioase” (FIOM, volum III, pp. 327-328).

⁶³ Lista este datată 2 octombrie, și cuprinde numerele de evidență a vagoanelor și stațiilor de destinație care au trecut prin stația de cale ferată de la Turnu Roșu (Vöröstorony) cu mențiunea: „Acest transport, în total 30 de vagoane cu o încărcătură de 300 de tone a sosit în stația Vöröstorony la data de 19 august, și au fost dirijate spre destinații la data de 31 august”. Vagoane cu 175 tone de porumb au plecat spre Viena în perioada 23-31 august, stația de referință fiind menționată Cluj, respectiv Apahida, destinatar fiind Banca „Someșana”. Primul transport de 125 tone care se afla în vagoane încă din stația de cale ferată Turnu Roșu, nu a primit certificatul de transport. „Se atrage atențiunea firmelor, ce se ocupă cu comerțul de cereale, asupra următoarelor dispoziții luate de „Societatea pe acții pentru produse de războiu” (Hadütermény r. t.) din Budapesta. În sensul ordonanței ministeriale nr. 3411/915 se pot vinde grâul, săcara, orzul, ovăsul, porumbul, pâstăioasele și derivatele lor, importate după 17 septembrie a. c. sau acelea ce se vor importa de aci încolo-exclusiv „Societății pe acții pentru produse de războiu”. Dispoziția aceasta are de prezent însemnătate practică, în prima linie, pentru cerealele, ce sunt a se importa din România, după ce numeroase firme indigene au depozitate

Mibályi Tivadar care nu le-am luat în considerare în Raportul precedent. Consider un fapt deosebit că dr. Mibályi a îndreptat cantități însemnate din transporturile recente în depozitul „Közraktár” din Budapesta și „Lagerhaus” din Viena.⁶⁴ Rămân slujitorul devotat al Excelenței Voastre. Budapesta, ziua 14, luna octombrie, anul 1915. Homér Imre m. p. șeful poliției regale maghiare de graniță”.

Din documentele prezentate mai sus se desprind câteva elemente, cred eu, importante, care la o analiză atentă ne ajută la interpretarea în spațiu real a „chestiunii” pieței cerealelor, ce a constituit sursa de bază a alimentației în general și a populației din Transilvania în particular. Nu consider elementul etnic definitoriu în acest context, definitoriu este eșecul autorităților în procesul de căutare a unor soluții pentru reglementarea prețurilor pieței, indiferent de natura produsului, a distribuției, adaptat specificului local a resurselor alimentare, care trebuiau împărțite în primă instanță nevoilor armatei și separat consumului alimentar din spatele frontului. Armata avea regulile ei foarte bine definite, în spatele frontului cea mai nesemnificativă deraiere de la sistem a creat răsturnări spectaculoase, foarte greu de stabilizat. În acest sistem, după cum observăm din simpla citire a documentelor prezentate în această lucrare se creează niște breșe, unde orice idee sau întreprindere poate avea succes sau poate fi perdantă. Cu bună știință nu m-am aventurat în comentarea documentelor. Am considerat suficientă așezarea lor în context, cu adnotările de referință, punând la îndemâna analiștilor documentul ca argument.

acolo mari cantități de cereale, cumpărate de mai de mult, cari însă din cauza dificultăților de transport și din alte cauze, n-au putut fi importate până acum” (a se vedea: Revista Economică, an XVII, număr 43, 23 octombrie 1915).

⁶⁴ Pentru întârzierea actelor de transport ar fi o explicație faptul că: „La 15 Octombrie a. c. a expirat termenul până la care particularii au fost îndreptățiți a-și cumpăra cerealele necesare pentru trebuințele lor casnice. Aceasta, însă, nici decât nu însemnează, că după termenul de 15 Octombrie a. c. n-ar mai fi permis a transporta la cumpărător, cerealele cumpărate. Cu începere de la 16 octombrie a. c. nu se mai pot cumpăra cereale din partea particularilor, dar cerealele deja asigurate, cumpărate, se pot transporta la destinație oricând și în orice rate. Aceasta se referă și la făinuri și alte derivate din cereale. Permisele (certIFICATELE) de transport le liberează, în sensul ordonanței ministrului de agricultură, nr. 47,400/915, în comune protopretorul, în orașe cu magistrat căpitanul de poliție și în orașele investite cu drept municipal funcționarul încredințat cu aceasta din partea magistratului-după ce s-au convins despre legitimitatea dreptului de dispoziție a petentului asupra mărfurilor de transportat și în special că proprietarul le-a acuzat în sensul ordonanțelor referitoare la sechestrarea cerealelor” (a se vedea: *Ibidem*).

„For the Question of Corn Import...”. The Involvement of the Transylvanian Deputies Nicolae Șerban and Teodor Mihali in the Transactions Regarding the Corn Import from the Romanian Kingdom (1915-1916)

(Abstract)

The study I propose to the readers of this journal represents a brief excursion into the details of the socio-economic daily life, being by no means negligible some political contextual references to the Transylvanian territory in the first two years of the Great War. The main topic consists of the specific of the wheat and of the basic aliments market that has benefitted from the „precedences” of the conflict period. The wheat and generally speaking the cereal crops, then in particular the corn misery, that has been intended to substitute the wheat for bread in the bakehouses beginning with 1914-1915 has generated a continuous series of decrees regarding the regularization of the consumption, of the prices and of the distribution. At the half of the studied period (1915) it has been resorted to sequestrations and lately to distraints from producers and from any source it could be identified. The winter of 1914-1915 has emptied unequally the storehouses in some Transylvanian parts so that it has been tried to cope with these situations through finding a compromise for enabling the acquisitions deriving from the import. The present study aims, through presenting a large range of documents, at outlining two cases of involvement in this issue whose protagonists have been Transylvanian leaders.

Keywords: First World War, Transylvania, import, corn, transaction.

ACȚIUNI EDUCATIVE ȘI ECONOMICE DE SPRIJINIRE A COMUNITĂȚILOR DIN BANAT ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. SECVENȚE DIN ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Lect. univ. dr. Daniel Aron Alic
Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița

Prima conflagrație mondială, izbucnită în urma atentatului de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, a însemnat pentru comunitățile din Transilvania și Banat o perioadă de sacrificii. Normalitatea vieții a fost brusc întreruptă de problemele generate de război, preocupările principale ale societății fiind orientate spre sfera politicului. În acest context, biserica a rămas printre ultimele instituții care au continuat, ce-i drept, mai firav, lupta împotriva racilor societății și a încercat să se exprime cultural și spiritual în societate, fără sincope.

Războiul a fost nemilos. Rechiziționarea produselor din gospodăriile țăranilor, mobilizarea masivă a populației masculine pe fronturile de luptă și impunerea împrumuturilor de război, au destabilizat financiar și social comunele bisericesti, toate sectoarele de activitate ale bisericii având de suferit.¹ În 21 iulie 1914, printr-un ordin circular eliberat de Episcopia Caransebeșului, se anunțau toate oficiile și comitetele parohiale din eparhie că, în conformitate cu dispozițiile guvernului, toate edificiile școlare ale bisericii de pe teritoriul comitatelor Caraș-Severin, Timiș și Torontal, în caz de mobilizare a armatei, trebuiau să fie predate în scopuri de război.² Aceasta însemna că prioritatea conducerii politice era susținerea nemijlocită a eforturilor de luptă, biserica fiind și ea implicată prin resursele sale materiale.

Neajunsurile provocate de război au creat dezordine în interiorul comunităților și au exacerbato obiceiurile rele existente. Drept urmare, războiul a motivat și o serie de acțiuni educative, sociale și economice ale forurilor bisericesti, toate în folosul oamenilor și spre educarea lor. Din nefericire, în timpul războiului au fost calamități naturale care au îngreunat și mai mult situația financiară și stabilitatea populației. La acestea se adăugau și problemele provocate de alcoolism,

¹ Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Școala. Educația*, volum III, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2008, p. 454.

² Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, *Fond Episcopia Ortodoxă Română Caransebeș*, dosar număr 1/1914, f. 9 (în continuare S. J. C. S. A. N.).

concubinaj și analfabetism, plăgile cele mai frecvente ale societății bănățene din acea vreme. Pentru a-și întări cât mai mult credințioșii, Biserica Ortodoxă Română din Banat, a sprijinit financiar și moral comunitățile parohiale încercând să cultive în oameni spiritul solidarității și al iubirii de aproape. Din pricina calamităților, în tot Banatul sute de oameni au murit, în timp ce alte câteva mii și-au pierdut agoniseliile de o viață sau au ajuns în imposibilitatea de a se susține. Biserica s-a implicat în ajutorarea tuturor acestor credincioși, având, datorită rapoartelor întocmite de preoți, cunoștință despre toate neajunsurile create de inundații sau alte nenorociri.³

După situațiile nefericite din anii 1910 și 1912, când o mare parte a Banatului a fost afectat de inundații, în anul 1919, în perioada de ocupație militară, viiturile au produs iarăși numeroase pagube populației. Cu această ocazie, centrele eparhiale au dispus înfăptuirea unor colecte pentru ajutorarea celor loviți de inundații.⁴ Tot în scopuri caritabile, pe perioada războiului s-au înființat fonduri de întraajutorare pentru sprijinirea diferitelor categorii sociale sau s-au folosit cele existente, pentru a ajuta pe cei prejudiciați din pricina războiului. Spre exemplu, în perioada 1914-1919, Episcopia Caransebeșului a organizat numeroase colecte pentru ajutorarea văduvelor și a orfanilor de război, a celor bolnavi și a celor sărăci și pentru susținerea activității unor societăți și organisme de caritate. În aceeași eparhie au ființat: „Fondul preoțesc pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor”, „Fondul Balla”, „Fondul Rajacsics”, „Fondul Peța”, „Fondul Nicolaeviciu”, „Fondul Stoian”, „Fondul Curiac”, „Fundațiunea Ioanichie Neagoe și soția sa Anastasia”, „Fundațiunea Liviu și Ioan Andreeviciu”, „Fondul de ajutoare Ioan Popasu” și „Fondul Nicolae Popea”.⁵

Cel mai prolific fond dintre cele amintite a fost „Fondul Nicolae Popea”, prin intermediul căruia au fost ajutați numeroși oameni în vederea deprinderii unei meserii. În anul 1914, din „Fondul Nicolae Popea”, au fost acordate patru burse de perfecționare pentru croitori, zidari și tâmplari, bursele având suma 300 de coroane pe an.⁶ Anul următor, în 1915, au fost acordate burse pentru pantofari și dentiști,⁷ iar în anul 1916 au fost susținuți cei care doreau să deprindă meșteșugul fabricării de lumânări.⁸ Toate aveau rolul de a întări conștiința credincioșilor într-un viitor mai bun, mulți dintre ei demoralizați din pricina situației sociale.

³ Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserica și societate*, Cluj-Napoca/Caransebeș, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013, pp. 266-267

⁴ *Foaia Diecezană*, an XXXIV, număr 23-24, 2 august 1919, p. 6.

⁵ Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea*, p. 269.

⁶ *Foaia Diecezană*, an XXIX, număr 24, 15 iunie 1914, p. 1.

⁷ *Ibidem*, an XXX, număr 29, 19 iulie 1915, pp. 2-3.

⁸ *Ibidem*, an XXXI, număr 27, 3 iulie 1916, pp. 1-2.

Implicarea bisericii în viața comunităților din Banat reiese și din grija pe care aceasta a vădit-o în rezolvarea problemelor sociale legate de proprietate. Întrucât situația politică nesigură a impus realizarea unor planuri cadastrale noi pe teritoriul eparhiei, s-au trimis circulare către oficiile parohiale, prin care preoții au fost responsabilizați să vegheze și să se îngrijească pentru intabularea corectă a averilor comunitare.⁹ Încă din anul 1911 au fost făcute demersuri pentru intabularea cimitirelor ortodoxe ca parte a averilor parohiale. „În conferința preoțească ținută la 22 october 1911 în Caransebeș la propunerea preotului Ioan Velovan din Rusca s-a hotărât, ca se ceară de la Ven. Consistoriu invitațiuni referitoare: a) asigurarea cimitirelor în cartea funduară ca proprietate confesională, b) la îngrădirea cimitirelor conform cerințelor sanitare”.¹⁰ Protopopul Caransebeșului, Andrei Ghidiu, a transpus doleanța preoților Consistoriului diecezan, care a făcut, din 1912, numeroase intervenții la organisme statului pentru înfăptuirea intabulării.¹¹

În anul 1915, pe fondul unui război tot mai acaparator, s-au trimis ordine circulare către toate oficiile parohiale în care se sublinia nevoia ca parohiile să se îngrijească pentru trecerea cimitirelor în administrarea parohială, „oficiile vor contribui [...] la susținerea unui drept natural al comunelor bisericesti”.¹² În același an, la 24 noiembrie, pentru că au fost multe cazuri când, din lipsă de acte de proprietate, conducerea politică a comunelor a făcut abuzuri, Consistoriul a trimis un nou act prin care a întărit autoritatea preoților în rezolvarea oricăror nemulțumiri legate de cimitirele parohiale. Se cerea ca preoții să apere canoanele ortodoxe cu privire la înhumare și „în toate cazurile să insiste asupra exclusivității dreptului de proprietate al comunei bisericesti asupra cimiterului, pe care îl are în posesiune”.¹³

Episcopia Caransebeșului a susținut și eforturile de modernizare a agriculturii, indicând valoarea morală și socială a hărniciei și istețimii dovedite de poporul român în acest domeniu.¹⁴

Activitatea centrelor bisericesti în slujba îmbunătățirii condițiilor de trai ale românilor în timpul primei conflagrații mondiale s-a reflectat și în preocuparea instituției pentru prevenirea și contracararea bolilor și epidemiilor. În dese rânduri, episcopii au trimis ordine circulare prin care au cerut preoților să vegheze asupra

⁹ Arhiva Episcopiei Daciei Felix, *Fond Protopopiatul Vârșeț*, dosar 80/1917, 6527/16 octombrie 1917 (în continuare A. E. D. F.).

¹⁰ Arhiva Episcopiei Caransebeșului, *Fond Bisericesc (III)*, dosar 464/1911, număr 1721/26 martie 1916 (în continuare A. E. C.).

¹¹ *Ibidem*, dosar 620/1910, număr 116/24 aprilie 1912.

¹² *Ibidem*, număr 3989/7 august 1915.

¹³ Arhiva Parohiei Ciortea, dosar 1915, 69/29 decembrie 1915 (în continuare A. P. C.).

¹⁴ Asupra exploatărilor de pe teritoriul Banatului vezi și: Ovidiu Laurențiu Roșu, *Comunitatea de avere a fostului Regiment grăniceresc româno-bănățean nr. 13 din Caransebeș (1879-948)*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2010.

igienei din comunități și să lupte pentru a preîntâmpina răspândirea de boli. Era vizată holera,¹⁵ și boala de ochi numită „*trachomă sau boala egipteană*”.¹⁶

Epidemia de holeră a fost cea mai chinuitoare. Au fost numeroase ordine circulare ale autorităților bisericești prin care se transmiteau preoților măsurile de înlăturare a bolii. Autoritățile sanitare ale vremii știau că cele mai eficiente modalități de informare erau pe cale bisericească. În primul rând pentru că în biserici se vorbea limba poporului și, în al doilea rând, pentru că erau mai credibile în acest fel. Ordinele dispuneau ca „*învindu-se boala lipicioasă în casă, copii să fie despărțiți îndată de cei bolnavi, pentru ca să nu vină în atingere cu aceștia și cu lucrurile folosite de ei*”.¹⁷ Erau tipărite și broșuri informative, preoților cerându-li-se citirea publică a acestora.¹⁸ În acestea se explica, pe înțelesul oamenilor de rând, modul de propagare a bolii, oferind cititorilor sfaturi simple pentru stoparea epidemiei.¹⁹ În ciuda tuturor măsurilor luate de biserică, epidemia a fost virulentă și în anul 1916, când s-au trimis, din nou, oficiilor parohiale, broșuri privind prevenirea acestei boli.²⁰

În același an, au fost distribuite populației tipărituri legate de dizenterie și tifos intestinal,²¹ iar la 20 septembrie 1916, episcopii de la Arad și Caransebeș au trimis oficiilor parohiale din subordine un circular referitor la tuberculoză. Greutatea traiului zilnic la majoritatea populației și dezamăgirile legate de război au fost factori agravanți ai acestor boli. În ordinul circular, s-a atras atenția asupra pericolelor nesocotirii acestei boli, cerând preoților „*să îndemne pe credincioși la curățenie exemplară*”.²² De asemenea, la Caransebeș, Consistoriul diecezan a ales să susțină activitatea „Reuniunii pentru combaterea tuberculozei József kir. Herezeg Sanatorium Egyesület”, hotărând ca în 8/21 noiembrie 1916, la sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, „*să se poarte în sfintele biserici un tas pentru adunarea de dare pe seama numelui sanatoriu*”.²³

Tot în scopul prevenirii bolilor contagioase și a epidemiilor, la 30 mai 1917, episcopul Miron Cristea al Caransebeșului a emis un ordin circular referitor la acoperirea sicriilor și la obiceiul de a se săruta mortul. Ordinul arăta că „*uzul acesta al sărutării morților este foarte periculos cu deosebire la cazuri de moarte în urma boalelor*

¹⁵ A. E. C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 498/1910, 8521/12 noiembrie 1910.

¹⁶ Arhiva Patriarhiei Române, *Fond Cabinetul Patriarhal, Patriarhul Miron Cristea*, dosar 2/1910, f. 189 (în continuare A. P. R.).

¹⁷ A. E. D. F., *Fond protopopiatul Vârșeț*, dosar 56/1911, 2964/12 iunie 1911.

¹⁸ A. E. C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 498/1910, 4786/3 august 1911.

¹⁹ *Ibidem*, 6622/18 septembrie 1913.

²⁰ A. P. C., dosar 1916, 46/3 septembrie 1916.

²¹ A. E. C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 498/1910, 458/22 mai 1916.

²² *Ibidem*, 3848/20 septembrie 1916.

²³ A. P. R., *Fond Cabinetul Patriarhal, Patriarhul Miron Cristea*, dosar 9/1916, f. 88.

epidemice și lipicioase. Prin sărutare se molipsește și cel sănătos și astfel boala se lățește și se curmă viața multora".²⁴

În anul 1918, Banatul s-a confruntat cu o nouă epidemie, gripa spaniolă. Preoții au primit o notă informativă prin care erau îndemnați să citească credincioșilor sfaturi medicale pentru prevenirea gripei spaniole și să le explice metodele recomandate de doctori pentru vindecarea de această boală. Circularul a fost publicat în 11 noiembrie și în „Foaia Diecezană”, în numărul dedicat comemorării asesorului consistorial Ștefan Jianu, răposat la Caransebeș în 2 noiembrie 1918 în urma contractării virusului gripei spaniole.²⁵

Instituțiile bisericești au purtat și o campanie socială împotriva alcoolismului, căutând să responsabilizeze tinerii și credincioșii din Banat. Alcoolismul era considerat ca „*cea mai lătită patimă încuibată în sinul credincioșilor este patima beției sau folosirea preste măsură a spirtului, a alcoholului, care nu-i alta decât un soi de venin foarte păgubitor pentru trupul și organismul omului*”.²⁶ De altfel, publicațiile bisericești au redat numeroase articole și predici împotriva alcoolismului.

Articolele pe această temă tratau pe larg despre modul în care patima beției se instalează și despre „*stricăciunile*” pe care această patimă le face trupului omenesc. Patima beției era legată de bolile contagioase și de epidemii, subliniind că „*beuturile spirtoase nu numai că dau naștere la o mulțime de morburii, ci slăbesc corpul în așa măsură că de omul beutor mai ușor se prind și morburile lipicioase*”.²⁷ Perioada războiului a înmulțit aceste acțiuni. La Caransebeș, în 18 august 1915, episcopul Miron Cristea a trimis un ordin circular prin care a pretins preoților, cateheților și învățătorilor să deprindă tinerii cu lupta împotriva viciului beției. Cu această ocazie, episcopul a menționat și o listă a lucrărilor și broșurilor ce combat alcoolismul, apărute până la acea dată.²⁸

Eforturile în lupta împotriva alcoolismului au fost încununete de succes, mulți dintre credincioși renunțând la viciul acesta, în timp ce mulți dintre tineri au fost convinși să se ferească de această patimă. La 4 octombrie 1915, „Foaia Diecezană” a publicat un raport prin care se arăta că, din 11 iunie, atât producția, cât și consumul de alcool au scăzut.²⁹

Importanța acordată de biserică emancipării culturale a populației a fost evidențiată și prin diminuarea analfabetismului. Încă din 1911, s-a cerut protopopiatelor și parohiilor să comunice între datele statistice și informații

²⁴ A. E. D. F., *Fond protopopiatul Vârșeț*, dosar 203/1917, 4576/30 mai 1917.

²⁵ *Foaia Diecezană*, an XXXIII, număr 44, 11 noiembrie 1918, p. 4.

²⁶ A. E. D. F., *Fond protopopiatul Vârșeț*, dosar 86/1917, 6198/8 septembrie 1912.

²⁷ *Foaia Diecezană*, an XXVII, număr 33, 12 august 1912, p. 5.

²⁸ *Ibidem*, an XXX, număr 30, 8 august 1915, pp. 1-2.

²⁹ *Ibidem*, an XXX, număr 40, 4 octombrie 1915, pp. 6-7.

privitoare la numărul celor care știu să scrie și să citească.³⁰ În același an, preoții și învățătorii au fost îndatorați să organizeze, pe timp de vară, cursuri pentru analfabeți,³¹ situație ce s-a repetat de-a lungul întregii perioade de dinainte și din timpul primei conflagrații mondiale. Războiul a înmulțit numărul celor care nu au avut acces la educație. Spre exemplu, în Episcopia Caransebeșului în anul 1914, numărul analfabeților era mult mai mic decât în 1910, dar situația s-a schimbat radical doi ani mai târziu, în anul 1916, când numărul celor neștiutori de carte s-a dublat. De vină erau concentrările masive ale învățătorilor pe fronturile de luptă.³²

Biserica s-a preocupat îndeaproape și de promovarea valorii familiei. Ca celulă de bază a existenței sociale, familia a fost ridicată prin creștinism la rang de taină, însemnătatea ei pentru biserică fiind confirmată de-a lungul întregii istorii creștine.³³ Deodată cu recunoașterea importanței familiei pentru viața socială și creștină, biserica s-a împotrivit exacerbarilor care atingeau frumusețea și temeinicia nunții, luptând contra abuzurilor, a abandonului, a divorțului, a desfrânării și a concubinajului.

Deși promovarea familiei a început cu mult înainte de război, în timpul acestuia, când multe familii au fost despărțite, forurile bisericești au considerat oportun să reitereze valoarea socială și religioasă a familiei legal constituite și din punct de vedere religios. Cea mai grea problemă era prevenirea, stoparea și îndreptarea practicii concubinajului, foarte frecvent în sânul comunităților bănățene. Deseori s-au trimis oficiilor protopopești circulare prin care se cerea crearea unor conspecte privind situația concubinajului din episcopie, a căsătoriilor pur civile și o listă a motivelor invocate de credincioșii ce trăiau în concubinaj.³⁴ Datele trimise de protopopiate au arătat că o parte însemnată a populației trăia în concubinaj sau a refuzat să-și officieze și cununia religioasă. Ca exemplu, doar în protopopiatul Vârșeșului au fost consemnate, până la 1 august 1910, 505 de perechi căsătorite numai civil și 1146 de perechi care trăiau în concubinaj.³⁵

În anii următori centrul eparhial de la Caransebeș, care răspundea de cea mai mare parte a credincioșilor români din Banat, și-a intensificat eforturile de combatere a concubinajului. La 26 martie 1911, episcopul Miron Cristea a emis o notă informativă în care a subliniat că practica conviețuirii nelegitime sporește în Banat și „prin însoțirea prea de timpurie a unor tineri nevârstnici, cari mai ales din cauza, că

³⁰ A. E. C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 17/1912.

³¹ *Ibidem*, *Fond Școlar (IV)*, dosar 272/1911.

³² Comparativ: *Ibidem*, *Fond Bisericesc (III)*, dosar 171/1910, număr 9236/11 decembrie 1910; dosar 17/1915, număr 1601/21 martie 1916 și dosar 12/1918, număr 2366/13 aprilie 1918.

³³ Paul Evdokimov, *Taina Iubirii-Sfințenia unirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*, traducere de Gabriela Moldovan, București, Editura Asociației Medicale Creștină Christiana, 1994.

³⁴ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Caransebeș, dosar 1910, 174/15 februarie 1910 (în continuare A. P. O. C.).

³⁵ *Ibidem*.

feciorii n-au putut încă îndeplini îndatoririle militare, nu se pot cununa după lege”.³⁶ Luna următoare, în 15 aprilie, episcopul a interzis prin ordinul bisericesc număr 2563 ca „preoții pe vr-o cale să împedeze pe credincioși în încheierea cununiei legale” și a dispus ca „preoțimea să facă toate înlesnirile celor ce trăiesc în concubinată numai ca să se cunune”,³⁷ iar în luna octombrie, după publicarea în „Foaia Diecezană” a dizertațiunii „despre concubinate” a preotului Ioan Popovici din Iaz,³⁸ a fost cerut preoților „să desvolte cel mai mare zel întru reducerea conviețuirilor ilegale de orice soi ar fi”.³⁹

Pentru a convinge credincioșii români de importanța cununiei religioase, la 10 august 1912, episcopul Miron Cristea a trimis un cuvânt de îndemn. Actul indica rezultatele frumoase obținute în urma pastorației întreprinse în 1911, cerând preoților să arate poporului „că nu ospățul costisitor este momentul de căpetenie la sfânta taină a cununiei, ci binecuvântarea Bisericii și observarea celorlalte prescrite canonice și rituale”.⁴⁰ În același an, la 15 noiembrie, episcopul a acordat dispensă tuturor perechilor de concubini care ar dori să se cunune în perioada de post, mărturisind că „asemenea cazuri să pot ivi mai multe și e foarte bine și de lipsă să se cunune bisericește mai ales cei care trăiesc în concubinată, ca astfel familia să fie nu numai ocrotită de binecuvântarea creștinească, ci să fie asigurată și cu privire la avere și la dreptul la moștenire”.⁴¹

În anul 1913 au fost luate măsuri pentru înlesnirea încheierii cununiei religioase prin intervenții la ministerul pentru apărarea țării, urmare acestora fiind acordat tinerilor care nu au îndeplinit serviciul militar dreptul de a încheia căsătoria.⁴² Cu toate acestea, s-a dovedit că unele practici din eparhie depășeau cu mult libertățile și drepturile legale obținute de Consistoriu în numele credincioșilor. Consistoriul diecezan din Caransebeș s-a văzut nevoit a cere oficiilor protopopești date asupra obiceiului încetățenit în Banat ca tinerii de 13-15 ani să fie însoțiți cu fete de 13-14 ani, prin decizia părinților. La rândul lor, protopopii au înaintat solicitarea Consistoriului către oficiile parohiale din tract, specificând că datele trimise trebuie să cuprindă: a) localitățile în care se practică acest obicei, b) care este numărul acestor însoțiri și c) care este valoarea juridică a contractelor încheiate de părinți și în ce măsură pot fi anulate.⁴³ Conform rapoartelor făcute de preoți, doar în protopopiatul Caransebeșului existau peste 20 de astfel de cazuri.⁴⁴

La cererea episcopului, în anul 1914, protopopul Sebastian Olariu al Făgetului a trimis Consistoriului diecezan o nouă listă a motivelor invocate de

³⁶ A. E. D. F., *Fond protopopiatul Vârșeț*, dosar 33/1911, 1819/26 martie 1911.

³⁷ A. P. C., dosar 1911, 38/5 mai 1911.

³⁸ *Foaia Diecezană*, an XXV, număr 45-46, 6-14 noiembrie 1910.

³⁹ A. P. C., dosar 1911, 98/3 noiembrie 1911.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 1912, 90/10 august 1912.

⁴¹ *Ibidem*, 98/28 noiembrie 1912.

⁴² *Ibidem*, dosar 1913, 49/16 februarie 1913.

⁴³ A. P. O. C., dosar 1913, 468/30 octombrie 1913.

⁴⁴ *Ibidem*.

credincioși pentru refuzul de a încheia căsătorii legale. Din conținutul raportului se observă că existau cauze multiple legate de sărăcie și lipsa de bani pentru a desface căsătoria dintâi, neînțelegeri privind averea personală sau moștenită, religiile diferite ale concubinilor sau diferite impedimente canonice bisericești.⁴⁵ În pofida tuturor eforturilor depuse de centrul eparhial, se pare că practica concubinajului nu a putut fi suprimată în Banat, susținută fiind de obiceiuri încetățenite și de justificări mai mult sau mai puțin pertinente.⁴⁶

Încercările Episcopiei Caransebeșului de a suprima practica concubinajului au fost continuate. În anul 1914, la 21 aprilie, Consistoriul sârbesc din Vârșeț și Consistoriul diecezan din Caransebeș și-au coordonat activitățile pentru a reglementa și a sprijini cununile credincioșilor din comunele mixte,⁴⁷ iar la 14 noiembrie, episcopul Miron Cristea a reînnoit îndemnul către toți credincioșii români de a se cununa la biserică.⁴⁸

Date fiind condițiile excepționale din timpul războiului, multe familii s-au cununat și religios înainte ca bărbații să plece pe front, iar însoțirile noi erau rare. În aceste condiții, numărul familiilor care trăiau în concubinaj era mult mai mic ca în anii de dinaintea Marelui Război.

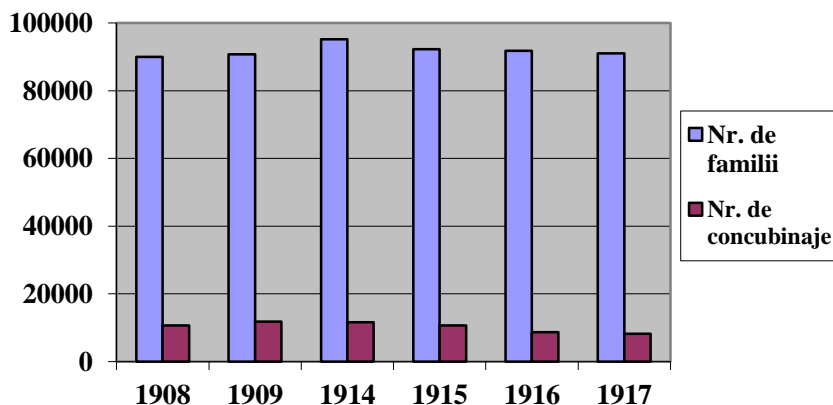

Figura I: Situația matrimonială în eparhia Caransebeșului (1908-1917)⁴⁹

⁴⁵ A. E. C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 21/1914, număr 1741/19 martie 1914.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ A. P. R., *Fond Cabinetul Patriarhal, Patriarbul Miron Cristea*, dosar 7/1914, f. 70.

⁴⁸ *Foaia Diecezană*, an XXIX, număr 47, 23 noiembrie 1914, p. 3.

⁴⁹ Comparativ: A. E. C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 171/1910, număr 9236/11 decembrie 1910; dosar 17/1915, număr 1601/21 martie 1916 și dosar 12/1918, număr 2366/13 aprilie 1918.

O altă situație excepțională din timpul războiului în această privință a fost cea a căsătoriei prizonierilor. În acest sens, în anul 1917 centrul eparhial de la Caransebeș a intervenit la Ministerul de Război pentru ca acesta să permită încheierea căsătoriilor între prizonierii de război și populația de pe teritoriul Banatului.⁵⁰

Observăm din toate acestea că în perioada Primului Război Mondial acțiunile sociale și educativ-caritative ale bisericii din Banat au avut un caracter variat, multe dintre ele fiind generate de probleme mai vechi, antebelice, dar care s-au păstrat și chiar înmulțit în anii 1914-1918, cuprinzând în desfășurarea lor toate categoriile de vârstă și toate păturile sociale. Centrele bisericesti, au luptat pentru promovarea valorilor morale și naturale ale comunităților românești, căutând să responsabilizeze populația și implicându-se financiar pentru îmbunătățirea calității vieții tuturor credincioșilor. Cele mai semnificative proiecte bisericesti vizau stârpirea unor obiceiuri necreștinești, care atingeau demnitatea familiei sau a persoanei, în timp ce o altă parte din acțiunile de asistență socială doreau să adauge un plus de bucurie și siguranță existenței românilor din Banat în contextul general al unui război străin de interesele lor.

Educational and Economic Actions of Supporting the Communities from Banat during the First World War. Sequences from the History of the Romanian Orthodox Church

(Abstract)

The Great War has meant for the Romanian population from Banat a period of difficulties and obstacles. In that context, the Romanian Orthodox Church has represented the fundamental institution of the society which has supervised the religious and cultural destinies of its faithful and which has got seriously involved in the moral and economic development of the communities. The ecclesiastical substructure has been used by the administration of the bishoprics with the purpose of stimulating the faith and the morality, the culture and the spirituality, the health education and that for the social progress. By this way, the Church has fulfilled its spiritual and material purposes and has constituted a factor of stability during cloudy times.

Keywords: The Romanian Orthodox Church from Banat, First World War, Christian education, social assistance, Church and society.

⁵⁰ A. P. O. C., dosar 1917, 277/4 decembrie 1917.

ROBĂNEȘTI ȘI PRUNARU: MĂRTURII PERENE ALE ÎNALTELOR VIRTUȚI DOVEDITE DE OSTAȘUL ROMÂN ÎN RĂZBOIUL DE ÎNTREGIRE NAȚIONALĂ

Dr. Dan Prisăcaru

Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului
Român, Despărțământul „Mihail Kogălniceanu” Iași

În noaptea de 14/27-15/28 august 1916, după doi ani de neutralitate, negocieri intense desfășurate de guvernul român cu puterile Antantei (Franța, Anglia, Rusia, Italia)¹ și presiuni ultimative din partea acestora,² România a intrat în război împotriva Austro-Ungariei, având ca scop desăvârșirea unității naționale. Potrivit planului de campanie al armatei române pentru anul 1916, *Ipoteza „Z”*, definitivat în iulie 1916, în scopul îndeplinirii obiectivului de eliberare a teritoriilor

¹ La 4/17 august 1916, între România și cele patru puteri ale Antantei s-a încheiat un tratat de alianță și o convenție militară, prin care țara noastră se obliga să intre în război împotriva Austro-Ungariei, nu mai târziu de 15/28 august 1916, cu scopul explicit de a readuce la patria-mamă provinciile românești de peste Carpați. Tratatul a fost semnat de Ion I. C. Brătianu și de miniștrii plenipotențitari la București ai Franței, Angliei, Rusiei și Italiei: contele de Saint-Aulaire, Sir George Barclay, Stanislav Poklewski-Koziell și baronul Carlo Fasciotti. Convenția militară stabilea participarea la război a României numai împotriva Austro-Ungariei și modalitățile de cooperare cu celelalte armate aliate (a se vedea: ***, *România în războiul mondial, 1916-1919, volum I, Documente*, București, s. n., 1934, pp. 5-6). Pentru realizarea strictei confidențialități a acestei activități, știind că România este „o țară a indiscreției și a indiscrețiilor”, Ion I. C. Brătianu le-a cerut semnatarilor din partea Antantei să vină „pe drumuri diferite și pe jos” acasă la fratele său, Vintilă Brătianu. La rândul său, premierul român, pentru a induce în eroare eventualii supraveghetori, s-a deplasat inițial la un prieten și a sosit la întâlnire tot pe jos. Textele convențiilor au fost scrise de mână pentru a evita divulgarea conținutului acestora de către dactilografi. După semnare, cei prezenți au părăsit locuința lui Vintilă Brătianu „pe furiș unul câte unul” (a se vedea: Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, București, Editura Meteor Publishing, 2014, p. 28).

² În a doua jumătate a lunii iunie 1916, presiunile franco-engleze pentru intrarea României în război au avut un caracter ultimativ, obligând și Rusia să se realizeze solicitărilor celor două mari puteri occidentale. Astfel, la 19 iunie/1 iulie 1916, generalul Mihail V. Alekseev, șeful Marelui Cartier General rus, transmitea atașatului său militar la București, colonelul A. Tatarinov, următorul mesaj: „Situția impune românilor să se unească cu noi, acum ori niciodată. Vă autorizez să expuneți acest punct de vedere d[omnu]lui Brătianu și d[omnu]lui Iliescu” (a se vedea: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 487). De asemenea, a doua zi, generalul Joseph Joffre, comandantul Marelui Cartier General francez, a transmis atașatului militar al Franței la București, S. Pichon, să comunice părții române că „situația comandă Armatei Române să intervină acum ori niciodată” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Fond Casa Regală*, dosar 16/1916, f. 1).

locuite de românii aflați sub stăpânire austro-ungară, majoritatea forțelor, Armata de Nord, Armata 1 și Armata 2, reprezentând aproximativ 75% din totalul acestora, trebuia să acționeze ofensiv în Transilvania, Banat și Ungaria, atacând pe direcția generală Brașov, Târgu-Mureș, Cluj, Budapesta. Armata 3 (25% din forțe) avea misiunea de a trece la apărare pe frontiera de sud în scopul asigurării libertății de acțiune a ofensivei din Transilvania.³

Figura 1: Ziarul „Universul” anunță intrarea României în Războiul de Întregire Națională

Ipoteza „Z” prevedea, așadar, ducerea unui război pe două fronturi: în nord și nord-vest, contra Puterilor Centrale, iar în sud, contra Bulgariei și a aliaților acesteia (Germania și Turcia). Efectivul total al forțelor combatante era de 562.847 militari, din care 420.324 erau destinați pentru acțiunile din Transilvania, iar 142.523 pentru frontul de sud.⁴ Se poate constata că, România, aflată într-o situație dificilă, și-a asumat din start riscul ducerii unui război pe două fronturi, fapt ce reprezintă un dezavantaj major pentru orice actor statal care recurge la acțiune armată pentru a-și îndeplini obiectivele stabilite.⁵

³ ***, *România în războiul mondial 1916-1919*, volum I, pp. 95-107; Victor Atanasiu, *România în anii 1914-1916. Atitudinea și rolul militar*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1997, pp. 208-209.

⁴ Victor Atanasiu, *România în anii 1914-1916*, p. 210.

⁵ Petre Otu, „Frontul de sud în proiectele strategice românești (1914-1916)”, în *Gândirea militară românească*, număr 1, 2016, p. 244. Istoricul militar Petre Otu evidențiază, argumentat, faptul că, în decursul istoriei, multe state au încercat, prin diverse modalități, să evite această situație, un exemplu în acest sens fiind „Planul Schlieffen”, care își propunea să rezolve „obsesia strategică” a celui de-al II-lea

Operațiunea ofensivă de eliberare a Transilvaniei, declanșată simultan pe întreg arcul carpatic, a fost executată de trupele române într-un cald entuziasm ce reflecta credința legitimă în justetea cauzei pe care o serveau.

Figura 2: Batalioane române trecând Carpații în Primul Război Mondial
(Sursă: Arhiva Muzelului Militar Național)

Înaintarea în Transilvania a trupelor române a fost facilitată de atitudinea localnicilor, aproximativ 30.000 de români ieșind în întâmpinarea trupelor române: „Armata românească, (scria „Gazeta Transilvaniei” din Brașovul eliberat, n. n.) pășind pe pământul sfânt pe care răsună de veacuri graiul neamului nostru obijduit, nu a venit cu gând de dușmănie împotriva semenilor de orice lege și orice neam..., ci, dimpotrivă, însuflețită de cele mai frățești sentimente pentru tot norodul pașnic”.⁶

Reich-războiul pe două fronturi. În sinteză, documentul prevedea înfrângerea Franței în șase săptămâni printr-o manevră de întoarcere executată cu rapiditate asupra flancului stâng al dispozitivului militar francez. Ulterior, profitând de ritmul mai lent al mobilizării rusești, forțele principale germane erau concentrate pe frontul de est pentru confruntarea decisivă cu armata rusă. Germania nu a reușit să rezolve această problemă strategică și, în final, a pierdut războiul (despre „Planul Schlieffen”, a se vedea: Ian V. Hogg, *Dicționarul Primului Război Mondial*, traducere din limba engleză de Diana Șipu, București, Editura Niculescu, 2007, pp. 176-177; Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918)*, București, Editura Corint Educațional, 2014, pp. 161-163).

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, număr 185, 7 septembrie 1916.

Până la 25 septembrie 1916, armata română a ajuns pe cursurile superioare ale Mureșului și Oltului și a eliberat sute de localități din interiorul Carpaților, între care Brașov, Făgăraș, Gheorgheni, Miercurea Ciuc, Petroșani.

După declarația de război adresată Austro-Ungariei, la 15/28 august 1916, Germania a rupt relațiile diplomatice cu Bucureștiul, urmată la 17/30 august 1916 de Imperiul Otoman, iar la 19 august/1 septembrie 1916 Germania și Bulgaria au declarat război României. Concomitent cu declarația de război, forțele bulgare și germane au trecut la ofensivă, primul obiectiv vizat fiind capul de pod de la Turtucaia, pe care l-au cucerit la 24 august/6 septembrie 1916.⁷ Pierderile suferite de trupele române au fost însemnate. Din totalul de 39.000 militari care au luptat la capul de pod de la Turtucaia, 28.500 (dintre care 480 ofițeri), au fost luați prizonieri de bulgari, 7000 au fost pierderi (morți și răniți), iar 3500 au reușit să se refugieze la Oltenița și Siliștră.⁸ Eșecul grav de la Turtucaia, deși înregistrat la nivel tactic, a reprezentat o radiografie a stării de pregătire a armatei la începutul unei campanii pe care mulți factori de decizie politico-militari o apreciau ca relativ ușoară. Cauzele înfrângerii sunt profunde, acumulate în timp, peste acestea suprapunându-se cele specifice, rezultate din modul de pregătire al armatei pentru intrarea în război, concepția generală care a stat la baza creării capului de pod de la Turtucaia, organizarea și exercitarea comandamentului, conduita trupelor pe timpul confruntărilor etc.⁹

În retragere, sub presiunea unui inamic superior în experiență de război și înzestrare cu armament și tehnică de luptă modernă

Această înfrângere a avut, surprinzător, consecințe politice și strategice de mare amplitudine, care au influențat negativ desfășurarea ulterioară a războiului. Dezastrul de la Turtucaia s-a produs pe fondul entuziasmului general al intrării în război, după o perioadă de dezbateri intense, incertitudine și neliniște și al primelor succese ale ofensivei din Transilvania. Ea era, menționa I. G. Duca, „așa de răsunătoare, încât nu numai că anula toate succesele-netăgăduitele succese de la nord-dar arunca

⁷ Pentru desfășurarea bătăliei de la Turtucaia, a se vedea: Constantin Teodorescu, *Turtucaia. Studiu tactic și cauzele înfrângerii*, Brașov, Tipografia Unirea, f. a.; Constantin Zagoriș, *Turtucaia*, București, Institutul de Arte Grafice „Concurența”, 1939; M. Aslan, *Turtucaia. Studiu strategic*, București, Imprimeria „Liga Poporului”, 1921; G. A. Dabija, *Armata Română în războiul mondial (1916-1919)*, volum I, cu o prefață de Alexandru Averescu, București, Editura I. G. Hertz, f. a., p. 167, 186, 216, 246-248; Petre Otu, „Turtucaia. Sfârșitul iluziilor, începutul dezastrului”, în *Document*, an IX, număr 1-4, 2006, pp. 6-20; Manuel Stănescu, „Turtucaia. Trezirea la realitate”, în *Historia Special*, număr 5, 2016, pp. 48-55.

⁸ Petre Otu, „Turtucaia. Sfârșitul iluziilor, începutul dezastrului”, p. 13.

⁹ *Ibidem*, p. 14.

de la început un fel de val de discredit asupra întregii noastre intrări în acțiune”.¹⁰ Constantin Argetoianu este și mai virulent, consemnând în memoriile sale următoarele: „Turtucaia înseamnă o dată mare în situația politică a țării noastre. Odată cu căderea Turtucaiei au căzut și solzii de pe ochii celor mai mulți, s-a prăbușit întreaga șchelărie politică ridicată de regele Carol I, în lunga sa domnie, în jurul statului român”.¹¹ Opinia publică a avut, dintr-o dată, revelația nepregătirii noastre pentru război, înfrângerea punând în evidență „goliciunea oamenilor cărora țara le încredințase soarta ei, aproape fără nici un control”.¹²

Extrem de gravă a fost criza produsă, la nivelul comandamentului superior al armatei care, sub presiunea emoției generale generată de înfrângerile de la Turtucaia și Silistra, la sugestia președintelui consiliului de miniștri, Ion I. C. Brătianu, l-a determinat pe regele Ferdinand să convoace la Periș, în 2/16 septembrie 1916, un consiliu de război, la care au participat comandanții de armată și generalul Dumitru Iliescu.¹³

Factorii de decizie prezenți, mai puțin generalul Constantin Prezan, comandantul Armatei de Nord, au concluzionat că se impune oprirea ofensivei pe frontul de nord și organizarea unei acțiuni militare la sud de Dunăre pentru nimicirea forțelor bulgaro-germane. Responsabil de pregătirea și executarea ofensivei a fost desemnat generalul Alexandru Averescu, comandantul Armatei 2, autor al soluției adoptate.¹⁴ Ca urmare, întregul dispozitiv a fost restructurat și s-a

¹⁰ I. G. Duca, *Memorii, volum 3, Războiul, partea I (1916-1917)*, ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1994, p. 23. Istoricul Glenn E. Torrey afirmă că înfrângerea de la Turtucaia a avut un impact devastator asupra românilor, astfel încât un „val de consternare” a trecut peste factorii de decizie politico-militari de la București. În acest sens, Torrey menționează următoarele: „Vechii susținători ai intervenției plâneau ca niște copii. Adversarii războiului spuneau „eu v-am zis”, începând să se gândească la o pace separată. Brătianu, care pusese la cale participarea României la război, era cuprins de deznadejde. Profund abătut, a plâns cu fața în mâini la o ședință de cabinet. Singura lui consolare a fost să aducă o grămadă de reproșuri aliaților României, în special generalului francez Maurice Sarrail, pentru faptul că n-au ajutat România atacând cu putere Bulgaria dinspre Salonic. Populația a aflat târziu, pe 7 septembrie, de capitularea Turtucaiei. Venind în toiul bucuriei provocate de înaintarea din Transilvania, vestea aceasta a lovit „ca un trăsnet”. Panica a cuprins Bucureștiul. Imaginea bulgarilor trecând Dunărea și îndreptându-se spre oraș era în mintea multora. Cetățenii au început să plece din Capitală, ducându-se în Moldova sau chiar în Rusia” (a se vedea: Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, pp. 89-90).

¹¹ Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, volum VIII, partea a V-a, editor Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1995, p. 35.

¹² *Ibidem*, p. 36.

¹³ Alexandru Averescu, *Notițe zilnice de război, volum 2, 1916-1918 (Războiul nostru)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu, Adrian Pandea, București, Editura Militară, 1992, p. 31.

¹⁴ Pentru mai multe detalii, a se vedea: Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2005.

executat manevra de la Flămânda (18 septembrie/1 octombrie-22 septembrie/5 octombrie 1916), care nu a avut succes.¹⁵

Schimbarea radicală a planului de campanie, înainte ca forțele din Transilvania să atingă râul Mureș, obiectivul primei etape, a reprezentat o decizie cu urmări grave asupra întregului front românesc, chiar dacă manevra de la Flămânda avea la bază o concepție ingenioasă. Soluția propusă de generalul Prezan avea avantaje strategice certe, întrucât odată trupele române ajunse pe aliniamentul Mureșului, frontul se scurta, iar apărarea putea fi organizată în condiții mult mai bune.¹⁶ În altă ordine de idei, modificarea planului de campanie, fără o fundamentare temeinică, evidențiază divergențele din Înaltul Comandament al Armatei, opțiunile strategice diferite, consecința a disensiunilor de la nivelul clasei politice și chiar animozitățile personale existente în rândurile corpului generalilor, situație care, din nefericire, se va menține pe întreaga perioadă a războiului.¹⁷

Dacă oprirea ofensivei din Transilvania, în locul continuării ei într-un ritm mai rapid, combinată cu o apărare fermă pe frontul de sud, a constituit o primă eroare, manevra de la Flămânda a fost a doua mare eroare de concepție strategică.¹⁸ Ea a dus la o mare pierdere de timp, la dispersarea nejustificată de forțe și la accentuarea uzurii morale a trupelor.¹⁹

Inconsecvența Marelui Cartier General român a ajutat comandamentul suprem german să-și atingă scopurile. Acțiunile trupelor bulgaro-române din Dobrogea au determinat dislocarea unui număr important de divizii române de pe frontul transilvan, oprirea ofensivei din această provincie și crearea condițiilor necesare concentrării forțelor Armatei 9 germane²⁰ care, împreună cu cele austro-ungare, aflate în contact, au trecut la ofensivă împotriva trupelor române pătrunse la vest de Carpați.

În cursul lunii septembrie 1916, în Transilvania au sosit aproximativ 22 de trenuri pe zi, transportând echivalentul a 12 divizii de pe fronturile occidental, italian și rusec.²¹ Printre acestea se aflau unități de munte experimentate, inclusiv Corpul Alpin german din Franța.²²

¹⁵ Despre manevra de la Flămânda, a se vedea: Idem, „Operațiunea de la Flămânda”, în *Magazin Istoric*, an XLIX, număr 10 (595), 2016, pp. 20-24.

¹⁶ Idem, „Turtucaia. Sfârșitul iluziilor, începutul dezastrului”, p. 119.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Victor Atanasiu, *România în anii 1914-1916*, p. 225.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Erich von Falkenhayn, *Le Commandement supreme de l'armée Allemande (1914-1916) et ses décisions essentielles*, Paris, 1921, pp. 14-15.

²¹ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, p. 107.

²² *Ibidem*. Deși parte a armatei bavareze, Corpul Alpin cuprindea oameni din alte regiuni ale Germaniei. Organizat în 1915, pregătit și echipat pentru războiul de munte, acesta a luptat în Italia,

Asumarea comenzii Armatei 9 germane de către generalul Erich von Falkenhayn, la 16 septembrie 1916, a impulsionat operațiunile de pregătire a contraofensivei germano-austro-ungare din Transilvania. Falkenhayn era un excelent tehnician militar, foarte motivat și avea acum șansa să-și relanseze cariera și să se răzbune pe români, a căror intrare în război fusese motivul principal al demiterii sale din funcția de șef al Înaltului Comandament German. Scopul lui declarat era „*nu doar să înfrângem, ci să distrugem acest stat inamic necredincios, care a încălcat tratate și promisiuni și ne-a înjunghiat cu viclenie pe la spate*”.²³

La 26 septembrie 1916, forțele germano-austro-ungare au declanșat o puternică contraofensivă angajând, într-o primă etapă, bătălia pentru cucerirea Sibiului. Folosind trupe de elită, cu antrenament special pentru luptele în munți, pe care le-a utilizat pentru învăluirea Corpului Român de pe Olt, comandamentul inamic reușește recucerirea întregului teritoriu eliberat de trupele române, care sunt nevoite să se retragă succesiv cu mari pierderi materiale și umane.²⁴

Au urmat bătăliile crâncene pentru apărarea trecătorilor din Carpați, a Dobrogei, Olteniei, Munteniei, bătălia de pe Neajlov-Argeș pentru apărarea capitalei, evacuarea la Iași a conducerii statului român și stabilizarea frontului la porțile Moldovei.

Tăria de luptă și sacrificiul suprem: factori esențiali care au zădărnicit distrugerea armatei române în 1916 și ocuparea totală a țării

Printre multiplele motive care au condus la această situație dramatică se numără și starea precară de înzestrare și pregătire a armatei române. Aceste deficiențe, cu caracter de perenitate, din nefericire, vor fi suplinite, în 1916, 1917 și ulterior, de eroismul și spiritul de sacrificiu al ostașului român, de îndelunga lui răbdare și rezistență în fața lipsurilor și greutăților de tot felul, de dragostea lui profundă pentru pământul țării, pe care l-a apărat cu credință neclintită și pentru care și-a dat viața. În acest context, șarjele de la Robănești și Prunaru au reprezentat două dintre cele mai eroice acțiuni de luptă ale armatei române în campania din anul 1916, rămase în istoria militară datorită spiritului de jertfă demonstrat de ostașii români în confruntarea cu un inamic superior în forțe și mijloace, precum și a pierderilor foarte mari pe care le-au suferit. „*Armei bravilor*”,

Serbia și în bătălia de la Verdun. Majoritatea oamenilor erau tineri, mulți ofițeri proveneau din rândurile aristocrației, iar spiritul de solidaritate era puternic (a se vedea: *Ibidem*, p. 376)

²³ *Ibidem*, p. 108.

²⁴ Pierderile armatei române în cursul campaniei din 1916 s-au ridicat la 250.000 de militari (morți, răniți și dispăruți), 290.000 puști (67% din total), 250 mitraliere (55%) și 450 tunuri (24%). N. N. Constantinescu, I. Cupșa, „Efortul militar și material al României în anii Primului Război Mondial”, în *Anale de istorie*, an XXII, număr 3, 1977, p. 15.

cum a fost caracterizată cavaleria, trebuie să-i adăugăm și caracteristica de „spectaculozitate” a acțiunilor ei specifice: bărbăția și neînfricarea trupelor călări, impetuoșitatea acțiunilor lor pe câmpul de luptă, contopirea cu calul „combatant”, înzestrat cu putere spirituală și „suflet”.²⁵

În mod succint, vom prezenta în ce constă o șarjă, visul tuturor cavaleriștilor, acea „*poezie a bătăliei*” în care „călăreț” și „cal” se contopesc într-o singură ființă, într-un avânt fantastic, inegalabil, un iureș avântat, sublim.²⁶ După primirea misiunii, la un prim semnal al trompetului, unitatea se desfășoară în linie de coloane într-o impresionantă tăcere. În fața liniei de șarjă iau loc comandantul, adjunctul său și trompeții. Trompeții sună semnalul de șarjă, iar comandantul dă ordinul de atac, arătând direcția. Călăreții își pleacă trupurile spre coama cailor, scot lăncile și le îndreaptă spre inamic, în timp ce ofițerii scot săbiile și le îndreaptă în aceeași direcție. Călăreții, cuprinși de un freamăt puternic, pornesc într-un galop fantastic de marș înainte, gonind spre glorie și, din nefericire, mulți dintre ei spre moarte. Vrăjiți parcă, într-o fantastică vâltoare, gonesc ca o vijelie, ca un uragan, cu strigăte supraomenești. Par niște năluci desprinse din abis, iar în strigătul lor de „*URA*” se distinge fanatismul lor atavic, care îl împinge pe călăreț la victorie sau moarte. Gloanțele ucigătoare ale inamicului nu-l pot opri din iureșul său, iar trăznetul obuzelor inamice nu-i pot tempera dorința de a nimici inamicul care nu poate fi decât trecut prin lance și sabie. Un adevărat infern, adeseori o luptă inegală între firavul zângănit al săbiilor călăreților români și nemiloasele mitraliere germane, proaspăta descoperire a începutului de secol ce făcea ravagii.²⁷

Așa a început și s-a desfășurat memorabila șarjă din triunghiul morții, delimitată la 10/23 noiembrie 1916 de localitățile Robănești, Lăcrița și Pârșani, din vecinăta comunicăției Craiova-Slatina, la aproximativ 5 kilometri vest de Balș.²⁸

La 7 noiembrie 1916, Brigada 2 Roșiori, din Divizia 1 Cavalerie Română, se afla dispusă la Caracal. Brigada era formată din Regimentul 4 Roșiori „*Regina Maria*” și Regimentul 9 Roșiori. Ambele regimente, aflate din octombrie 1916 în rezerva grupului de apărare a Dunării, luptaseră deja la Flămânda, în Dobrogea și în pasul Turnu Roșu.

²⁵ Ionel Turcin, Ion Pâlșoiu, Bujor Iovânel, Adrian Năstase, Constantin Păun, *Epopeea cavaleriei române. Robănești-1916*, Craiova, Editura Autograf MJM, 2006, p. 59.

²⁶ Radu Popescu, „Șarjele cavaleriei române din anul 1916, simbol al eroismului”, în *Revista Cavaleriei*, an XII, număr 29, 2004, pp. 19-20.

²⁷ Ionel Turcin, Ion Pâlșoiu, Bujor Iovânel, Adrian Năstase, Constantin Păun, *Epopeea cavaleriei române*, p. 60.

²⁸ *Ibidem*.

Figura 3: Imagine de epocă-șarjă

La 8 noiembrie 1916, când cuirasierii germani intrau în Craiova,²⁹ Brigada 2 Roșiori a primit misiunea de a acoperi flancul stâng al trupele române care se retrăgeau din zona Jiu spre Slatina, pe valea Oltețului. În noaptea de 7 spre 8 noiembrie 1916, Brigada 2 Roșiori a executat recunoașteri în teren pentru a lua contact cu inamicul care înainta. La 9 noiembrie 1916, brigada primește ordin de a executa o manevră în flancul și spatele inamicului ce înainta pe direcția Craiova, Ungureni și ataca trupele române care se desfășurau pe comunicația Craiova-Balș, la 4 kilometri de localitățile Robănești și Câmpuri.

În dimineața zilei de 10/23 noiembrie 1916, colonelul Ioan Călinescu, comandantul Regimentului 9 Roșiori, care primise ordinul de a susține flancul stâng al dispozitivului trupelor române prin întoarcerea flancului drept al inamicului și atacul în spatele artileriei acestuia, trimite în recunoaștere ofițeri din Escadroanele 1, 3 și 4, Escadronul 2 fiind în misiune la Stoenesti.³⁰ Întors din

²⁹ În raportul înaintat Ministerului de Interne, la 7 februarie 1919, de către prefectul de Dolj se menționează că, începând din 8 noiembrie 1916, până în noiembrie 1918, când Craiova s-a aflat sub ocupația trupelor germane și austro-ungare, pagubele provocate de inamic prin distrugerii, rechiziții, furturi și jafuri au fost evaluate pentru județul Dolj la suma de 14.109.784 lei, din care pentru Craiova 8.266.160 lei (Ionel Turcin, *Istoria ilustrată a Craiovei*, Craiova, Editura Dova, 1996, p. 2017).

³⁰ Emanoil Haği Moscu, „Lupta de la Robănești. 10 noiembrie 1916”, în *Arhivele Olteniei*, an VIII, număr 45-46, 1929, pp. 401-402. Prin Ecaterina Haği Moscu (1819-1904), fostul ofițer de cavalerie Emanoil Haği Moscu, descindea din voievodul martir Constantin Brâncoveanu. Ecaterina Haği Moscu era fiica marelui căminar Ștefan Haği Moscu (1787-1863) și a soției sale Zoe Băleanu (1793-1877), fiica marelui ban Grigore Băleanu (1770-1842) și a Mariei născută Brâncoveanu. Aceasta din urmă era sora marelui ban Grigore Brâncoveanu, descinzând direct, pe linie bărbătească, din

recunoaștere, locotenentul Emil Mora raportează comandantului regimentului că pe liziera pădurii Perșani se află amplasată o baterie de artilerie inamică, iar tirul acesteia împiedică desfășurarea escadroanelor pentru luptă.³¹ În aceste condiții, comandantul regimentului ordonă ca „*un escadron*”, fără a preciza care anume, „*să șarjeze imediat bateria inamică*”.³²

Ordinul a fost transmis verbal de locotenentul Mora, maiorului Grigore Odobescu, ajutorul comandantului regimentului. La rândul său, acesta înștiințează comandanții de escadroane, dar nu precizează care dintre cele trei subunități să execute șarja. Căpitanul Alexandru Filitti, prezent la primirea ordinului, se oferă primul: „*Domnule maior, Escadronul 3 este gata*”.³³ În urma gestului căpitanului Filitti, maiorul Odobescu aprobă ca Escadronul 3 să pornească la această supremă încleștare.

Efectivul escadronului era de 110 roșiori și, în afară de căpitanul Filitti, nu mai avea niciun alt ofițer. Ceilalți erau în patrulare, recunoașteri și garda drapelului. I se alătură, din proprie inițiativă, locotenentul Iulius Roșca, adjutantul regimentului.

Luând la cunoștință de locul amplasării bateriei inamice indicat de locotenentul Mora, căpitanul Filitti organizează escadronul în linie de coloană cu intervale mărite. Plutoanele 3 și 4 sunt puse sub comanda sergentului Ion Bălașa, cu misiunea de a executa o infiltrație pe la nord-vestul pădurii Pârșani și, ulterior, pe un singur rând să atace pe flanc bateria din Regimentul 227 Artilerie german.³⁴ Comanda celorlalte două plutoane o ia însuși căpitanul Filitti, pentru a ataca de pe front.³⁵ Urmează unul din acele momente unice prin măreția sa și pe care numai „*cei care au luat parte la o astfel de acțiune înțeleg fiorii de care este cuprins sufletul cavaleriștilor la auzul unui asemenea ordin*”, după cum consemnează Alexandru Filitti, în însemnările sale.³⁶

Sergentul voluntar Gheorghe Donici, din Plutonul 4, în vârstă de 67 de ani, voluntar și în Războiul de Independență de la 1877-1878, se apropie de căpitanul Filitti întrebând ce misiune i se putea încredința pentru a-și realiza „*cea mai deplină mulțumire a întregii vieți*”.³⁷ Invitându-l să șarjeze alături de dânsul, cu

domnitorul Constantin Brâncoveanu (Emanoil Haği Moscu, *Amintirile unui oraș, ziduri vechi, fântâne dispărute*, ediție îngrijită de Ștefan Pleșia, Dan Pleșia, Mihai Sorin Rădulescu, București, 1995).

³¹ Mircea Radina, *Șarja nemuritoare. Voluntarul Gheorghe Donici*, București, Editura Militară, 1978, pp. 76-77.

³² ***, *Istoria Cavaleriei Române*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1998, p. 182.

³³ Emanoil Haği Moscu, *Amintirile unui oraș*, p. 402.

³⁴ ***, *Istoria Cavaleriei Române*, p. 182.

³⁵ Mircea Radina, *Șarja nemuritoare*, p. 89.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 90. Gheorghe Donici s-a născut la 20 februarie 1849 într-o familie de vestiți cărturari. Tatăl său, Iancu Donici, „*boier de viță veche*”, avea strânse legături cu Vasile Alecsandri, Alexandru

toată opoziția maiorului Grigore Odobescu, bătrânul boier moldovean răspunsese scurt: „*Sunt gata și vă mulțumesc*”.³⁸

În continuare, bravul cavalerist Alexandru Filitti nota în carnetul său de campanie: „*Era un moment în care inimile noastre băteau la unison, un moment înălțător în care simțeam nevoia să ne depășim pe noi, de a săvârși fapte ce întreceau obișnuitul. Privind la fețele pline de botărâre ale călăreșilor, nu știam ce să-i admir mai întâi: pentru nețărmurita lor dragoste de țară sau pentru nebuna disprețuire a morții*”;³⁹

Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Ion Ghica. În casa părintească, așezată pe pârâul Valea Seacă, la marginea codrului Bogdana din ținutul Bacăului, tânărul Gheorghe Donici a cunoscut nu numai personalități ilustre, dar și frământările ce au urmat Revoluției de la 1848 și pregătirii marelui act al Unirii Principatelor. În 1859 a plecat din țară pentru a urma cursurile Liceului „Louis le Grand” din Paris. Aici a venit în contact cu marea cultură și a înțeles profund sensul deșezii „*Libertate, egalitate, fraternitate*”, înscrisă pe stindardul Revoluției Franceze din 1789. Pentru Donici patriotismul reprezenta o convingere puternică, un mod de acțiune concretă. De aceea, când România a hotărât să-și cucerească independența pe câmpul de luptă, Gheorghe Donici s-a înscris voluntar în armată. Prin ordinul nr. 5493 din 8 mai 1877, voluntarul Gheorghe Donici este încadrat în Regimentul 8 Călărași, cu reședința în Roman, în escadronul care își avea cazarma în Bacău. La 17 octombrie 1877, caporalul Gheorghe Donici, alături de camarazii săi din escadronul din Bacău, ia parte la luptele pentru cucerirea Vidinului. În continuare, va participa, la 9 noiembrie 1877, la cucerirea redutei Rahova, iar la 2 ianuarie 1878 la cucerirea Smârdanului. Pentru curaj și merite deosebite pe câmpul de luptă, la 28 februarie 1878, prin Înaltul Decret nr. 443, sergentului Gheorghe Donici i s-a acordat medalia „Virtutea Militară” de argint. Pe pieptul voluntarului străluceau și două cruci „Sfântul Gheorghe” rusești (a se vedea: Mircea Radina, *Șarja nemuritoare*, pp. 11-52). În 1916, bătrânul Donici, deși avea 67 de ani, va trimite solicitări unor personalități ale vremii, precum și Ministerului de Război, pentru a fi trimis ca voluntar pe front. În după-amiaza zilei de 14/27 august 1916, Donici este înștiințat că Ministerul de Război i-a aprobat cererea sa de înrolare ca voluntar. În dimineața zilei de 18/31 august 1916, Gheorghe Donici, în uniformă de sergent și cu decorațiile primite în 1877-1878, se prezintă la Regimentul 9 Roșiori. Comandantul regimentului organizează o adunare a ofițerilor, descrișă astfel de unul din participanți: „*Colonelul stă la catedră, iar lângă el, pe un scaun, un domn bătrân, cu aer de mare distincțiune... Stă gânditor, uitându-se la fiecare dintre noi cu o privire caldă de prieten. Simțeam cu toții că un eveniment însemnat se va întâmpla. Colonelul s-a ridicat după sosirea ofițerilor chemați. Odată cu el s-a ridicat și domnul acela în vârstă... Am luat și noi o poziție mai corectă, impresionați de solemnitatea ce plutea în jurul nostru. -Domnilor, ni se adresa colonelul, vă prezint pe noul nostru camarad, sergentul voluntar Gheorghe Donici. Acum 40 de ani a luptat tot în regimentul nostru glorios, în Războiul pentru Independență. Vine acum cu noi, în regimentul lui iubit, pentru împlinirea idealului național. Să-l onorăm, să-l iubim și pilda lui să fie talismanul însușierii noastre. Boier adevărat, de neam mare, bogat [...] în loc să trăiască amurgul vieții în grija vreunui refugiu prin meleaguri străine, vine să se jertfească pe altarul patriei*” (*Lumea ilustrată militară*, noiembrie 1935). A fost încadrat în Escadronul 3, comandat de căpitanul Alexandru Filitti. Căpitanul îl prezintă trupeii ca pe un exemplu tipic de adevărat patriot. I s-a rezervat locul de cinste, alături de căpitanul comandant. De asemenea, i s-a dat un cal de rasă, cu părul auriu roșcat, pe nume Cobilac, pentru care depusese la regiment suma de 1.000 lei (a se vedea: Mircea Radina, *Șarja nemuritoare*, p. 76). Comandantul Plutonului 4 din care făcea parte relatează: „*Primii în regiment cu respect și admirație, bătrânul sergent a cucerit curând dragostea ofițerilor și soldaților prin politețea, buna voință și modestia fără seamăn*” (*Revista cavaleriei*, mai-iunie 1931).

³⁸ Emanoil Hagi Moscu, *Amintirile unui oraș*, p. 403.

³⁹ Mircea Radina, *Șarja nemuritoare*, p. 93.

„[...] Este ora 9:45. După ce călăreții și caii s-au orânduit, a urmat o scurtă și impresionantă tăcere, o clipă de reculegere, un ultim gând pentru cei dragi. Cu revolverul în mână în capul unității, cu sergentul Donici alături, desfășor plutoanele în linie cu intervale mari și dădui comanda: „Pentru atac, lancea în cumpănire, marș-marș!” [...] În strigătele de ura, aplecați pe gâtul cailor, escadronul, ca un iureș, se năpustește asupra bateriei germane. Ajuns la creastă, văd cum ostașii dușmani, îngroziți, scot tunurile din poziție și se retrag în grabă în vale. Escadronul îi urmărește, dar un pericol neșteptat se ivește [...] trei mitraliere [...] și focul unei companii de infanterie ce ocupase poziție în șanțul șoselei. Primul lovit este locotenentul Emil Mora⁴⁰ [...] Întorcându-mi privirea, văd cum călăreții și caii cad ca spicele. Mai dau un ultim ordin: „Măriți galopul!”. Până atunci, sergentul Donici mai era în șa. La aproximativ 40 m[etri] de infanteria inamică sunt lovit în genunchi [...] Mai întorc o dată capul, dar nu mai văd în urma mea decât un singur cal fără călăreț [...] O grenadă face explozie și ne prăvălim unul lângă altul la 15 m[etri] de ținta noastră. Totul se sfârșește în câteva clipe [...] Aceasta-i epopeea șarjei de la Robănești, scurtă ca orice șarjă”.⁴¹

Căpitanul erou Alexandru Filitti vede și cum acel dârz apărător al pământului românesc, sergentul Gheorghe Donici, cădea victimă glonțului care i-a curmat viața. Își aflase un sfârșit aureolat de slavă nepieritoare, își găsisse, cum atât de frumos spunea după aceea, comandantul său, „un apus de soare al unei vieți plină de dragoste pentru țară”.⁴²

Escadronul 3 înceta să mai existe, dar bateria germană fusese scoasă din poziție și nu mai avea cum să împiedice înaintarea regimentului. Însă, prețul plătit a fost mare. Doar 18 militari, din cei 110, au mai fost recuperați, răniți sau accidentați în cădere, atunci când caii fuseseră scoși din luptă. Ei au fost strânși după luptă de locotenentul Bălțeanu din Regimentul 4 Roșiori, care se înapoia din recunoașterea executată, în ajun, în localitatea Puțuri.⁴³

Rănit grav, căpitanul Filitti este ridicat de sanitarii germani, cărora le cere să caute corpul lui Donici spre a fi îngropat cu cinste. Un căpitan german îi

⁴⁰ *Ibidem*, p. 94. Locotenentul Emil Mora, deși șarja trece peste el, va scăpa cu viață datorită devotamentului soldatului Petre Rădulescu care, deși nu făcea parte din Escadronul 3, se atașase acestuia în timp ce se înapoia dintr-o recunoaștere. Soldatul îl urcă pe ofițer pe un cal și îl conduce în dispozitivul trupelor proprii.

⁴¹ ***, *Istoria Cavaleriei Române*, pp. 182-183.

⁴² Mircea Radina, *Șarja nemuritoare*, p. 95. Despre sergentul voluntar Gheorghe Donici, Nicolae Iorga a scris că „fără să-i fi cerut nimenea, fără să se fi gândit a i-o cere, se prezentă liniștit și decis la un regiment de cavalerie, solicitând fanoarea și onoarea de a fi primit în vechiul lui rang de sergent”. Pe monumentul sculptat în piatră, situat în colțul de sud-vest al pădurii Perșani, un dar al rudelor eroului, trimis din Moldova în 1936 pentru a fi ridicat chiar pe locul unde bătrânul erou a căzut secerat de focul mitralierelor inamicului, stă scris: „Robănești, 1936. La 10/23 noiembrie 1916, căzut-a aci boierul moldovean Gheorghe Donici năvălind vitejește asupra tunurilor dușmane”.

⁴³ *Ibidem*.

aduse, însă, numai bareta de decorații a bătrânului sergent voluntar și, „într-un moment de sinceră indignare, mărturisii că-l găsisse descălțat de cizme. Corbi există în toate armatele!”.⁴⁴

Figura 4 și 5: Monumente ridicate în memoria sergentului Gheorghe Donici și a cavaleriștilor căzuți în șarja de la Robănești

Rănitul este transportat spre gara Pielești, într-o căruță. În acel timp, un proiectil lovește în plin unul din cai, pulverizându-l. A doua oară soarta salvase viața ofițerului.⁴⁵ Aștepta să plece mai departe spre spitalul din Craiova. În acel moment sosește generalul von Kühne, comandantul Corpului 54 Armată german, care îi adresează și câteva cuvinte pentru a aduce omagiul său actului de temerară vitejie pe care îl considera o nebunie: „Am executat un ordin”, a răspuns căpitanul Filitti cu mândrie, „[...] Și apoi, eu cred că mi-am îndeplinit misiunea, deoarece tunurile dumneavoastră nu se mai află în poziție [...]”.⁴⁶ Impresionat, generalul german a ordonat ca bravul ofițer român să fie transportat la spital cu propriul său automobil.⁴⁷

Lângă targa pe care se afla întins căpitanul Filitti a fost adus, puțin mai târziu, și locotenentul Iulius Roșca, rănit grav în piept, la gât și picioare. „- Spune-mi, dragă Roșca, de ce ai venit la șarjă? Nu aveai nicio obligație s-o faci!/- Era prea

⁴⁴ Emanoil Haği Moscu, *Amintirile unui oraș*, p. 403.

⁴⁵ Ionel Turcin, Ion Pâlșoiu, Bujor Iovănel, Adrian Năstase, Constantin Păun, *Epopeea cavaleriei române*, p. 69.

⁴⁶ Mircea Radina, *Șarja nemuritoare*, p. 98.

⁴⁷ Ionel Turcin, Ion Pâlșoiu, Bujor Iovănel, Adrian Năstase, Constantin Păun, *Epopeea cavaleriei române*, p. 69.

frumos, domnule căpitan!".⁴⁸ Cuvinte sublime ce caracterizează magistral sufletul cavaleriștilor români în acea șarjă nepieritoare de la Robânești.

Șarja de la Prunaru a reprezentat calendaristic, după cea de la Robânești, un alt exemplu ilustru și pilduitor de eroism și sacrificiu suprem al ostașilor români în Războiul de Întregire Națională. Șarja a avut loc în data de 15/28 noiembrie 1916 și a făcut parte din acțiunile de luptă duse în cadrul „Bătăliei pentru București” sau „Bătăliei Neajlov-Argeș”.

În urma forțării Dunării de către trupele germano-bulgaro-turce și a contraofensivei forțelor germano-austro-ungare peste Carpați, Puterile Centrale urmăreau încercuirea și nimicirea armatei române și scoaterea țării noastre din război.

În data de 11/24 noiembrie 1916, Grupul Kosch (Divizia 217 Infanterie germană, Divizia 26 Infanterie turcă și Divizia de Cavalerie von der Goltz) a continuat în ritm rapid ofensiva pe direcția Zimnicea, Drăgănești, Vlașca, București, iar o grupare secundară (Diviziile 1 și 2 Infanterie bulgare) a înaintat pe direcția Zimnicea, Giurgiu, ocupând orașul Giurgiu în seara aceleiași zile. Pe direcția principală, Divizia 18 Infanterie română a oprit atacul inamicului pe aliniamentul râului Teleorman.

În vederea întoarcerii și încercuirii trupelor române, în după-amiaza zilei de 14/27 noiembrie 1916, un batalion Alpenkorps din avangarda Diviziei 217 Infanterie a ocupat satul Prunaru. Situația era critică deoarece localitatea deschidea o comunicație directă către capitală. Pentru a evita încercuirea și asigurarea retragerii forțelor proprii către o nouă poziție de apărare, generalul Constantin Referendaru, comandantul Diviziei 18 Infanterie, a hotărât atacarea inamicului în zona Drăgănești cu Brigada 43 Mixtă și Regimentul 2 Roșiori.

În dimineața zilei de 15/28 noiembrie 1916, au avut loc lupte violente la marginea satului Prunaru între avangarda Brigăzii 43 Mixtă și trupele inamicului. Profitând de lăsarea ceții, inamicul a inițiat o manevră de învăluire a Brigăzii 43 Mixtă cu unități aflate în afara localității. Având în vedere situația creată, generalul Referendaru a ordonat colonelului Gheorghe Naumescu, comandantul Regimentului 2 Roșiori, să intre în luptă și să deschidă o breșă pentru asigurarea retragerii forțelor principale ale diviziei. Astfel, s-a ajuns la celebra șarjă de la Prunaru.⁴⁹

Episodul este relatat de unul dintre combatanții acelor încleștări după cum urmează: „*Era în ziua de 15/28 noiembrie... dis-de- dimineață, când iată că apare generalul Referendaru și întrebă de colonelul Naumescu. Acesta fiind bolnav, era într-o trăsură. Generalul*

⁴⁸ *** , *Istoria Cavaleriei Române*, p. 83.

⁴⁹ Detalii la: Fernande Chirea, Ștefan Dragomir, *Șarja de la Prunaru*, București, Editura Militară, 1986; a se vedea și: Vasile Alexandrescu, Ion Ardeleanu, Ilie Ceaușescu, Ștefan Pascu, Mircea Mușat, *Istoria militară a poporului român*, volum V, București, Editura Militară, 1989, p. 486.

Referendaru îi spuse: -Domnule colonel, inamicul a ieșit din sat și caută să ne învăluie stânga pentru a ne împresura. Nu putem scăpa decât dacă vei executa o șarjă, spre a deschide linia de retragere. Fără a spune o vorbă, colonelul Naumescu se sculă, dete ordin să sune chemarea, se puse în capul regimentului și salutând cu sabia pe generalul Referendaru, zise: -Domnule general, Regimentul 2 Roșiori vă mulțumește pentru onoarea ce-i faceți de a putea muri pentru patrie!⁵⁰

La ora 09:15, comandantul regimentului se adresează direct subordonaților: „-A sosit momentul să intervenim în sprijinul diviziei. Va trebui să șarjăm. Vom șarja, dragii mei, cu toate cele trei escadroane ale regimentului. Este modul cel mai drag de manevră și de luptă al cavaleriștilor din totdeauna, deși este și cel mai periculos. Am încredere în voi, în reperațiunea și curajul vostru, al tuturor ostașilor din subordine!”⁵¹

Ordinul de luptă al comandantului a fost deosebit de scurt, așa cum se întâmplă în astfel de situații limită: misiunea principală-deschiderea comunicației către București; dispozitiv de luptă-toate escadroanele în linie; obiectiv de atac-pozițiile apărute de inamicul din localitatea Prunaru; în sprijinul atacului-două baterii de artilerie; semnalul șarjei-cel dat de trompeții din apropierea comandantului de regiment.⁵²

Într-o ordine perfectă, întocmai ca la exercițiile de antrenament, regimentul se desfășoară în linie de plutoane în coloană. Trompeții dau semnalul de pornire la luptă. Începe apoi șarja, nemuritoarea șarjă de la Prunaru. Cavaleriștii n-au acum decât un singur scop: să treacă în galop peste poziția dușmană, sfidând gloanțele mitralierelor și schijele obuzelor. Nimeni nu-i mai putea opri din iureșul lor.⁵³ Descrierea făcută de Constantin Kirișescu este emoționantă: „După garduri, din mărăcinișuri, de pe ferestrele caselor și podurilor, dușmanul a ascuns zeci de mitraliere. A aruncat o grindină de gloanțe asupra falnicului regiment. Cai și călăreți cad grămadă unii peste alții. Două sute de oameni rămân pe câmpul de luptă, formând împreună cu cadavrele cailor, mormane de carne sângerândă. Printre ei, toți ofițerii regimentului în cap cu bravul lor comandant”⁵⁴

Jertfa acestor bravi ostași nu a fost zadarnică. Deși Regimentul 2 Roșiori a pierit aproape în totalitate, grație eroicei șarje de la Prunaru, Divizia 18 Infanterie s-a putut regrupa pe aliniamentul Letca Veche-Jilava, continuând lupta în cadrul „Bătăliei pentru București”. În memoria celor căzuți în șarja de la Prunaru, a fost înființat un cimitir militar, iar în incinta acestuia, în 1933, a fost ridicat un monument comemorativ. Pe 29 mai 1927, la Iași, în zona Copou, în prezența familiei regale, a fost dezvelit „Monumentul eroilor Diviziei 2 Cavalerie”, operă realizată de sculptorul Ion C. Dimitriu-Bârlad.

⁵⁰ Fernande Chirea, Ștefan Dragomir, *Șarja de la Prunaru*, pp. 41-42.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 42-43.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 43.

⁵⁴ Constantin Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, volum I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 484.

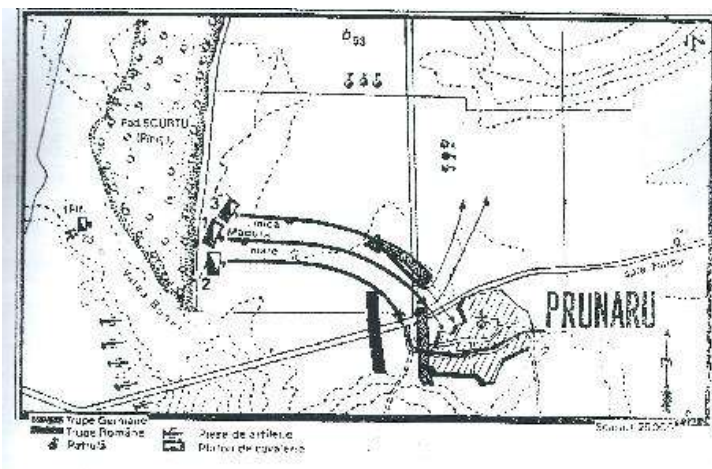

Figura 6: Schița șarjei de la Prunaru

Deși campania armatei române din 1916 s-a încheiat dramatic, intrarea României în război a adus avantaje semnificative cauzei aliaților. Chiar dacă actul României nu a înclinat în mod decisiv balanța victoriei în favoarea Antantei, el a contribuit în mod sensibil la întărirea potențialului militar al acesteia. Alăturându-se Franței, Angliei, Rusiei și Italiei într-un moment în care soarta conflictului era încă departe de a fi decisă, România a aruncat întregul ei potențial uman, militar și economic în lupta împotriva Puterilor Centrale.

Referindu-se la avantajele obținute de Antantă prin intrarea României în război, istoricul francez Georges Lacour-Gayet evidențiază într-un număr al ziarului „Petit parisien”, de la sfârșitul lui noiembrie 1916, că Hindenburg a fost nevoit să-și retragă de la Verdun și Carso „artileria și diviziunile” pe care le-a trimis împotriva României; frontul rus, care nu mai era amenințat, a putut să devină din nou ofensiv; Verdunul a căpătat răgazul de a-și completa centura cu forturile Daumont și Vaux, devenind cu adevărat inexpugnabile; italienii au făcut progrese pe Carso, iar armata de la Salonic a fost în măsură „să-și reia elasticitatea, să respingă pe bulgari și să intre în Monastir”.⁵⁵ „Între cele două armate (concluziona Lacour-Gayet, n. n.) România a fost ca un paravan protector... Ca un imens paratrăsnet ea a atras asupra ei tot uraganul care sufla sălbatic din toate părțile orizontului. Iată serviciul pe care frații noștri din răsărit l-au adus cauzei comune”.⁵⁶

⁵⁵ *Le petit parisien*, 30 noiembrie 1916, apud Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, pp. 508-509.

⁵⁶ *Ibidem*.

Figura 7 și 8: Monumente ale șarjei de la Robănești

Stăvilirea înaintării trupelor Puterilor Centrale, spre sfârșitul anului 1916, pe linia Carpaților Orientali, cursurile inferioare ale Putnei, Siretului și Dunării, l-au determinat pe generalul Erich Ludendorf, șeful Marelui Cartier General german, să menționeze în însemnările sale următoarele: „*Noi am bătut armata română, dar n-am putut s-o distrugem. Am obținut rezultatele care au fost posibil de obținut, dar trebuia să lăsăm totodată în Dobrogea și Valahia forțe pe care înainte de intrarea României în război le foloseam pe frontul oriental și pe frontul occidental sau chiar în Macedonia. În pofida victoriei obținute împotriva armatei române, noi eram mai slabi în ceea ce privește desfășurarea generală a războiului*”.⁵⁷

În legătură cu rezultatul campaniei armatei române din anul 1916, istoricul Glenn E. Torrey subliniază următoarele: „*Înfrângerea României a fost un fapt previzibil pentru cei care cunoșteau poziția geografică vulnerabilă din punct de vedere strategic a țării, armata prost instruită și slab echipată, incompetența înaltului comandament și promisiunile îndoielnice de susținere făcute de aliații ei. Fără îndoială că la acești factori s-a gândit atașatul militar britanic când i-a mărturisit, cu conștiința încărcată, colegului său francez la scurt timp după ce semnaseră convenția militară: Mă simt ca un asasin plătit*”.⁵⁸

Concluzionând, se poate afirma, cu deplină temei, că un factor esențial ce a determinat neîndeplinirea de către Puterile Centrale a obiectivului strategic de scoatere din război a României l-a constituit realele calități de luptător, spiritul de sacrificiu, dârzenia și eroismul dovedite de ostașul român pe câmpul de luptă,

⁵⁷ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, p. 508.

⁵⁸ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, p. 349.

îndelunga lui rezistența în fața greutăților și lipsurilor de tot felul. În acest sens, Robănești și Prunaru sunt și vor constitui peste timp și vremuri mărturii perene ale acestor excepționale virtuți care au strălucit în Războiul de Întregire Națională.

Robănești and Prunaru: Perennial Testimonies of the Outstanding Virtues Proven by the Romanian Soldier during the National Reunification War

(Abstract)

The offensive launched over the Carpathians during the night of 14/27-15/28 of August 1916 in order to win the reunification of the country was stopped at 2/16 of September 1916 as a result of the worsening situation on the Danube front. This was followed by fierce battles to defend passers in the Carpathians, Dobrogea, Oltenia, Muntenia, the battle of Neajlov-Argeș, to defend the capital, the evacuation of the leadership to Iași. Among the many reasons that led to this dramatic situation, the poor state of the Romanian Army equipment and training is included. These deficiencies with perennial character, unfortunately, will be compensated, during 1916, 1917 and afterwards by the spiritual heroism and sacrifice proved by the Romanian soldier, his patience and resistance to hardships of all kinds. In this context, the charges of Robănești and Prunaru were two of the most heroic battle actions of the Romanian army in the 1916 campaign, remaining in military history because of sacrifice shown by the Romanian soldiers in facing a superior enemy and the huge losses they have suffered. Robănești and Prunaru are and will be over time and times testimonies of the exceptional virtues of Romanian soldier who shone during the National Reunification War.

Keywords: First World War, Robănești, Prunaru, heroism, sacrifice.

IMAGINEA FRONTULUI ÎN PRESA ECLEZIASTICĂ DIN BANAT (1914-1918)

Dr. Maria Alexandra Pantea,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
Centrul de Studii „Ioan Slavici” Arad

Izbučnirea Primului Război Mondial, ca urmare a atentatului de la Sarajevo din 28 iunie 1914,¹ a marcat puternic societatea românească, zeci de mii de români ajungând pe front încă din momentul declanșării conflictului. În acest context, în paginile publicațiilor „Biserica și școala”, „Foaie Diecezană” și „Revista preoților”, publicații bisericești din zona Banatului, au apărut știri importante despre cei mobilizați, dar și scrisori trimise redacției atât de preoții militari² și învățătorii care activau pe front, cât și de simplii soldați care doreau a face cunoscută lumii tragedia prin care treceau. În anii Primului Război Mondial presa ecleziastică a avut un rol important, pentru că era controlată de biserică, fără a avea culoare politică și obligația de a publica „*mincinoasele comunicate militare și politice*”.³ Astfel, în paginile periodicelor ecleziastice din Banat au fost publicate o serie de date de pe front, prin care se poate reconstitui atmosfera câmpului de bătaie și poate fi înțeleasă mai bine drama Marelui Război. În paginile publicațiilor ecleziastice din Banat găsim și

¹ Despre evenimentele care au condus la izbučnirea Primului Război Mondial, a se vedea: Margaret MacMillan, *Războiul care a pus capăt păcii. Drumul spre 1914*, traducere din limba engleză de Smaranda Câmpeanu, București, Editura Trei, 2015; Christopher Clark, *Somnambulii. Cum a intrat Europa în război în 1914*, traducere din limba engleză de Cristina Mihaela Tripon, București, Editura RAO, 2016.

² Despre activitatea preoților militari români transilvăneni și bănățeni în anii Primului Război Mondial, a se vedea: Ionela Zaharia, „The Romanian Military Clergy from Austria-Hungary. Their Activities on the Italian Front”, în *Transylvanian Review*, volum XXIII, număr 4, 2014, pp. 43-54; Ionela Zaharia, „Clerul militar român din Austro-Ungaria (1914-1918)”, în *Misiunea. Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României „General Paul Teodorescu”*, an II, număr 1, 2015, pp. 119-123; Mihai-Octavian Groza, „Preoții români transilvăneni pe fronturile Marelui Război”, în volumul *Scriseri pe alete. Lucrările Conferinței Naționale „O filă de istorie: om, societate, cultură în secolele XVII-XXI”*, coordonat de Ana Maria Macavei, Roxana Dorina Pop, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 369-382; Mihai-Octavian Groza, „Despre activitatea preoților militari români transilvăneni în perioada Primului Război Mondial (1914-1919)”, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, VIII, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 532-545.

³ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1926, p. 19.

informații care „transmit emoția și suferința prin care trecea familia românească și se reflectă evenimentele care au produs schimbări radicale în societate”.⁴ Sunt date care evidențiază aceste transformări radicale petrecute în societatea românească, acolo unde satele au rămas aproape pustii, iar pământul a ajuns a fi lucrat de femei, copii și bătrâni; pustii au rămas și școlile, pentru că o mare parte a învățătorilor au fost mobilizați.

Din cauza proporțiilor pe care le-a luat conflictul, dar și a deciziilor adoptate de conducerea Episcopiei Aradului și a Caransebeșului, informațiile publicate au fost diferite. Din anul 1915, în paginile publicațiilor arădene apar mai mult relatări de pe front ale unor preoți militari, scrise adesea sub forma unor predici care au fost ținute pe front soldaților, în timp ce în paginile publicațiilor „Revista preoților” și „Foaie Diecezană” pot fi identificate numeroase date care pot fi considerate o dovadă a fidelității dinastice a românilor.⁵ Aici apar numeroase știri referitoare la vitejia soldaților bănățeni, dar și la decorarea lor, ca urmare a faptelor de vitejie făcute pe front. Toate acestea sunt importante, pentru că ne permit să reconstituim situația existentă în timpul războiului atât pe front, cât și în lumea rurală românească.

Încă din luna septembrie a anului 1914, în paginile publicației arădene „Biserica și școala”, apar o serie de date referitoare la luptele de pe frontul galițian, în timp ce în paginile publicațiilor „Revista preoților” și „Foaie Diecezană” apar mai multe informații referitoare la mobilizarea românilor și la plecarea lor pe front. Tot aici, apar date despre cei căzuți în luptă sau decorați pentru faptele de vitejie. Paginile presei ecleziastice din Banat, reprezentată de publicații apărute la Arad, Caransebeș, Timișoara și Lugoj, reflectă atât poziția bisericii și a intelectualității românești, cât și cea a oamenilor de rând, transmițând drama Marelui Război.

Unele dintre articolele apărute în toamna anului 1914 în paginile publicației arădene „Biserica și școala” se bazează pe datele din scrisorile trimise de pe front de Avram Sădean,⁶ profesor al Institutului Pedagogic-Teologic din Arad. Ajuns în Galiția,⁷ profesorul arădean constată că situația era mult mai dificilă decât credea și

⁴ Maria Alexandra Pantea, *Relatări din Primul Război Mondial prezentate în presa ecleziastică din Banat*, București, Editura Tritonic, 2017, p. 11.

⁵ Cu referire la loialismul românilor transilvăneni și bănățeni în anii Marelui Război, a se vedea: Liviu Maior, *Românii în armata habsburgică: soldați și ofițeri uitați*, București, Editura Enciclopedică, 2004; Idem, *Habsburgii și români: de la loialitatea dinastică la identitatea națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006.

⁶ Un medalion bio-bibliografic al profesorului Avram Sădean, a se vedea la: Maria Alexandra Pantea, „Profesorul Avram Sădean, erou pe frontul din Galiția”, în volumul *Sfinți, eroi și martiri*, coordonat de Olimpiu Manuel Glodarencu, Paul Bocănet, Craiova, Editura Sitech, 2016, pp. 427-437.

⁷ Despre frontul din Galiția, a se vedea: Ian V. Hogg, *Dicționarul Primului Război Mondial*, traducere din limba engleză de Diana Șipu, București, Editura Niculescu, 2007, p. 78; Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918)*, București, Editura Corint Educațional, 2014, pp. 119-120.

se duceau lupte „mari și înverșunate la granițele Rusiei”. Potrivit celor mărturisite în scrisorile sale, în Lemberg a fost martorul unor lupte dure. Din însemnările sale aflăm că duminică 30 august 1914 a ajuns prima dată în foc și a luptat „neconținut” până vineri 16 octombrie. De la Lemberg, Avram Sădean a trimis o scrisoare directorului Institutului Pedagogic-Teologic, Roman Ciorogariu, în 6 septembrie. În această scrisoare, profesorul descria atmosfera de pe front: „[...] în săptămâna următoare vom avea luptă decisivă, după care așteptăm pacea... ca să ne începem iarăși munca de acasă”.⁸ Dar, din păcate, războiul a luat proporții mondiale, iar tânărul dascăl nu a mai ajuns a se întoarce la catedră și la iubita sa. Moartea profesorului Avram Sădean a îndurerat intelectualitatea românească.⁹ Chiar Nicolae Iorga a scris în „Neamul Românesc” că a fost un bun român, care a ajuns în „țărâna pământului străin”. Marele istoric considera că prin ceea ce a făcut va rămâne un erou, iar „figura lui prietenoasă nu va dispărea din amintirea noastră. Ea se va așeza între ale acelor care au murit fără să trebuiască a muri, și din umbra tot mai deasă a vremii va veni și zâmbetul lui, de îndemn pentru munca desfășurată fără dânsul și de părere de rău pentru plecarea lui dintre noi”.¹⁰

Figura 1: Profesorul Avram Sădean
(Sursă: *Cosînzeana*, an IV, număr 47-48, 1914)

⁸ Roman Ciorogariu, „Avram Sădean”, în *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român Arad, anul școlar 1914-1915*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1915, p. 4.

⁹ ***, „Dr. Avram Sădean”, în *Biserica și școala*, număr 44, 2/12 noiembrie 1914, p. 349; V. Stanciu, „Dr. Avram Sădean”, în *Ibidem*, pp. 350-352.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, volum IV, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Ferdinand”, 1938, p. 127.

Tot din paginile ziarului arădean aflăm și alte vești care au întristat societatea românească, precum moartea în anul 1914, pe frontul galițian, a profesorului Alexandru Bogdan sau a profesorului Vasile Micula și a medicului Aurel Mărginean în 1915.

Unele articole prezentate în paginile publicației arădene „Biserica și școala” sunt rodul muncii unor preoți militari, cum este cazul articolelor scrise de Ioan Felea. Reprezentativ, în acest sens, este articolul „Religiozitatea în război”, acolo unde preotul, originar din Pecica, care a intrat în serviciul militar în mai 1916, a prezentat modul în care oficia Sfânta Liturghie pe front, pe un altar improvizat, de cele mai multe ori sub un pom. În calitate de preot militar a ajuns pe fronturile din Galiția și Italia. Martor al celor petrecute pe frontul din Galiția, preotul mărturisea în scrisoarea trimisă redacției publicației arădene că acolo a „trăit cele mai solemne momente religioase din viața sa”.¹¹ În anul 1918 preotul era pe frontul italian și s-a implicat în organizarea legiunii de voluntari români din Italia, iar la 1 Decembrie 1918 era la Alba-Iulia, pentru a trăi emoția Marii Uniri.

Până în august 1916 în paginile publicației arădene apar și unele corespondențe de pe front trimise de militari. Este cazul unei scrisori din 1915, care este semnată de un ofițer anonim, care s-a remarcat și a fost decorat. În introducerea făcută de cei din redacție se arată că ofițerul a făcut un „gest nobil” și îi este schițat un portret moral, fiind considerat „omul împodobit cu semnele eroismului, cu gândul la temelia viitorului neamului său, la morala familiară”.¹²

După intrarea României în război, situația s-a schimbat și sunt mai puține relatări despre evenimentele de pe front. Dintre articolele publicate în această perioadă în „Biserica și școala” amintim: „Sublocotenentul Gheorghe Catone”, articol scris pe fondul morții pe front în anul 1917 a învățătorului Gheorghe Catone, absolvent al Preparandiei din Arad. Articolul cuprinde date din scrisorile trimise de pe front părinților și fratelui său; în anul 1917 a apărut și articolul

¹¹ *Biserica și școala*, număr 37, 11/24 septembrie 1916; o analiză a experienței religioase a Marelui Război, a se vedea la: Nicolae Bocșan, „Religia războiului reflectată în memorialistica bănățeană despre Marele Război”, în *Credință și viață în Hristos. Anuarul Episcopiei Sălajului*, număr VII, 2014, pp. 333-343; Mihai-Octavian Groza, „Religia Marelui Război reflectată în textele memorialistice”, în volumul *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, coordonat de Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015, pp. 85-95; Mihai-Octavian Groza, Daniela-Maria Stanciu, „Die Religion des Großen Krieges widerspiegelt in Memoirs”, în *Astra Sabensis*, an III, număr 5, 2015, pp. 105-115; Mihai-Octavian Groza, „The Religion of the Great War as Reflected in the Memoirs of the Romanians from Transylvania and Banat”, în volumul *Education, Religion, Family in the Contemporary Society*, coordonat de Ion Albulescu, Adriana-Denisa Manea, Iuliu-Marius Morariu, Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2017, pp. 215-227.

¹² *Biserica și școala*, număr 37, 11/24 septembrie 1916.

preotului bănățean Eugen Munteanu, „Predică pentru soldați”, unde se arată importanța vieții, considerând că „*dintre toate bunurile pământești, dintre toate averile pământești cea mai scurtă și mai prețioasă este viața*”.¹³ Preotul aduce în centrul atenției figura Sfântului Gheorghe, pe care-l numește „*apărător al adevărului*”.

În anul 1918, din cauza evenimentelor de pe front, a apărut articolul semnat de Nicolae Ilieșiu, „Cuvânt de adio al unui erou mort în Rusia”. Aici, intelectualul bănățean publică date despre un erou rămas anonim, dar mort în Rusia. Articolul se bazează pe o corespondență trimisă de pe front, în care acesta mărturisea că se „*desparte de-a pururea*”¹⁴ de satul său. Nicolae Ilieșiu mai arată că vestea morții sale a îndurerat comunitatea, care l-a plâns și a „*plâns și cerul*”. Pornind de la moartea acestui erou, intelectualul bănățean prezintă și situația grea din lumea rurală bănățeană, unde tot mai multe femei au rămas fără bărbați, fapt ce le determină pe unele a accepta și lucruri considerate de biserică imorale.¹⁵

Figura 2: Jurnalistul, istoricul, omul politic Nicolae Ilieșiu
(Sursă: Revista „Agero” Stuttgart)

Articolul „O conferință pastorală pe front”, este o relatare a preotului militar arădean Cornel Leucuția, care pe front a participat la o conferință a preoților militari, cu „*dorul de a vedea în mijlocul lor pe capul bisericii reformate din Debrețin*”. Mărturisește că a fost curios să asiste la o conferință a preoților reformați și observă o strânsă legătură între preoți și episcop, dar și că a descoperit o „*preoțime*

¹³ *Ibidem*, număr 25, 18 iunie/1 iulie 1917.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Cu privire la această chestiune, a se vedea: Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004, pp. 126-130.

conștientă, trează și entuziastă pentru apărarea intereselor bisericii sale”.¹⁶ Amintește de preocupările preoților reformați pentru ameliorarea situației răniților și pentru tipărirea și răspândirea cărților de rugăciune în rândul soldaților.

Reprezentative pentru presa ecleziastică din Banat sunt articolele preotului Eugen Munteanu, parohul din Toracul Mic, care după declanșarea conflictului a ajuns preot militar al Regimentului de Infanterie 61 din Timișoara. A fost martor al luptelor de pe frontul din Serbia și Galiția. Potrivit celor mărturisite chiar de preot, în primăvara anului 1915, Paștele l-a petrecut cu „eroii regimentului meu 61 în Carpați”.¹⁷ Este cel care a scris o serie de „predici pentru soldați”, dar și articole unde prezintă problemele acestora sau amintirile sale de pe frontul din Galiția.

Date interesante găsim și în publicația timișoreană „Revista preoților”, unde apar o serie de articole care se referă la situația de pe front, dar și informații despre cei care au fost decorați pentru meritele lor sau despre cei morți. Pentru anii 1914 și 1915 am putut identifica în paginile acestei publicații bănățene știri despre evenimentele de pe frontul din Galiția, punându-se accentul pe situația Bucovinei care, în 1914, a fost ocupată de ruși. Sunt descrise abuzurile făcute de trupele de ocupație și situația jalnică în care s-a ajuns. Din această revistă aflăm informații dureroase pentru lumea românească din Banat, precum moartea unor intelectuali bănățeni pe front (a se vedea cazul lui Petru Mocioni). Alte știri, apărute la rubrica „eroii noștri”, aduc în centrul atenției faptele de vitejie ale unor bănățeni, mai ales ale celor din Regimentul 61 din Timișoara.

Din 1916, când preotul militar Eugen Munteanu a ajuns a activa la spitalul militar din Timișoara, a publicat în paginile „Revistei preoților” numeroase articole prin care a adus la cunoștința cititorilor atrocitățile de pe front. Dintre acestea amintim „Paștile acasă și pe câmpul de luptă. Amintiri”, unde prezintă atât situația de pe front, pentru că în anul 1915 a sărbătorit Paștele pe frontul din Galiția, cât și din satele românești, pe care a constatat-o în anul 1916, atunci când activa ca preot militar la Timișoara. Preotul a mai scris și o serie de articole prin care cerea opiniei publice a se implica într-o serie de activități caritabile, având ca scop susținerea răniților din spitalele militare din Timișoara. Prin aceste articole a adus în atenția autorităților civile și bisericești mizeria din spitalele militare.

Dacă în presa ecleziastică arădeană apar multe date prezentate ca urmare a trimiterii unor corespondențe redacției, în paginile publicațiilor „Foaie Diecezană” și „Revista preoților” găsim mai multe amănunte despre soldații care luptau pe front. Articolele apărute în cele două publicații scot mai mult în evidență loialismul românilor din Banat, care încă din 1914 au fost mobilizați pentru a apăra „patria și coroana”. În aceste articole pot fi identificați unii eroi care pe nedrept au rămas anonimi ai istoriei. În paginile „Foi Diecezane” au apărut date interesante despre

¹⁶ *Biserica și școala*, număr 42, 14/27 septembrie 1918.

¹⁷ *Revista preoților*, număr 2-3, 10/23 aprilie 1916.

răniții de pe frontul din Serbia încă din septembrie 1914 și au fost publicate numele ofițerilor morți și răniți. Într-un articol publicat în 7/20 septembrie 1914, care este preluat din „Drapelul”, e descrisă vizita episcopului Caransebeșului, Miron Cristea, la sediul Corpului VII al armatei și la spitalele militare din Timișoara. Potrivit celor relatate, ajuns în fața răniților, episcopul era emoționat de eroismul, dar și de situația lor. A încercat a vorbi cu fiecare. Din discuția dintre episcop și unii răniți putem afla știri despre situația de pe front, despre alți bănățeni care luptau pe front și care s-au remarcat prin vitejia lor.

Figura 3: Preotul militar Coriolan Buracu
(Sursă: www.hotnews.ro)

În paginile „Foi Diecezane” sunt interesante relatările despre activitatea unor preoți militari care au activat pe fronturile din Galiția sau Italia. Sunt articole în care se amintește de activitatea unor preoți ca Pavel Boldea, cel care în timpul războiului a fost șef al clerului militar din comandamentul trupelor de pe frontul italian cu garnizoana la Laibach. Pentru activitatea desfășurată pe câmpul de luptă a primit mai multe ordine și medalii din partea autorităților. Tot în paginile acestei publicații se mai amintește și de activitatea preoților militari Iosif Serafin, acesta din urmă slujind pe frontul italian, și Iosif Coriolan Buracu care, în 1916, era preot militar în Timișoara, în „*tabăra locală de prizonieri de război*”. Datorită meritelor sale,

Iosif Coriolan Buracu a fost citat în mai multe ordine de zi. În ordinul de zi al garnizoanei din Timișoara, din 31 august 1916, comandantul garnizoanei, generalul Okolicsanyi, afirmă: „*Eu exprim în numele serviciului superior, preotului militar Coriolan Buracu pentru serviciile emise și pline de sacrificii în tabăra locală de prizonieri de război pe timpul epidemiei de boală recunoștință lăudabilă*”.¹⁸

Interesant este articolul „Cuvântare despre război”, publicat de preotul militar Nicolae Văleanu în vara anului 1918, atunci când pe front situația se schimba. Nicolae Văleanu era preotul paroh din parohia Cornea, dieceza Caransebeșului. Concentrat în anul 1915, a luat parte la ofensiva contra Serbiei din același an, apoi a activat în mai multe spitale militare. Pentru activitatea sa a fost distins cu ordinul „Crucea Militară Preotească”, clasa a II-a, precum și cu alte decorații. În anul 1918 s-a întors acasă, ocazie cu care mărturisea că a fost martorul unui război de care „*nu a mai auzit și văzut lumea*”. Considera că s-a ajuns în această situație din cauza păcatelor lumesti, dar mai ales a progresului științei. A constatat că progresul științific a distrus pacea, iar războiul a luat o formă cumplită, ca urmare a „*mașinilor de război puse în practică de inventatori înșiși*”. Pe lângă aceste relatări referitoare la activitatea preoților militari care proveneau din Episcopia Caransebeșului, mai pot fi identificate și o serie de date despre implicarea Regimentului 43 din Caransebeș în luptele de pe frontul galițian și apoi italian și remarcarea unor militari care au fost decorați. În numărul din 29 noiembrie/13 decembrie 1915 al „Foi Diecezane”, se arată că „*lauri mari a câștigat acest regiment*” și că frontul acestui regiment nu a fost spart niciodată de la declanșarea războiului. Un alt articol interesant este „Falnicii eroi ai regimentului 43”, unde se arată că regimentul din Caransebeș a avut un comportament eroic „*pe câmpul de luptă ruses, unde cu un impunător dispreț de moarte a oprit atacurile înverșunate ale dușmanului*”. Se mai amintește că Regimentul 43 a ajuns pe frontul italian, unde a fost implicat în luptele de la Doberdo, opunând rezistență, astfel că frontul acestui regiment nu a fost spart.¹⁹ Pe lângă aceste informații găsim și date referitoare la moartea unor militari, fiind publicate numeroase necroloage.

Și în paginile publicației „Foaie Oficioasă”, periodic oficial al Episcopiei Greco-Catolice din Lugoj, apar date interesante despre Primul Război Mondial. Aceste date sunt importante, pentru că apar în publicația oficială a episcopiei greco-catolice și exprimă poziția acestei instituții într-un moment în care atât Biserica Ortodoxă, cât și cea Greco-Catolică, treceau de la loialitatea dinastică la

¹⁸ Gheorghe Rancu, „Contribuția preotului Iosif Coriolan Buracu (1888-1964) la consolidarea procesului unificării românești”, în volumul *Pe drumul Marii Uniri*, coordonat de Vasile Popeangă, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2008. p. 200.

¹⁹ *Foaie Diecezană*, număr 48, 29 noiembrie/12 decembrie 1916.

apărarea interesului național. Paginile acestui ziar sunt o „mărturie a transformărilor radicale care se petreceau atât în societatea românească, cât și în cea din Centrul Europei”.²⁰

Interesant este că, în cele mai multe cazuri, în paginile „Foi Oficiale” sunt publicate doar deciziile și ordinele date de autorități, fără ca acestea să fie comentate. Excepție fac câteva numere unde sunt prezentate deciziile luate la nivelul conducerii episcopiei de la Lugoj sau sunt amintite deciziile luate de Consistoriul Mitropolitan de la Blaj. Publicația Episcopiei Greco-Catolice din Lugoj se remarcă în peisajul presei ecleziastice bănățene prin publicarea unor cuvântări ale împăratului. Toate acestea sunt dovada unei politici care oscila între loialitatea dinastică și apărarea interesului național. În paginile publicației lugojene se poate observa, pe lângă loialitatea față de stat, la începutul războiului, și interesul episcopiei pentru ajutorul material acordat soldaților, răniților, văduvelor și orfanilor, depășindu-se în multe cazuri spațiul confesional.²¹

Figura 4: Preotul Nicolae Brânzeu
(Sursă: Nicolae Brânzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*)

În paginile „Foi Oficiale” nu pot fi identificate date despre preoții militari greco-catolici și nici despre învățătorii mobilizați, nu se amintește de numele lor și nici de locul unde activau, nu sunt publicate scrisori de pe front, ca în cazul presei ecleziastice ortodoxe, presa greco-catolică din Banat acționând într-un sens „oficial”,

²⁰ Maria Alexandra Pantea, „Primul Război Mondial și poziția Episcopiei Greco-Catolice din Lugoj reflectată în paginile publicației Foaie Oficiale”, în *Restituiri bănățene*, număr IV, 2016, p. 257.

²¹ *Ibidem*.

fără a publica informații care puteau deranja autoritățile de la Budapesta sau Viena. Chiar dacă în presa oficială nu se amintește de aceste evenimente, care erau foarte importante pentru societatea românească, în unele periodice locale editate de preoții și protopopii greco-catolici se pot identifica date interesante și despre situația de pe front, dar și din lumea românească. Importantă în acest sens a fost revista „Calea Vieții”, editată începând cu anul 1916 de protopopul greco-catolic Nicolae Brânzeu, ca „foaie săptămânală menită a oferi o lectură bună folositoare și creștină nu numai poporului credincios rămas acasă, ci și bravilor soldați duși în război și celor răniți care petrec prin spitale”.²² Potrivit celor mărturisite de Nicolae Brânzeu, publicația a apărut pentru că în timpul războiului „atât cei de pe front îngropați în tranșee, cât mai ales cei din spitale aveau nevoie de ceva de citit”.²³ Publicația a apărut până la sfârșitul războiului, când Banatul a fost ocupat de trupele sârbești.

Dacă în paginile publicațiilor greco-catolice știrile sunt mai puține și se poate constata o loialitate a conducerii Bisericii Greco-Catolice față de autoritățile statului, în paginile presei ecleziastice ortodoxe datele despre situația de pe front sunt mult mai multe și pe baza acestora se poate reproduce drama societății românești în anii războiului. În paginile publicațiilor „Biserica și școala” și „Foaie Diecezană” se găsesc date importante despre cei mobilizați, dar și scrisori trimise redacției atât de preoții militari și învățătorii care activau pe front, cât și de simplii soldați care doreau a face cunoscută lumii tragedia prin care treceau. Pe lângă aceste periodice oficiale au mai putut fi identificate și alte publicații, anuare și calendare apărute la Arad și Caransebeș, unde sunt publicate relatări de pe front și medalioane ale preoților militari care erau mobilizați.

Pornind de la relatările identificate în paginile presei ecleziastice bănățene putem constata schimbările dure produse în societatea românească din cauza declanșării conflictului. Imediat după începutul său și mobilizarea masivă a românilor, populația civilă a suportat multiple greutăți, care au luat proporții în anii care au urmat. Lumea rurală românească s-a confruntat cu mari probleme materiale și financiare. Numeroase familii au fost dezbinat, pentru că bărbații au fost mobilizați, iar mulți nu s-au mai întors acasă niciodată. Toate acestea sunt prezentate în paginile presei ecleziastice bănățene, care a avut rolul unei adevărate cronici, reflectând atât situația de pe front, cât și cea din satele românești.

²² *Foaie Oficioasă*, număr 11, 1917.

²³ Nicolae Brânzeu, *Memoriile unui preot bătrân*, Timișoara, Editura Triade, 2015, p. 224.

**The Image of the Front in the Ecclesiastical Press
from Banat (1914-1918)**

(Abstract)

The outbreak of World War I strongly affected the Romanian society, tens of thousands of Romanians arrived at the front, which made appear in the pages of the ecclesiastical publications from Banat important news about the mobilized ones, as well as letters sent to the editorial office, both by the military priests and teachers working on the front, as well as simple soldiers who wanted to make known to the world the tragedy they were passing through. In the years of the World War I, the ecclesiastical press, that was subordinate to the church and not to the political class, had an important role, because it presented a series of front data that could reconstitute the atmosphere on the front and make us better understand the drama of the Great War.

Keywords: publications, war, priests, Romanians, front, information.

ȘTIRI DESPRE FAMILIA REGALĂ A ROMÂNIEI ÎN PAGINILE PERIODICELOR ARĂDENE „ROMÂNUL” ȘI „BISERICA ȘI ȘCOALA” ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI A MARI UNIRI

Dr. Sebastian-Dragoș Bunghez
Colegiul Național „Elena Ghiba Birta”, Arad

Dintre publicațiile apărute la Arad în limba română în perioada Primului Război Mondial și a Marii Uniri cele mai importante au fost ziarul „Românul” și săptămânalul „Biserica și școala”. „Românul” era ziarul oficial al Partidului Național Român, fiind considerat „vocea națiunii”¹, iar primul său număr apăruse în 3/16 ianuarie 1911. Încă din primul număr se prezintă programul ziarului, acesta având ca obiectiv principal realizarea „unității culturale a tuturor românilor de pretutindeni”². Se mai arată că cei grupați în jurul noului ziar își exprimă „afecțiunea și legătura sufletescă față de frații din România”, dar se precizează că în „afacerile politice ale fraților noștri din România nu ne amestecăm”³. Potrivit lui Vasile Goldiș, ziarul avea ca scop „necesitatea de a se apăra solidaritatea națională a românilor”, iar în timpul războiului a fost „piatra credinței românești, goarna însuflețirii și a nădejdi”⁴. Ziarul avea ca scop și o bună informare a tuturor cetățenilor, indiferent de națiune și confesiune, fapt ce i-a adus mult succes încă din momentul apariției. S-a impus ca unul dintre cele mai importante ziare ale românilor din monarhia austro-ungară, ajungând și în România, unde a fost susținut de Nicolae Iorga, care a fost unul dintre colaboratorii ziarului, fiind și autorul mai multor articole. „Biserica și școala” era publicația oficială a Episcopiei Aradului. A apărut din 30 ianuarie/11 februarie 1877, fiind înființată la inițiativa episcopului Ioan Meșianu, viitor mitropolit al Ardealului. Poate fi considerată una dintre cele mai reprezentative publicații ecleziastice românești din Transilvania și Banat. Inițial, în paginile publicației arădene, au apărut articole referitoare la viața bisericească școlară și culturală, dar

¹ Iulian Negrilă, *Presa literară românească arădeană (1869-1944)*, Arad, Editura Multimedia Internațional, 1999, p. 166.

² Radu Morariu, „Contribuții la istoricul ziarului Românul 1911-1918”, în volumul *Administrație românească arădeană*, I, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010, p. 102.

³ *Ibidem*, p. 103.

⁴ Iulian Negrilă, *Ziarul Românul și Marea Unire*, București, Editura Politică, 1988, p. 460.

ocasional și date despre situația din România. Se poate constata că după luarea unor măsuri de maghiarizare, la începutul secolului al XX-lea, știrile referitoare la viața culturală din România apar tot mai des, iar periodicul arădean transmite tot mai mult „*ideea de unitate a românilor de pretutindeni*”⁵

Astfel, se poate spune că în momentul declanșării conflictului cele două publicații arădene luptau pentru promovarea idealului național, un rol important avându-l, în acest sens, promovarea imaginii familiei regale române și a informațiilor referitoare la aceasta. Din cauza caracterului diferit al celor două periodice și modul în care sunt redactate știrile despre familia regală a României în ele este diferit, după cum se va vedea pe parcursul acestui studiu.

Deși nu era o publicație cu caracter politic, în paginile săptămânalului „Biserica și școala” au apărut, totuși, în anii războiului informații referitoare la viața politică atât de la Budapesta și Viena, cât și de la București. Iar printre acestea, numeroase se referă la familia regală a României. Evident, cenzura funcționa, astfel încât nu s-au publicat știri despre toate evenimentele importante, iar articolele publicate au un ton impus de condițiile politice ale timpului. Situația românilor din monarhia dualistă era extrem de delicată în perioada războiului, iar ei au fost nevoiți să adopte de multe ori atitudini care nu concordau cu propriile lor convingeri și sentimente.

Referindu-se la situația publicației arădene, viitorul episcop ortodox de Oradea, Roman Ciorogariu, mărturisea în memoriile sale că, în ciuda măsurilor dure luate de clasa politică maghiară, publicația arădeană a continuat să existe și în timpul războiului pentru că nu era un ziar politic, ci unul de „*îndrumare a preoțimei și învățătorimei*”, iar cei din redacție nu erau obligați să publice „*mincinoasele comunicate militare și politice*”. Același intelectual arădean scria și că după declanșarea conflictului, în calitate de redactor-șef, a abordat teme de „*religiozitate, moralitate, culturale, de caritate și de jertfa ce o aduce poporul românesc în acest război. O înglobare a unei conștiințe naționale în nucleul unei reviste săptămânale*”⁶

Poziția de neutralitate adoptată de România la declanșarea războiului și rolul regelui Carol nu sunt menționate în „Biserica și școala”. În schimb, „Românul” publică o serie de articole despre aceasta, dar unul dintre ele este cenzurat și în locul său apare inscripția „*Confîșcat!*”⁷ Despre Consiliul de Coroană, ținut la 3 august 1914 la Sinaia, nu se publică decât o scurtă apreciere a fostului ministru conservator-democrat Constantin G. Dissescu referitoare la rege: „*Am plecat după terminarea consiliului cu impresiunea că M. S. Regele, prin atitudinea sa de ieri, este*

⁵ Radu Morariu, „Periodicul Biserica și Școală 1877-1918”, în *Cele trei Crișuri*, seria III, număr 10-12, 2009, p. 27.

⁶ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1926, p. 19.

⁷ *Românul*, număr 164, 26 iulie/8 august 1914.

și mai mare decât până acum. N-am văzut niciodată ceva mai grandios, decât consiliul de coroană de ieri”.⁸

Tot în „Românul” este inclus, în cadrul rubricii „Informațiuni”, un scurt articol despre aniversarea de 49 de ani a prințului moștenitor al României, Ferdinand. Se dă și o scurtă biografie a acestuia, cu informații despre înrudirea sa cu regele Carol, despre studiile sale, soția și copiii săi. Tot aici se mai apreciază că „în curând, probabil, El va fi destinat să se pună în fruntea vitezei armate române”.⁹

Totuși, și „Biserica și școala” a fost receptivă „chiar până la Marea Unire și față de evenimentele ce privesc instituția regalității României”.¹⁰ În toamna anului 1914 a fost deplânsă moartea regelui Carol I al României. Roman Ciorogariu, redactorul-șef al publicației arădene, relatează că atunci când telegrama biroului de presă din Budapesta prin care se anunța moartea regelui a ajuns la redacție s-a produs o „impresie indescriptibilă”. Deși avea legături cu numeroși intelectuali și politicieni de la București și știa despre înrăutățirea stării de sănătate a monarhului, Roman Ciorogariu a fost profund surprins. Marcat de eveniment, considera că „a murit un rege înțelept care a făurit România modernă și cu autoritatea lui i-a înălțat prestigiul în Europa, iar pentru puterile Centrale un aliat convins până la moarte”.¹¹ Cu prilejul decesului suveranului României, publicația apare cu prima pagină încadrată în chenar negru și având pe primele două pagini un articol elogios despre personalitatea și rolul defunctului, însoțit de o fotografie impresionantă. În articol se afirmă, între altele: „În timp de pace a clădit această domnie, cultura românească, unitatea sufletească a tuturor românilor; în timp de război a creat regatul român, veghea românismului și a civilizațiunii. Dar regele Carol n-a fost numai al țării sale și numai al românilor de pretutindeni, ci o parte din sufletul Europei. Europa centrală pe el l-a avut de înaintemergătorul civilizațiunii în Balcani și prin brațul lui puternic a susținut echilibrul în viesparul acela balcanic, câtă vreme s-a putut pe cale diplomatică, iar când totul părea a fi nimic, cu voinica sa armată a oprit în loc pieirea și în pacea din București a stabilit echilibrul balcanic”. Același articol apreciază despre Carol I: „A fost prietenul Domnitorului nostru, aliatul monarhiei noastre, regele fraților noștri de un sânge de peste Carpați, stâlplul bisericei ortodoxe”.¹² Tot aici se dau și câteva informații referitoare la circumstanțele decesului, o parte din prevederile testamentului regelui și sunt reproduse telegramele de condoleanțe adresate reginei văduve de împărăție Wilhelm al II-lea și Franz Joseph, precum și răspunsul reginei Elisabeta către monarhul german: „Regele Carol v-a fost credincios până la ultima suflare”.¹³

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, număr 176, 12/25 august 1914.

¹⁰ Dumitru Vlăduț, „Revista arădeană Biserica și școala”, în volumul *Studii și cercetări de istoria presei*, coordonat de Marian Petcu, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2008, p. 77.

¹¹ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, p. 22.

¹² *Biserica și școala*, număr 40, 5/18 octombrie 1914.

¹³ *Ibidem*.

Și în „Românul”, moartea regelui Carol este reflectată pe larg, în nu mai puțin de trei pagini. Numărul din 28 septembrie/11 octombrie, care anunță decesul suveranului României, apare cu prima pagină încadrată în chenar negru și publică pe mijlocul ei o fotografie a lui Carol I. În articolul de fond se arată: *„Suntem cetățeni credincioși ai Statului Ungar [...] dar totdeauna sufletele noastre au avut sinceritatea a recunoaște și a o spune pe față, că aceeași iubire o simțim față de neamul nostru românesc și inimile noastre în fiecare moment au resimțit durerile și bucuriile Românilor de pretutindeni”*. Și tot aici se mai scrie: *„noi jelim nu numai pe cel mai mare Român, noi jelim pe amicul sincer al iubitului nostru împărat și rege Francisc Iosif I-ul, noi jelim pe aliatul monarhiei austro-ungare”*. Despre regele Carol se mai apreciază: *„O lume întregă privește azi spre București și puterile Europei se întrec spre a câștiga prietenia de mare preț a Statului Român. Aceasta e opera marelui dispărut”*. Autorul mai mărturisește și că *„în ceasul acesta de cea mai adâncă durere pentru românismul întreg avem patriotica datorință să mărturisim, că ne simțim parte din acest românism și că nu este pentru noi indiferentă mai vârtos soarta României, acest izvor sfânt al culturii noastre naționale”*.¹⁴

La pagina doi a numărului din 28 septembrie/11 octombrie al „Românului” se dă o biografie extinsă pe câteva coloane a regelui Carol I, care este apreciat drept *„Rege constituțional, distins prin cea mai scrupuloasă îndeplinire a datorțiilor”*.¹⁵

În articolul „Regele Carol și Românii din Ungaria”, publicat tot în „Românul”, este citat un fragment dintr-o scrisoare trimisă de Carol I lui Bismarck în decembrie 1868, în care se aprecia că *„amiciția României cu Ungaria va deveni adevărată numai atunci, când Maghiarii își vor schimba politica lor față cu Românii transilvăneni și adică dacă Maghiarii vor restitui Românilor drepturile politice, pe care ei le-au avut sub Austria”*. În același articol, autorul consideră că regele Carol credea că *„singură federalizarea imperiului austro-ungar va da acestuia tăria necesară, prin care acest imperiu își va putea valida cu succes, alătura de România, chemarea de a fi pavăza neamurilor din apus împotriva invaziunii slavismului”*.¹⁶

Ultimul articol al „Românului”, din 28 septembrie/11 octombrie, care se ocupă de decesul monarhului României este intitulat „Personalitatea regelui Carol”. Autorul laudă faptele lui Carol I, care *„a dat stabilitate tronului României”*, i-a condus politica externă în așa fel încât *„România a devenit un factor de putere în relațiile internaționale”* și a contribuit și la dezvoltarea culturii ei.¹⁷

Și numărul 214, din 30 septembrie/13 octombrie 1914, al „Românului”, se ocupă de dinastia din România. Pe prima pagină se găsește un articol intitulat „Regele Ferdinand”, în care autorul consideră că *„Statele, în care trăiesc Românii [...] se pot război între sine și, fără îndoială, Românii în statele lor își vor face datoria patriotică [...]”*

¹⁴ *Românul*, număr 213, 28 septembrie/11 octombrie 1914.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

niciodată însă de acum înainte nu se va putea stârpi din sufletele românești conștiința sfântă a unității lor etnice și culturale”. Totodată, se afirmă că „Românii de pretutindeni în regele României văd pe apărătorul firesc al romanității lor și pentru aceea îl respectă și îl iubesc”.¹⁸

În același număr al „Românului” este inclusă, din nou, biografia regelui Ferdinand, care mai fusese publicată cu prilejul aniversării sale de 49 de ani (vezi mai sus), însoțită acum și de o fotografie a Palatului Cotroceni.¹⁹

Tot în numărul 214 din „Românul” este publicat un articol intitulat „Amintiri și anecdote despre Regele Carol”, care reia o parte dintr-un articol apărut în 1913 în ziarul italian „Corriere della Sera”. Se glumește pe seama punctualității regelui Carol, se dă o serie de informații despre legăturile sale cu Italia etc.²⁰ La paginile trei și patru ale aceluiași număr este publicată, sub titlul „Moartea regelui Carol”, o grupare de știri pe acest subiect: despre boala regelui, despre felul în care a reacționat, consternată, opinia publică din România, despre doliul care s-a instituit în țară, despre ultimele ore ale regelui, despre reunirea celor două Camere și depunerea jurământului de către regele Ferdinand I, despre conținutul testamentului regelui, care a lăsat 12 milioane de lei în scopuri de binefacere și despre faptul că înmormântarea sa va avea loc pe 15 octombrie. Gruparea de știri se încheie cu mai multe fragmente din discursurile rostite de rege cu diverse prilejuri.²¹

În „Biserica și școala” din 12/25 octombrie 1914 se publică, în întregime, testamentul regelui Carol I, ale cărui dorințe sunt apreciate în cuvinte măgulitoare de către publicist: „Ca un înțelept a trăit Regele Carol și și-a guvernat țara, ridicând-o la treapta pe care se află astăzi, și cu rară înțelepciune s-a pregătit el din vreme și pentru calea pe care toți avem să o facem, împărații și săracii, pentru trecerea la viața de veci. Și-a făcut încă înainte cu cincisprezece ani testamentul, în care e reogândată întreaga sa gândire și simțire, întreaga sa iubire de țară și de popor. Douăsprezece milioane de lei a lăsat Regele Carol pentru scopuri de binefacere, pentru așezăminte noi culturale și de binefacere și pentru întărirea așezămintelor existente în România. Și-a adus aminte de fetele de ofițeri, de studenții săraci, de muncitorii rurali, de toate păturile poporului românesc, pe care l-a iubit și care l-a adorat pe el, în viață, ca și acum, după moarte”.²² În același număr este inclus și un articol în care se descrie înmormântarea regelui Carol I.

Numărul 251 din „Românul”, din 14/27 noiembrie 1914, reproduce unele afirmații dintr-un articol al lui Vintilă Brătianu, publicat în „Revista Cercului de Studii a Partidului Liberal”, intitulat „Domnia regelui Ferdinand”. Acolo, fratele primului-ministru al României aprecia că domnia lui Ferdinand va fi „cel puțin la

¹⁸ *Ibidem*, număr 214, 30 septembrie/13 octombrie 1914.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Biserica și școala*, număr 41, 12/25 octombrie 1914.

începutul ei, războinică și de apărare națională". Se baza în afirmația sa pe constatarea că războiul care izbucnise de trei luni a făcut ca „*problemele de întregire etnică*” să preocupe pe patrioții din multe țări. Vintilă Brătianu considera că aspirațiile naționale ale României se și pot îndeplini, dacă sunt pregătite, astfel încât și domnia regelui Ferdinand poate fi „*o epocă eroică*”, asemenea celor de la „*1848 până la 1859 și 1877*”. El credea că România are o conștiință națională întărită de „*evenimentele din 1912 și 1913*”, o armată „*suficientă ca să atârne de pe acum greu, în evenimentele de mâine*” și o situație financiară bună. Recomanda „*o și mai mare încordare a întregii energii de care dispune statul și neamul românesc*”.²³

În numărul 46 din 16/29 noiembrie 1914 al „*Bisericii și școlii*”, este preluată o știre din „*L'Indépendance Roumaine*” referitoare la corespondența lui Carol I cu papa Benedict al XV-lea. Se amintește de o scrisoare trimisă papei de regele Carol înainte cu câteva zile de a muri. Regele se plângea de greutatea vremurilor și făcea apel la pace, arătând papei că „*toate privirile și toate nădejțile, se îndreaptă către Biserica noastră și către persoana înaltă a Sfinției Tale, în credința aceea, că misiunea aducătoare de pace, vei putea să o împlinești cu succesul dorit*”.²⁴

Ca urmare a colaborării lui Nicolae Iorga cu o parte a intelectualilor arădeni, în paginile „*Bisericii și școlii*” au apărut mai multe articole ale istoricului. În numărul din 30 noiembrie/13 decembrie 1914, un astfel de articol elogia personalitatea fostului rege. Este vorba, de fapt, de o reproducere a unui articol scris și publicat de Nicolae Iorga, în „*Universul*”, în care se analizează modul în care urma să se împartă averea defunctului. Este infirmată legenda îmbogățirii cu miliarde a regelui, pentru că acesta a întrebuițat o mare parte din venitul celor 12 moșii care compuneau domeniile coroanei pentru îmbunătățiri aduse acestora, precum și pentru ajutorarea a numeroase familii nevoiașe, a unor întreprinzători la ananghie, pentru opere de binefacere, pentru „*Crucea Roșie*” sârbă, germană și rusă și pentru diverse nevoi ale statului român: „*cinci milioane de lei pentru artileria cu tragere repede, două milioane pentru portul Constanța*”.²⁵ Același număr din săptămânalul arădean publică un articol despre serbarea organizată cu prilejul depunerii jurământului cercetașilor din România, care s-a organizat la Arenele Romane din București, cu participarea principilor Carol și Nicolae, a ministrului I. G. Duca și a altor oficialități.²⁶

„*Românul*” din 12/25 decembrie 1914, se deschide cu un articol intitulat „*Cuvintele Coroanei și unanimitatea națională*”. Acolo se relatează despre remiterea de către comisia special desemnată a Adunării Deputaților de la București a adresei de răspuns la mesajul tronului. În acest document este

²³ *Românul*, număr 251, 14/27 noiembrie 1914.

²⁴ *Biserica și școala*, număr 46, 16/29 noiembrie 1914.

²⁵ *Ibidem*, număr 48, 30 noiembrie/13 decembrie 1914.

²⁶ *Ibidem*.

exprimată unanimitatea „gândurilor și sentimentelor reprezentanței naționale, ale cărei preocupări se îndreaptă [...] numai spre aceea ce formează [...] grija prefacerilor care vor ieși din rezultatele definitive ale războiului european”. Cu acest prilej, regele Ferdinand a ținut un discurs în care a spus, între altele: „în unirea simțemintelor d[umnea]v[oas]tre, izvorâte dintr-un patriotism cald și luminat, găsec cel mai puternic sprijin în aceste momente de mare răspundere prin care trecem”. Iar autorul articolului conchide: „Desfășurarea evenimentelor din ultimele zile a făcut dovada neîndoioasă, că fruntașii țării, indiferent de credințe politice, au uitat tot ceea ce în vremuri normale ar fi putut ca să-i despartă, punând pentru acum în serviciul intereselor mari ale țării acea patriotică unanimitate, la care am asistat deunăzi în adunarea deputaților”.²⁷

Despre cercetași se scrie și în primul număr pe 1915 al „Bisericii și școlii”, apărut în 4/17 ianuarie. Într-un scurt articol se relatează despre sărbătoarea pomului de Crăciun al cercetașilor români, care se desfășurase la București, în sala teatrului „Carol cel Mare”. Cu acest prilej, principele Carol ținuse un discurs în care afirmase, între altele: „Mulți au crezut că vrem să înviem pe micii dorobanți de mult adormiți. Nu este adevărat, scopul nostru este mai mult moral. E drept că la armată trebuie să ne gândim încă din prima tinerețe. Dar aceasta nu însemnează că vrem să ducem cercetașii la război. Înainte de toate noi vrem să facem pe bunii cetățeni de mâine care să știe cum să se conducă în societate”.²⁸

Tot prințul Carol a luat parte și la o conferință a corpului cercetașilor care a avut loc la București pe 15/28 martie 1915. În discursul ținut cu acest prilej, relatează „Românul”, acesta a spus: „Scopul cercetășiei e și moral și fizic. Nici unul nu trebuie să ne scape, ci trebuie împinse totdeauna împreună. Nu vom ajunge la unul fără celălalt”.²⁹

Tot în „Românul” se publica și telegrama adresată de mitropolitul primat al României, Konon, regelui Ferdinand, cu prilejul aniversării proclamării Regatului Român. În textul acesteia, ierarhul îi ura monarhului „ca providența dumnezeiască să protejeze ca întotdeauna marile și secularele interese ale poporului român, și să ajute pe Majestatea Voastră, pentru ca progresul început de realizat, prin munca neobosită a marelui Vostru predecesor, la fondarea regatului, să continue prin Majestatea Voastră”.³⁰

„Românul” din 29 martie/11 aprilie 1915, reproduce un articol apărut în ziarul lui P. P. Carp, „Moldova”, intitulat „Glasul celor ce nu mai sunt”. Aici, este relatată o audiență a lui Virgil Arion la regele Carol I din 26 septembrie 1914, prețuia morții acestuia. Ideile regelui referitoare la situația internațională a României, după cum reies din articol, sunt foarte interesante. Pentru început, Carol I i-a povestit politicianului conservator o convorbire pe care o avusese cu doi frați englezi, B., chiar înainte de a-l primi. Aceștia, veniți din Bulgaria, îi spusese

²⁷ *Românul*, număr 273, 12/25 decembrie 1914.

²⁸ *Biserica și școala*, număr 1, 4/17 ianuarie 1915.

²⁹ *Românul*, număr 64, 20 martie/2 aprilie 1915.

³⁰ *Ibidem*, număr 66, 27 martie/9 aprilie 1915.

regelui că dacă „România s-ar mișca, Bulgaria ar păstra neutralitatea”, cerând, însă, să i se redea Cadrilaterul. Carol I răspunsese vehement: „Cât voi fi eu rege, nu voi da o palmă din pământul Țării”. Tot lui Arion, regele i-a zis: „chestiunea Transilvaniei este o chestiune de politică europeană, greu de rezolvat, fără bunăvoința declarată a puterilor europene și a Germaniei”. Carol I a mai afirmat, apoi, că „România [...] nu poate să imprime dânsa direcții politicii europene și să provoace ea evenimentele. E o fericire când evenimentele se desfășoară în direcția în care s-a făcut dezvoltarea istorică a țării. Dezvoltarea noastră istorică este în legătură cu stăpânirea Dunării și cu accesul la Mare. Cred că astăzi [...] urmând această direcție istorică, a dezvoltării țărilor, putem ajunge la întregirea neamului fără renunțarea definitivă la o provincie care până ieri a fost a noastră”. Regele a recurs, apoi, la exemple din istorie pentru a-și argumenta ideea. A afirmat și că: „Este sigur că o putere mare stăpână pe malul dunărean domină țările noastre [...] Este o primejdie pentru noi dacă Rușii, stabiliți la gurile Dunării, își întind stăpânirea pe Marea Neagră. De aci rezultă interesul cel mare ce noi avem în conflictul european și e firesc ca noi să dorim ca puterile centrale să iasă biruitoare”. Cât despre fagăduielile rușilor, că ne vor da Ardealul, în caz de victorie, Carol I a spus că nu e în interesul României ca Rusia să împartă Austro-Ungaria, pentru că Rusia ar închide România la mare, i-ar lua Galații și ar încercui-o complet, ceea ce ar obliga România și să renunțe la aspirațiile ei asupra Basarabiei. Iar el personal nu credea în fagăduielile rușilor.³¹

Regele Carol I al României pare să fi fost un subiect favorit și al celor din redacția publicației ecleziastice arădene. Chiar dacă biserica era oficial adepta loialității dinastice, ea urmărea și apărarea identității naționale, prin consolidarea unor legături cu românii de dincolo de Carpați, aceasta fiind una dintre măsurile de protecție față de politica dură de maghiarizare. În acest context, în numărul din 5/18 aprilie 1915 al „Bisericii și școlii” este reprodus un articol din „Berliner Tageblatt”, care relatează vizita unui ziarist german la rege, cu câteva zile înainte de moartea acestuia. Potrivit jurnalistului, regele se resimțea după boală și purta decorații germane. Și-a exprimat bucuria față de înaintarea victorioasă a trupelor germane în Franța, dar era sceptic că vor putea cuceri cetatea Anvers de la belgieni, cunoscând bine puterea acesteia.³² Dorința cea mare a lui Carol I, după cele scrise de ziaristul german, era să se încheie pacea. Regele ar fi spus: „O de s-ar găta acest război, ce grozav suferă toate puterile sub influența lui! A face război nu e așa de greu, dar a-și asigura pacea în mod cinstit, aceasta e greu, foarte greu”.³³

„Românul” includea în numărul său din 10/23 aprilie 1915 o notiță despre parastasul de șase luni pentru regele Carol I, care avusese loc în toate bisericile din

³¹ *Ibidem*, număr 68, 29 martie/11 aprilie 1915.

³² Și totuși Anvers (Antwerpen) a fost cucerit de germani pe 9 octombrie 1914, cu o zi înaintea morții regelui Carol. Vezi Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 187.

³³ *Biserica și școala*, număr 14, 5/18 aprilie 1915.

România, inclusiv în cea de la Curtea de Argeș, unde era înmormântat defunctul, la care participaseră membrii familiei regale și ai guvernului.³⁴

După câteva zile, văduva lui Carol I, regina Elisabeta, a vizitat mănăstirea Cotmeana, zidită de Mircea cel Bătrân. Vizita sa este reflectată într-un articol din „Românul”, care relatează cum regina și-a dovedit și cu acest prilej mărinimia, împărțind bani locuitorilor nevoiași.³⁵

Legăturile prințului Carol cu cercetașii sunt surprinse, din nou, în numărul din 22 aprilie/5 mai 1915 al „Românului”. Potrivit articolului „Cercetașii din Silistra”, în ziua de 19 aprilie/2 mai a avut loc în fortul Medjidi-Tabia al orașului din Cadrilater depunerea jurământului cercetașilor locali. La acesta au asistat și prinții Carol și Nicolae, care au fost impresionați de lupta simulată între cercetași ce s-a desfășurat cu acest prilej în jurul fortului.³⁶

Regina Elisabeta e adusă, din nou, în atenția cititorilor ziarului „Românul” cu ocazia aniversării a 72 de ani. Soția lui Carol I este elogiată în articol pentru opera ei de scriitoare și pentru preocupările sale filantropice. Articolul este însoțit și de o fotografie recentă a ei.³⁷

Prințul Carol a continuat să-și petreacă timpul în mijlocul cercetașilor. „Românul” relatează despre o excursie a Centuriei I de cercetași, „Liceul Lazăr”, efectuată sub conducerea moștenitorului tronului în împrejurimile Bucureștiului. Cu acest prilej, cercetașii au făcut focul, au gătit și i-au arătat prințului exercițiile fizice pe care au învățat să le facă în cadrul organizației.³⁸

Activitatea prințului Carol la conducerea legiunilor de cercetași, considerați „ostașii de mâine”, este laudată în articolul „Între popor și dinastie”, reprodus în „Românul” din paginile organului oficial al guvernului României, „Viitorul”.³⁹

După ziua de 10 mai 1915, s-au publicat în ziarul „Românul” mai multe articole despre familia regală română. Primul dintre acestea se intitulează „Regele Carol-făuritor de țară și întemeietor de dinastie” și reproduce fragmente din ziarele bucureștene „Viitorul”, oficios al guvernului liberal, și „Steagul”, oficiosul Partidului Conservator. Astfel, cotidianul guvernamental deplânge moartea regelui Carol I, considerat „mare făuritor de țară”, dar consideră un noroc faptul că același monarh a întemeiat o dinastie „care a moștenit din Occident toată practica guvernării, identificându-se în același timp cu toate dorurile, cu toate aspirațiunile, cu toate cutele cele mai adânci ale sufletelor și inimilor românești”. „Steagul” folosește cuvinte asemănătoare, citate și ele în ziarul arădean: „10 Mai nu este numai întruparea faptelor glorioase ale lui

³⁴ *Românul*, număr 78, 10/23 aprilie 1915.

³⁵ *Ibidem*, număr 85, 18 aprilie/1 mai 1915.

³⁶ *Ibidem*, număr 87, 22 aprilie/5 mai 1915.

³⁷ *Ibidem*, număr 93, 30 aprilie/13 mai 1915.

³⁸ *Ibidem*, număr 95, 3/16 mai 1915.

³⁹ *Ibidem*, număr 96, 5/18 mai 1915.

Carol I, dar este și așteptarea izbânzilor lui Ferdinand I". În același număr, în articolul „Serbarea zilei de 10 Mai”, „Românul” descrie modul în care a fost celebrată sărbătoarea respectivă în România, cu un serviciu religios și o paradă militară, în cadrul cărora membrii familiei regale române au deținut rolul principal.⁴⁰

În numărul din 27 mai/9 iunie 1915 al „Românului”, este publicat un articol care reproduce un ordin de zi dat în 7 aprilie 1910 de regele Carol I și de ministrul de război, generalul Crăiniceanu, în care se afirmă, între altele, că „*izbânda se întemeiază pe credința și voința nestrămutată a fiecărui oștean de a învinge cu orice preț*”. În mod semnificativ, articolul are titlul „Pe ce se întemeiază izbânda armatei?”.⁴¹

Activitatea prințului Carol la conducerea „Asociației Cercetașilor României” se bucură, în iunie 1915, de o atenție deosebită din partea „Românului”. Nu mai puțin de trei articole sunt consacrate acestui subiect. Astfel, în numărul din 29 mai/11 iunie 1915, articolul „Patronul Asociației Cercetașilor României” descrie serbarea organizată la București în ziua de 12/25 mai, la care au participat 1000 de cercetași din cele 11 centurii din capitală. A avut loc un serviciu religios, la Biserica „Sfinții Constantin și Elena”, apoi noii cercetași au depus jurământul, iar în final principele Carol a ținut obișnuitul discurs, în care a spus, între altele: „*Vă sfătuiesc să fiți cu luare aminte și ascultători, nepierzând din vedere o singură clipă frumoasa chemare pe care o aveți de a fi folositori aproapelui vostru și țării voastre*”.⁴² Apoi, pe 30 mai/12 iunie 1915, se publică în „Românul” articolul „Cercetașii Severineni”, în care se relatează despre ceremonia depunerii jurământului de către cercetașii din acea localitate, în prezența principilor Carol și Nicolae. La sfârșitul ceremoniei, principele Carol a ținut o cuvântare, în care a afirmat: „*Turnu-Severin este cel mai drag oraș al Țării Românești, căci aci a pus piciorul marele împărat Traian, întemeietorul imperiului roman, precum și neuitatul nostru rege Carol, întemeietorul țării românești*”.⁴³ În fine, pe data de 7/20 iunie 1915 s-a desfășurat și depunerea jurământului cercetașilor vâlceni, la care au participat, de asemenea, principii Carol și Nicolae. Deși și acum prințul Carol a ținut un discurs, în articolul din „Românul” acesta nu este reprodus.⁴⁴

Deși era război, viața din România decurgea aproape normal. Academia Română a ținut, în iunie 1915, o ședință solemnă, în prezența regelui Ferdinand, a reginei Maria și a principelui Carol, în care s-au decernat premiile anuale scriitorilor români. În deschidere, potrivit „Românului”, președintele Academiei, dr. C. I. Istrati, a ținut un discurs în care a lăudat sprijinul oferit de Carol I în trecut înaltului for de cultură și s-a declarat convins că și sub domnia regelui Ferdinand „*Academia*

⁴⁰ *Ibidem*, număr 104, 16/29 mai 1915.

⁴¹ *Ibidem*, număr 113, 27 mai/9 iunie 1915.

⁴² *Ibidem*, număr 115, 29 mai/11 iunie 1915.

⁴³ *Ibidem*, număr 116, 30 mai/12 iunie 1915.

⁴⁴ *Ibidem*, număr 129, 14/27 iunie 1915.

va căpăta hotărâta ei așezare și vașă”. Monarhul i-a răspuns, asigurând Academia Română de sprijinul său și a îndemnat să se lucreze pentru dezvoltarea culturii neamului, fiindcă astfel „nu numai că facem opera culturală, împlinim și un act de patriotism”. La sfârșit, regele i-a felicitat pe scriitorii premiați, între care se găseau Gala Galaction, Mihail Codreanu și Constantin Gane.⁴⁵

Aceeași ședință festivă a Academiei Române este descrisă într-un articol publicat în numărul din 21 iunie/4 iulie 1915 al „Bisericii și școlii”, care reproduce și el integral discursul președintelui Academiei Române și pe cel al regelui.⁴⁶

„Românul” mai publică, în iunie 1915, în articolul „Scrisori din București”, o relatare despre vizita efectuată de familia regală în câteva localități din Oltenia. În timpul călătoriei, membrii dinastiei au fost întâmpinați de oficialitățile locale, iar populația le-a adresat ovații.⁴⁷

Un alt articol din „Românul”, care se referă la membrii familiei regale române, este cel intitulat „Onomastica reginei Maria a României”, în care suverana României este elogiată pentru preocupările sale culturale și pentru activitățile filantropice pe care le desfășoară cu abnegație și mult curaj.⁴⁸

În numărul din 11/24 octombrie 1915 al „Bisericii și școlii”, regele Carol I este readus în atenția cititorilor, la împlinirea unui an de zile de la moartea sa, prin reproducerea unui discurs ținut de Nicolae Iorga la Curtea de Argeș cu acest prilej. Marele istoric se arăta nemulțumit de faptul că anul scurs de la decesul regelui fusese unul „pierdut”, plin de discordii interne, de „neîncredere unuia în altul, cele mai cumplite învinuiri reciproce, amenințări de revolte și șoapte de conspirații”. Și îndemna „a închea sufletele în idealul unei vieți cinstate, unitare, din care să renască noua viață orice soartă ar avea războiul pentru noi”, fiindcă numai așa ne-am arăta „vrednici de marii noștri înaintași”.⁴⁹

În numărul 49 al săptămânalului arădean, publicat în decembrie 1915, Nicolae Iorga saluta și vizita făcută la Universitatea din București de regina Maria, însoțită de prințesa Elisabeta. Între altele, profesorul lauda faptul că familia regală își crește urmașii „în cultul tradițiilor românești”.⁵⁰

Familia regală a României era și în 1916 atent observată de presa arădeană. Moartea reginei Elisabeta, văduva lui Carol I, era semnalată în ambele periodice. În „Românul” din 19 februarie/3 martie, s-a publicat o scurtă biografie, precedată de un articol de aproape o coloană, în care se spunea, între altele: „Activitatea ei spornică, care și-a adus roadele pentru întreg viitorul țării, este legată pentru totdeauna de numele reginei

⁴⁵ *Ibidem*, număr 120, 4/17 iunie 1915.

⁴⁶ *Biserica și școala*, număr 25, 21 iunie/4 iulie 1915.

⁴⁷ *Românul*, număr 127, 12/25 iunie 1915.

⁴⁸ *Ibidem*, număr 158, 22 iulie/4 august 1915.

⁴⁹ *Biserica și școala*, număr 41, 11/24 octombrie 1915.

⁵⁰ *Ibidem*, număr 49, 6/19 decembrie 1915.

care a fost *Carmen Sylva*”.⁵¹ Un articol elogios îi dedică reginei Elisabeta și numărul din 21 februarie/5 martie 1916 al „Bisericii și școlii”. Se spunea despre defuncta suverană: „Niciodată o femeie nu s-a înălțat la o mai înaltă treaptă a stimei universale, ce a umplut cele patru regiuni ale lumii. Nu prin coroana regală a ajuns la aceasta treaptă, ci prin coroana virtuților femeiești și a înaltei inteligențe, ce a ridicat-o în panteonul poezilor nemuritori, deschis numai sufletelor distinse”.⁵²

Consolidarea legăturilor dintre intelectualii români grupați în jurul „Românului” și cei din Regatul României a deranjat autoritățile de la Budapesta, fapt ce a dus la sistarea ziarului pentru a se „confisca românilor singurul mijloc de informare” și a se rupe legăturile dintre liderii Partidului Național Român și cititori.⁵³ Intensificarea cenzurii în primăvara anului 1916, care a dus la interzicerea „Românului” pe data de 26 februarie/10 martie, a avut impact și asupra publicației oficiale a Episcopiei Aradului. Chiar dacă aceasta nu și-a întrerupt activitatea, a trecut la un ton mai blând, insistând asupra fidelității bisericii față de autorități. Roman Ciorogariu confirma, în memoriile sale, această realitate, relatând că autoritățile maghiare i-au cerut, printre altele, să nu mai scrie „în ton tânguitor”.⁵⁴

Intrarea României în război în august 1916 împotriva Austro-Ungariei i-a pus pe români din imperiu într-o situație dificilă. Pentru a-și putea continua activitatea, ei au fost nevoiți să-și reînnoiască jurămintele de fidelitate față de autoritățile austro-ungare. Liderii arădeni au condamnat intrarea României în război și, la propunerea lui Vasile Goldiș, s-a adresat primului-ministru al Ungariei, Ștefan Tisza, un „manifest de loialitate”, în care se afirma că, în pofida declarației de război a României împotriva Austro-Ungariei, credincioșii greco-ortodocși români din dieceza Aradului, la fel ca toți românii din Ungaria, „și păstrează neclintită credința față de tron și patria lor Ungaria și acest tron și această patrie o vor apăra cu averea lor și cu sângele lor și cu toată jertfa, de care vor fi capabili față de fiecă dușman din oricare parte ar veni acela”.⁵⁵ Evident, era o declarație de complezență, pe care românii au fost siliți să o facă, dar în care nu au crezut nicio clipă. O dovadă clară, în acest sens, este faptul că autorul ei, Vasile Goldiș, a redactat în 1918 „Rezoluția de la Alba-Iulia”, iar mulți dintre semnatari au participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Ioan I. Papp a celebrat cu acel prilej serviciul divin înainte de începerea adunării, fiind supranumit „episcopul Marii Uniri”.

Ca urmare a intrării României în război, în paginile „Bisericii și școlii” au încetat să mai apară, timp de câteva luni, știri referitoare la familia sa regală. Se poate observa că pe parcursul anului 1917 au apărut foarte puține informații

⁵¹ *Românul*, număr 38, 19 februarie/3 martie 1916.

⁵² *Biserica și școala*, număr 8, 21 februarie/5 martie 1916.

⁵³ Radu Morariu, „Contribuții la istoricul”, p. 117.

⁵⁴ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, p. 20.

⁵⁵ *Biserica și școala*, număr 35, 28 august/10 septembrie 1916.

despre viața politică, economică și culturală din România. Nu s-a scris despre situația politică și militară sau de bătălie din vara anului 1917.

Din 1918 tonul publicației oficiale a episcopiei arădene a început să se modifice, pe măsură ce evenimentele militare și politice îi favorizau pe români. Unirea Basarabiei cu România este încă reflectată târziu și modest în paginile săptămânalului ecleziastic arădean, primul articol pe acest subiect apărând doar în pagina a cincea a numărului din 22 aprilie/5 mai 1918.⁵⁶ Însă, în toamna lui 1918, pe măsură ce desfășurarea evenimentelor semnificative se accelerează, se înmulțesc știrile despre România și, implicit, despre familia sa regală.

Tot acum reapare și „Românul”, primul număr din 1918 fiind publicat la 26 octombrie/8 noiembrie. Surprinzător, poate, dar în primele numere din 1918, cotidianul oficial al Partidului Național Român, devenit acum al Consiliului Național Român Central, nu include decât peste mai bine de două săptămâni de la reapariție știri despre familia regală a României. O posibilă explicație ar fi dorința de a nu li se reproșa liderilor români transilvăneni că acțiunile lor naționale nu reflectau voința poporului, ci erau dictate de conducătorii României.

De aceea, „Biserica și școala” este primul periodic arădean care publică la 11/24 noiembrie, imediat după manifestul „Către popoarele lumii”, semnat în numele Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania de Ștefan Cicio-Pop și Gheorghe Crișan, un manifest al regelui Ferdinand al României și al noului prim-ministru, generalul Constantin Coandă, în care se promite înfăptuirea reformelor promise și se face un apel la unirea tuturor pentru a obține pentru România „*putere și propășire*”.⁵⁷

În „Românul”, primele știri din 1918 care reflectă activitatea familiei regale a României au apărut abia în numărul din 13/27 noiembrie. E vorba de o scurtă notă, intitulată „Omăgiu României și Suveranilor ei”, în care se reproduce telegrama trimisă de regele Marii Britanii monarhilor României, urmată de „Mesajul Bucoveninilor”. Cel din urmă articol se referă la mesajul citit regelui Ferdinand la Iași de conducătorul delegației bucovinenilor, Sextil Pușcariu, în care se afirma, printre altele: „*în clipa când vechiul ținut al Sucevei și Cernăuților, cu ocolul Câmpulungului și Cotmanului, sunt unite cu Țara Mamă, supt lepedea din Putna, Sfântul, după o sută patruzeci și trei de ani de somn greu, turburat de visuri urâte, și-a aflat iar odihna*”.⁵⁸

Tot „Românul” continuă și în numerele următoare să publice știri despre familia regală. Astfel, în numărul 20, din 20 noiembrie/3 decembrie 1918, sunt descrise, pe larg, lucrările din ziua precedentă ale Marelui Sfat al Națiunii Române de la Alba-Iulia. Cu acest prilej, la propunerea lui Iuliu Maniu, ce fusese ales

⁵⁶ *Ibidem*, număr 17, 22 aprilie/5 mai 1918.

⁵⁷ *Ibidem*, număr 46, 11/24 noiembrie 1918.

⁵⁸ *Românul*, număr 15, 13/27 noiembrie 1918.

președinte al Consiliului Dirigent în aceeași ședință, Sfatul a decis să telegrafieze regelui Ferdinand I, guvernului și Parlamentului României despre decizia de unire din 1 decembrie. Textul telegrammei către rege, alcătuit de către Silviu Dragomir, notar al Marelui Sfat, îl înștiințează pe acesta despre decizia de unire, îl roagă să primească omagiile sfatului și se încheie cu urările: „*Trăiască Maj[estatea] Sa Ferdinand, regele României; Trăiască Maj[estatea] Sa Regina Maria. Trăiască Augusta lor Familie, Trăiască România Mare!*”.⁵⁹

Peste câteva zile, „Românul” publică telegrammele de răspuns trimise de regi Ferdinand și Maria Marelui Sfat al Națiunii Române, în care aceștia mulțumesc pentru știrea îmbucurătoare ce li s-a dat și își exprimă dorința de a veni să vadă Ardealul în curând.⁶⁰

„Atâția sunt copiii mei” e un articol publicat de „Românul” pe 30 noiembrie/13 decembrie, al cărui titlu reia câteva cuvinte din telegrama reginei Maria. Suverana este aici elogiată în cuvinte măgulitoare, precum: „*Suferințele îndurate alături de soldați în luptă, de mamele ce-și tânguiau feciorii o îndreptățesc pe regina mamă la cea mai adâncă supunere și recunoștință a națiunii române*”.⁶¹

În numărul 29 din 1/14 decembrie 1918 al cotidianului arădean este publicat „Discursul M. S. Reg. Ferdinand I la ospățul intrării în București”, în care suveranul afirmă, printre altele, că la urcarea pe tron a fâgăduit că va fi un bun român și crede că s-a ținut de cuvânt.⁶²

A doua zi, pe 2/15 decembrie, „Românul” publică, sub titlul „Din Bucovina eliberată”, telegrama Congresului General al Bucovinei prin care regele era înștiințat despre unire și telegrama de răspuns a acestuia, prin care își exprima bucuria și recunoștința către cei ce au pregătit și înfăptuit unirea.⁶³

Din cauza caracterului săptămânal al „Bisericii și școlii”, atât telegrama Marelui Sfat Național, prin care regele Ferdinand este anunțat de decizia de unire cu România a teritoriilor românești din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, cât și răspunsurile prin care regele Ferdinand și regina Maria își exprimă bucuria față de acest act, au fost publicate cu întârziere, în numărul 49 din 2/15 decembrie 1918.⁶⁴

Primirea delegației Consiliului Dirigent la București și discursurile ținute cu acest prilej de Vasile Goldiș și de regele Ferdinand, încheiate cu urările „*trăiască în veci România-mare!*”, respectiv „*Să trăiască România pe veci unită!*”, sunt subiectul

⁵⁹ *Ibidem*, număr 20, 20 noiembrie/3 decembrie 1918.

⁶⁰ *Ibidem*, număr 27, 29 noiembrie/12 decembrie 1918.

⁶¹ *Ibidem*, număr 28, 30 noiembrie/13 decembrie 1918.

⁶² *Ibidem*, număr 29, 1/14 decembrie 1918.

⁶³ *Ibidem*, număr 30, 2/15 decembrie 1918.

⁶⁴ *Biserica și școala*, număr 49, 2/15 decembrie 1918.

articolului „Bucureștii în sărbătoare” din numărul 34 al „Românului”.⁶⁵ Același eveniment este descris în numărul 51 din 16/29 decembrie 1918 al „Bisericii și școlii”.⁶⁶

Iar ultimul articol despre familia regală din 1918 din presa arădeană a apărut în „Românul” din 29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919. E vorba despre publicarea decretelor-lege care consfințeau unirea României cu ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia, semnate de regele Ferdinand I și de primul-ministru Ion I. C. Brătianu.⁶⁷

Interesul intelectualilor arădeni pentru știrile referitoare la familia regală a României și publicarea lor în periodicele arădene demonstrează schimbările petrecute în societatea românească în anii războiului. Modul în care apar aceste informații și glorificarea regelui Carol I arată rolul important al dinastiei de la București și pentru românii care în acele vremuri grele de război trăiau în afara graniței și erau obligați să lupte în armata imperială. Este o dovadă a faptului că în acei ani grei de război intelectualii români din această zonă, chiar dacă erau „fideli” în aparență autorităților de la Viena și Budapesta, sperau în realitate că vor ajunge să fie parte a României. De altfel, liderii românilor transilvăneni și-au mărturisit dorința de a se uni cu România încă din toamna anului 1914, într-o convorbire cu Constantin Stere.⁶⁸

Există, însă, deosebiri în tonul celor două publicații și în frecvența cu care publică acestea știri despre familia regală a României. În „Românul”, datorită apariției cotidiene, numărul știrilor cu acest subiect este mai mare decât în săptămânalul „Biserica și școala”. Și tonul articolelor pare diferit. Articolele din „Românul” de până la interzicerea din 1916, deși afirmă de circumstanță loialitatea românilor ardeleni față de monarhia habsburgică, apără pe un ton mai vehement drepturile românilor decât cele din săptămânalul ecleziastic arădean, al cărui ton pare mai conciliant.

O schimbare a tonului „Bisericii și școlii” are loc pe parcursul anului 1918 și, mai ales, pe măsura derulării unor evenimente din ce în ce mai favorabile românilor, în toamna acestui an. „Biserica și școala”, alături de reapărutul „Românul”, ajung să susțină pe deplin revendicările naționale ale românilor, publicând atât comunicări oficiale ale conducătorilor mișcării naționale românești din Transilvania, cât și relatări necenzurate referitoare la ceea ce se întâmpla în aceleași momente în România.

⁶⁵ *Românul*, număr 34, 8/21 decembrie 1918.

⁶⁶ *Biserica și școala*, număr 51, 16/29 decembrie 1918.

⁶⁷ *Românul*, număr 48, 29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919.

⁶⁸ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, volum I, București, Editura Scripta, 1993, p. 298.

**News about the Romanian Royal Family as Reflected
in the Pages of the „Românul” and „Biserica și școala” Journals
from Arad in the Period of the First World War and Great Union**

(Abstract)

In the period of the War and of the Union in the press from Arad there have been published numerous articles presenting various pieces of information about the Romanian royal family. The interest of the intellectuals from Arad for the news regarding the Romanian royal family demonstrates the changes scored in the Romanian society during the war years. The way in which these information have appeared and king Charles I's glorification show the important role of the dynasty from Bucharest for the Romanians who in that difficult time of war have been living outside Romania and have been obliged to fight for the imperial army. It is a clear proof of the fact that in those difficult war years the Romanian intellectuals from this area, in spite of their apparent loyalty to the authorities from Vienna and Budapest have maintained strong relations with leaders coming from Romania and have fought together with the purpose of fulfilling the ideal of the Big Romania.

Keywords: First World War, Great Union, press, Arad, dynasty, Romania.

MARELE RĂZBOI ÎN MEMORIALISTICA GENERALULUI SAS TRANSILVĂNEAN ARTHUR ARZ VON STRAUSSENBURG*

Dr. Mircea-Gheorghe Abrudan
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Academia Română, Filiala Cluj-Napoca
Institutul de Istorie Națională „George Barițiu”

Între sursele fundamentale ale istoriei culturale a Marelui Război, memorialistica, cu toate scrierile încadrabile genului: jurnale, memorii, amintiri, autobiografii și corespondențe, se bucură în prezent de o audiență deosebită din partea cercetătorilor, deoarece are capacitatea de a restitui deopotrivă destine și mentalități individuale sau colective. Pe de altă parte, mai ales în spațiul nostru românesc, importanța genului derivă și din faptul că în memorialistică se găesc și trebuie căutate începuturile unei istoriografii a Marelui Război, după cum sublinia regretatul istoric bănățean Valeriu Leu.¹

În studiul de față mi-am propus o incursiune în biografia și opera memorialistică a generalului Arthur Arz von Straussenburg, ultimul șef al Marelui Stat Major General al monarhiei austro-ungare, personalitate de obârșie transilvăneană, însă până deunăzi foarte puțin cunoscută în spațiul românesc. Readucerea lui în atenția publicului românesc și a istoriografiei noastre este o întreprindere restitutivă deopotrivă necesară și utilă dacă ținem seama că generalul este autorul a două volume consistente dedicate Primului Război Mondial, publicate în limba germană în anii 1924 și 1935, încă insuficient, dacă nu chiar deloc frecventate de istoricii români.

Am afirmat că personalitatea și opera sa au fost foarte puțin cunoscute până deunăzi din cel puțin două motive. În primul rând, pentru că în *Mica enciclopedie a Marelui Război*, publicată la editura Corint Educațional în 2014, acest general este pomenit doar în treacăt în cuprinsul medalionului dedicat mai

* Acest studiu a fost prezentat în secțiunea „Memoria colectivă a Marelui Război” organizată în cadrul lucrărilor Congresului Național al Istoricilor Români, derulat la Cluj-Napoca, între 25-28 august 2016.

¹ Valeriu Leu, „Memorialistica românească din Banat referitoare la Primul Război Mondial și la Unirea din 1918”, în volumul *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, I, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Boșcan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 12.

celebrului Conrad von Hötzendorf,² unde se menționează sec că cel dintâi „a fost înlocuit cu mai pașnicul Arz von Straussenburg”, iar în cronologia anului 1917 se stipulează că la „1 martie Arz von Straussenburg îl înlocuiește pe Conrad von Hötzendorf în funcția de șef al Statului-Major al armatei austro-ungare”.³ În al doilea rând, deoarece abia în primăvara anului 2016, profesorul Liviu Maior a atras atenția asupra activității militare desfășurate pe frontul din Transilvania de generalul von Straussenburg, prin subcapitolul intitulat „Un general sas ardelean împotriva României”, din cuprinsul valorosului volum al domniei sale *Doi ani mai devreme: ardeleni, bucovineni și basarabeni în război, 1914-1916*, publicat la editura Școala Ardeleană din Cluj-Napoca. Desfășurat pe cuprinsul a șase pagini, excursul profesorului Maior prezintă pe scurt gestionarea frontului transilvănean de către Puterile Centrale în perioada august 1916-martie 1917 pe baza primului volum memorialistic tipărit de general la Viena în 1924 sub denumirea „La istoria Marelui Război”.⁴ De remarcat este totodată caracterizarea pe care distinsul istoric român i-o schițează lui Arz von Straussenburg în capitolul dedicat intrării României în Primul Război Mondial la 27 august 1916: „A fost unul dintre cei mai capabili militari de rang superior din armata austro-ungară. Un personaj remarcabil, cu un dezvoltat simț al umorului, plin de bonomie”.⁵

Pentru început să vedem însă, mai exact, cine a fost Arthur Arz von Straussenburg!? Viitorul general s-a născut la 16 iunie 1857 în Sibiu într-o veche familie de patricieni sași, ale cărei rădăcini coboară până în secolul al XVI-lea, care a dat națiunii sășești șase generații cunoscute de preoți evanghelici, o serie întregă de comercianți, politicieni, juriști și militari, doi din stră-străbunicii acestuia fiind înnobilați de Curtea de la Viena în anii 1701 și 1743, titlul nobiliar fiind reconfirmat prin diploma imperială acordată bunicului său Martin Samuel von Straussenburg (1798-1851) în 31 mai 1835. Tatăl său, Albert Arz von Straussenburg a fost preot evanghelic-luteran, iar mama, Luise Pfaffenhuber, a fost fiica dirigintei oficiului poștal din Orăștie. După bacalaureatul susținut la gimnaziul sâșesc din Sibiu a studiat științele juridice la Academia de Drept din Sibiu și la Universitatea din Dresda. În 1876 s-a reorientat spre o carieră militară, înrolându-se ca voluntar în

² Franz Xaver Joseph Conrad Graf von Hötzendorf (1852-1825), feldmareșal și șef al Marelui Stat-Major General austro-ungar între 1903 și 1916. După război și-a publicat memoriile sub două titluri: *Mein Anfang (Începuturile) 1878-1882* și *Aus mein Dienstzeit (Din timpul serviciului meu) 1906-1918*, în cinci volume. Detalii la: Wolfram Dornik, *Des Kaisers Falke. Wirken und Nach-Wirken von Franz Conrad von Hötzendorf. Mit einer Nachbetrachtung von Verena Moritz und Hannes Leidinger*, în seria *Veröffentlichungen des Ludwig Boltzmann-Instituts für Kriegsfolgen-Forschung, Band 25*, Innsbruck-Wien, Studien Verlag, 2013.

³ Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918)*, București, Editura Corint Educațional, 2014, p. 30, 187.

⁴ Liviu Maior, *Doi ani mai devreme: ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, pp. 268-273.

⁵ *Ibidem*, p. 249.

Batalionul unguresc 23 Vânători de Câmp. La 1 mai 1878 a fost numit locotenent în urma susținerii unui examen de intrare în corpul ofițeresc, iar între 1885 și 1887 a urmat cursurile Academiei Militare Tereziene din Wiener Neustadt. Ieșit de pe băncile academiei a activat ca ofițer superior în diferite posturi de comandă încredințate de Statul-Major General austro-ungar, având următoarea ascendență: 30.09.1877, *sublocotenent în rezervă*; 01.06.1878, *sublocotenent*; 01.05.1883, *locotenent*; 01.05.1890, *căpitan clasa 2-a*; 01.05.1891, *căpitan clasa 1*; 01.05.1896, *maior*; 01.11.1901, *locotenent colonel*; 01.05.1902, *colonel*; 01.11.1908, *general maior*; 12.05.1912, *Feldmarschalleutnant*, iar între 1913-1914 șef de secțiune în cadrul Ministerului de Război din Viena, ani când părea să fi atins punctul culminant al carierei sale militare. În 1903 s-a căsătorit cu Stefanie Thomka von Tomkahaza și Falkusfalva care i-a dăruit o singură fiică, Stephanie. După izbucnirea Primului Război Mondial a fost trimis pe frontul din Galiția unde a activat în funcțiile de comandant de divizie și comandant al corpului VI al armatei K.u.K. Îndeplinindu-și misiunile cu succes, „eroul” fronturilor galițiene ale Puterilor Centrale sau „înmvingătorul de la Limonova și Brest-Litovsk”, cum era caracterizat cu vâdită mândrie într-un articol al „Calendarului prietenului popular transilvănean” din anul 1917⁶ von Straussenburg a fost numit la comanda armatei 1 K.u.K. din Transilvania în august 1916, fiind apoi propulsat, spre vâdita sa surprindere, între factorii militari decidenți ai armatei austro-ungare, împăratul Karl I (1916-1918, cunoscut în memorialistica românilor ardeleni ca regele Carol IV al Ungariei) numindu-l la 1 martie 1917 în funcția de șef al Marelui Stat Major General al Austro-Ungariei, demnitate militară pe care a deținut-o până în noiembrie 1918, luna disoluției monarhiei. După prăbușirea imperiului dualist a dorit să se stabilească în orașul natal, însă indisponibilitatea autorităților române de a-i oferi o pensie viageră conformă gradului său militar l-au determinat să rămână în Viena, unde a dus o viață de lipsuri, până în noiembrie 1925, când guvernul de la Budapesta a decis să-i plătească o pensie lunară dintr-un fond constituit pentru ofițerimea K.u.K. cu obârșia în cuprinsul granițelor Ungariei dualiste. Zece ani mai târziu, la 1 iulie 1935 pe drum spre Budapesta pentru a-și ridica pensia a suferit un atac de cord și a decedat la vârsta de 79 de ani. A fost înmormântat în 4 iulie 1935 după „ritul bisericii evanghelice” cu onoruri militare în cimitirul Kerepesi din capitala Ungariei.⁷

⁶ „Arthur Arz von Straußenburg, der Sieger von Limanova und Brest-Litowsk”, în *Kalender des Siebenbürger Volksfreundes für das Jahr 1917*, Hermannstadt, Druck&Verlag Joseph Drotleff, 1917, pp. 75-78.

⁷ „Arzisches Stammbuch”, în Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *Colecția Brukenthal*, inventar 111, număr 1-5, document 151; „Arthur Freiherr Arz von Straussenburg”, în *Kalender des Siebenbürger Volksfreundes für das Schaltjahr 1928*, 59 Jahrgang, Hermannstadt, Druck und Verlag der Krafft&Joseph Drotleff, 1928, pp. 103-110; Peter Broucek, Kurt Peball, *Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*, Köln-Weimar-Wien, Böhlau Verlag, 2000, pp. 284-286; https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Arz_von_Strau%C3%9Fenburg, accesat la 7 Iulie 2017.

Stabilit la Viena, von Straussenburg a publicat în limba germană în anul 1924 la Viena și în anul 1935 la Leipzig două volume dedicate istoriei Marelui Război, în care se rezumă cu precădere la propriile experiențe din vremea conflagrației. În al doilea volum a inserat mai multe comentarii referitoare la strategia militară a Puterilor Centrale și la lipsa de disponibilitate a înaltului comandament german de a purta tratative de pace în cursul anului 1918, ceea ce a declanșat proteste energice din partea foștilor săi aliați germani, după cum reiese din anumite lășăminte militare. Prin stil și abordare, lucrările pot fi încadrate deopotrivă genului memorialistic și celui istoriografic tradițional, opera generalului Arthur Arz von Straussenburg înscriindu-se așadar între izvoarele relevante pentru cunoașterea istoriei Primului Război Mondial în spațiul Europei Central-Orientale și de Sud-Est. Pe de altă parte, așa cum sublinia Peter Broucek, volumele lui Straussenburg rămân, alături de lucrările lui Conrad von Hötzendorf, cele mai importante titluri memorialistice privitoare la eforturile militare ale Austro-Ungariei în Marele Război.⁸

Prea puțin cunoscute în istoriografia de la noi și greu accesibile în țară, cele două volume merită să fie supuse atenției istoricilor români preocupați de memorialistica Marelui Război, intenția mea fiind de a insista cu precădere asupra pasajelor care descriu sau fac referire la bătălia pentru Transilvania și la derularea războiului în spațiul românesc. Implicat la cel mai înalt nivel în strategia militară promovată de Marele Stat Major al monarhiei dualiste, sibianul Arz von Straussenburg este de fapt singurul transilvănean care a ocupat cea mai sus poziționată funcție militară din armata cezaro-crăiască. Ținând cont de mica comunitate etnică din sânul căreia se trăgea, Arz von Straussenburg este de fapt reprezentantul națiunii săsești care nu numai că a ocupat funcția militară cea mai înaltă în armata austro-ungară și în Ministerul de Război de la Viena, ci poate fi considerat, alături de baronul Samuel von Brukenthal (1721-1803), sasul ardelean care a fost investit cu cel mai mare credit politic de către suveranii de la Viena, urcând pe una din treptele de conducere cele mai prestigioase ale monarhiei habsburgice.⁹

Experiențele trăite personal, completate cu informațiile extrase din documente oficiale, întregite cu fragmente decupate din corespondența privată și secretă cu diferiți lideri politici și militari au fost sintetizate de general în cele două volume, publicate la Viena și Leipzig în 1924 și 1935. Intitulat sugestiv *La istoria*

⁸ Peter Broucek, Kurt Peball, *Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*, p. 285.

⁹ Despre cultura militară austriacă și prestigiul armatei în imperiu în a doua jumătate a secolului XIX vezi: Laurence Cole, *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria*, New York, Oxford University Press, 2014.

*Marelui Război 1914-1918. Însemnări de generalul-colonel Arz,*¹⁰ primul volum are dintru început un pronunțat caracter memorialistic fiind dedicat de general „bravilor mei camarazi de luptă și fidelilor mei colaboratori din zilele bune și grele ale războiului mondial 1914-1918. Fie ca aceste pagini să contribuie la păstrarea trează a amintirii vechii și bravei armate”. Totodată, în scurtul cuvânt înainte al cărții, von Straussenburg menționa, în mod limpede, că prin volumul său „de însemnări” nu dorește să realizeze „o istorie a războiului”, ci să redea unele „contribuții la istoria războiului”, redactate după notele și schițele personale din perioada conflagrației, motiv pentru care a și păstrat în cursul expozeului stilul descriptiv al unui jurnal. Numărând aproape patru sute de pagini, volumul are o structură bipartită. Partea întâi este subîmpărțită în cinci capitole dedicate vieții sale de dinaintea războiului și campaniilor militare din Galiția și Transilvania în primii doi ani ai conflagrației, iar partea secundă oferă o retrospectivă a anilor 1917-1918 din poziția funcției de șef al Marelui Stat-Major General austro-ungar, pe care o ocupase începând cu 1 martie 1917. Astfel, dacă în partea întâi insistă pe detalii referitoare la acțiunile sale militare, la mișcărilor, componența, dotarea, aprovizionarea și lipsurile trupelor militare pe care le-a comandat, precum și la situația din imediata apropiere a frontului, pe aspectele legate de derularea de zi cu zi a vieții în zonele fierbinți de bătaie, în partea a doua, realizează o descriere mai generală a situației tuturor fronturilor pe care luptau trupele austro-ungare, acordând o atenție sporită evoluției evenimentelor de pe scena politică internă, cu un accent pe acțiunile diplomatice întreprinse de împăratul Karl I și de cercurile politico-militare din jurul său în direcția încheierii păcii, și internațională, cu numeroase introspecții referitoare la transformările social-politice din Rusia, la administrarea teritoriilor cucerite în Italia și Ucraina, la semnarea păcii de la Buftea cu România, la evoluția situațiilor de pe frontul italian, cel balcanic și cel apusean. Ultimele capitole oferă viziunea lui Straussenburg asupra colapsului militar și politic al monarhiei austro-ungare, fiind rememorate mișcărilor centrifuge interne, oferta de pace a aliaților, manifestul politic al împăratului Karl I din 16 octombrie 1918, încheierea armistițiului, iar, sub denumirea sugestivă „ultimele zile în Schönbrunn”, abdicarea suveranului, demobilizarea armatei, nașterea statelor naționale succesoare ale monarhiei, elogierea bravei armate care nu putea fi învinovățită în opinia sa pentru deznodământul politic final, încheind rememorarea evenimentelor printr-un epilog referitor la încercările eșuate ale fostului suveran de a prelua puterea la Budapesta și la exilarea și moartea acestuia pe insula portugheză Madeira în anul 1922.

Acțiunile lui von Straussenburg în patria sa Transilvania, situația armatelor combatante, evoluția frontului și atmosfera din rândul civililor ardeleni sunt descrise pe larg de general în capitolul „În Transilvania”, reprodus în anexa acestui

¹⁰ Arthur Baron Arz, *Zur Geschichte des grossen Krieges 1914-1918. Aufzeichnungen von Generaloberst Arz*, Wien-Leipzig-München, Rikola Verlag, 1924, 398 p.

studiu. Desfășurat pe cuprinsul a 21 de pagini excursul e prezentat rezumativ în cuprinsul final astfel: „*invazia românilor*”, „*evacuarea Sibiului*”, „*marșul armatei a 9-a germană a lui Falkenhayn*”, „*eliberarea Transilvaniei*”, „*sarcina armatei a 1-a și a 9-a*”, „*bătălia de la Sibiu și de la Brașov*”, „*marșul armatei a 1-a*”, „*înlocuirea românilor de către ruși*”, „*regruparea forțelor*”, „*revocarea mea prin succesorul la tron arhiducele Franz Karl*”, „*preluarea conducerii frontului de către generalul-maior arhiducele Iosef*”, „*lupte la graniță*”.¹¹

Din primele pagini ale capitoului „În Transilvania”, citim că lui von Straussenburg îi fusese încredințată organizarea apărării Transilvaniei încă înainte de a fi emisă declarația de război a României din 15/28 august 1916, generalul sosind în Cluj în 14 august. Straussenburg notează că înainte de a sosi la Cluj a avut întrevederi cu Conrad von Hötendorf la Cieszyn (Teschen, azi în sudul Poloniei) și cu primul ministru maghiar, contele István Tisza la Budapesta, de la care a aflat că România dispunea de o forță armată de 432.000 de bărbați care erau pregătiți să invadeze sudul Transilvaniei, cu toate asigurările păstrării neutralității exprimate de prim-ministrul Ionel Brătianu.¹² Numit comandant general al noii armate a I-a austro-ungară din Transilvania și instalat în cartierul general al acesteia, găzduit în incinta clădirii centrale a Universității „Ferenc József” din Cluj¹³ von Straussenburg rememora consternat că a fost mai degrabă un „*șef de armată fără armată*”, unitățile sale militare având în realitate o capacitate de luptă cu mult inferioară (aproximativ 38.000 de soldați) în raport cu forțele românești, astfel că nu a avut altă soluție decât să organizeze o frânare a armatei române și să gestioneze o retragere organizată din fața invaziei românilor până în momentul sosirii în Transilvania a întăririlor promise de Statul-Major General austro-ungar și german. Dificultatea ambelor procedee este prezentată pe larg de general care insistă asupra dispozițiilor și măsurilor sale dintre 15 și 28 august, amintind vizitele făcute pe arcul carpatic, dispozițiile date la fața locului, convorbirile derulate de-a lungul frontierei în românește cu diverși ofițeri și subofițeri români, despre care notează că nu i-au lăsat impresia că ar fi cunoscut iminența declanșării unui atac militar, slabul sistem de fortificație al Transilvaniei, explicând necesitatea retragerii pe aliniamentul Mureșului și al Târnavelor, pe care trupele germane începuseră în vara anului 1916 construirea unor rampe și linii de apărare care să nu permită depășirea unei linii oblice trasate de la Timișoara până în Bucovina. În aceste prime pagini surprind mai ales informațiile referitoare la dislocarea trupelor române de-a lungul granițelor austro-ungare-românești de la Orșova până în Bucovina și de la Turnu Severin la Turtucaia și Marea Neagră și detaliile operațiilor militare care trebuiau implementate în momentul intrării românilor în război, anume oprirea acestora în

¹¹ *Ibidem*, p. 390.

¹² *Ibidem*, p. 102.

¹³ Despre istoria acestei instituții academice vezi: Ovidiu Ghitta (coordonator), *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012.

Transilvania pe aliniamentul Târnavelor și a Mureșului, respectiv contra-atacul concentrat al trupelor germano-bulgare-turcești în Dobrogea și forțarea Dunării în direcția București, ceea ce ne descoperă că autoritățile civile și militare austro-ungare și germane de la Viena, Berlin și Budapesta anticipaseră pasul declarației de război a României, misiunea lui Arz von Straussenburg fiind o consecință limpede a intuițiilor austro-ungaro-germane. Interesantă este, de asemenea, consemnarea lui Straussenburg referitoare la 26-27 august 1916, zile despre care scrie că pregătirile și planul de evacuare a sudului Transilvaniei fusese definitivat, din unele localități de pe graniță începând să fie retrasă populația germană și maghiară, precum și elita românească, autoritățile locale având dispoziția ca la primul semnal de agresiune armată sosit dinspre România să trimită înspre câmpia Transilvaniei vitele și bunurile cele mai de preț.¹⁴ Odată cu declarația de război a României din 28 august 1916 von Straussenburg se concentrează asupra operațiunilor armate al căror scop era frânarea înaintării românilor și protejarea liniilor de comunicație cu armata a 7-a din Bucovina. Interesante sunt, de asemenea, descrierile sale despre refugiul ungarilor și al sașilor, care au format adevărate „caravane” constituite din „bărbați, femei, bătrâni, copii, bolnavi și infirmi”, prilej cu care își amintește de pătimirile și „ororile valabe” din 1848.¹⁵ Cu toate acestea, presupuziția sa inițială referitoare la impactul catastrofal al frontului asupra populației civile nu s-a confirmat, generalul însuși precizând că în timpul peregrinărilor sale prin „teritoriile luate în stăpânire de dușman” s-a putut „convince că acestea au suferit destul de puțin prin invazia românească; chiar dacă recolta bogată de pe câmpuri fusese călcată în picioare, casele și gospodăriile abandonate au rămas în mare parte neatînse; doar în Miercurea Ciuc un incendiu mare a distrus partea de vest a orașului. Probabil mai mari vor fi fost pierderile de bunuri și avere pe care populația refugiată a trebuit să le lase în urmă”.¹⁶ Evenimentele militare ulterioare sunt îndeobște cunoscute, excursul generalului neprezentând particularități deosebite, decât în mențiunea că în 28 septembrie comandamentul austro-ungar din Transilvania se mutase la Odorheul Secuiesc având misiunea de a elibera Secuimea și de a securiza granița înspre Moldova și Bucovina în fața unei contraofensive rusești, germanilor revenindu-le misia de a pătrunde în România prin pasurile Vulcan, Turnu Roșu și Bran, ceea ce vor și izbuti, nemții comandați de Mackensen ocupând Valahia și Bucureștii „aproape fără luptă” până la sfârșitul lui decembrie 1916, în timp ce Straussenburg avusese de dat piept cu armatele rusești în Secuime și în Țara Lăpușului, ocupată de trupele țariste.¹⁷

După cum bine a concluzionat profesorul Liviu Maior la sfârșitul expunerii rezumative a frontului transilvănean pe baza volumului lui Arz von

¹⁴ Arthur Baron Arz, *Zur Geschichte des grossen Krieges 1914-1918*, pp. 103-108.

¹⁵ *Ibidem*, p. 109.

¹⁶ *Ibidem*, p. 118.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 110-120. Vezi și: Liviu Maior, *Doi ani mai devreme*, pp. 268-273.

Straussenburg, generalul a fost „*extrem de bine informat*” și a tratat acest episod al conflagrației în mod „obiectiv”, reținându-se în a face comentarii politice.¹⁸ Ceea ce trebuie, de asemenea, precizat este că discursul generalului este pe alocuri restituit pe zile, cu semnalarea exactă a datei, de unde reiese că von Straussenburg a ținut în timpul campaniei Primului Război Mondial un jurnal de front în care a notat, în mod cronologic, pe zile, luni și ani, cele mai importante experiențe și episoade trăite, volumul publicat la Viena în 1924 fiind redactat în mod limpede pe baza unor notițe de jurnal.

Al doilea volum intitulat *Lupta și prăbușirea imperiilor*¹⁹ a fost finalizat în 14 februarie 1931, dedicația de pe prima filă fiind semnată în octombrie 1934, cu un an înaintea morții sale, generalul von Straussenburg dorind să marcheze printr-o nouă carte, mai condensată, ce combina narațiunea istorică cu genul memorialistic, cei douăzeci de ani scurși de la izbucnirea Marelui Război. Asemenea tomului precedent și acesta era dedicat camarazilor săi de arme și menținerii vii a amintirii faptelor eroice săvârșite de armata cezaro-crăiască. Însă, spre deosebire de cel anterior, textul era îmbogățit cu numeroase imagini ale principalilor actori politici și militari ai Puterilor Centrale, cartea fiind structurată în două părți clare: prima de istorie, iar a doua de memorialistică. Secțiunea de istorie este divizată în cinci capitole aferosite fiecărui an de război, precedate de o introducere mai largă care prezintă pricinile și modul în care s-a ajuns la izbucnirea conflagrației, autorul ilustrând personalitatea împăratului Franz Joseph I, chestiunea vinei izbucnirii războiului, problema Balcanilor, urmările atentatului asupra moștenitorului tronului austro-ungar Franz Ferdinand, planul militar Schlieffen²⁰ și primele zile ale confruntărilor.²¹ Aceeași metodologie de expunere limpede o urmează pe parcursul capitolelor dedicate anilor războiului, în care abordează deopotrivă principalele bătălii militare de pe toate fronturile și evoluțiile politice din țările combatante.²² Ultimele două capitole ale acestei prime părți joacă rolul unui epilog, Arthur Arz von Straussenburg reflectând asupra a două subiecte de interes în epocă: cum s-a

¹⁸ Liviu Maior, *Doi ani mai devreme*, p. 273.

¹⁹ Arthur Baron Arz, *Kampf und Sturz der Kaiserreiche*, Wien-Leipzig, Johannes Günther Verlag, 1935, 253 p.

²⁰ După numele contelui Alfred von Schlieffen (1833-1913); desemnează planul strategic al Statului Major german întocmit la începutul secolului XX pentru eventualitatea în care Reichul va fi pus în situația să lupte pe două fronturi, cu Franța și cu Rusia. Planul se baza pe exploatarea avantajului apărut din diferența vitezei de pregătire pentru război a celor trei țări. Pe scurt, acesta avea drept scop evitarea unui război pe două fronturi prin concentrarea trupelor în vest, înfrângerea rapidă a francezilor și apoi, dacă era necesar, deplasarea rapidă a trupelor pe calea ferată către est, pentru a face față rușilor înainte ca aceștia să aibă timp să se mobilizeze pe deplin. Detalii la: Terence Zuber, *Inventing the Schlieffen Plan: German War Planning, 1871-1914*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

²¹ Arthur Baron Arz, *Kampf und Sturz der Kaiserreiche*, pp. 11-38.

²² *Ibidem*, pp. 39-117.

ajuns la război și cum s-a desfășurat acesta, și respectiv cine poartă vina disoluției monarhiei danubiene din moment ce armata K.u.K. nu fusese de fapt, în opinia sa, înfrântă pe front, deci „*nu este de vină pentru căderea imperiului*”.²³

În partea a doua, intitulată „*memorii și completări*”, von Straussenburg evoca, într-o primă etapă, o serie de personalități politice și militare austriece din anii conflagrației, rememorând în a doua etapă activitatea sa militară de pe fronturile din Galiția, Carpați și Transilvania și de la conducerea Marelui Stat-Major General de la Viena. În final, discuta o serie de „*întrebări și răspunsuri despre ofensiva austro-ungară din vara anului 1918*”, exprimând în cele din urmă câteva gânduri de comemorare ale armatei în fruntea căreia s-a aflat și care, ținea von Straussenburg să sublinieze, „*nu poate fi învinuită pentru dezintegrarea monarhiei*”, deoarece trupele ei luptaseră curajos și nu numai că păziseră fruntariile statului, ci pătrunseseră adânc în teritoriile inamicului, de aceea generalul ținuse să sublinieze până și în ultima propoziție a cărții că „*memoria acesteia se cuvine a fi cinstită*”.²⁴

Prin cele două volume, Arthur Arz von Straussenburg scrie nu numai o pagină de istorie personală a Primului Război Mondial, care ilustrează memoria autobiografică și reprezentarea unuia dintre actorii militari din prim-planul evenimentelor desfășurate pe frontul de est și în cancelaria Marelui Stat-Major General de la Viena, cum au făcut, de altfel, în epocă omologii săi germani, francezi, britanici, americani și români, ci contribuie în mod hotărâtor la cunoașterea istoriei militare și politice a perioadei conflagrației atât prin numeroasele descrieri detaliate ale situațiilor frontului estic și a hinterlandurilor acestuia, cât mai ales prin sursele documentare (depeșe telegrafice, telegrame, scrisori, planuri militare) pe care le reproduce. Putând fi încadrată deopotrivă genului memorialistic și celui istoriografic tradițional, opera lui Arz von Straussenburg se numără între cele relevante pentru cunoașterea istoriei Primului Război Mondial în spațiul Europei Central-Orientale și de Sud-Est.

The Great War in the Memoirs of the Transylvanian Saxon General Arthur Arz von Straussenburg

(Abstract)

Among the fundamental sources of the cultural history of the First World War, the memoirs have gained a particular interest of the researchers because they have the capacity to re-make destinies and individual or collective mentalities. On the other hand, especially in the Romanian territory the importance of this genre also derives from the fact that in the memoirs one can identify the beginnings of the historiography of the Great War. The present study brings into spotlight the biography and the

²³ *Ibidem*, pp. 117-130.

²⁴ *Ibidem*, pp. 133-253.

papers of the general Arthur Arz von Straussenburg, the last leader of the Great Major Estate of the Austro-Hungarian monarchy, a personality with Transylvanian roots, but less known in the Romanian territory. His rehabilitation within the Romanian historiography is a necessary and useful restitutive percouse if we take into account the fact that the general is the author of two consistent volumes dedicated to the First World War, published in German in the years 1924 and 1935, not deeply analyzed by the Romanian historians.

Keywords: First World War, the Eastern Front, Transylvania, Romania, memories.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

Arthur Arz von Straussenburg

*In Siebenbürgen*²⁵

Beim Armeeoberkommando in Teschen eingetroffen, orientierte mich Generaloberst von Conrad über die Lage. Mit dem Eintritte Rumäniens in den Krieg sei bestimmt zu rechnen. Die rumänische Armee ist operationsbereit; sie sieht mit den Hauptkräften, 432.000 Mann stark, an der Ost- und Südgrenze Siebenbürgens. Von uns befinden sich daselbst nur geringe Kräfte, doch wird eine Vermehrung derselben nach Möglichkeit erfolgen. Nähere Weisungen erhielt ich nicht.

Auf der Durchreise durch Budapest erwartet mich der ungarische Ministerpräsident Graf Tisza; auch er ist von dem ehesten Ausbruche der Feindseligkeiten Rumäniens überzeugt; Brütianu habe zwar erst kürzlich die Neutralität Rumäniens betont; er schenke dieser Versicherung aber keinen Glauben. Nach den mir gewordenen Mitteilungen mußte ich zur Verteidigung Siebenbürgens berufen-jeden Moment auf den Einfall des übermächtigen Feindes in das mir anvertraute Land gefaßt sein.

Ich eilte nach Klausenburg, wo das 1. Armeekommando aufzustellen war. Am 14. August daselbst eingetroffen, erhielt ich die Instruktion des Armeeoberkommandos, welche die Organisation und Durchführung der gegen Rumänien zu treffenden Maßnahmen mir übertrug und die 1. Armee dem Heeresgruppenkommando Erzherzog Karl Franz Josef unterstellte. Die Aufgabe der 1. Armee war die Verzögerung, beziehungsweise Verhinderung des Vordringens feindlicher Streitkräfte über die Karpathen von der Bukowina bis zur Donau, sowie der Schutz der rechten Flanke der in der Bukowina kämpfenden 7. Armee. Hiezu wurden dem 1. Armeekommando sämtliche in den Militär-Territorialbereichen Hermannstadt und Temesvar befindlichen und noch dorthin gelangenden Kommanden, Truppen und Anstalten unterstellt.

In Siebenbürgen standen mir zunächst nur fünfzehn sehr geschwächte Infanteriebataillone, zehn Feldbatterien und vier Honved-Husarenregimenter, bei Orsova vier Bataillone und drei Batterien zur Verfügung; diesen gegenüber waren 240 kriegsstarke Bataillone, 12.000 Säbel und 840 Geschütze schlagfertig und modernst ausgerüstet an die Grenze herangeschoben. Als Verstärkung konnte ich in den nächsten Tagen noch die abgekämpfte 51. Honveddivision und das tapfere siebenbürgische Szeklerregiment 82 erwarten, eventuell noch einzelne in Formierung befindliche Infanteriebataillone. Ich teilte zunächst den mir zum Schutze übertragenen 600 Kilometer langen Grenzraum in fünf Abschnitte, deren Schutz je einer gemischten Kampfgruppe aller Waffen übertragen wurde. Als vorderste Grenzposten wurden Gendarmerie und Grenzfinanzwache verwendet. Die Honved-Kavalleriedivision bildete meine

²⁵ *Ibidem*, pp. 102-120.

Reserve. Die Truppen hatten sich in ihren Abschnitten, so gut es ging, zur Verteidigung einzurichten und im Falle erzwungenen Rückzuges bei gründlicher Zerstörung aller Kommunikationen, Brücken, Objekten usw. nur schrittweise zu weichen. Grenzbefestigungen bestanden keine. Die im Jahre 1878 geschaffenen Verteidigungsvorsorgen hatten kaum mehr einzelne Spuren hinterlassen. Das zumeist stark bewaldete Grenzgebirge ist auch abseits der Wege überall gangbar, was seine Verteidigungsfähigkeit wesentlich erschwert. Der Wahrscheinlichkeit des Krieges mit Rumänien Rechnung tragend, war im Laufe des Sommers eine Verteidigungslinie quer durch das Innere des Landes im Anschlüsse an unsere Kampffront in der Bukowina, längs des Kokel- und Maroflusses, ermittelt, trassiert und stellenweise auch in Bau genommen worden. Deutsche Eisenbahntruppen erweiterten Auswaggonierungs-Stationen und bauten Rampen, welche später den Aufmarsch der einlangendeh Truppen sehr förderten.

Dem mir als Generalstabschef belassenen Oberst Huber übertrug ich die Aufstellung des Armeekommandos, während ich mich schon am zweiten Tage nach meinem Eintreffen in Siebenbürgen zur Besichtigung und Unterweisung der Truppen in die Grenzabschnitte begab. Ich ging überall in den Pässen mit zahlreichen Offizieren bis knapp an die Grenze vor und zeigte mich dort möglichst auffällig. Die Fahrten mit Bahn und Automobil gingen sehr rasch von statten, so daß ich an einem Tage oft mehrere Übergänge besuchen konnte. Wie später meine Nachrichtenoffiziere erhoben, hat dieses Erscheinen großer Offiziersgruppen an den verschiedensten Punkten der Grenze zur Täuschung über den Umfang unserer Abwehrmaßnahmen beigetragen. Öfter sprach ich mit rumänischen Offizieren, die an den Grenzschraken herangetreten waren; so einmal auch mit einem rumänischen Unteroffizier, der mir auf meine rumänische Anrede erwiderte, ich möge nur ungarisch sprechen. Er stammte aus einer der Szekler Ansiedlungen, die sich im Laufe der Jahrhunderte jenseits der Grenze auf reichsrumänischem Boden gebildet hatten. Aus all den Gesprächen konnte ich wohl nicht den Eindruck gewinnen, daß die von mir Angeredeten wußten, unmittelbar vor Ausbruch des Krieges zu stehen. Der persönliche Augenschein aber überzeugte mich, daß die an die Grenze vorgeschobenen, in ihren Verteidigungslinien und Lagern sichtbaren Truppenmassen nur eines Signals bedurften, um in kurzer Stunde zur Überschreitung der Grenze bereit zu stehen.

Die mir unterstellten Truppen, die schon in der Front gestanden halten, fand ich durchwegs erholungsbedürftig; die sonstigen Verbände mußten überhaupt erst zu Kampftruppen umgewandelt werden-manchen war der Gebrauch der Waffe noch fremd, anderen fehlte die Munition zu ihren altartigen Gewehren. Zur Besichtigung des Szurdokpasses nahm ich die von den Bergarbeiterbataillonen aus den Beamten und Angestellten freigewählten Offiziere mit; ihre Begeisterung und ihr Pflichtgefühl hatten mich freudig berührt-die Mannschaft arbeitete zur Zeit noch in den dunklen Schächten der Kohlenbergwerke; sie wurde erst beim Einbruch der Rumänen zu den Waffen gerufen.

Jede einzelne meiner Fahrten durch die Heimat erweckte hundertfache Erinnerungen, die durch den Gegensatz zur rauben Wirklichkeit ihre besondere Farbe erhielten. Jede der vielen Burgen, an denen ich vorbeikam, zauberte Bilder aus längst vergangenen Zeiten hervor; die von mir oft besuchte Törzburg machte die ungarische Nation später dem König Karl zum Geschenke.

Im Rotenturmmpasse hielt ich vergeblich nach dem Blockhause Ausschau, das ich im Jahre 1878 bis auf den letzten Blutstropfen zu verteidigen gedachte. In Görgey'szt. Inmre erinnerte ich mich der Bärenjagden des Kronprinzen Rudolf, an denen ich als Leutnant teilnehmen durfte. Mich überkam ein tiefer Ernst. Sollten all diese herrlichen Gefilde, die wogenden Ährenfelder, die gartenumkränzten Dörfer, die mauernbewehrten Burgen und Städte mit Krieg überzogen, der Vernichtung durch den Feind preisgegeben werden? Deutsche Truppen werden uns beistehen, dies zu verhindern!

Das Geburtsfest des Kaisers, den 18. August, verbrachte ich bei der 61. Honveddivision, die in schweren Kämpfen in Rußland auf sechs schwache Bataillone, dreiviertel Eskadronen und fünf Batterien zusammengeschrumpft war. Sie hatte sich augenfällig erholt. Zum vierzigsten Male feierte ich diesen Tag als Soldat und es war das letztmal, daß wir angetreten waren zum Gebete für unseren allerhöchsten Kriegsherrn, den allverehrten greisen Kaiser und König.

Nach Klausenburg zurückgekehrt fand ich am 25. August die Arbeiten für die Aufstellung der Armee in gutem Fortschreiten. Diese waren nicht einfach, hieß es doch aus einer Reihe von vier zusammengewürfelten Truppen und Anstalten den großen Apparat einer operationsbereiten Armee aufzubauen, den materiellen Dienst zu organisieren, die Einrichtung der Etappe in Angriff zu nehmen und Verteidigungsabschnitte zu schaffen; alles in dem Bewußtsein des unmittelbar bevorstehenden feindlichen Einfalles. Die Quartiermeisterabteilung der Armee leitete der auf diesem Gebiete sehr bewanderte und bewährte Major Schäfer des Generalstabskorps mit hervorragendem Geschick. Die umfangreichen Tätigkeiten hielten jeden einzelnen Offizier und Beamten meines durch deutsche Offiziere verstärkten-Staffes in Atem. Dankebarst gedenke ich ihrer aller.

Ungarn entsandte den Obergespan Nikolaus von Bethög als Regierungskommissär zum Armeekommando. Er hatte die Aufgabe, die Interessen der Bevölkerung wahrzunehmen, bei der Bergung der staatlichen Güter, bei Einleitung und Durchführung der Evakuierung bedrohter Landesteile mitzumirken, später auch wirtschaftliche Fragen zu regeln. Er vollzog seine Aufgabe mit vollendetem Takt. Das Zusammenarbeiten mit diesem seiner Regierung treu ergebenen Manne war-trotz der begreiflichen sachlichen Gegensätze-sehr ersprießlich.

Die Amtsräumlichkeiten des Armeekommandos befanden sich in Klausenburg im Gebäude der Universität, die mir später die Ehre der Ernennung zum Doktor philosophiae h. c. erwies, und in einigen Privathäusern; meine Wohnung war im Hause des Domprobst Dr. Hirschler, dem im höchsten Ansehen stehenden römisch-katholischen Stadtpfarrer, bei dem ich auch öfter mit dem römisch-katholischen Bischof von Siebenbürgen, Graf Majlath, zusammentraf, der sich durch besondere Fürsorge und warmes Interesse für die im Felde stehenden Soldaten des Landes auszeichnete. Es war begreiflich, daß ich-besonders in den ersten Tagen-von allen Seiten-auch von den Vertretern aller Stände mit der Frage bestürmt wurde, ob es zum Kriege kommen werde. Ich zweifelte nicht daran, trotzdem durfte ich die Stimmung der Bevölkerung und ihre Erregung durch vorzeitige Erklärung nicht steigern. Der über den Stand der diplomatischen Verhandlungen mit Rumänien voll orientierte ungarische Ministerpräsident, der auch meinem

Auffassung über die Lage kannte, hielt es bei der gänzlichen Unbestimmtheit des Beginnes der Feindseligkeiten nicht für angezeigt, die Bevölkerung auf eine ungewisse Möglichkeit hin zum Verlassen ihrer Wohnstätten aufzufordern. Über die Gruppierung der feindlichen Streitkräfte langten nach und nach immer genauere Nachrichten ein; waren diese richtig, so stand Rumäniens Heer knapp vor Beginn des Krieges, etwa wie folgt: An der Ostgrenze Siebenbürgens von der Grenze der Bukowina bis inklusive Uzpaß die 4. Armee Presan mit zirka vier Infanteriedivisionen und einer Kavalleriebrigade, rechts anschließend an den Südflügel der russischen 9. Armee; die Detachements vorgeschoben gegen den Tölgyes-, Bekas-, Gyimes- und den Uzpaß; die Südostecke Siebenbürgens umfassend die 2. Armee Orainiceanu, vier Infanteriedivisionen und vier Kavalleriebrigaden stark, vor den Pässen Ojtos, Bodza, Altschanz, Törzburg; an der Südgrenze die 1. Armee Culcer mit viereinhalb Infanteriedivisionen und drei Kavalleriebrigaden vor dem Rotenturmpaß, dem Vulkan- und Szurdukpaß und mit einem Detachement bei Turnu Severin; an der Südgrenze Besarabiens von der Donau bei Turta Kai über Dobric bis zum Schwarzen Meere die rumänische 3. Armee Avarescu, vier Infanteriedivisionen und eine Kavalleriebrigade stark; an der Donau als Sicherung von Ruscuk bis Tumu Severin eine Infanteriedivision. Auch bei Bukarest sollten mehrere Infanteriedivisionen versammelt sein. Vor Siebenbürgens Ost- und Südgrenze standen demnach zwölftehalb Infanteriedivisionen, jede Division bestehend aus zwanzig kriegsstarke Bataillonen, und acht Kavalleriebrigaden.

Diesen feindlichen Kräften gegenüber befanden sich am 27. August: vor der rumänischen 4. Armee die 61. Infanteriedivision in der Ojergyö und Csik, links im Anschlüsse an den Südflügel der 7. Armee; vor der feindlichen 2. Armee die 71. Infanteriedivision in der Harotnszek und bei Kronstadt; vor der 1. Armee die 143. Infanteriebrigade südlich Hermannstadt, die 144. Infanteriebrigade vor dem Szurduk- und Vulkanpaß und bei Orsova die 145. Infanteriebrigade; es waren daher zur Grenzverteidigung zwei Infanteriedivisionen und drei Infanteriebrigaden, alle auf sehr reduzierten Ständen, verfügbar. Im Anrollen war die 39. Honveddivision über Maro-Vásárhely, in Versammlung bei Karlsburg die 51. Honveddivision, beide nach schweren Kämpfen und harten Verlusten vom russischen Kriegsschauplatz zudirigiert.

An der Südgrenze der Dobrudscha stand der 3. rumänischen Armee die 3. bulgarische unter General Toscheff gegenüber; im Sicherungsdienste an der Donau von Ruscuk bis gegenüber der Abmündung das deutsche Detachement Kauffmann, von da bis Orsova die bulgarische 12. Division. Bei Sistovo befanden sich der österr.-ung. schwere Brückentrain, einige schwere Batterien und die k. u. k. Donaufflotte. Das Kommando über alle Teile südlich der Donau führte Generalfeldmarschall von Mackensen. Beim Beginne der Feindseligkeiten durch Rumänien hatte sich die 1. Armee in Siebenbürgen nach dem schon erwähnten Auftrage zu verhalten; die sonstigen Absichten der verbündeten Obersten Heeresleitungen wurden mir nicht bekannt gegeben; erst im Verlaufe der Ereignisse erfuhr ich, daß bereits im Monate Juli die österr.-ung., die deutsche und die bulgarische Heeresleitung ein Obereinkommen zu gemeinsamem Handeln im Fall feindlichen Auftretens Rumäniens abgeschlossen hatten. Hiernach sollte Deutschland fünf bis sechs Infanterie- und ein bis zwei Kavalleriedivisionen beistellen, das in Nordbulgarien befindliche deutsche Detachement Kauffmann verstärken und die an der Dobrudschagrenze zu bildende

deutsch-bulgarisch-türkische Armee reichlich mit schwerer Artillerie, Minenwerfern und Fliegerformationen versehen. Da angenommen werden mußte, daß Rumänien bei Beginn des Krieges mit seinen Hauptkräften in Siebenbürgen einfallen, gegen Bulgarien dagegen nur schwächere Kräfte verwenden werde, war beabsichtigt, mit den deutsch-bulgarisch-türkischen Kräften die rumänischen Stellungen in der Dobrudscha zu überrennen, den Feind zu werfen, dann möglichst starke Kräfte aus der Front zu ziehen und bei Sistovo zu einem Vorstoß in der Richtung auf Bukarest bereitzustellen; die 1. Armee in Siebenbürgen hatte den Feind in den Grenzgebirgen, spätestens aber an der oberen Maros und der kleinen Kokel in der vorbereiteten Stellung solange aufzubalten, bis die für die Aufnahme der Offensive heranzuführenden Kräfte aufmarschiert sein würden. Des feindlichen Einbruches stündlich gewärtig, standen unsere an der Grenze befindlichen Gendarmerie- und Finanzwachposten mit den in den Pässen vorgeschobenen, alarmbereiten Abteilungen überall in Verbindung, jede Bewegung der feindlichen Grenztruppen meldend.

Mit der Bergung wertvoller Staatsgüter war begonnen worden. In den letzten Tagen auch mit dem Abschube ärarischer Vorräte aus den östlichen und südlichen Garnisonsorten; dies steigerte die Befürchtung und Aulregung der magyarischen und deutschen Bevölkerung in den zunächst bedrohten Landesteilen; diese begann ihre Wohnsitze zu verlassen; die rumänische Bevölkerung dagegen, vom Einfall des Gegners nichts fürchtend, blieb doch hatte ein großer Teil derselben, insbesondere jener der Intelligenz, schon früher Siebenbürgen verlassen; als ich nach Mitte August rumänische Ortschaften im Süden des Landes durchfuhr, fand ich diese fast menschenleer. Der Abtrieb des Viehs von den Alpen hatte begonnen und Tausende von Rindern und Kühen wurden zu Tale getrieben, gewiß aber auch so manche den Rumänen gehörige Herde, insbesondere Schafe, über die rumänische Grenze. Die Vorbereitungen für die Evakuierung der Grenzkomitate waren getroffen.

Am 27. August nachmittags eben die Nachricht lesend, daß Italien an Deutschland den Krieg erklärt habe, erhalte ich die Meldung, daß in Kronstadt fürchterliche Aufregung herrsche; Rumänien habe mobilisiert; kein Eisenbahnzug dürfe mehr über die Grenze und 10.000 Flüchtlinge drängen sich nach Kronstadt. Die Nachrichten überstürzten einander, das Bild über die Lage verwirrt sich-ich war auf den Beginn der Feindseligkeiten gefaßt, aber noch war nirgends ein Zusammenstoß mit dem Feinde; noch war kein Schuß gefallen. Aber knapp vor 9 Uhr abends kommen aus allen Pässen Meldungen: der Feind hat die Grenze überschritten; Verbindung mit der vorderen Grenzbeobachtung abgerissen. In der Nacht zum 28. drängen starke rumänische Kräfte auf allen über die Grenze nach Siebenbürgen führenden Straßen, Wegen und Steigen unsere schwachen Sicherungstruppen in zahlreichen kleineren Geichten zurück, an manchen Stellen nicht unbedeutende Verluste erleidend. Tapfer wehren sich die Abteilungen in den Pässen, nur schrittweise weichend, Brücken, Stege, Wegengen sprengend und zerstörend. Zur selben Stunde, als Rumäniens Truppen die siebenbürgische Grenze überschritten, überreichte der rumänische Gesandte am Wiener Hofe Mavrocordato im Ministerium des Äußern die Kriegserklärung Rumäniens an Österreich-Ungarn in der es hieß, Rumänien sehe sich gezwungen, an die Seite derer zu treten, die ihm die Verwirklichung seiner nationalen Einheit sichern

können. Am folgenden Tage erklärte Deutschland an Rumänien den Krieg, bald darauf auch die Türkei und Bulgarien, und schon am 1. September überschritt die verstärkte bulgarische 3. Armee die rumänisch-bulgarische Grenze, um sich der Dobrudscha zu bemächtigen.

Über den Verlauf der ersten Phase des Krieges in Siebenbürgen konnte bei dem gegenseitigen Kräfteverhältnis kein Zweifel sein. Ich mußte dem übermächtigen Drucke überall nachgeben, durfte mich nirgends schlagen lassen, sondern kämpfend, auf die herankommenden Verstärkungen wartend, so lange langsam weichen, bis diese zum Angriffe übergehen konnten. Mit dem im siebenbürgisch-bukovinischen Grenzgebirge kämpfenden XI. Korps der 7. Armee mußte die Verbindung unbedingt aufrecht erhalten werden, da der 1. Armee auch der Schutz der rechten Flanke der 7. Armee zufiel; es schien mir daher angezeigt, das XI. Korps dem 1. Armeekommando zu unterstellen, um den Einklang in den schwer zu leitenden Kämpfen im Gebirge zu gewährleisten.

Am Morgen des 28. August standen unsere Grenzverteidigungstruppen bei Orsova, im Rotenturmpanne und in den Gebirgspässen von Kronstadt in ungleichen Kämpfen. Der magyarischen und der sächsischen Bevölkerung Siebenbürgens bemächtigte sich eine ungeheuere Panik. Die Erinnerung an die furchtbaren Greuel, die in den Jahren 1848/49 von den Walachen verübt wurden, erhitzte die Gemüter; eine Massenflucht, wie ihresgleichen in der Geschichte des Krieges kaum zu finden ist, setzte in allen Teilen des Landes ein, insbesondere aber aus den östlichen und südlichen Randgebieten. Jedem, der dies ergreifende Bild mit angesehen hat, bleibt es wohl unvergesslich. Keine Straße, keinen Weg gab es, der nicht von langen Karawanen förmlich bedeckt gewesen wäre. Männer, Frauen, Greise, Kinder, Sieche und Krüppel kamen auf hochaufgetürmten Wagen dabergezogen oder schleppten sich zu Fuß weiter. Ganze Gemeinden hatten gemeinsam den Weg in die Fremde angetreten. Alles Hab und Gut, was mitgenommen werden konnte, wurde zusammengerafft. Rindviehherden zu zwei-bis dreitausend Stück, gewiß insgesamt eine Drittelmillion, dazu eine halbe Million Schafe und Schweine, selbst Gänseherden füllten die Zwischenräume zwischen den ungezählten Wagenkolonnen. Von der Befürchtung bedrückt, daß binnen wenigen Tagen das eigene Heim, Haus und Hof in Flammen aufgehen würden, zogen die Flüchtlinge einher. Ein Glück noch das herrliche Augustwetter, das freilich mit der Pracht der sich im Sonnenglanze goldig wiegenden reichen Getreidefelder einen erschütternden Gegensatz zum Jammer des Tages bot. Langsam wichen unsere Abteilungen vor stark überlegenem Gegner oder sie räumten, von weit ausholenden Umfassungskolonnen umgangen, ihre Stellungen; allmählig werden sie zu Nachburen der Flüchtlingskolonnen, durch die sich die spärlichen Verstärkungen durchwandten.

Der Rückzug der Truppen brachte die öffentliche Meinung Ungarns ganz aus dem Gleichgewichte. Größte Erregung herrschte. Graf Tisza trat aufklärend entgegen: Für die Sicherheit des Landes sei das Möglichste geschehen. Aber „zur Zeit als die militärischen Vorbereitungen Rumäniens wahrgenommen wurden, war es schon mit Rücksicht auf die russische Offensive unmöglich, nach Siebenbürgen so viele Kräfte zu bringen, daß die rumänischen Angriffe hätten abgeschlagen werden können. Während unsere Truppen die russische Offensive aufhielten, konnten keine bedeutenden Massen weggenommen werden. Von dem Zeitpunkte an, in welchem

die russische Offensive zum Stehen kam, bis zum rumänischen Überfall aber war nicht genügend Zeit, um eine entsprechende Anzahl Truppen nach Siebenbürgen abstoßen zu können. Wir hatten nur soviel Mannschaften, um das Vordringen Rumäniens zu verlangsamen". Weiter sagte Tisza: „Ich muß noch ausdrücklich den Heldenmut, den unsere Truppen in diesem Kampfe entwickelten, anerkennen. Nur auf diese Weise drang der Einfall auf eine verhältnismäßig geringe Entfernung von der Grenze vor, aber eine Änderung wird in dieser Lage eintreten, wenn die ergriffenen Maßnahmen mit ihrem Schwergewichte in die Wagschale fallen werden". Die von Tisza angedeuteten Gegenmaßnahmen sollten sich bald fühlbar machen. Das Armeekommando war bereits in Kenntnis, daß außer den angekündigten und im Anrollen befindlichen österreich-ungar. Truppen auch deutsche Kräfte nach Siebenbürgen entsandt würden.

Bis zum 3. September hatte die rumänische Orsovagruppe die untere Cerna erreicht, die über Szurdok- und Vulkanpaß eingebrochene Gruppe der 1. Armee das Becken von Petroseny in Besitz genommen und die Landsturm- und Bergwerksbataillone zurückgedrängt. Die durch den Rotenturmpaß vorgedrungenen Kräfte der feindlichen 1. Armee bezogen südlich von Hermannstadt Stellung ohne es zu versuchen sich der Stadt zu bemächtigen. Dem Drucke des Feindes nachgebend, hatten sich die Paßverteidigungstruppen über Talmács zurückgezogen; da sie sich rechts und links umgangen fühlten, gingen sie über Hermannstadt auf die Höhen zurück, die Stadt preisgebend. Die Meldung hierüber hatte begreiflicherweise im ersten Moment meinen heftigsten Unwillen hervorgerufen. Als ich mich über die Lage genauer orientiert hatte, mußte ich der nun einmal getroffenen Maßnahme zustimmen; ich hoffte dadurch die Stadt sicher unversehrter erhalten zu können als durch den denn doch sehr zweifelhaften Versuch, dieselbe durch eine Aufstellung der vorhandenen schwachen Kräfte knapp südlich derselben, förmlich zu einem Kugelfange der Angriffsartillerie zu machen. Der Entschluß fiel mir ungemein schwer, aber unter den gegebenen Verhältnissen, war es das Zweckmäßigste was die Folge auch erwies. Das Militärkommando war von Hermannstadt nach Klausenburg übersiedelt, hatte aber den Major Reiner des Infanterieregiments 2 mit der Evakuierung der in der Stadt verbliebenen großen ärarischen Vorräte und Güter betraut, wozu ihm ein 300 Mann starkes Landsturmetappenbataillon zugewiesen wurde. Von dem im Kampfraume von Hermannstadt den Befehl führenden Kommando der 51. Honveddivision hatte Reiner den Auftrag, sich im Falle eines feindlichen Angriffes hinter die Gefechtslinie der Division zurückzuziehen. Major Reiner sperrte die Stadt, die nun zwischen den beiden Kampffronten lag, mit Feldwachen ab und begann unter diesem schwachen Schutz mit dem Abschub der Güter. Am 9. September vom Feinde ernstlich bedroht stellte er die Arbeiten ein, nahm sie aber sofort wieder vollständig auf, als er erkannte, daß der Feind nicht in die Stadt eingedrungen war und entschloß sich, die Stadt, wenn angegriffen, mit seinen schwachen Kräften zu halten. Am 18. tatsächlich angegriffen, wiesen seine Feldwachen den Feind überall ab. General der Infanterie von Falkenbayn, der das Kommando der hier zur Aufstellung gelangenden 9. Armee übernahm, äußerte sich über Reiners und seiner Truppen braves und tapferes Verhalten, „es ist in der Kriegsgeschichte ohne Beispiel, daß eine Stadt vor der eigenen Front im Angesichte des Feindes durch Wochen hindurch evakuiert wurde".

Die rumänische 2. Armee, der unsere Truppen-spezziell das tapfere Szeklerregiment 82-energisches Widerstand leisteten und zähe um jeden Fußbreit heimatlichen Bodens ringend, entwickelte sich vorsichtig im Burzenlande und in der Haromszeka, indes die 4. Armee Presan sich in ständigen Kämpfen und Gefechten mit der 61. Infanteriedivision durch die engen Täler des Grenzgebirges durchzwängte und die Cziker und Gyergyoeer Becken in Besitz nahm. Indessen rollten die heiß ersehnten Verstärkungen heran. Zwei deutsche Generalkommandos, das I. und das XXXIX., langten ein; ersteres führte Generalleutnant von Morgen, letzteres Generalleutnant Staabs. Ich unterstellte Generalleutnant Morgen die Kräfte an der siebenbürgischen Ostfront, dem Generalleutnant Staabs die gegen Süden stehenden Truppen. Zur Gruppe Morgen gehörte die 61. Division, die ihren nördlichen Abschnitt sicherte, und die 71., die im südlichen ihre Vortruppen bis an den Alt vorgeschoben hatte. Zwischen den beiden Divisionen stand eine ungarische Landsturmhusarenbrigade. Im Anrollen waren die 39. Honved- und die 72. Infanteriedivision; das Eintreffen der 89. deutschen Division war in Aussicht gestellt.

Generalleutnant von Staabs führte den Befehl über die 51. Honveddivision, über die Deckungstruppen im Süden und die deutsche 187. Infanteriedivision. Die deutsche 3. Kavallerie- und die österr.-ung. 1. Kavalleriedivision wurden unter General Schmettow zu einem Kavalleriekorps vereinigt, welches zwischen den Gruppen Staabs und Morgen stand. Generalleutnant Morgen hatte dem Gegner das Eindringen in das Becken von Szász Regen und an die Bistritz zu verwehren, Staabs wollte unter Deckung in den Richtungen Mehadia und Hatzeg-seine Hauptkraft zur Bekämpfung des über und östlich Hermannstadt vorgehenden Feindes versammeln.

Am 8. September meldeten die beiden Generale die Übernahme ihres Kommandos. Der tatkräftige Generalleutnant von Morgen, dessen Name seit Tannenberg ruhmvoll genannt wurde, wollte dem Feinde, während er aus der Waldzone des Görgenygebirges vorbrach, in die rechte Flanke fallen, andernfalls mit seinem verstärkten südlichen Flügel in das Becken der Gyergyó einbrechen. Diesem aktiven Gedanken stimmte ich sofort zu, doch wurde die Absicht von der Obersten Heeresleitung nicht genehmigt, da weitergehende Pläne bestanden. Den deutschen Generalkommandos folgte von mir freudigst begrüßt das VI. Korpskommando, welches Feldmarschalleutnant Fabini, der in den nördlichen Karpathen unter mir erfolgreich gekämpft hatte, befehligte. Fabini übernahm den nördlichen Armeeflügel, die 61. und 72. Division; Morgen behielt zunächst nur die 71. und 39. Division, zu denen später noch die 89. deutsche Division kam.

Im Anrollen waren außer den genannten Kräften noch das aus besonders tüchtigen Truppen zusammengesetzte deutsche Alpenkorps unter Generalleutnant Krafft von Delmensingen und die deutsche 76. Reservedivision, die beide zur Gruppe Staabs gelangten. Die bei Hermannstadt gestandene 143. Infanteriebrigade wurde zur 72. Division umgestaltet und hinter den Nordflügel der 1. Armee zum VI. Korps verschoben. Die 144. Infanteriebrigade, verstärkt durch einige Bataillone des Alpenkorps, warf im Vereine mit der deutschen 187. Division den über Petrosény vorgedrungenen Feind in achttägigen Kämpfen über die Grenze zurück. Das Kavalleriekorps Schmettow bezog links von der nördlich Hermannstadt stehenden 51.

Honveddivision auf den Höhen nördlich des Altflusses bis gegen Fogaras Postierungen, das Alpenkorps sollte bei Mühlbach, die 76. Division bei Karlsburg ausgeladen werden. Diese vom 1. Armeekommando getroffenen Maßnahmen bildeten die Grundlagen für die Gruppierung zur Schlacht von Hermannstadt.

In die Dobrudscha eingebrochen, hatte die verstärkte bulgarische 3. Armee am 4. und 5. September den befestigten Brückenkopf von Turtukai erstürmt, 21.000 Mann mit ihren Offizieren gefangen genommen und die Armierung erbeutet, während der rechte Flügel der Armee den Feind südlich Dobric schlug und zurückwarf. Am 9. fiel Silistria. Die 3. bulgarische Armee ist auf der ganzen Front im erfolgreichen Vordringen. Starke russische Kräfte verstärken die weichenden rumänischen Verbände; vereinigt sich zum Widerstande stellend, werden sie am 15. September zum Rückzuge gezwungen. Vor der Bahnlinie Cernavoda-Constanta gelingt es dem Gegner, sich gegen die Angriffe der Bulgaren zu behaupten; die am rechten Flügel von den Rumänen angesetzten Gegenangriffe werden von der eingelangten türkischen Division abgewiesen. Hierauf flauen die Kämpfe an der Dobrudschafront ab; es tritt Stillstand ein.

Zögernd nahmen die feindlichen Kolonnen die Vorrückung aus dem Becken der Gyergyó und der Csik auf; durch das Marostal über das Görgény- und Hargittagebirge vorstößend, drängten sie, unsere Abteilungen im waldreichen Gelände vielfach umgebend, zurück; da die Absichten des Generalleutnants von Morgen nicht durchgeführt werden konnten, mußte getrachtet werden, durch aktivere Verteidigung den Gegner möglichst aufzubalten und ihm das Eindringen in das Innere Siebenbürgens zu verwehren, um dadurch den Aufmarsch der Kräfte zum Schlage bei Hermannstadt zu sichern.

Gegen Mitte September stand die 1. Kavalleriedivision mit der 6. Kavalleriebrigade nördlich des Alt, die 71. Division etwa bei Fogaras anschließend über Reps bis Homorod, als am 15. September vor Tagesanbruch die rumänische 2. Armee in mehreren Kolonnen über den Alt vorbrach und die schwachen Sicherungstruppen der Division zurückdrängte. Sofort geht die rechts der 71. Division stehende 6. Kavalleriebrigade zum Gegenangriffe über, deren Kommandant, der in Reiterkreisen durch seine Höchstleistung im Springen bekannte General Pongrácz, seine alarmierte Abteilung selbst zum Angriff führt und den Feind über die Alt zurückwirft, während am Nachmittag die von Feldmarchalleutnant Goldbach mit Energie geführte 71. Division überraschend in südlicher Richtung vorstößt und den Feind derart in Verwirrung bringt, daß er kaum über den Alt gelangt-seine Vorrückung einstellt und eine Woche lang untätig bleibt. Die Lage am nördlichen Flügel der Armee erforderte die Heranführung weiterer Verstärkungen; einige bosnische Bataillone sowie die 37. Honveddivision wurden eingesetzt, da der Drude der 4. rumänischen Armee dauernd anhielt. Bis Mitte September waren die Kräfte in Siebenbürgen auf elf Infanterie- und zweieinhalb Kavalleriedivisionen angewachsen, hierunter befanden sich vier deutsche und sieben österr.-ung. Infanterie-, eine deutsche und eineinhalb österr.-ung. Kavalleriedivisionen; trotzdem reichte die Zahl der Bataillone und Eskadronen nicht einmal an die Hälfte der Abteilungen heran, die Rumänien zur Eroberung von Siebenbürgen eingesetzt hatte. Die Stärke der in Siebenbürgen versammelten gemeinsamen Kräfte, ihre Aufgaben und die Zahl der deutschen Verbände führten zur Aufstellung der 9. deutschen Armee, die dem General

der Infanterie von Falkenhayn, dem früheren Chef des Generalstabes des deutschen Feldheeres, übertragen wurde; er übernahm am 19. September den Befehl über die Truppen der siebenbürgischen Südfront; ich behielt das Kommando über die die Ostfront verteidigende 1. Armee. Diese bestand nun aus der 37., 39., 61., 71., 72 und der deutschen 89. Infanteriedivision und der Landsturmbusarenbrigade; das deutsche I. Reserve- sowie das VI. österr.-ung. Korpskommando standen dem Armeekommando zur Gruppenbildung zur Verfügung. Die deutsche 9. Armee setzte sich aus der deutschen 76. und 187. Infanteriedivision, dem Alpenkorps, der 51. Honveddivision und der k. u. k. 144. und 145. Infanteriebrigade, dann der 3. deutschen und der 1. österr.-ung. Kavalleriedivision zusammen; das XXXIX. Reservekorpskommando war der 9. Armee unterstellt. Die beiden Armeen hatten den in Siebenbürgen eingedrungenen Feind zu schlagen. Die 9. Armee sollte zunächst den Feind bei Petrosény werfen, dann unter Sicherung des Szurduk- und Vulkanpasses die bei Hermannstadt stehenden feindlichen Kräfte schlagen; die 1. Armee die Operationen Falkenhayns gegen Osten decken und so viel Kräfte als möglich auf sich ziehen, später den Feind über die Ostgrenze zurückwerfen. Der Erfolg blieb nicht aus. General von Falkenhayn nahm den Szurduk- und den Vulkanpaß, schlug den Gegner Ende September in einer im Schlieffenschen Geiste geleiteten Umfassungsschlacht bei Hermannstadt, dem Feind in kühnem Stöße über das Gebirge durch das Alpenkorps den Rückzug durch den Rotenturmpaß abschneidend.

Zum Gelingen der Schlacht hatte die 1. Armee wesentlich dadurch beigetragen, daß sie durch einen von Generalleutnant von Morgen geführten Vorstoß in südlicher Richtung den ihn angreifenden Feind band und an einem Abmarsch nach Westen gegen die 9. Armee hinderte. Nach der Schlacht sollte das Gros der Armee Falkenhayn sich nach Osten umgruppieren und südlich des Alt auf Kronstadt rücken. Inzwischen waren aber Divisionen der rumänischen 2. Armee, die mit dem Südflügel der 1. Armee kämpften, altabwärts in Marsch gesetzt worden, um den bei Hermannstadt bedrängten rumänischen Kräften zu Hilfe zu eilen. Hiedurch entstand für die Armee Falkenhayn die Gefahr, daß sie ihre Umgruppierung nicht durchführen und den Vormarsch auf Kronstadt nicht an treten könne, daß sich ferner die Rumänen zwischen die 1. und 9. Armee einschieben und so die Erfolge der Schlacht von Hermannstadt verloren gehen könnten. Am 1. Oktober fuhr ich zu General Falkenhayn nach Mühlbach. Über die Fortsetzung der gemeinsamen Operationen hatten wir uns bald geeinigt.

Nach Vereinbarung mit dem Armeeeoberkommando 9 versammelte das 1. Armeekommando die 71. und die deutsche 89. Division unter dem Kommando des Generalleutnants von Morgen am Südflügel zum Stoß in die Flanke der auf Hermannstadt rochierenden rumänischen Divisionen, unbekümmert um den in der Front der 1. Armee angreifenden Feind. Der Angriff der Gruppe Morgen verhinderte wie erwähnt den Weitermarsch der Rumänen, die 9. Armee vollendete ihre Umgruppierung und begann den Vormarsch in die Flanke der mit Generalleutnant Morgen kämpfenden Rumänen, die biedurch den Rückzug auf Kronstadt begannen, schließlich dort von der 9. Armee über die Grenze getrieben wurden. Das hatte auch den Rückzug der mit der Front der 1. Armee kämpfenden feindlichen Kräfte zur Folge.

Die Gruppe Morgen schied aus dem Verbände der 1. Armee und schlug im Vereine mit dem XXXIX. Reservekorps, welches den Feind in der Schlacht am Geisterwalde geworfen hatte, die Rumänen bei Kronstadt. Bei der Einnahme der Stadt hat sich die 51. Honveddivision hervorgetan. Durch neue Kräfte verstärkt, warf Falkenbayn am 9. Oktober die Rumänen über die Grenze. Hier wie in den Kämpfen jenseits der Grenze zeichneten sich unter den zur 9. Armee gehörenden Truppen unsere Gebirgsbrigaden besonders aus; die 8. Gebirgsbrigade hatte den Törzburger Paß geöffnet. Während Falkenbayn den Feind über die Südgrenze warf, drängte die 1. Armee die Rumänen im Marostale, über das Görgény- und Hargittagebirge in die Grenzpässe zurück. Den rechten Flügel bildete das VI. Korps, den linken das XXI., welches der regsame General der Infanterie Lütgendorf kommandierte. Die 39. Division des VI. Korps gelangte im Uztale bis an die Landesgrenze, die 61. und die 1. Landsturmhusarenbrigade kamen im Trotustale weit über die Grenze und bezogen nach wechselvollen Kämpfen gegen die rumänische 7. Infanteriedivision Stellungen in der Höhe von Sulta. Am Nordflügel erreichte das XXI. Korps mit der 72. Infanteriedivision den Bekas-, mit der 37. Honveddivision den Tölgyespaß. Der Einheitlichkeit der Gefechtsleitung wegen wurde das in den Gebirgen der südlichen Bukovina kämpfende XI. Korps der 7. Armee dem 1. Armeekommando unterstellt. Zielbewußt leitete der bewährte Feldzeugmeister Habermann seine Divisionen in dem schwierigen Gelände gegen starke russische Kräfte. Sechs Wochen nach dem Einbrüche der Rumänen war Siebenbürgen vom Feinde vollkommen befreit.

Ich unterlasse es, auf die Schwierigkeiten einzugehen, die der Führung in der ersten Periode des Feldzuges in Siebenbürgen erwachsen. In dem Bestreben, den Einklang unter den dem mächtigen Drucke des Feindes weichenden Abteilungen aufrechtzuerhalten, mußte unausgesetzt regeln eingegriffen werden. Die eigenen Abteilungen durften nicht einen Fußbreit heimatlichen Bodens mehr auf geben, als unabweislich nötig war, durften aber andererseits auch nirgends geschlagen werden. Da mußte die Führung bald hier, bald dort eingreifen, gefährdete Teile stützen und Reserven zuschieben. Meine Absicht war niemals die sogenannte Kokel-Maroslinie zu erreichen; ich wollte dem Drucke des Feindes nur solange nachgeben, bis ich durch die einlangenden Verstärkungen das Gleichgewicht herstellen und selbst zum Angriffe übergeben konnte. Die Führer aller Grade haben mich in dieser Absicht bestens unterstützt und ihre mitunter noch nicht sehr manövrierfähigen Verbände mit großem Geschicke geführt; die Truppen schlugen sich tapfer und aufopfernd. Manch glänzende Episode könnte ich hier anführen. Wie überall, war auch hier der Erfolg gemeinsam der Truppe und der Führung zu danken.

Dem raschen Vorwärtskommen der Truppen folgend, verlegte ich das Armeekommando nach Maros-Vásárhely, wo ich am 19. Oktober den Thronfolger Erzherzog Karl Franz Josef, der das Heeresfrontkommando führte, begrüßen konnte. Die frische, ungekünstelte Art, mit der sich der Erzherzog gab, verfehlte nirgends ihre Wirkung. Das Interesse, mit dem er die Berichte über die Lage entgegennahm und die von ihm gestellten Fragen zeigten guten militärischen Blick und Verständnis für die Verhältnisse, unter denen die Truppen den Kampf führten. Auf die Sorge für das materielle Wohl der Soldaten legte da Thronfolger besonderes Gewicht.

Am 28. übersiedelte ich mit meinem Stabe nach Székeely-Udvarhely. Die Stadt war von den Einwohnern verlassen und still. Eigene Gefühle bemächtigten sich meiner, als ich in diese Stadt, in der ich meine Leutnantsjahre in frohem Übermut verbracht hatte, nun als Armeekommandant einzog. Doch zu Reflexionen war jetzt keine Zeit-an der Grenze hatte sich abermals der durch russische Truppen verstärkte Feind gestellt. Selbst Falkenbayn konnte den gewachsenen Widerstand in den Pässen südlich Kronstadt nicht obneweiters brechen und mußten neue Kräfte herangeführt werden. Zur 1. Armee kamen die 8. bayrische Division und unsere 3. und 10. Kavalleriedivision; zur 9. Armee sollten vier deutsche Infanterie- und zwei Kavalleriedivisionen stoßen. General Falkenbayn wollte am Tömöser-, Törzburger- und Rotenturmpaß und am Szurdukpäß den Angriff fortsetzen, dort, wo zuerst der Einbruch gelang, stärkere Kräfte nachziehen und die übrigen Pässe von Süden her öffnen, um dann im Vereine mit den Truppen Mackensens auf Bukarest vorzustößen. Wo immer der Angriff Falkenbayns auch ansetzte, mußte die 1. Armee mit einer russischen Entlastungsoffensive rechnen, am wahrscheinlichsten mit der Stoßrichtung auf Csik-Szereda, wo ich am 28. Oktober zur Besichtigung der Truppen und Rücksprache mit den Kommandanten eingetroffen war.

Vor der Front der 1. Armee hatten die Russen die rumänischen Truppen abgelöst, die sich mit der ihnen eigenen Zähigkeit im Abschnitte nördlich des Gyimespasses festsetzten. In Erwartung des Angriffes derselben waren die 3. und 10. Kavalleriedivision im Raume Olah-Toplica-Gyergyó-Szt Miklos, neu zugeschoben die 10. bayerische Division bei Csik-Szereda und die 8. bayerische um Kezdi-Vásárhely als Reserven bereitgestellt worden. Den Ojtopaß verteidigte die wieder dem 1. Armeekommando unterstellte 71. Division.

In der Zeit, als sich diese Gruppierung vollzog, traf der Armeoberkommandant Feldmarschall Erzherzog Friedrich im Bereich der 1. Armee ein. Zum dritten Male kam der Erzherzog zu den von mir befehligten Truppen. Durch die Gebiete, die der Feind vorübergehend in Besitz genommen hatte, fahrend, konnte sich der Feldmarschall überzeugen, daß diese durch den rumänischen Einfall nur wenig gelitten hatten; wohl lag die reiche Ernte der Felder zertreten zu Boden, aber die verlassenenen Wohnsitze waren zumeist unversehrt; nur in Csik-Szereda hatte ein größerer Brand den westlichen Teil der Stadt zerstört. Größer mag wohl der Verlust an Hab und Gut, das die flüchtende Bevölkerung zurücklassen mußte, gewesen sein.

Das den linken Flügel der 1. Armee bildende XI. Korps hatte sich der allgemeinen Vorrückung angeschlossen und die Rumänen in der südlichen Bukowina zurückgedrängt. Mitte Oktober war es aber auf hartnäckigen russischen Widerstand gestoßen. Geschickt verteidigt sich Habermann gegen die wiederholten russischen Vorstöße und gelingt es ihm, in energisch angesetzten Angriffen Herr jener Höhen zu werden, die die für die Erhaltung des in unwirtlichem Gebirge kämpfenden Korps wichtigste Straße beherrschten. Vom 6. November an griff der Russe auch das südlich des XI. Korps stehende XXI. an; auch an den übrigen Teilen der Armeefront, insbesondere in den Pässen, kam es zu wechselvollen Gefechten. Am 11. hatte General der Infanterie Lütgendorf zum Angriff gegen den hochragenden Hegyes angesetzt, wobei sich die bayerischen Truppen wie überall mit hervorragender Tapferkeit schlugen.

Von dem beim Armeekommando eingeteilten Major des königlich sächsischen Generalstabes von Watzdorf geführt, traf Heeresfrontkommandant Erzherzog Karl an der Angriffsfront ein; das waldbedeckte Gelände machte es unmöglich, einen Überblick über die Kampfplage zu gewinnen. Da die Meldungen über diese günstig lauteten, trat der Erzherzog die Rückfabrt über die an landschaftlichen Reizen reiche Hargitta an. Während der Fabrt teilte mir der Thronfolger mit, daß er nach Wien berufen sei; von der schweren Erkrankung des Kaisers scheint er damals noch nichts gewußt zu haben. Auf seinen Posten als Heeresfrontkommandant sollte er nicht mehr zurückkehren.

Die herangeführten Verstärkungen hatten eine Änderung in der Gruppierung der Kräfte und eine Neuregelung der Kommandoverhältnisse herbeigeführt. Das XI. Korps trat zur 7. Armee zurück; den linken Flügel der 1. Armee bildete nun wieder das XXI. Korps Lütgendorf. Die Kräfte in der Mitte der siebenbürgischen Ostfront wurden zu einer Gruppe unter dem deutschen General von Litzmann-dem Helden von Breziny-zusammengefaßt; die südlich des Ojtopasses stehenden Truppen wurden dem General von Gerock-zur 9. Armee gehörig-unterstellt. Die im Innern Siebenbürgens zusammengezogene Ausbildungsgruppe der Armee wurde dem von seiner schweren Verwundung wiederbergestellten General Brunswick übertragen.

Mit den Anordnungen für die Neugruppierung beschäftigt, erteilte uns die Trauerbotschaft, daß Se. Majestät Kaiser und König Franz Josef nach sechsundachtzig Jahren eines dem Wohle seiner Völker geweihten Lebens die müden Augen für immer geschlossen habe. Es fiel schwer, an die Wahrheit dieser Nachricht zu glauben. Tags darauf legten ich sowie die Offiziere meines Stabes in der großen Turnhalle des Gymnasiums zu Székely-Udvarhely dem jungen Kaiser und König den Eid der Treue ab. Es war eine ernste, weihervolle Stunde.

An Stelle des neuen Monarchen übernahm Generaloberst Erzherzog Josef, Ungarns volkstümlichster Heerführer, den Oberbefehl über die Heeresfront, die aus der deutschen 9., der k. u. k. 1., 7. und 3. Armee bestand. Sich voll der operativen Leitung seiner ausgedehnten Kampf-front widmend, war er auch auf eine musterhafte Einrichtung des Sanitätsdienstes bedacht; durch Heranziehung von Fachgrößen schuf er allen Anforderungen entsprechende Musteranstalten; in dankenswerter Weise wurden die militärischen Organisationen durch die freiwillige Sanitätspflege ergänzt.

Während die Ostfront in unablässige, nicht unbedeutende Kämpfe mit den Russen verwickelt war, erkämpfte sich die Szurdok-Gruppe der 9. Armee den Austritt aus dem Gebirge, schlug die rumänischen Kräfte, die sich bei Târgul-Jiu gestellt hatten und warf den Feind über den Alt, wo er sich infolge Eingreifens der aus dem Rotenturmpasse vorrückenden Truppen des Generals von Krafft auch nicht halten konnte. Die bei Orsova gestandenen rumänischen Regimenter waren infolge des raschen Durchbruches bei Târgul-Jiu vom Rückzüge abgeschnitten; von der nachdrängenden Gruppe Szivo und deutschen Abteilungen endlich eingekreist, mußten sie am 6. Dezember die Waffen strecken. 12.000 Mann, 26 Geschütze, 110 gefüllte Munitionswagen und 12 Maschinengewehre fielen der Gruppe Szivo in die Hände. Am selben Tage zogen Truppen der Donau-Armee Mackensens und der Südflügel der 9. Armee Falkenbayn in Bukarest ein. Die Rumänen hatten ihre Hauptstadt fast kampflos geräumt.

Die Heeresgruppe Mackensen, bestehend aus der 3. bulgarischen, der Donau-Armee und der deutschen 9. Armee, drängte unter harten Kämpfen die durch russische Kräfte verstärkten rumänischen Armeen bis Anfang Jänner über die Putna, den Sereth und bis an die Donau zurück, wo die Kämpfe zum Stillstände kamen. Gegen den Südflügel der Heeresfront Erzherzog Josef führten die Russen im Dezember zahlreiche, aber wenig erfolgreiche Angriffe. Die Gruppe Gerock durchschritt das weite Waldgebirge und stellte Ende Dezember die Verbindung mit der 9. Armee her.

In der Mitte der siebenbürgischen Ostfront war die Höhenlinie Lapos-Magyaros in Feindeshand geraten; die Versuche, sie zurückzuerobem, waren nicht gelungen. Mitte Jänner wurde nun der Kommandant der 39. Honveddivision betraut; die Vorbereitungen zur Entreißung dieser Höhen zu treffen. Mit besonderem Eifer und großer Umsicht kam Feldmarschalleutnant Brat diesem Auftrag nach. Mir war es nicht mehr vergönnt, diesem für Anfang März in Aussicht genommenen, dann glänzend gelungenen Angriff beizuwohnen, da ich Ende Februar abberufen wurde.

Beim Abschlüsse der Aufzeichnungen der Ereignisse, die sich während meiner zweieinhalbjährigen Kommandoführung an der Front abgespielt haben, kann ich es nicht unterlassen, der bewundernswerten Leistungen der mir unterstellt gewesenen österreichisch-ungarischen und deutschen Truppen zu gedenken. Die Zahl solcher Kampfhandlungen, die eine besondere Hervorhebung verdienen, ist so groß, daß ich auf die Schilderung derselben nicht eingehen konnte, wie ich auch aus demselben Grunde von der Anführung der Heldentaten einzelner absehen mußte. Gewandtere Federn mögen diese festhalten, um sie der Vergangenheit zu entreißen.

UN MEMORIALIST TRANSILVĂNEAN MAI PUȚIN CUNOSCUT AL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL: CĂPITANUL ILIE STRICATU

Mihai-Octavian Groza
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

În contextul comemorării secolului scurs de la izbucnirea Primului Război Mondial și al celebrării centenarului Marii Unirii, identificarea, prelucrarea și valorificarea (sau revalorificarea) textelor memorialistice privitoare la aceste evenimente, reprezintă o datorie a istoricilor, în încercarea de a „reconstitui memoria colectivă” a unor evenimente cu impact major asupra societății românești transilvănene.¹ Prin dezastrele și traumele produse, Primul Război Mondial a fost un eveniment de cotitură, un moment de ruptură, dar și de continuitate cu perioada premergătoare acestuia, cu efecte extrem de complexe asupra societății, în general și indivizilor, în particular, favorizând atât memoria colectivă, cât și cea individuală.² Deși bibliografia consacrată acestor evenimente cuprinde un număr impresionant de titluri,³ care relevă cititorului elemente de natură militară, politico-diplomatică sau economico-socială, memorialistica rămâne, în continuare, o sursă esențială⁴ care restituie destinele și mentalitățile epocii,⁵ din acest motiv cercetătorii

¹ Nicolae Bocșan, „Memoria bănățeană a Marelui Război și a Unirii cu România”, în volumul *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, I, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 31; Mihai-Octavian Groza, „Pagini din „memorialistica mărunță” a Primului Război Mondial. Însemnările lui Radu Mărgean”, în *Astra Salvensis*, an II, număr 3, 2014, p. 88.

² Nicolae Bocșan, „Religia războiului reflectată în memorialistica bănățeană despre Marele Război”, în *Credință și viață în Hristos. Anuarul Episcopiei Sălajului*, număr VII, 2014, p. 333.

³ A se vedea: Gheorghe Stoean, *România în Primul Război Mondial: contribuții bibliografice*, București, Editura Militară, 1975; ***, „Bibliografie românească și central-est-europeană”, în volumul *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice*, coordonat de Valer Moga, Sorin Arhire, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2007, pp. 179-382; Oana Mihaela Tâmaș, *Război și memorie. Scrieri românești despre Marele Război*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015.

⁴ Iuliu-Marius Morariu, „O mărturie din Țara Năsăudului despre Primul Război Mondial. Jurnalul colonelului Anhidim Șoldea”, în volumul *Sebeș, timp regăsit... Lucrările Conferinței „100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire” (5 decembrie 2014)*, coordonat de Rodica Groza, Sebeș, Editura Emma Books, 2014, p. 88.

⁵ Mihaela Bedecan, „Memorialiști bănățeni pe frontul din Italia”, în volumul *Primul Război Mondial. Studii, articole, eseuri*, coordonat de Corneliu Pădurean, Eugen Ghiță, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2016, pp. 193-194.

care s-au aplecat asupra istoriei culturale a Marelui Război rezervându-i titlul de sursă „fundamentală”.⁶

Pe tot parcursul desfășurării conflictului, și mai pregnant în perioada imediat următoare, își face apariția un personaj nou, necunoscut până acum, soldatul/ofițerul memorialist, care completează tipul de memorialistică redactată de principalii actanți politici și militari, acest aspect constituind unul dintre „elementele ce dau unicitate memorialisticii Primului Război Mondial”.⁷ Toți cei care și-au consemnat experiența belică, au făcut-o convinși fiind de faptul că, în calitate de „subiecți” ai istoriei,⁸ au trăit evenimente majore ce trebuiesc consemnate pentru posteritate.⁹

Conștientizând importanța acestor surse memorialistice pentru studierea istoriei culturale a Marelui Război, urmând exemplul regretaților istorici Nicolae Bocșan și Valeriu Leu care, în anul 2012, au inițiat un amplu proiect, privind recuperarea memorialisticii bănățene,¹⁰ ne propunem ca în cele ce urmează să prezentăm experiența de război a căpitanului Ilie Stricatu, originar din orașul Sebeș, așa cum aceasta reiese din însemnările sale, publicate, în anul 1940, sub titlul *Pe cărările destinului. Romanul unei vieți trăite*.¹¹ Prin paleta largă de informații și de episoade relatate acestea completează, într-un mod fericit, datele oferite de însemnările filosofului Lucian Blaga,¹² ale preotului-cărturar Sebastian Stanca¹³ și

⁶ Nicolae Bocșan, „Memorialiști români din Banat despre Marele Război. Motivația redactării scrierilor”, în volumul *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, coordonat de Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 42; Mihaela Bedecan, „The Memoirs of the Great War. General Considerations”, în *Transylvanian Review*, volum XXIV, număr 4, 2015, p. 3.

⁷ Rodica Băluțiu, „Atitudinea soldaților români față de Primul Război Mondial”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, an XLVI, număr 1-2, 2001, p. 108.

⁸ Doru Radosav, „Memoria „de jos” a războiului. Câteva considerații”, în *Anuarul Institutului de Istorie Orală*, număr XIV, 2014, p. 6.

⁹ Rodica Băluțiu, „Atitudinea soldaților români față de Primul Război Mondial”, p. 108; Mihai-Octavian Groza, „Pagini din „memorialistica măruntă” a Primului Război Mondial”, p. 89.

¹⁰ Până în momentul de față, în cadrul acestei serii, au apărut trei volume. A se vedea: *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, I, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012; *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, II, *Memoriile lui Pavel Jumanca*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2013; *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, III, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2015.

¹¹ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului. Romanul unei vieți trăite*, Sibiu, Tipografia Cavaleriei, 1940.

¹² Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, București, Editura Humanitas, 2012 (capitolele 28-43); a se vedea și: Mihai-Octavian Groza, „Lucian Blaga: memorialist al Primului Război Mondial și al evenimentelor premergătoare Marii Uniri”, în *Tabor*, an IX, număr 10, 2015, pp. 72-80.

ale locotenent-colonelului Ioan Guția,¹⁴ privitoare la implicarea românilor din Sebeș în Marele Război.

Pentru a înțelege mai bine cele ce urmează a fi relatate, ne propunem, pentru început, conturarea unui mic medalion bio-bibliografic al căpitanului Ilie Stricatu, cu mențiunea că acesta a putut fi realizat doar pe baza mărturiilor orale culese, de la cei care l-au cunoscut direct. Ilie Stricatu s-a născut la Sebeș, în anul 1896, în casa familiei Nicolae și Ana Stricatu,¹⁵ o familie de țărani înstăriți domiciliată pe actuala stradă Călărași (fostă Promenad Gasse/Ulița Promenadei sau Daiagasse/Ulița Dăii).¹⁶ Și-a început studiile pe plan local la școala confesională românească și la școala primară maghiară de stat, continuând cu frecventarea cursurilor Institutului Pedagogic din Sibiu, instituție care i-a conferit diploma de învățător.¹⁷ După finalizarea Primului Război Mondial, decorat cu Medalia Militară „Ferdinand I”¹⁸ pentru curajul și puterea de sacrificiu dovedite pe front, și căsătoria cu Fircu Săliștean (1922), pentru o scurtă perioadă de timp, a activat ca învățător în orașul Hunedoara, după care a revenit la Sebeș, unde s-a implicat activ în viața politică.¹⁹ A fost un membru marcant al Partidului Național Liberal, în intervalul 1927-1930 și 1932-1938 ocupând fotoliul de primar al orașului Sebeș. În calitate de primar s-a îngrijit de achitarea datoriilor contractate de foștii primari, de recuperarea orașului după prăbușirile cauzate de marea criză economică, de amenajarea lacului din oraș, precum și de salvarea gimnaziului românesc aflat în pragul desființării (pledând cauza acestuia, în fruntea unei delegații locale, chiar prim-ministrului Nicolae Iorga, în iulie 1931).²⁰ În momentul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, deși în vârstă de 46 de ani, s-a înrolat voluntar în armata română, dovedindu-și încă o dată curajul și puterea de sacrificiu în folosul nației. De pe urma acestei experiențe ne-au rămas, în manuscris, însemnările sale zilnice (din păcate risipite) și o istorie a celui de-al Doilea Război Mondial (rămasă în

¹³ Sebastian Stanca, *Contribuția preoșimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza, Mircea-Gheorghe Abrudan, Deva/Cluj-Napoca, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei/Editura Argonaut, 2015, pp. 39-73.

¹⁴ Ioan Guția, „Crâmpoie din primele lupte din Sud-Tirol. Rovereto”, disponibil online la www.europeana1914-1918.eu, accesat la data de 31.V.2017.

¹⁵ Relatare doctor Nicolae Tudorescu, Brașov, 18.IV.2017.

¹⁶ Călin Anghel, *Evoluția urbanistică a orașului Sebeș*, Alba-Iulia, Editura Altip, 2011, p. 287.

¹⁷ Nicolae Florin Tudorescu, Adrian Popa, *Terra Sebus. Țara Sebeșului cu locurile, cu oamenii și realizările lor*, Sebeș, Tipografia „Librăria Daniela”, 2016, p. 117.

¹⁸ Decorație acordată celor care s-au distins pe front în anii Primului Război Mondial sau și-au adus contribuția la realizarea Marii Uniri (pentru mai multe detalii, a se vedea: Floricel Marinescu, *Ordinul Ferdinand I și Medalia Ferdinand I*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013).

¹⁹ Relatare doctor Nicolae Tudorescu, Brașov, 18.IV.2017.

²⁰ *Ibidem*, pentru mai multe detalii, a se vedea: Mihai-Octavian Groza, Rodica Groza, „Date privind istoria învățământului sebeșean (capitol al lucrării *Poveste de școlar...*)”, în volumul *Sebeș-istorie și tradiții locale*, coordonat de Ionuț Costea, Sebeș, Editura Emma Books, 2014, pp. 14-46.

manuscris, ascunsă într-o colecție personală din Sebeș).²¹ După instaurarea regimului comunist, ca fost lider liberal și „exploator”, pământurile și proprietățile i-au fost naționalizate, drepturile abolite, împreună cu soția sa fiind obligat să se mute într-un bordei la marginea orașului, pe actuala stradă Ștefan cel Mare (fostă Joseni),²² doar relația de prietenie cu avocatul Ioan Onițiu (cumnatul primului-ministru Petru Groza) salvându-l de ororile temnițelor comuniste.²³ În bordeiul sărăcăcios, lipsit de cele mai elementare utilități, sărac (de abia în anul 1971 a reprimat dreptul la o pensie de câteva sute de lei),²⁴ bătrân și uitat de orașul căruia i-a dedicat întreaga viață, s-a stins în anul 1975.

Vestea asasinării principelui moștenitor al monarhiei austro-ungare, arhiducele Franz Ferdinand, l-a găsit pe Ilie Stricatu satisfăcându-și stagiul militar, ca soldat în termen (teterist),²⁵ în cadrul Regimentului 22 Honvezi din Târgu-Mureș. Din această calitate, la 28 iulie 1914, a fost mobilizat, la Sibiu,²⁶ moment care a marcat începutul participării sale la conflict, inițial în cadrul armatei austro-ungare, mai apoi în cea română.

Cu multă atenție, Ilie Stricatu a consemnat entuziasmul provocat de decretarea mobilizării generale, manifestat de o anumită parte a populației transilvănene, precum și radicalizarea societății, pusă de istoricul Liviu Maior pe seama tensiunilor acumulate atât în Peninsula Balcanică (în urma celor două războaie consumate în intervalul 1912-1913), cât și în restul continentului european:²⁷ „*Cântece patriotice maghiare răsunau în toate părțile, în bivnac, în barăci, pe câmpul de instrucție și seara, când eram învoiți în oraș, în toate cafenelele și restaurantele, nu se auzeau decât cântece patriotice direct provocatoare [...] Stai, stai, câine, Serbia/Nu va fi a ta Herțegovina*”.²⁸

Încă din primele momente ale mobilizării, în mintea tânărului Ilie Stricatu s-a născut întrebarea, firească de altfel, „*România ce va face?*”. Conștient de faptul că va lupta pentru o cauză străină, alături de un grup de camarazi români, a hotărât ca, atunci când împrejurările vor fi favorabile, să treacă granița, în Regatul României: „*[...] Inima noastră, a tinerilor, nu putea să bată pentru o Austro-Ungarie în care să nu avem zile de bucurie, unde feudalitatea ungurească ne-a strâns și ne-a rănit până la măduva oaselor. Brațele noastre nu puteau lupta pentru un stăpân care aștepta de la noi sacrificiul sângelui, ca în*

²¹ Relatare doctor Nicolae Tudorescu, Brașov, 18.IV.2017.

²² Relatare profesor universitar doctor George Limbeanu, Sibiu, 23.I.2017.

²³ Relatare doctor Nicolae Tudorescu, Brașov, 18.IV.2017.

²⁴ George Limbeanu, *Străfulgenări*, Sibiu, Casa de Presă și Editură „Tribuna”, 1999, p. 179.

²⁵ Soldații în termen, sau teteriști, erau cei care, absolvind cursurile unei școli civile, beneficiau de reducerea stagiului militar.

²⁶ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 9.

²⁷ Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleani, bucovineni și basarabeni în război (1914-1916)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 39.

²⁸ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, pp. 9-10.

schimb, la urmă să ne șteargă din ținuturile noastre, din plaiurile noastre strămoșești [...] Un grup de tineri ne-am hotărât să ne luăm libertatea de acțiune. În ungherele cazărzii de lângă râul Cibin, apoi pe străzile în grupuri de câte 3-4, și în cameră la particulari, pe care le aveam închiriate, plănuiam posibilitățile de trecere în România”.²⁹ Însă, punerea în aplicare a acestui îndrăzneț plan a eșuat, dat fiind faptul că unitățile austro-ungare, concentrate în zona Sibiului, au fost trimise să lupte pe frontul din Galiția, Ilie Stricatu, în calitate de comandant de pluton, urmându-și trupa.³⁰

Timp de cinci luni, tânărul comandant de pluton Ilie Stricatu, alături de alți doi camarazi din Sebeș (Nicolae Oltean și Constantin Bozdog), a participat, în Galiția, la luptele de la Grodek, Starizambor, Stanislaw și San, în urma ultimelor două unitățile austro-ungare fiind respinse, puse pe fugă și hărțuite de trupele rusești până în Transcarpatia, în zona trecătorii Uzsock.³¹

Îmbolnăvindându-se în timpul retragerii, Ilie Stricatu a fost trimis la Sibiu, pentru a primi îngrijiri medicale în cadrul Spitalului Militar de Garnizoană numărul 22.³² După opt zile de carantină, a fost transferat în cadrul Spitalului Civil „Franz Joseph”, iar de aici, după abia două săptămâni, a fost trimis la regiment, în condițiile în care în acea unitate sanitară erau trimiși soldații pentru refacere pe perioade de până la șase luni.³³

Fără a beneficia de o învoire semnată de comandantul unității, Ilie Stricatu s-a întors acasă, la Sebeș, de unde, auzind zvonurile privind intrarea Italiei și României în război de partea Antantei (ceea ce însemna că, mai devreme sau mai târziu, va fi obligat să lupte împotriva fraților de peste munți), împreună cu prietenul său, Petru Moga, a hotărât să dezerteze din armata austro-ungară și să treacă granița, pentru a se alătura fraților români: „[...] În acest timp, prin șoapte, auzeam că Italia și România, vor intra în curând în bătălie a războiului, alături de Franța și Serbia. Da, vor intra, azi sau mâine, noi de aici ce să facem? Să mergem la război contra intereselor neamului din care făceam parte? [...] Azi, când Ardealul geme sub călcâiul ungurului și când vocea fraților din regat strigă „Vrem Ardealul!”, să nu întind brațul meu de luptă, să mi-

²⁹ *Ibidem*, pp. 10-12.

³⁰ *Ibidem*, p. 12; despre operațiunile și bătăliile desfășurate pe frontul din Galiția, a se vedea: Ian V. Hogg, *Dicționarul Primului Război Mondial*, traducere din limba engleză de Diana Șipu, București, Editura Niculescu, 2007, p. 78; Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918)*, București, Editura Corint Educațional, 2014, pp. 119-120, precum și însemnările scriitorului și omului politic Octavian Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război: ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară, ce a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, București, Depozit General: Librăria Stănculescu, 1915.

³¹ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, pp. 14-16.

³² *Ibidem*, p. 16; despre această instituție, a se vedea: Mihai Racovițan, Gheorghe V. Vlad, *Spitalul militar Sibiu. 260 de ani de atestare documentară și 140 de ani de medicină militară modernă*, Sibiu, Casa de Presă și Editură „Tribuna”, 1999.

³³ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 18.

*l unesc cu cel al fraților din regat? [...] Cu energia caracteristică tinerilor în astfel de împrejurări, un grup de tineri români, între cari și prietenul Petru Moga, ne hotărâm cu orice preț, chiar cu prețul vieții, să plecăm la București”.*³⁴

Planul „de evadare”, ticluit de Ilie Stricatu, prevedea plecarea din Sibiu, „pe la Săliște, prin munți, spre apa Lotrului”.³⁵ Cu ajutorul unei călăuze, contra sumei de 300 de zloți, aceștia au trecut munții, în România,³⁶ la graniță fiind preluați de pichetul de grăniceri: „[...] Cu bucurie frățească suntem primiți între grăniceri. După ce le istorisim tot calvarul nostru, șeful pichetului dă ordin grănicerilor să ne pregătească ceva de ale mâncării [...] Dimineața, recreați, plecăm pe calea indicată de șeful pichetului, cu o adresă către secția de jandarmi, spre comuna Voineasa”.³⁷

După șapte zile de „supraveghere sanitară, în carantină”, de la Voineasa, cei doi au plecat spre București, trecând prin Brezoiu și Râmnicu-Vâlcea.³⁸ În trenul care îi ducea spre București, spre surprinderea lor, au întâlnit o cunoștință din Sebeș, „nana Rafila a lui Vintilă”, care i-a informat în legătură cu prigoana abătută asupra familiilor lor, rămase acasă: „[...] Dragii mei, să știți, acasă este bai mare, patrurile de jandarmi și poliția a scotocit tot prin casele părinților voștri. Bieții voștri părinți sunt purtați la poliție și primărie de dimineața până seara. Prin fața caselor voastre de câte ori treci, sau intră câte un jandarm, sau iese câte o patrulă [...] cine intră în curtea d[umnea]voastră, la moment este înbățat și condus la poliție. Auzeam vorbindu-se că ați sau mâine, părinții voștri vor fi duși la Cluj la judecată și de nu vor spune unde sunteți, pe toți îi împușcă. Necaz mare”.³⁹

Cu sufletele și conștiința încărcate de suferința produsă celor dragi, au ajuns în București, oraș, încă, liniștit și vesel: „[...] Aici era pace, aici nu era război. Acolo erau ofuri și vaiere, aici era mișcare și viață. În Ardeal era doliu, aici era veselie”.⁴⁰ Cu puținele resurse financiare de care dispuneau, au reușit să obțină un loc de cazare, la hotelul „Bratu”.⁴¹

Cu sprijinul „Ligii Culturale pentru Unitatea Politică a tuturor Românilor”,⁴² prezidată la acea vreme de cel supranumit „Leul de la Șișești”, Vasile Lucaciu,⁴³ precum și cu cel al Casei Școalelor, condusă de profesorul și omul politic Petru Gârboviceanu, în virtutea pregătirii profesionale, Ilie Stricatu a fost

³⁴ *Ibidem*, pp. 18-19.

³⁵ *Ibidem*, p. 19.

³⁶ *Ibidem*, pp. 21-28.

³⁷ *Ibidem*, pp. 31-32.

³⁸ *Ibidem*, p. 34.

³⁹ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 36.

⁴¹ *Ibidem*, p. 37.

⁴² Inițial, se numea „Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor”.

⁴³ Horia Dumitrescu, „Nicolae Iorga și Congresul Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor de la Focșani (13-14 septembrie 1931)”, în *Cronica Vrancei*, an XIII, număr 7, 2012, p. 225.

angajat ca suplinitor la școala din Dudești-Ciolea (astăzi cartier al Bucureștilor), iar Petru Moga la cea din Ștubei Orăști (astăzi Orăști).⁴⁴

În contextul în care, încă din anul 1914, România a început să se pregătească pentru intrarea în război, în vederea „participării la lichidarea Austro-Ungariei” și alipirii Transilvaniei,⁴⁵ la începutul anului 1915, Ilie Stricatu, alături de camaradul său, s-a prezentat la Marele Stat Major, unde și-a manifestat intenția de a se înrola, voluntar, în armata română. După un „interogatoriu”, referitor la „[...] felul de organizare al unităților, a echipamentului, a armamentului, despre starea morală a trupelor, de felul de luptă al ungarilor și al rușilor, de procentele răniților, ale morților și al prizonierilor”, cei doi au fost îndrumați spre Direcțiunea Școlilor Militare și încadrați în cadrul Școlii Militare Pregătitoare pentru Ofițerii de Rezervă, secția geniu, ca și elevi cu termen redus.⁴⁶ La 1 iulie 1916, la terminarea școlii militare, Ilie Stricatu, alături de întreaga promoție, a fost înaintat la gradul de sublocotenent.⁴⁷

După cum bine se știe, în vara anului 1914, în urma Consiliului de Coroană de la Sinaia (3 august), împotriva apelului lansat de regele Carol I pentru decretarea mobilizării generale și intrarea în război de partea Puterilor Centrale, principalii actanți politici s-au pronunțat în favoarea neutralității.⁴⁸ În vara anului 1916, după îndelungate tratative purtate cu reprezentanții Antantei, România a semnat un tratat de alianță și o convenție militară cu Anglia, Franța, Italia și Rusia, privind intrarea în război, cu scopul eliberării Transilvaniei și Bucovinei, moment care a declanșat ceea ce în istoriografia românească poartă numele de „războiul pentru întregirea neamului”.⁴⁹

Astfel, la 14 august 1916, regele Ferdinand a emis „Înaltul Decret Regal pentru Mobilizarea Armatei”, apel la care proaspătul absolvent al școlii militare, Ilie Stricatu, a răspuns cu promptitudine, fiind încadrat Regimentului 57 Infanterie, unitate mobilizată pe graniță, în preajma localității Bunoaica (Mehedinți),⁵⁰ ca parte a „Grupului Cerna”.⁵¹

⁴⁴ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 38.

⁴⁵ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, București, Editura Meteor Publishing, 2014, p. 22.

⁴⁶ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 40.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 45.

⁴⁸ Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria românilor, volum VII, De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 396-403.

⁴⁹ Mircea Popa, Lucia Pop (coordonatori), *Primul Război Mondial (1914-1918). Texte și documente*, București, 1981, pp. 340-342; Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Corint, 2006, pp. 341-342.

⁵⁰ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 45.

⁵¹ „Grupul Cerna” era una dintre cele trei grupe ale Armatei I Române, însărcinată cu ocuparea pozițiilor austro-ungare din zona Orșovei (pentru mai multe detalii, a se vedea: Ștefan Nicolaescu,

Odată mobilizată, în noaptea dinspre 27 spre 28 august 1916, armata română a trecut Munții Carpați, ocupând Făgărașul, Brașovul, Secuimea, înaintând până la Toplița, până în zona Sighișoarei și până în Mărginimea Sibiului,⁵² provocând un val de entuziasm în rândul populației românești,⁵³ dar și derută și panică în rândul populației maghiare și germane.⁵⁴ Regimentul 57 Infanterie, la care Ilie Stricatu a fost repartizat, a fost însărcinat, alături de Regimentul 17, să ocupe tranșeele austro-ungare de pe „dealul Matorăț”, din Munții Cernei.⁵⁵ Din acest moment, Ilie Stricatu a intrat în contact cu moartea și cu imaginea acesteia care domina tranșeele,⁵⁶ realități consemnate cu multă atenție de memorialist: „[...] *Bubuitul tunurilor, răpăitul mitralierelor și pocniturile de armă dădeau impresia că acolo s-au deschis gurile iadului și se dă o luptă între omenire și puterea morții*”.⁵⁷

Operațiunile desfășurate în această zonă au presupus schimburi de foc între cele două tabere, acțiuni de patrulare, de cercetare și interceptare a pozițiilor dușmanului, de ocupare a oficiilor poștale, a posturilor de jandarmerie și a primăriilor: „[...] *Lupta se încinge și după un bombardament puternic de artilerie pornim la atac, fără niciun adăpost în fața noastră. Ungurii se retrag prin șanțurile de comunicație, iar noi revenim sub presiunea focurilor lor de artilerie iarăși în tranșeele de unde am plecat. Ungurii n-au mai revenit la tranșeele lor, un atac de flanc al vânătorilor noștri i-au silit să se retragă după puțin timp spre comunele Topleț și Bârza pe Valea Cernei. Noi eram în urmărirea lor [...] Primesc ordinul de la comandantul batalionului să cercetez întreaga zonă de la pozițiile noastre și până în comuna Bârza [...] Cu plutonul al doilea, împărțindu-l în patru, cercetez restul străzilor din comună, ocupând rând pe rând locuința jandarmilor, oficiul poștal și primăria, punând stăpânire pe toate liniile de comunicație*”.⁵⁸

Cu toate aceste succese, la scurtă vreme unitățile românești au fost nevoite să își abandoneze pozițiile, în sud, la Turtucaia, o armată română, condusă deficitar

Petru Nicolaescu Cranta, *Pagini de glorie din războiul pentru întregirea neamului: Grupul Cerna*, București, s. n., 1923).

⁵² Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial (1914-1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 251; Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 354.

⁵³ A se vedea: Ioana Elena Ignat, *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916: însemnările vicarului Iacob Popa*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2011, pp. 136-170; Ioana Elena Ignat Kisanovici, *Participare și mobilizare în Transilvania în Primul Război Mondial. Perspective socio-economice și demografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015, pp. 37-38.

⁵⁴ A se vedea: Emil Sigerus (editor), *Aus der Rumänzeit. Ein Gedenkbuch an sturmbevegte Tage. Zugunsten der siebenbürgisch-sächsischen Kriegswitwen und-weisen*, Hermannstadt, Druck und Verlag von Joseph Drotleff, 1917.

⁵⁵ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 48.

⁵⁶ Nicolae Bocșan, „Un memorialist bănățean mai puțin cunoscut despre Marele Război: Lae din Banat”, în *Restituirii Bănățene*, număr 3, 2015, p. 301.

⁵⁷ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 48.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 49-50.

și insuficient echipată fiind coplesită și distrusă de forțele superioare bulgaro-germane.⁵⁹ În fața pierderilor suferite pe frontul de sud, Marele Cartier General a ordonat mutarea unor unități de pe frontul din Transilvania,⁶⁰ slăbind pozițiile acestora și creând condițiile declanșării ofensivei germano-austro-ungare pentru împingerea trupelor române pe linia Munților Carpați, iar, în sud, pentru ocuparea Dobrogei de către trupele bulgaro-germane.⁶¹ Regimentul 57 Infanterie, din care făcea parte Ilie Stricatu, a primit ordinul să își părăsească pozițiile și să plece spre Căineni, „la muntele Robu”, apoi spre Turnu-Severin.⁶²

În ciuda unei rezistențe eroice, „Grupul Cerna” nu a reușit să facă față atacurilor germano-austro-ungare, în 13 noiembrie 1916 capitulând;⁶³ paralel, pe linia Oltului, la Stoenesti, trupele Puterilor Centrale au forțat frontul, reușind să ajungă în Câmpia Munteniei și să spulbere ultima încercare de apărare în apropierea Bucureștilor, pe linia Argeș-Neajlov,⁶⁴ obligând, astfel, autoritățile române să se retragă spre Iași (frontul fiind stabilizat pe linia Siretului și de-a lungul Dunării).⁶⁵

În fața dezastrului militar și a prizonieratului, dar mai ales în fața pericolului de a fi descoperit, deservit curții marțiale pentru dezertarea din armata austro-ungară și executat, în mintea sublocotenentului Ilie Stricatu, pentru a-și salva onoarea și demnitatea, s-a născut ideea sinuciderii, doar intervenția ordonanței împiedicând acest gest: „[...] *Sigur, dacă voi cădea prizonier, sfârșitul vieții mele va fi, împușcarea la zid sau spânzurătoarea! Nu... decât să cad prizonier mai bine un glonte cu revolverul meu. Pierdut și descurajat, cu vâjâieli în urechi, cu privirea pierdută, scot din port-revolver „Steijerul” și-l ridic spre tâmplă... O mână puternică mă apucă de braț. Ce faci? Mă întreabă cineva. Era Ion, ordonanța mea. Nimic Ioane, vreau să încerc revolverul, cu el nu am tras până acum, trebuie să-și facă și el datoria, sau în mine un glonte, sau în neamțul care va pune mâna pe mine*”.⁶⁶ Abandonând acest plan, cu sprijinul tacit al camarazilor și al superiorilor, a ars toate documentele care îi dovedeau identitatea și și-a schimbat

⁵⁹ Petre Otu, „Turtucaia. Sfârșitul iluziilor, începutul dezastrului”, în *Document*, an IX, număr 1-4, 2006, pp. 6-20.

⁶⁰ Keith Hitchins, *România: 1866-1947*, traducere din limba engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1996, p. 285.

⁶¹ Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica enciclopedie a Marelii Război*, pp. 115-116.

⁶² Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, pp. 51-52.

⁶³ *Ibidem*, p. 58.

⁶⁴ Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916-1919)*, introducere de Glenn E. Torrey, traducere din limba franceză de Mona Iosif, București, Editura Militară, 2015, p. 26.

⁶⁵ Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria românilor*, p. 425; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la moartea regelui Ferdinand*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 286; Constantin Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului (1916-1918)*, București, Editura Vreimea, 2017, pp. 20-23.

⁶⁶ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, pp. 55-56.

numele, din acel moment, pe toată perioada prizonieratului, purtând numele „Ilie Popescu”.⁶⁷

În ceea ce privește dimensiunea prizonieratului, în urma confruntărilor militare amintite anterior, armatele Puterilor Centrale au capturat un număr de circa 43.000 de soldați români,⁶⁸ numărul acestora crescând în perioada următoare, istoricul Ioan Bulei lansând cifra de peste 125.000 de prizonieri,⁶⁹ pe când istoricii Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu și Andrei Nicolescu avansează, pe baza statisticilor păstrate în arhivele militare, cifra de 110.845 de prizonieri.⁷⁰

În funcție de armata în fața căreia au depus armele, prizonierii români au fost transportați, fie în cele 170 de lagăre din Germania, fie în lagărele din Austro-Ungaria și Bulgaria.⁷¹ Astfel, unitatea în care a fost încadrat Ilie Stricatu, care s-a predat în fața Regimentului 144 Bavarez, a fost internată pe teritoriul Germaniei, la Stralsund (pe insula Dänholm, la Marea Baltică), după o perioadă petrecută în lagărul de tranzit de la Timișoara.⁷²

Pentru Ilie Stricatu a început, astfel, un lung marș către locurile de internare, parte cu vaporul (pe Dunăre, spre Turnu-Severin), parte pe jos și cu trenul (de la Orșova, la Timișoara, mai apoi de la Timișoara, prin Seghedin, Budapesta, Sopronyék și Bremen, la Stralsund, iar din 21 martie 1917, la Ströhen Moor).⁷³

Cu multă minuțiozitate, memorialistul a descris condițiile de viață din lagăr: mizeria barăcilor („[...] Lagărul era pe câmp, cu barăci șubrede și cu saltele înfundate cu jurnale vechi, cu reviste, cu blocuri și cartele de pâine. Pe așternutul acesta cu noduri nu am putut dormi [...] Pătura era din cele pentru trupă ruptă și foarte uzată”),⁷⁴ alimentația („[...] Ni se dădea un k[ilo]gr[am] pâine la săptămână, împărțită în pituști, câte o ciorbă de sfeclă cu

⁶⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁶⁸ Mihăiță Enache, „Prizonieri români în lagărele germane în anii Primului Război Mondial”, în *Istoria Redescoperită*, an II, număr 1 (4), 2014, p. 26.

⁶⁹ Gheorghe Caracaș, *Din zbuciumul captivității. De la 3 noiembrie 1916 până la 30 iunie 1918*, ediția a III-a revizuită, București, Editura Corint, 2016, p. 5.

⁷⁰ Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Alexandru Nicolescu, *Cahvarul prizonierilor români din Primul Război Mondial. Mărturii documentare*, volum I, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2006, p. 37.

⁷¹ Ion Gr. Opreșan, *Pe căile robiei. Însemnările unui prizonier român (1916-1918)*, ediție îngrijită, note, studiu introductiv de Cosmin Budeancă, Valentin Orga, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003, pp. 9-11.

⁷² Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, pp. 59-64; la Timișoara a funcționat un lagăr „de triaj”, unde prizonierii erau supuși unor controale și tratamente medicale, iar „efectele” acestora dezinfectate și sterilizate (a se vedea: Hanibal Orațiu Dobjanski, *Memoriale de război. Războiul Balcanic, Primul Război Mondial, al Doilea Război Mondial*, ediție îngrijită și prefațată de Mircea Popa, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2015, pp. 96-97).

⁷³ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, pp. 62-66.

⁷⁴ *Ibidem*, pp. 66-67.

buruieni, un fel de „Dörgeomuse Supe” cum îi ziceau în lagăr, altădată o supă de varză și odată pe săptămână un fel de pește sărat, sec ca iasca așa-numit Klibfisch”),⁷⁵ „bătălia” pentru întregirea rației zilnice, igiena, precum și modalitățile de petrecere a timpului.⁷⁶

Zdrobiți, copleșiți și apăsăți de monotonia unei vieți fără orizont,⁷⁷ privirile prizonierilor se întorc către Dumnezeu, realitate consemnată de Ilie Stricatu, pentru prima dată, în momentul predării: „[...] Puteam să mor în luptele cu rușii, puteam să mor la trecerea graniței, puteam să mor la „Alion”, la „Robu”, la „Cocoșul”, la „Severin și Tia Mare” și dacă Dumnezeu va vrea să mor voi muri oricând, dar n-aș fi dorit să mor ca prizonier. De cine să mă tem? Mă tem de unul singur, Dumnezeu! Ajută-mi Doamne și scapă-mă de toți dușmanii mei și ai neamului meu și fă ca dreptatea Ta să strălucească”.⁷⁸ Observăm cum sentimentul religios se accentuează spontan, în momentul contactului cu moartea și cu greutatea frontului, producând o serie de mutații în viața sufletească a soldatului care, sub impresia unei vii primejdii, se îndreaptă spre Dumnezeu.⁷⁹ Oficierea slujbelor religioase, mai ales în perioada marilor sărbători creștine, accentua sentimentul religios,⁸⁰ dovadă stând următorul pasaj, consemnat de Ilie Stricatu: „[...] În urma consfătuirii din vinerea patimilor și din inițiativa maiorului Adia, comandatura permite să se officieze în ziua de Paște un serviciu religios pentru prizonieri. Un preot ortodox este adus în lagăr. Împodobim sala de mese cu crengi de brad și trei icoane pictate de camaradul Ștefănescu. În timpul serviciului religios, la ieșire mă podidesc și pe mine lacrimile”.⁸¹

Un episod extrem de interesant, reținut de căpitanul Ilie Stricatu, aproape necunoscut în istoriografia românească, este acela al misiunii desfășurate de colonelul „dezertor” Alexandru Sturdza printre prizonierii români din Germania, cu scopul constituirii unui corp de armată care să lupte, alături de armata germană,

⁷⁵ *Ibidem*, p. 66.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 67-70.

⁷⁷ Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, *Războiul redescoperit (1914-1918)*, traducere de Cristina Popescu și Elena-Tudora Duță, București, Editura Corint, 2014, p. 111.

⁷⁸ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 62.

⁷⁹ Dumitru Caracostea, *Aspectul psihologic al războiului*, București, Editura Cartea Românească, 1922, pp. 244-246; Gheorghe Negustor, „A lupta, a muri, a te mântui-promisiunea vieții veșnice și credința soldaților: 1914-1918”, în volumul *Lucrările Sesiunii Naționale a Doctoranzilor în Istorie*, coordonat de Mihai D. Drecin, Ioan Horga, Barbu Ștefănescu, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2009, p. 375; Mihai-Octavian Groza, „Religia Marelui Război reflectată în textele memorialistice”, în volumul *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, coordonat de Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presă Universitară Clujeană, 2015, p. 87; Mihai-Octavian Groza, „The Religion of the Great War as Reflected in the Memoirs of the Romanians from Transylvania and Banat”, în volumul *Education, Religion, Family in the Contemporary Society*, coordonat de Ion Albușescu, Adriana-Denisa Manea, Iuliu-Marius Morariu, Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2017, p. 216.

⁸⁰ Mihai-Octavian Groza, Daniela-Maria Stanciu, „Die Religion des Großen Krieges widerspiegelt in Memoirs”, în *Astra Salvensis*, an III, număr 5, 2015, p. 110.

⁸¹ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 69.

pe frontul din Moldova. La data de 7 februarie 1917, însoțit de locotenentul Constantin Wachman, colonelul Alexandru Sturdza a dezertat din armata română, trecând în tabăra germană, convins fiind că doar alături de aceasta țara putea fi salvată de pericolul rusesc. Planul său viza atragerea armatei române de partea sa și organizarea „[...] împreună cu ea și cu prizonierii români, care se află în număr mare la germani și austrieci în taberele lor, un corp de voluntari, care, sub comanda mea, să lupte pe lângă armata germană spre a goni din Moldova armata rusă, salvându-și astfel țara”.⁸²

Planul colonelului Sturdza de a-și atrage armata română a eșuat, rapoartele militare înregistrând doar câteva dezertări izolate (și acelea determinate de alimentația precară sau de atitudinea prea aspră afișată de unii ofițeri),⁸³ astfel că a încercat să pună în aplicare un nou plan: organizarea unei unități militare formate din prizonierii de război români, care să lupte alături de trupele germane pe frontul din Moldova.⁸⁴ În acest demers, colonelul Sturdza a fost sprijinit de 180 de prizonieri puși la dispoziția sa de către autoritățile militare germane,⁸⁵ alături de care a început o adevărată periegeză prin lagărele de prizonieri, cu scopul înființării acestei unități, lagărul de la Krefeld fiind desemnat drept punct de concentrare.

Conform mărturiei căpitanului Ilie Stricatu, inițial, misiunea colonelului Sturdza a fost primită cu simpatie de prizonierii români („[...] toți credeam în sinceritatea propunerilor colonelului Sturdza, era ofițer superior, mult timp educatorul și îndrumătorul a multor promoții de ofițeri”),⁸⁶ aceștia lăsându-se convinși că armata este înfrântă și că „dorința noastră de acum este să salvăm ce se mai poate”, conținutul conferințelor susținute în mijlocul prizonierilor,⁸⁷ amabilitatea comandanților de

⁸² Cornel Ilie, „Trădarea colonelului Sturdza”, în *Historia*, număr 28, 2011; pentru mai multe detalii, a se vedea: Barbu B. Berceanu, „Diversiunea colonelului Alexandru D. Sturdza și judecarea locotenent-colonelului Constantin Gr. Crăiniceanu”, în *Europa XXI*, număr 3-4, 1994-1995, pp. 119-149; Petre Otu, Maria Georgescu, *Radiografia unei trădări: cazul colonelului Alexandru D. Sturdza*, București, Editura Militară, 2011.

⁸³ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, p. 196.

⁸⁴ Pia Alimăneștianu, *Însemnări din timpul ocupației germane (1916-1918)*, București, Imprimeria Independența, 1929, p. 99.

⁸⁵ Constantin Fătu, Mihaela Moscu, „Betrayals in the Nation Union War”, în *International Journal of Communication Research*, volum VI, număr 1, 2016, p. 74.

⁸⁶ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 71.

⁸⁷ Căpitanul Ilie Stricatu amintește în însemnările sale titlurile purtate de aceste conferințe: „Captivitatea de război în trecut și în timpurile moderne, despre deformațiile pricinuite de individ prin captivitate cu concluziuni”, „Care pot fi urmările unei captivități lungi asupra indivizilor unei națiuni și fenomenele de reacțiune după captivitate? Cum s-ar putea trata luptătorii scoși din luptă în viitoarele războaie?”, „Ce formează democrația? Regimul la noi este oare democratic și cum ar trebui să se afirme în viitor voința poporului?”, „Cum se poate înălța poporul nostru la maturitate?”, „Statele Unite Europene și noțiunea libertății unui stat confederativ într-o uniune cu concluzii pentru români”, „Ce înseamnă organizațiune?”, „Asupra spiritului social și spiritului civic, influența dezvoltării lor prin familie, școală, biserică și administrație, slăbiciunile noastre în această privință și îndreptările pentru viitor”, „Dezvoltarea spiritului național în România, pe ce punct se găsește

lagăr, a ofițerilor germani față de colonelul dezertor, însă, demonstrându-le adevăratul scop al misiunii:⁸⁸ „[...] M-am înscris și eu în lista cu mulțimea de ofițeri, dar a doua zi discutând cu prietenul Trifu și meditănd mai adânc asupra acestor propuneri am ajuns la convingerea că în toată chestiunea aceasta nu poate fi ceva împedecă [...] După ascultarea primelor două conferințe n-am putut observa altceva decât o foarte mare gentilețe față de Sturdza, de către ofițerii comandaturii germane, care asistau și ei la conferințe. După conferință, colonelul Sturdza în tovărășia ofițerilor germani, pleca din lagăr, probabil în oraș, de dormit nu dormea cu noi în lagăr”.⁸⁹ Puținii ofițeri și soldați recrutați, au fost expediați în teritoriul românesc ocupat de trupele germane și repartizați ca administratori ai unor moșii sau în administrația locală, fiind obligați să semneze o declarație, în doisprezece puncte, prin care se obligau să nu părăsească teritoriul ocupat, să nu mai lupte împotriva Puterilor Centrale, să nu completeze împotriva „intereselor germane”, să nu se implice în viața politică, să nu încerce să facă acte de propagandă sau spionaj etc.⁹⁰

În primăvara anului 1918, după glorioasele lupte purtate de armata română, reorganizată cu sprijinul misiunii franceze conduse de generalul Henri Berthelot,⁹¹ pe fondul defecțiunii rusești (prin înlăturarea regimului țarist în februarie 1917, preluarea puterii de către bolșevici, încheierea tratatului de la Brest-Litovsk și izbucnirea războiului civil),⁹² România a fost obligată să încheie pacea cu Puterile Centrale (inițial, o pace preliminară, în luna martie a anului 1918, semnată la Buftea, urmată de o pace „definitivă” în luna mai, la București).⁹³

Pe lângă amputările teritoriale prevăzute de tratatul de pace, pe lângă subordonarea economică și politică a țării, pe lângă demobilizarea armatei,⁹⁴

dezvoltarea sa acum, care este primejdia etnică către care trebuie să ne îndreptăm luarea noastră aminte?”, „Care sunt cauzele democratizării titlului de învățător, cum o vom duce la înălțarea lui?”, „Care a fost scopul și rezultatul activității clerului de până acum?”, „Care sunt cerințele pentru viitor din punct de vedere al educației sufletului, caracterelor națiunii întregi?”, „Care va fi probabil după război starea de spirit, starea materială a poporului, a populațiunii noastre și care vor fi, prin urmare, tendințele noastre de cetățeni români?”, „Dezrobitu-sa poporul român și în ce limită? Care ar fi programul dezrobirii viitoare? Ce însemnează dezrobire, libertate și anarhie?” (a se vedea: *Ibidem*, pp. 71-73).

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ Pia Alimăneștianu, *Însemnări din timpul ocupației germane*, pp. 114-115.

⁹¹ Ion Cupșa, *Mărăștii, Mărășești, Oituz*, București, Editura Militară, 1967; Florian Țucă, *Triumful de foc: Mărăștii, Mărășești, Oituz*, București, Editura Sylvi, 1997.

⁹² Lucian Boia, *Tragedia Germaniei (1914-1945)*, București, Editura Humanitas, 2010, p. 85; André Liebich, *De pe celălalt țărm: social-democrația rusă după 1921*, traducere din engleză de Bicskei Hedwig, Mihaela Herbel, Irina Pop, Claudiu Țabrea, Cluj-Napoca, CA Publishing, 2009, pp. 70-86.

⁹³ Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, București, Editura Humanitas, 2014, p. 77.

⁹⁴ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, p. 302, 310-311.

Puterile Centrale au procedat și la eliberarea prizonierilor de război.⁹⁵ Fără îndoială, această inițiativă trebuie pusă atât pe seama încheierii păcii și ieșirii României din război, cât și pe seama puternicei crize alimentare cu care se confruntau mai ales populația Germaniei, întreținerea prizonierilor de război presupunând eforturi considerabile.

Momentul anunțării repatrierii a fost descris de Ilie Stricatu ca un moment de ușurare, de eliberare, greu de înțeles, care l-a făcut să uite și să treacă peste faptul că era suferind: „[...] *Cu toate acestea, la anunțarea că în țară s-a făcut pacea separată și că în seara aceleiași zile vom fi repatriați, cu toată febra și slăbiciunea, am sărit din pat, mi-am strâns toate obiectele, castron, tacâmuri, cămașă, batistele și mantaua. Câtă ușurare! O bucurie pe care nu o puteam înțelege încă. Este vis, este realitate? Mergem în țară? Știrea aceasta, răspândită în lagăr în mod atât de fulgerător, mi-a dat noi puteri de viață. Temperatura mea căzuase brusc. Cuvintele de „repatriere” și ideea de libertate au șters din sufletul meu și din trupul meu toate culele suferințelor. Eram sănătos, eram fericit*”⁹⁶

Întremat și însuflețit, în compania tovarășilor de suferință, „[...] *îmbătrâniți, stafâniți la față, cu îmbrăcămintea zdrențoasă, cu mantalele zăbărcite, pe alocuri arse și coapte de etuve, cu degetele picioarelor ieșite prin încălțăminte*”,⁹⁷ Ilie Stricatu, cu trenul din gara Breesen, a pornit spre casă, fără a uita să consemneze ororile războiului întâlnite în gările și stațiile tranzitate: „[...] *În gara Budapestei, soldații italieni prizonieri lucrau la terasamentul liniilor de cale ferată. Acești prizonieri, debilitați, cu fețe supte cu privirile strânse, cu mișcări domoale, abia ridicau târnăcoapele pe care le lăsau să cadă fără să se implante [...] Între santinelele care îi supravegheau erau și români din armata austro-ungară. Nici aceștia nu se deosebeau mult de italieni [...] Resursele financiare și alimentele se vedeau s-au terminat și în Ungaria și în Germania era acum sărăcie*”⁹⁸

La Turnu-Severin a aflat că trenul care transporta convoiul foștilor prizonieri va merge în Moldova, cu oprire în București pentru ca cei a căror familii au rămas în teritoriul ocupat să se poată întoarce la acestea.⁹⁹ Însă, în gara București, aceștia nu au primit permisiunea de a coborî din vagoane.¹⁰⁰ Drumul prin Câmpia Olteniei este marcat de spectrul ocupației inamice, de imaginea terenurilor agricole neîngrijite, de imaginea unei populații sărăcite și resemnate: „[...] *Țarinile nelucrate, terenuri nearate, porumburi neprășite se vedeau în orice direcție priveai, pe câile de hotar rele și neîntreținute, ici colea se vedea rar de tot câte o căruță ori câte un car, trase de niște animale atât de slabe, încât îți făcea impresia că ele se reazemă de ulube și de oiștea*

⁹⁵ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu (1914-1919). Cu un adaos de însemnări (1870-1941)*, ediția a III-a revăzută, note, indici și ediție îngrijită de Elisabeta Simion, București, Editura Humanitas, 2014, p. 212.

⁹⁶ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 75.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 76.

⁹⁸ *Ibidem*, pp. 78-79.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 81.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 82.

carului. Fețele oamenilor erau posomorâte, înspăimântate, negre și arse de soare, triști și resemnați mergeau tăcuți sau își lucrau glia cu sape de lemn, răcâind pământul, cu prăjini, rămas în paragină. Armata de ocupație le-au luat animalele bune de lucru, plugurile, sapele, căruțele și carele”.¹⁰¹

Din gara Mărășești, în „partea românească”, Ilie Stricatu a pășit spre libertate, moment care, conform mărturiei acestuia, a pus capăt comunității, solidarității prizonierilor de război: „[...] Prietenii pe care i-am avut, au plecat fiecare la rosturile lor. Omul în libertate nu mai este așa de bun la suflet. Cei ce sunt în suferințe se înțeleg mai ușor, pe când cei care sunt în libertate, nu pot înțelege pe cei ce sunt încă în suferință. Libertatea trezește în sufletele oamenilor dorințe care nu se pot mărturisi și interese care trebuiesc soluționate fără ca să știe stânga ce face dreapta. În lagăr toți eram prieteni, ne ajutam cu un ban, cu o țigară. Aici în libertate ne separăm, fiecare după interesele lui”.¹⁰²

În libertate, la îndemnul camaradului Paul Trifu, originar din Piatra Neamț, Ilie Stricatu și-a petrecut o perioadă în casa acestuia, până la aflarea veștii că Regimentul 57 Infanterie este concentrat la Târgu Frumos.¹⁰³

Întors la regiment, Ilie Stricatu a constatat, cu multă indignare și revoltă, că pe lângă Ministerul de Război se aflau atașați ofițeri germani și austro-ungari, care aveau misiunea supravegherii acestuia.¹⁰⁴ Astfel, se naște ideea continuării luptei până la sfârșit și plecării în Franța, alături de alți camarazi, pentru a se înrola în rândurile legiunii române.¹⁰⁵ A reușit să obțină un „pașaport pentru studii în America”, călătoria spre Franța urmând să se desfășoare prin Rusia, cu itinerariul: Vladivostok, Japonia, Hong Kong, Oceanul Indian, Marea Roșie, Cairo, Marea Mediterană, Corsica.¹⁰⁶

Însă, în așteptarea momentului prielnic, s-a produs inevitabilul, prăbușirea fronturilor,¹⁰⁷ și intrarea României în război: „[...] În Bulgaria, la Sofia, era anarhie. Sârbii înaintau victorioși gonind pe bulgari spre „Strumița”, în Ungaria Tisză Pista era zăpăcit. Wilhelm al II-lea solicită pacea prin Wilson. Cebo-slovacii aveau guvernul lor, iar sârbii în timpul acesta au ajuns la Dunăre. Bucovina proclamase și ea unirea cu țara mamă. Trupele franceze trecuseră Dunărea în România pe la Zimnicea, iar germanii se retrăgeau din țară în

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*, pp. 84-85.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 85-88.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 90.

¹⁰⁵ *Ibidem*, pp. 90-91; despre Legiunea Română din Franța, a se vedea: Vasile Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Timișoara, Editura Augusta, 1996, pp. 147-179; Idem, *Legiunea Română din Franța (1918-1919): pagini de istorie militară și diplomatică*, Timișoara, Editura Mirton, 1996.

¹⁰⁶ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 92.

¹⁰⁷ Pentru mai multe detalii, a se vedea: Constantin I. Stan, „Prăbușirea militară a Puterilor Centrale în Balcani la sfârșitul anului 1918”, în volumul *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, coordonat de Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015, pp. 305-321.

panică, lăsând depozitele cu pradă. România face mobilizare nouă”.¹⁰⁸ Reîncorporat, Ilie Stricatu a fost trimis, împreună cu unitatea sa, în Basarabia, unde, pe malul Nistrului, la Peribicăuți, trebuia să organizeze pozițiile fortificate.¹⁰⁹

În compensație pentru pierderile teritoriale suferite,¹¹⁰ la 27 martie 1918, prin decizia Sfatului Țării de la Chișinău, România și-a alipit Basarabia. Profitând de prevederile așa-numitului „decret al naționalităților”, lansat de Lenin la sfârșitul anului 1917, prin care provinciile fostului Imperiu Țarist se puteau separa de Rusia, Basarabia, organizată ca o Republică Democratică Moldovenească, la 24 ianuarie 1918, și-a proclamat independența,¹¹¹ iar câteva luni mai târziu, la 27 martie, alipirea la România.¹¹² Paralel, pe fondul problemelor cauzate de trupele rusești dezorganizate, Sfatul Țării a solicitat guvernului de la Iași trimiterea armatei, pentru pacificarea provinciei. După cum afirmă istoricul Glenn E. Torrey, ocuparea Basarabiei a fost făcută relativ ușor, însă, stăpânirea ei nu era deloc un lucru lejer, administrația acesteia fiind încredințată unui guvernator militar.¹¹³

Pe fondul acesta, unitatea din care făcea parte Ilie Stricatu a fost trimisă în Basarabia pentru a fortifica, cu ajutorul populației civile, malul Nistrului, acțiune consemnată de memorialist: „[...] Pe malul Nistrului mai ridicat decât cel dinspre Rusia, pionierii noștri trasau defrișarea pădurilor și săpau la fortificații, cu ajutorul populației. Zilnic, de dimineața până seara, uneltele și brațele desfundau pământul pe întindere de kilometri. În fiecare dimineață, înainte de răsăritul soarelui, în coloană lungă, lucrători, lucrătoare, încadrați de soldați, plecau din sat în cântece, spre malul Nistrului la lucrările de fortificație”.¹¹⁴ În Basarabia, Ilie Stricatu a rămas până la 1 decembrie 1918, când a primit primul său concediu, de care a profitat, întorcându-se în Transilvania, de acum parte componentă a României, pentru a-și vizita familia.¹¹⁵

Drumul spre casă l-a făcut în compania unor camarazi, „Bocan, cu căpitanul Peneș și locotenentul Sava”, rememorând „înfrângerile suferite”, „biruințele câștigate” și ticluind planuri de viitor, într-o Românie liberă și unită. În tren a aflat primele informații legate de așa-numita revoluție din Transilvania, de înlăturarea vechilor

¹⁰⁸ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 92.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 93.

¹¹⁰ Lucian Boia, „Germanofili”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, Editura Humanitas, 2010, p. 50.

¹¹¹ Valeriu Popovschi, „Sfatul Țării și formarea Republicii Democratice Moldovenești”, în *Revista de Istorie a Moldovei*, număr 3-4, 1997, pp. 13-18; Idem, „Declarația Sfatului Țării de la 24 ianuarie 1918 și proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești”, în *Destin Românesc*, an VIII, număr 2, 2001, pp. 103-112.

¹¹² Alexandru Chiriac, „Însemnătatea actului de la 27 martie 1918 de la Chișinău, pentru unirea Basarabiei cu România”, în *Academica*, an IX, număr 1-2, 1998, pp. 8-9.

¹¹³ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, pp. 297-300.

¹¹⁴ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 93.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 97.

autorități austro-ungare, de înființarea și organizarea consiliilor și gărzilor naționale românești. Din gara Sibiu, i s-au alăturat preotul Sebastian Stanca și Nicolae Săliștean, originari tot din Sebeș.¹¹⁶

Momentul revederii familiei a fost unul emoționant, umbrit, însă, de vestea că unul dintre frații săi, Simion, a căzut pe front:¹¹⁷ „[...] Familia mă întâmpină cu îmbrățișări în lacrimi de bucurie, iar bătrânul meu tată, sărutându-mă, m-a întâmpinat cu cuvintele din Biblie: „Pierdut ai fost și te-ai aflat, mort ai fost și ai înviat”, fratele tău Simion este mort și îngropat în cimitirul din Lintz, vino întru bucuria noastră!”¹¹⁸

Sfârșitul anului 1918 a marcat începutul unei etape noi în istoria Transilvaniei, în general și a orașului Sebeș, în particular, prăbușirea fronturilor și destrămarea monarhiei austro-ungare favorizând nașterea organismelor naționale care au pregătit actul unirii: Consiliul Național Român Central, consiliile și gărzile naționale comitatense și locale.¹¹⁹ În cazul orașului Sebeș, aceste organisme au fost înființate la începutul lunii noiembrie a anului 1918, urmând îndeaproape indicațiile formulate de Consiliul Național Român Central de la Arad.¹²⁰ De-a lungul întregii lor activități, atât Consiliul Național Român din Sebeș, cât și Garda Națională Română din Sebeș, s-au ocupat de gestionarea problemelor administrative ale orașului, de asigurarea ordinii și liniștii publice, de dezarmarea unităților armatei germane aflate în retragere, precum și de pregătirea populației în vederea participării la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia (este cunoscut faptul că Sebeșul a dat cel mai mare număr de adeviați din întreaga Transilvanie: peste 2400),¹²¹ făcând dovada faptului că și românii au capacitatea de a se organiza și autoguverna.¹²²

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 102.

¹¹⁷ Conform mărturiilor domnului doctor Florin Tudorescu, Simion Stricatu a căzut în anul 1918, pe frontul din Italia, fiind înmormântat în cimitirul orașului Linz din Austria.

¹¹⁸ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 103.

¹¹⁹ Nicolae Bocșan, „Rolul consiliilor naționale”, în *Steaua. Revistă a Uniunii Scriitorilor*, an XXXVI, număr 12, 1985, p. 7; Idem, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 232.

¹²⁰ Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale (în continuare S. J. A. A. N.), *Fond Consiliul Național Român Alba-Iulia*, număr inventar 72, dosar 89, f. 1.

¹²¹ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum IX, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, pp. 166-180.

¹²² Pentru mai multe detalii referitoare la activitatea organismelor naționale constituite la Sebeș în toamna anului 1918, a se vedea: S. J. A. A. N., *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, număr inventar 1668; Mihai-Octavian Groza, „Sebeșul și Marea Unire. Aspecte privind activitatea Consiliului Național Român din Sebeș (3 noiembrie 1918-13 februarie 1919)”, în volumul *Sebeș-istorie și tradiții locale*, coordonat de Ionuț Costea, Sebeș, Editura Emma Books, 2014, pp. 126-155; Idem, „Activitatea Consiliului Național Român din Sebeș și contribuția sebeșenilor la Marea Unire (noiembrie 1918-februarie 1919)”, în volumul *Sebeș, timp regăsit. Lucrările Conferinței „100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire” (5 decembrie 2014)*, coordonat de Rodica Groza, Sebeș, Editura Emma Books, 2014, pp. 139-174.

Deși nu a luat parte, efectiv, la evenimentele din toamna anului 1918, pe baza informațiilor colectate de la rude, apropiați și prieteni, Ilie Stricatu consemnează, în memoriile sale, și aceste momente. Conform acestuia, în Sebeș, revoluția a fost începută de soldații demobilizați care, alături de locuitorii orașului, în timpul manifestațiilor, au numit primul primar român, în persoana avocatului Lionel Blaga și au pus bazele Consiliului și Gărzii Naționale Române din Sebeș.¹²³ Cu multă atenție și precizie este consemnat un episod care a produs agitație în oraș, confirmat și de documentele de arhivă, referitor la dezarmarea, de către populație, a unui tren militar german staționat în gara orașului: „[...] *Trupele germane erau încă tot în retragere cu trenurile prin gara Sebeș. Un grup mai puternic de civili, fără ordinul gărzii naționale, a voit să dezarmeze un tren militar ce staționa în gară. Doi dintre civili, Dumitru Muntean și Nicolae Suciu, care s-au apropiat de tren amenințând au fost împușcați de germani din tren; Nicolae Suciu a murit pe loc, iar Munteanu a fost rănit la picior. Mulțimea s-a înfuriat. Comandantul gărzii naționale, d[octo]rul Tecău sosind în gară, ia imediat contact cu ofițerii germani, îi somează să dezarmeze, dar este deținut. Gloată populației s-a înșiruit, pe linia ferată, înaintea trenului, desfăcând șinele de cale ferată și distrugând terasamentul. De teama amenințărilor mulțimii, germanii au eliberat pe d[octo]rul Tecău. Germanii, coborându-se din tren, cu echipele lor reparau calea ferată stricată și prin flanc câte unul însoțeau trenul până la ieșirea lui din hotarul Sebeșului*”.¹²⁴

În mod eronat, în mărturiile celor care l-au cunoscut, Ilie Stricatu a fost prezentat drept cel care a condus delegația română la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia,¹²⁵ lucru infirmat chiar de însemnările sale (în care precizează faptul că a revenit la Sebeș după momentul 1 decembrie 1918). Delegația românească a fost condusă de către primarul orașului, Lionel Blaga, precum și de către preoții Sergiu Medean (ortodox) și Ioan Simu (greco-catolic).¹²⁶

Înainte de a se încheia perioada de concediu, Ilie Stricatu a fost convocat la unitate, pe care urma să o întâlnească la Cernăuți, iar de acolo să o însoțească la Lugoj.¹²⁷ Aici, unitatea a fost cantonată în jurul comunei Lugojel, pe parcursul a trei luni desfășurând operațiuni „*de vâslit și de facerea și desfacerea podului de pontoane*”. La sfârșitul acestei perioade, unitatea a primit, din nou, ordin de plecare în Basarabia, de această dată fiind cantonată în orașul Bălți.¹²⁸ La scurt timp, Ilie Stricatu s-a întors la București, la Centrul de Instrucție a Geniului, unde a fost avansat la gradul de căpitan, iar cu aprobarea Ministerului de Război a fost

¹²³ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, pp. 109-111.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 112.

¹²⁵ George Limbeanu, *Străfulgerări*, pp. 178-179.

¹²⁶ Dumitru-Nicolae Moga, Eugen Moldovan, „Sebeșul și Marea Unire”, în *Îndrumător Pastoral*, volum XXII, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2008, p. 173; Nicolae Dănilă, „Și Sebeșul a făcut Unirea!”, în *Ibidem*, p. 545.

¹²⁷ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 116.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 117.

demobilizat,¹²⁹ moment care a pus capăt experienței belice, un episod care i-a marcat întreaga viață, dovadă receptarea în memoria celor care l-au cunoscut direct.

Nu puteam încheia acest demers restitativ, fără a menționa și faptul că întreaga experiență belică a căpitanului Ilie Stricatu se intersectează cu cea a Rafilei (Firuca) Săliștean, care avea să îi devină soție, originară tot din Sebeș, figură în jurul căreia, de-a lungul anilor, s-au țesut o mulțime de anecdote și de legende. Încă din anii copilăriei și adolescenței, Ilie Stricatu a manifestat o afecțiune față de vecina sa, fiica familiei Săliștean, izbucnirea războiului, depărtarea accentuând acest sentiment.¹³⁰

Încorporarea tânărului Ilie Stricatu, plecarea acestuia pe front, precum și plecarea Firucăi la București, pentru a urma cursurile Institutului Surorilor de Caritate „Regina Elisabeta”, i-a despărțit, legătura lor sufletească dăinuind, deși s-au revăzut doar pentru o scurtă perioadă de timp, la începutul anului 1915: „[...] *Legăturile noastre sufletești nu s-au rupt, însă din cauza împrejurărilor și a evenimentelor, nu ne-am mai întâlnit până după război*”.¹³¹ Imaginea Firucăi l-a urmărit permanent, mai ales în perioada de grea încercare, de suferință, speranța revederii ajutându-l să treacă mai ușor peste acestea. Pe întreg parcursul războiului, ambii au pus dragostea de țară și neam mai presus de orice, și și-au făcut datoria: Ilie pe front, iar Firuca în spatele acestuia, ca soră medicală, inițial la Spitalul Central din București, iar mai apoi la cel din Corabia.¹³²

Momentul revederii s-a consumat în decembrie 1918, pe străzile Bucureștilor, fiind consemnat de memorialist: „[...] *Emoționat mi-am pierdut aproape tot echilibrul sufleteșc, nu puteam să zic un cuvânt. Priveam în fața saniei ca un comandant, salutând militărește. Nu știu dacă i-am sărutat mâna, dar primele cuvinte ale ei le-am auzit: „Ai îmbătrânit Ilie!”. Ea era tot frumoasă, mai frumoasă mi s-a părut. Răspunsul meu a fost spontan: „Timpul pe toți ne îmbătrânește!”. Cum îți se pare că sunt, îmi zice? „Ești schimbată, ești tot așa de îmbătrânită ca și mine”. Un râs plăcut îi deschide buzele care lăsau să se vadă două șiruri de dinți sănătoși, albi ca spuma laptelui*”.¹³³

Încă de la începuturi, familia Stricatu nu a privit cu ochii buni această relație, Firuca fiind considerată o persoană mult prea libertină, superficială, în antiteză totală cu firea serioasă și responsabilă a lui Ilie, la toate acestea adăugându-se și activitatea sa de „gestionară” a unei case de toleranță din Sebeș.¹³⁴ Cu toate acestea, „[...] *după ce spiritele s-au mai așezat, când și unii alții ai familiei au revenit la sentimente mai bune*”, cei doi

¹²⁹ *Ibidem*, p. 126.

¹³⁰ Relatare doctor Nicolae Tudorescu, Brașov, 18.IV.2017.

¹³¹ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 44.

¹³² *Ibidem*, p. 100.

¹³³ *Ibidem*, pp. 98-99.

¹³⁴ Relatare doctor Nicolae Tudorescu, Brașov, 18.IV.2017.

și-au oficializat relația, prin căsătorie, în anul 1922, fiind binecuvântați de „părintele Popian” de la Biserica Precupeții Vechi din București (astăzi Biserica „Tuturor Sfinților”).¹³⁵ Împreună, s-au stabilit, pentru o scurtă perioadă de timp, la Hunedoara, cu aceasta începând un alt capitol din viața familiei Ilie și Fircu Stricatu: „[...] Și povestea continuă... „Mă iubești Ilie?”. „Te iubesc Fircu!”... și am simțit că o nouă lume, mai fără de griji, mai liniștită, mai frumoasă, ne învăluie, apoi într-o zi am intrat iarăși pe cărările spinoase ale lumii cu noi planuri, cu noi dorințe, deschizându-se o luptă nouă”.¹³⁶

Constatăm, așadar, pe baza celor prezentate mai sus, faptul că însemnările căpitanului Ilie Stricatu, inițial păstrate în manuscris, apoi publicate, în anul 1940, constituie o sursă importantă, fundamentală am putea spune, privitoare la participarea și implicarea locuitorilor orașului Sebeș în Marele Război. Reprezentările, trăirile, experiențele memorialistului ne schițează o parte a zdruncinărilor, a haosului și a patimilor generate de izbucnirea Primului Război Mondial, un conflict pentru care omenirea nu era pregătită din punct de vedere moral.

Însemnările căpitanului Ilie Stricatu ne prezintă un capitol de istorie trăită, bogat în informații privind atât elementele de natură militară, cât mai ales elementele de viață cotidiană pe front, de spiritualitate, de trăirile și emoțiile acestuia, îmbinate într-un mod armonios și redată într-un stil plăcut, accesibil, chiar literar pe alocuri, toate aceste detalii reflectând o personalitate complexă, a cărei biografie se cere a fi redescoperită și valorificată.

Dat fiind faptul că în ultimul deceniu istoriografia românească a înregistrat o serie de inițiative privind recuperarea memoriei colective a românilor transilvăneni participanți la Marelui Război,¹³⁷ care vor culmina cu anul 2018, când vom celebra centenarul Marii Uniri, considerăm că recuperarea și prezentarea memoriilor căpitanului Ilie Stricatu este mai mult decât binevenită atât pentru comunitatea locală, cât și pentru întreaga nație, în speranța că aceasta va fi completată cu noi informații documentare.

¹³⁵ Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului*, p. 126.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 127.

¹³⁷ Pe lângă colecția inițiată de istoricii Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan, a se vedea: Virgil Curta, *Growing with the War. A Romanian Volunteer on the Austrian-Italian Front (1915-1917)*, traducere, introducere și note de Florin Curta, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006; Árpád Czira, *Călătoria în jurul lumii (1914-1916)*, ediție îngrijită și comentată de Viorel Ciubotă, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2007; Mihai Dan, *Istoria ce am petrecut în crâncenul război*, ediție îngrijită de Viorel Ciubotă, Ion M. Botoș, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2008; Ionel Floașiu, *Mărturie*, ediție îngrijită și prefațată de Petre Pop, Cluj-Napoca, Casa de Editură Paradigma, 2008; Elie Bufnea, *Cruciați, tirani și bandiți, volum I, În Rusia sovietelor*, Baia Mare, Editura Marist, 2008; Elie Bufnea, *Cruciați, tirani și bandiți, volum II, În Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Editura Marist, 2008; Simion Ghișa, *Luptele românilor cu bolșevicii în Siberia (1918-1920)*, Baia Mare, Editura Marist, 2009; Petre Ugliș Delapēcica, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, ediție îngrijită de Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, Tudor Roșu, Alba-Iulia, Editura Altip, 2015.

**A Lesser Known Transylvanian Memorialist of the
First World War: Captain Ilie Stricatu**

(Abstract)

Remarkable personality of the town of Sebeș, coming from a family of rich peasants, Ilie Stricatu was one of those characters that have identified themselves with the native town, playing an important role both as a teacher and a scholar as well as a mayor (during the period 1927-1930 and 1932-1938). Living the experience of the Great War, he provided us with a legacy consisting of memoirs of an exceptional value, totally unknown till our days (*Pe cărările destinului. Romanul unei vieți trăite/On the paths of the destiny. The novel of a lived life*, published in the year 1940) which completed the well-known notes belonging to the philosopher Lucian Blaga, the scholar-priest Sebastian Stanca and to the lieutenant-collonel Ioan Guția, coming from Sebeș. Our study presents the internal conflicts of a young soldier of the Austro-Hungarian army, who has recently graduated from the Pedagogical Institute from Sibiu and who is forced to fight for a foreign cause. In addition to this, the study outlines his struggle to cross the Carpathian Mountains and to join his co-nationals from the Romanian Kingdom, his enrollment as a volunteer in the Romanian army, the experience of the Transylvanian campaign from the autumn of the year 1916, the experience as a prisoner, the contact with the camps of prisoners and also the moment of returning home and of meeting again his family. The complete war experience of captain Ilie Stricatu can be compared to Rafila (Firuca) Săliștean's experience, his future wife, originary from Sebeș, who has participated in the war as a medical nurse. The notes of captain Ilie Stricatu, conserved initially in a hand-written form, then published in the year 1940 represent an important source, we could even say fundamental for the involvement and the participation of the Romanians from Sebeș in the Great War. The representations, the emotions, the experiences of the author outline a part of the internal conflicts, of the chaos and of the passions generated by the outburst of the First World War, a conflict for which the humanity has not been prepared yet.

Keywords: First World War, Transylvania, Romania, Sebeș, memoirs, war experience.

DOUĂ PERSPECTIVE INEDITE ASUPRA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL: JURNALUL LUI GUSTAV ZIKELI ȘI ÎNSEMNĂRILE LUI VASILE MĂGHERUȘAN

Iuliu-Marius Morariu
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Despre modul în care s-au raportat oamenii din județul Bistrița-Năsăud la Primul Război Mondial s-a mai scris și cu alte ocazii, valorificându-se documente sau analizându-se anumite aspecte interesante.¹ Cu toate acestea, au rămas încă multe lucruri interesante ce ar putea fi prezentate și analizate în cadrul unor cercetări serioase. Un segment insuficient exploatat încă îl reprezintă memorialistica dedicată conflagrației. Publicarea, de curând, la editurile clujene Mega și Argonaut, prin grija istoricilor Ion Cârja, Lorand Madly, Dan Prahase și Dan Lucian Vaida, a colecției fotografice și a însemnărilor aparținând lui Albert Porkolab,² a dat startul unei acțiuni de recuperare a memoriei, și în același timp, a redescoperirii memorialisticii năsăudene și a valențelor ei. Pe această direcție își

¹ Iată câteva dintre cele mai importante titluri: Florin Vlașin, Dorin Dologa, „Locuitori din Năsăud participanți la Primul Război Mondial”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, XIII, 2014, pp. 99-115; Dorin Dologa, „Locuitori din Romuli participanți la Primul Război Mondial”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, XIV, 2015, pp. 87-93; Dorin Dologa, „Locuitori din Salva participanți la Primul Război Mondial”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, XIV, 2015, pp. 97-107; Dorin Dologa, „Locuitori din Mocod participanți la Primul Război Mondial”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, XV, 2016, pp. 99-108; Florin Vlașin, „Locuitori din Coșbuc participanți la Primul Război Mondial”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, XIV, 2015, pp. 109-116; Florin Vlașin, „Locuitori din Runcu Salvei participanți la Primul Război Mondial”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, XIV, 2015, pp. 109-116; Iuliu-Marius Morariu, „O mărturie din Țara Năsăudului despre Primul Război Mondial: jurnalul colonelului Anchidim Șoldea”, în volumul *Sebeș, timp regăsit... Lucrările Conferinței „100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire” (5 decembrie 2014)*, coordonat de Rodica Groza, Sebeș, Editura Emma Books, 2014, pp. 87-95; Iuliu-Marius Morariu, „Urmări ale Primului Război Mondial în localitatea Salva, județul Bistrița-Năsăud: orfani și văduve de război”, în *Astra Săbeseană*, an II, număr 4, 2014, pp. 81-84; Iuliu-Marius Morariu, „Imaginea Primului Război Mondial reflectată în cântecele funebre din zona Năsăudului”, în *Astra Săbeseană*, număr 2, 2016, pp. 47-54; Iuliu-Marius Morariu, „Imaginea Primului Război Mondial reflectată în folclorul din zona Năsăudului”, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, IX, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 587-594.

² Ion Cârja, Dan Lucian Vaida, Lorand L. Madly, Dan Prahase, *Un ardelean în Marele Război: Albert Porkolab (1880-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Mega/Editura Argonaut, 2017.

propune să se înscrie și cercetarea de față, al cărei scop este acela de a aduce în atenție și de a analiza, comparativ, două lucrări ce pot fi subsumate acestui gen.

Dacă despre cel dintâi dintre autori, Gustav Zikeli, avem date dintr-un medalion publicat în paginile revistei bistrițene „File de istorie”,³ ce trebuie, însă, analizat critic din pricina cutumelor vremii, varianta germană a memoriilor lui fiind deja editată,⁴ dar fiind ușor diferită de cea românească, ce se păstrează la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, în format A4 dactilografiat,⁵ despre Vasile Măgherușan, ale cărui însemnări se găsesc într-un mic carnețel din fondul „Anton Coșbuc”,⁶ nu avem nici cea mai mică informație biografică. Poate tocmai de aceea, publicarea însemnărilor lui în anexa acestui material, se impune ca o necesitate.

Întrucât cele 100 de pagini ce conțin autobiografia lui Zikeli prezintă întregul său parcurs biografic, ne vom strădui ca, în paginile acestei cercetări, să avem în vedere doar pasajele cuprinse între paginile 42 și 70, care prezintă perioada ce ne interesează. Înainte de a face aceasta, se cuvine, însă, să vedem cine a fost autorul lor, care a trăit între anii 1861-1952.⁷ Fiu al unor meșteșugari sași din Bistrița,⁸ și-a propus să devină ceasornicar, însă, din pricina unor neînțelegeri cu cel care trebuia să-l ajute să se deprindă cu această meserie, renunță și devine tipograf. Își va termina ucenicia în domeniu în anul 1894 și va pleca în străinătate pentru perfecționare, stabilindu-se la Berlin, unde va rămâne până în anul 1905.⁹ Aici va studia, și va intra în contact cu mișcarea socialistă, fapt ce va fi destul de intens exploatat de către istoriografia locală în perioada comunistă. După ce, ajutat de părinți și socri, va reuși să achiziționeze, în anul 1912, o tipografie, va deveni și

³ Mikael Kroner, „Gustav Zikeli, ziarist progresist, militant socialist și antifascist”, în *File de istorie*, număr IV, 1976, pp. 411-417.

⁴ Zikeli Gustav, *Bistritz zwischen 1880 und 1950: Erinnerungen e. Buchdruckers*, München, Verlag Südostdt Kulturwek, 1989. Volumul reproduce documentul păstrat la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S. J. B. N. A. N.), *Fond Zikeli Gustav*, dosar 5/1951. Îi mulțumim pe această cale domnului dr. Adrian Onofreiu, care ne-a semnalat existența lui.

⁵ *Ibidem*, *Fond Gustav Zikeli (1876-1925)*, mss.

⁶ *Ibidem*, *Fond Anton Coșbuc*, dosar 274, f. 8-13.

⁷ Mikael Kroner, „Gustav Zikeli, ziarist progresist, militant socialist și antifascist”, p. 411.

⁸ „*Gustav Zikeli se trage dintr-o familie de meseriași bistrițeni: tatăl era cișmar, iar bunicii cuțitar, respectiv dogar. Tatăl lui Zikeli a fost ultimul staroste al breslei cișmarilor, păstrând, după desființarea breslei cișmarilor, lada și statutele. Părinții lui Gustav Zikeli se mai ocupau și cu îndeletniciri agricole, ținând în același timp și o mică dugheană, în care se vindeau băuturi și mâncăruri*”. A se vedea: *Ibidem*. Cf. <http://cautare-cj.archivelenationale.ro/cautare-cj/detail.aspx?ID=70964>, accesat la 12 Mai 2017.

⁹ Mikael Kroner, „Gustav Zikeli, ziarist progresist, militant socialist și antifascist”, p. 412. În vremea aceea, presa germană din spațiul bistrițean era destul de bine reprezentată, fapt ce a stimulat parțial și dezvoltarea celei românești. Pentru mai multe informații privitoare la istoria celei din urmă, a se vedea: Teodor Tanco *Istoria presei românești a județului Bistrița-Năsăud de la origini până în 2004*, Cluj-Napoca, Societatea Culturală „Lucian Blaga”, 2004.

editor de ziar, „Bistritzer Deutsche Zeitung”, fiind într-un fel opera lui, după cum arată cercetătorii care s-au preocupat de acest subiect: „După ce, în anul 1912, Zikeli își cumpărase cu ajutorul părinților și socrilor o tipografie, deveni proprietar independent. Deja după un an, scoate în tipografia sa primul număr al ziarului „Bistritzer Deutsche Zeitung”, pe atunci organul generației tinere de intelectuali bistrițeni. În același timp mai apăreau la Bistrița în limba germană „Bistritzer Wochenschrift” și „Bistritzer Zeitung”, care reprezentau interesele oficialităților”.¹⁰

Debutul războiului îl va găsi, așadar, în postura de gazetar. Statutul său și calitățile sale din acest domeniu se răsfrâng și asupra însemnărilor sale. Om cu formație intelectuală, Zikeli descrie debutul războiului prezentând contextul internațional înainte de a vorbi despre propria lui recrutare: „Pașii diplomatici pe care i-a făcut Austro-Ungaria în Serbia în problema uciderii perechii moștenitoare a tronului nu au dus la nici un rezultat. În spatele Serbiei stătea Rusia, în spatele Austro-Ungariei stătea Reich-ul german S-a ajuns la declarare de război între Austro-Ungaria și Serbia și la mobilizare generală”.¹¹ Apoi, vorbește despre recrutări și modul în care aveau loc acestea, dar și despre faptul că a reușit să se sustragă serviciului militar fiind declarat bolnav și deci, inapt pentru front: „În ziua în care se adunau cei obligați să facă serviciul militar, am avut foarte mult de lucru la tipografie și abia spre seară m-am anunțat la locul de recrutare. Erau acolo încă opt-zece oameni. Atunci ne-a fost anunțat de către comisia de recrutare că puterea de război a regimentului 63 de infanterie a fost deja atinsă. Am fost amânați până la următoarea încorporare. Aceasta a avut loc în anul următor în Dees. Am mers acolo, am locuit la o cunoștință a soției mele, d[octo]r Goldschmidt, care era medic militar în Dees și la cină am făcut cunoștință cu un alt medic militar. Acesta a recrutat în dimineața următoare pe recruții adunați și m-a declarat inapt pentru serviciul militar. Ce l-a determinat să facă acest lucru și ce a scris pe lista recruților în dreptul numelui meu, nu îmi este cunoscut. Îmbucurător a fost pentru mine faptul că în timpul Primului Război Mondial am fost lăsat în pace”.¹² În același timp, însă, în paginile amplei documentații rămase¹³ corelează aspecte generale ale conflagrației, cu chestiuni privitoare la populația săsească din Bistrița. Astfel, de exemplu, arată că: „Chiar la începutul războiului, încă înainte de a începe luptele, a căzut cofondatorul și motorul principal al „Bistritzer Deutsche Zeitung”, d[octo]r Ernst Dabinten, la granița sârbă, într-un avanpost, printr-un bine ținut glonte”.¹⁴

¹⁰ Mikael Kroner, „Gustav Zikeli, ziarist progresist, militant socialist și antifascist”, p. 413. Cf. Teodor Tanco, „Gustav Zikeli pornind de la social-democrație”, în *Virtus Romana Rediviva*, volum III, „Rădăcini adânci”, Bistrița, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Bistrița-Năsăud, 1977, p. 276.

¹¹ S. J. B. N. A. N., *Fond Gustav Zikeli (1876-1925)*, mss., f. 42.

¹² *Ibidem*, f. 42-43.

¹³ Cf. <http://cautare-cj.arhivelenationale.ro/cautare-cj/detail.aspx?ID=70964>, accesat la 12 Mai 2017.

¹⁴ S. J. B. N. A. N., *Fond Gustav Zikeli (1876-1925)*, mss., f. 43.

Rămas în spatele frontului din pricina problemelor de sănătate, Zikeli se va mulțumi să observe contextul internațional, să traducă știrile și să le publice în periodicele „Wochenschrift” sau „Bistritzer Zeitung”, cu care colabora sau le edita,¹⁵ informând, astfel, cetățenii, fapt ce i-a adus supraviețuirea periodicelor în acești ani: „Deoarece pe atunci nu exista încă radio, rapoartele de la statul major al armatei erau telegrafiate zilnic, trimise la avocatura orășenească a fiecărui comitat. Ziarul nostru a venit în legătură cu avocatura orășenească de aici, pentru a publica rapoartele zilnice. În fiecare dimineață, un membru al comisiei sau un lucrător al ziarului mergea la avocatura orășenească și scria telegramele. Apoi le traduceam, le publicam și le vindeam pe stradă. Aveam și foarte mulți abonați pentru telegrame”.¹⁶ În pauzele de redacție, el va purta corespondențe și va descrie starea frontului, dar și alte aspecte în paginile jurnalului său. Un pasaj interesant, cu o ușoară notă comică, va fi generat de amenințarea invaziei rusești în Bistrița din perioada de început a războiului. Ea este descrisă într-un mod interesant de către autor: „Chiar de la începutul războiului, Bistrița a avut și ea întâmplarea sa de război, în orice caz, într-un fel mai mult tragic-comic. Într-o după-amiază de marți a anului 1914, s-a anunțat prin intermediul bățăilor de tobă că inamicul era în apropiere și cine voia să fugă, putea folosi trenul. Trenurile erau gata de plecare. La o ofensivă, rușii au intrat în Bucovina de sud. Târgul săptămânal se ținea pe atunci în Markplatz. A început un talmeș-balmeș nebunesc în piață. Țărăncile venite cu produsele lor de vânzare și-au strâns legumele, au lăsat mai mult de jumătate pe loc și au fugit la căruțele lor pe jos spre Heidendorf sau spre satele înconjurătoare. Gara era plină de orășeni și țărani, care erau pregătiți să fugă. Mulți cetățeni și-au închiriat căruțe țărănești și plecau ca înnebuniți din Bistrița. După amiază, mersul la gară a devenit aproape o primejdie de viață. Oamenii se îngheșuiau, se împingeau, fiecare dorea să urce primul în tren. Înspre seară, s-a auzit că luptele se dădeau pe Treppiger Hobe. S-ar fi auzit și împușcături. Noaptea a trecut, inamicul nu a venit. A apărut o dezmeticire generală. Eu am rămas desigur cu toată familia la Bistrița. În dimineața celeilalte zile s-a dovedit că totul a fost o alarmă falsă, dată în orice caz din ordinul comitetului de atunci, deci din parte oficială. Comitele a fost înlocuit în postul său. În zilnic publicatele telegrame, precum și în următoarele numere ale ziarelor, am pedepsit graba autorităților și purtarea preotului evanghelic. A părăsit printre primii orașul cu o căruță și și-a părăsit turma. Așa cum s-a dovedit în zilele următoare, rușii au înaintat atunci până la Vatra Dornei, care este la optzeci de k[ilo]m[etri] depărtare de Bistrița. În partea de nord a Transilvaniei nu a avut loc nici o luptă pe întreaga perioadă a războiului. În schimb, în timpul luptelor din Galiția și Bucovina, o întreagă ceată de refugiați a ajuns în Bistrița și în împrejurimi”.¹⁷

Alături de acestea, volumul dactilografiat conține și alte informații privitoare la istoria frontului, evoluția lui, dar și alte chestiuni similare. Ca om de presă, Zikeli avea legăturile lui, care-i permiteau să afle informații noi și proaspete.

¹⁵ Cf. Teodor Tanco, „Gustav Zikeli pornind de la social-democrație”, p. 276.

¹⁶ S. J. B. N. A. N., *Fond Gustav Zikeli (1876-1925)*, mss., f. 44.

¹⁷ *Ibidem*, f. 43-44.

Dacă în paginile ziarului ele treceau filtrate, în paginile propriilor lui însemnări, acestea se găseasc prezentate așa cum le percepea el, fapt ce dă o valoare aparte lucrării. Înspre finele războiului, Zikeli va iniția și publicarea ziarului „Die Volkswacht”,¹⁸ fapt ce-i va ocupa mai mult timp, dând în același timp pe față concepțiile sale socialiste, și făcând ca autobiografia să rămână în plan secund.

Spre deosebire de însemnările lui Gustav Zikeli, detaliate, corect scrise, cu oarecare valențe literare, ce conțin uneori chiar menționarea surselor din care s-a informat autorul, cele ale lui Vasile Măgherușan sunt mult mai lacunare, constituindu-se adesea într-o aridă înșiruire de nume de localități. Autorul lor, originar, după toate probabilitățile, din Nimigea de Sus,¹⁹ este, în comparație cu Zikeli, un combatant ce participă la activitatea de pe front, fiind luat prizonier. Din nefericire, pregătirea culturală precară, nu-i permite să descrie pe larg nici locurile, nici experiențele prin care trece, așa cum au făcut-o alți contemporani ai lui, căzuți prizonieri.²⁰ Documentul, conținând memoriile lui, este păstrat de Anton Coșbuc, ajungând, astfel, datorită grijii lui, în păstrarea Serviciului Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale.²¹ Cele cinci pagini de carnet ce conțin însemnări dintre anii 1915-1918, sunt uneori delimitate cronologic prin intermediul unor repere cu valoare religioasă, precum „Începutul Postului Crăciunului”, fapt ce arată că cel care scrie era un credincios practicant.

Într-o lume cu mobilitate redusă, itinerarul caporalului Vasile Măgherușan este unul de-a dreptul impresionant. Poate tocmai faptul că a conștientizat acest lucru îl face să prezinte, deși lacunar, numele tuturor localităților prin care trece, și uneori să încerce chiar descrierea lor. Iată, de exemplu, cum descrie prima parte a prizonieratului său: „*Aicea (la Șemislă, n. n.), am șezut până în săptămâna Rusalilor, apoi*

¹⁸ „Primul număr al ziarului apare la 25 decembrie 1918, specificând în subtitlu, că este organul social-democrației bistrițene („Zeitweise erscheinendes Organ der Bistritzger Sozial-Demokratie”). Deja la 22 decembrie 1918, în cadrul adunării generale, la care se citise, în limba română și germană, programul partidului, se luase hotărârea ca să se cumpere ziarul local „Bistritzger Zeitung”, pentru ca organul social democrației bistrițene să apară săptămânal”. A se vedea: Mihail Kroner, „O filă din mișcarea muncitorească din Bistrița-ziarul social-democrat”, în *File de istorie*, număr I, 1971, p. 52.

¹⁹ Cf. <http://cautare-cj.arhivelenationale.ro/cautare-cj/detail.aspx?ID=206368>, accesat la 12 Mai 2017.

²⁰ Un astfel de exemplu poate fi considerat colonelul Anchidim Șoldea, comandantul Regimentului 301 de Honvezi care, rănit și luat prizonier, va deceda în urma unei intervenții chirurgicale ce-și propunea tratarea suferinței lui de la piciorul bolnav. El va lăsa, însă, în urmă două caiete cu însemnări, în care descrie destul de amplu viața lui din prizonierat, subliniind în același timp și sentimentele pe care i le crează anumite momente. Pentru mai multe informații cu privire la viața și activitatea lui, a se vedea, pe lângă materialul nostru, citat mai sus, și: S. J. B. N. A. N., *Fond Colecția personală Anchidim Șoldea*, dosar II, f. 13-26, f. 29-76; *Ibidem*, dosar II-14, f. 1-86; *Ibidem*, *Fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, dosar nr. 1314, f. 1-12; Vasile Șioldea, *Arborele genealogic al familiei Șioldea. Origini și istoric*, Năsăud, s. n., 2013.

²¹ *Ibidem*, *Fond Anton Coșbuc*, dosar 274, f. 8-13.

*am rămas în Rusia în Ufa. Acolo am șezut 6 săptămâni în spital, apoi am mers în Așzia. În Turchestan am șezut până la resaria de Postul Crăciunului,²² în anul 1915. Apoi am mers la Traieschi. Acolo am șezut până la Ilie Prooroc, în 13 August, apoi am venit înapoi în Rusia în gubernul Perm. În ziua de proboenie am sosit în Tughil”.*²³

La fel de succinte sunt și însemnările următoare. Abia câteva pagini mai încolo, autorul va încerca să se exprime mai pe larg, depășind stadiul simplei enumerări de locații. Atunci, de fapt, el reia cele prezentate anterior, detaliindu-le parțial și încercând să încropească un text omogen din punct de vedere narativ: „Prizonieri în Anul 1915 în 22 Marte în Tșemisl. Acolo am șezut până în s[ăp]tămâna Rusaliilor fără nime cunoscut, apoi am mers în Rusia și Ufa. Am șezut 6 săptămâni în spital, ap[o]i am mers în Așzia, în Turchestan. Am șezut până la resaria de postu Crăciunului. Mai departe am mers în Troieschi lager. Acolo am șezut până la Sfântu Ilie p. c. în 1916, apoi am venit înapoi în Rusia. În Permschi Gubern am sosit în Turghil în ziua de probijenie. Acolo am stat numai o săptămână. Am mers în Uș-pojva 4 s[ăp]tămâni, în Maicor 3 săptămâni, la Condraș Partie 2 luni, iară la Maicor am șezut 6 luni în bolniță. În 1 iunie am mers în Șulicanski. În 8 Iunie am mers în Vsa. În ziua de sânziene 1917 am sosit la Tivili în Ștepanovam am șezut 7 luni. În 8 februar[ie] 1918 am mers în Osa la Lagher; am șezut până în 5 August”.

²⁴

Deși se manifestă cu parcimonie atunci când e vorba de a oferi informații, însemnările lui Vasile Măgherușan sunt totuși importante. Ele arată cum a evoluat frontul rusesc între anii 1915-1918, căci, e de presupus că prizonierii se deplasau în funcție de acesta, însoțind armata în peregrinările și campaniile ei. În plus, faptul că autorul notează perioadele în care a stat în fiecare loc arată cât a durat fiecare campanie (de exemplu, 5 săptămâni la Odesa, în anul 1918, în condițiile în care, grupul de prizonieri a pornit de acolo la 5 august).²⁵ Faptul că acesta încearcă să înșire, pe pagina a unsprezecea a însemnărilor sale alfabetul chirilic și câteva cuvinte rusești,²⁶ deconspiră dorința sa de a se adapta mediului în care se afla, de a-i cunoaște limba și de a-i aprofunda obiceiurile.

Iată, așadar, două mărturii inedite, de valoare periferică, dar totuși nu lipsite de importanță, privitoare la istoria zonei Năsăudului și a Bistriței în timpul Primului Război Mondial. Dacă cel de-al doilea poate fi ușor clasificat în rândurile „memorialisticii mărunte”,²⁷ cel dintâi poate fi cu certitudine plasat în rândul memoriilor clasice, ce descriu, însă, viața de război din spatele frontului. Nivelul

²² Începutul Postului Crăciunului.

²³ *Ibidem*, f. 8, 9.

²⁴ *Ibidem*, f. 11.

²⁵ *Ibidem*, f. 12.

²⁶ *Ibidem*, f. 11.

²⁷ Cf. Mihai-Octavian Groza, „Pagini din „memorialistica mărunță” a Primului Război Mondial. Însemnările lui Radu Mărgean”, în *Astra Salvensis*, an II, număr 3, 2014, p. 88.

cultural al autorilor lor, informațiile pe care le aveau, dar și preocupările lor constituie, după cum am putut observa, elemente care determină calitatea scrisului lor și transformă însemnările pe care le-au lăsat în surse mai mult sau mai puțin importante pentru cercetarea contemporană.

Pentru spațiul Bistriței și al Năsăudului, ele sunt de o importanță capitală, contribuind, alături de memoriile lui Anchidim Șoldea, cele ale lui Albert Porkolab, dar și alte documente similare, la reconstituirea istoriei acestei zone și a activității oamenilor ei în timpul conflagrației mondiale.

**Two Unique Perspectives on the First World War:
the Journal of Gustav Zikeli and the Notes of Vasile Măgherușan**

(Abstract)

In this research, the author presents, in a comparative way, two important manuscripts about the First World War. The first one belongs to the Saxon Gustav Zikeli, important personality of the cultural environment from Bistrița, editor of some German newspapers and representative of the socialism from there and it is a part of his memoirs, published in German in 1989, but still unpublished in the Romanian version (a little bit different to the first one). The second one consists on brief notes of the corporal Vasile Măgherușan about his experience as prisoner in Russia between 1915 and 1918. Both of them, even if they are different as content, because of the cultural competence of their authors, of the context and of the information sources, are important for the research dedicated to this topic, because they offer interesting information about it and shows how the people from Bistrița-Năsăud County acted during it. Putting together with the notes of Albert Porkolab and Anchidim Șoldea, they may consist of an important book of memories from this period.

Keywords: diary, daily notes, Russia, Bistrița, local history, newspaper.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

Însemnările caporalului Vasile Măgherușan (1915-1918)²⁸

1915

Aicea am șezut până în săptămâna Rusalilor, apoi am rămas în Rusia în Ufa. Acolo am șezut 6 săptămâni în spital, apoi am mers în Azîia. În Turchestan am șezut până la resaria de Postul Crăciunului, în anul 1915. Apoi am mers la Traieschi. Acolo am șezut până la Ilie Prooroc, în 13 August, apoi am venit înapoi în Rusia în gubernul Perm. În ziua de probojenie²⁹ am sosit în Tughil.

1916

În Tughil- [1] săptămână.
În Popva-1 lună.
În Maicov-3 săptămâni.
În Candras-2 luni.
Bolnița-6 luni.

1917

1 iunie am mers în Sulicamis.
8 iunie am mers în Ussa în anul 1917.
În ziua de Sânziene anu 1917 am sosit la Țivili în Ștepanova Veselianca.
Am șezut 7 luni.

Februarie 1918

Am sosit în Ussa la Lagher.

Prizonieri în Anul 1915 în 22 Marte în Țșemislu. Acolo am șezut până în s[ăp]tămâna Rusalilor fără nime cunoscut, apoi am mers în Rusia și Ufa. Am șezut 6 săptămâni în spital, ap[o]i am mers în Azîia, în Turchestan. Am șezut până la resaria de postu Crăciunului. Mai departe am mers în Troieschi lager. Acolo am șezut până la Sfântu Ilie p. c. în 1916, apoi am venit înapoi în Rusia. În Permschi Gubern am sosit în Turghil în ziua de probijenie. Acolo am stat numai o

²⁸ Transcrierea textului s-a făcut după: S. J. B. N. A. N., *Fond Anton Coșbuc*, dosar 274, f. 8-13.

²⁹ Termen arhaic ce denumește sărbătoarea „Schimbării la Față”, prăznuită în Biserica Ortodoxă și în cea Catolică la data de 6 august.

săptămână. Am mers în Uş-pojva 4 săptămâni, în Maicor 3 săptămâni, la Condraş Partie 2 luni, iară la Maicor am şezut 6 luni în bolniţă. În 1 iunie am mers în Şulicanski. În 8 Iunie am mers în Vsa. În ziua de Sânziene 1917 am sosit la Tivili în Ştepanovam am şezut 7 luni. În 8 februar 1918 am mers în Osa la Lagher; am şezut până în 5 August.

19 A[ugus]t Orşu. În 23 August am sosit în lagher în (ilizibil).

Pornit din Ossa în 5 August a[nul] 1918.

1. Ossa 5 săptămâni Vladimir Zmilinsc.

2. Perm.

3. Valagdoc.

5. Iaroslav.

6. Moscova.

7 Smolinsc.

8 Urşa.

9. Minsc.

10. Baranovici.

11. Kobilien.

12. Brest.

13. Lagher 404-Lubişor sosit în 23 August, pornit din lagher L[agărul] 404 în 12 August Marţi.

FOR UNITY AND NATION. THE PEOPLE OF HUNEDOARA IN THE GREAT WAR

PhD. Associate Professor Florin Dobrei
„Eftimie Murgu” University, Reșița

Year 1914 was a turning point in Europe's history, marking the debut of the First World War or the Great War (1914-1918).¹ Attached to Hungary, Transylvania was dragged in a fight that did not belong to it; August 15th/28th, 1916, namely the date of Romania's entry into the war joining the forces of the Entente, was a real drama for the Transylvanian Romanians, since the brethren on the two peaks of the Carpathians were not on the same side of the barricade, but fighting one against another.

In Hunedoara, a county located in the south-west of Transylvania, the impact of the war was deeply felt, too. Except for the fights in the Jiu Valley and the southern part of the Land of Hațeg in August-September 1916,² the rest of the territory did not know the horrors of the armed clashes directly. However, thousands of people from Hunedoara were enrolled on a huge front stretching from Galicia to northern Italy.³ The whole area was heavily militarized, particular attention being paid to the Mureș corridor. The General Headquarters of the German Ninth Army led by General Erich von Falkenhayn was established in Deva for a short while, starting with September 16th, 1916.⁴

The presence of foreign troops, the large number of the wounded and prisoners meant a huge maintenance effort for Hunedoara. The requisites of food, cereals, livestock and fodder (in March 1918, the sub-prefect of Hunedoara admitted that „*there is no more reserve, nothing that can be requisitioned on the territory of the county*”),⁵ jobbery, which led to the appearance of a large number of wealthy people overnight, the lack of labour force in agriculture due to forced conscription and

¹ Iuliu-Marius Morariu, „O mărturie din Țara Năsăudului despre Primul Război Mondial. Jurnalul colonelului Anchidim Șoldea”, în Rodica Groza (editor), *Sebeș, timp regăsit. Lucrările Conferinței „100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire (5 decembrie 2014)”*, Sebeș, Emma Books Printing Press, 2014, p. 87.

² In extenso: Alexandru Niculescu, *Luptele de la Jiu. 1916*, Bucharest, Military Printing Press, 1976.

³ Ioachim Lazăr, Nicolae Cerișer, *Hunedoara și Marea Unire. Contribuția românilor din Ținutul Pădurenilor și zona Hunedoarei la realizarea Unirii*, Alba-Iulia, Altip Printing Press, 2009, pp. 12-39.

⁴ Victor Șuiaga, *Deva. Contribuții monografice*, volume I, Deva, Emia Printing Press, 2012, pp. 117-118.

⁵ Ion Frățilă, „Prefectura Județului Hunedoara”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, no. VIII, 1971, p. 254.

direction towards the metallurgical sector only,⁶ as well as the harsh measures of the Hungarian Government towards any national manifestations—the restriction of the „ASTRA” divisions,⁷ the creation of the „cultural area” in 1917 (the state transfer of all Romanian schools in the south of the county),⁸ the prohibition of publications and assemblies,⁹ etc., caused intense reactions within the society of Hunedoara.

Faced with the aggressive regime, many intellectuals crossed the mountains, militating from Bucharest, from Iași or from abroad, without giving up claims, the leadership of the „Romanian National Party” announced that it was suspending its activity during the war, for the recognition the right to national self-determination; among them were publicists Ioan Moța (sent to the United States to make known the Romanian desiderata to the American public opinion) and Sebastian Bornemisa, both of Orăștie.¹⁰ Those who were left at home had such an excessive tax burden that in the scripts of the authorities there were about 78.000 „starving people”.¹¹ Many were banished from their home settlements, investigated, beaten, confined in the concentration camps of Sopron, Wperd, Ruszt and Szent Margit, or sentenced to years of imprisonment in the prisons of Cluj, Timișoara, Caransebeș, Deva¹² etc.

Due to mass desertions, the 64th Infantry Regiment of Orăștie was moved to Vienna; instead, the 82nd Infantry Regiment was brought from Odorhei, made up of Szekler elements, hostile to the Romanians.¹³ The soldiers not caught, helped by peasants, made up the armed squads called „Green Companies” or „Green Forest”, reviving the old outlawry by their manner of operation. Although the Statutory Law was instituted against them in 1915, the Command of the VI Army Body of Sibiu

⁶ Ion Lungu (editor), *Din trecutul de luptă al țărânimii hunedorene*, Deva, 1967, pp. 230-234; Dumitru Gălățan-Jieț, Tiberiu Svoboda, *Petrila în oglinda timpului*, Petrila, Confluence Printing Press, 2009, p. 65.

⁷ Dorin Goția, „Din corespondența preoților români răspânditori de cultură națională pe fronturile și spitalele Primului Război Mondial”, in *Mitropolia Ardealului*, year XXVI, no. 7-9, 1981, p. 713.

⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 3rd ed., volume III, Iași, Trinitas Printing Press, 2008, p. 283.

⁹ Gheorghe Platon (editor), *Istoria românilor, volume VII/2, De la Independență la marea Unire. 1878-1918*, Bucharest, Romanian Academy Printing Press, 2003, p. 470.

¹⁰ Vasile Netea, „Lupta emigrației transilvănene pentru desăvârșirea unității de stat a României”, in *Revista de Istorie*, no. 6, 1968, pp. 1145-1162.

¹¹ Ion Lungu (editor), *Din trecutul de luptă*, pp. 230-234.

¹² Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei-1 Decembrie 1918*, Bucharest, Albatros Printing Press, 1970, pp. 55-56; Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire din 1 Decembrie 1918*, Deva, 1993, pp. 13-14; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii*, volume III, pp. 380-381; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei și Marea Unire. Țara Hațegului și Valea Jiului*, Deva, Emia Printing Press, 2007, pp. 14-29, 235-267.

¹³ Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, p. 13; Dorin Petresc, Ioan Lăzărescu, *Istoria Regimentului Cezar și Regesc numărul 64 Orăștie (1860-1918)*, Deva, Corvin Printing Press, 2004, p. 134.

established the capital punishment for deserters and those who supported them, as well as the deletion of their families from the lists of those receiving state aids from the state, the „rogues” of Hunedoara could not be annihilated; in November 1918 they were reported in the town of Densus.¹⁴ The great contribution of Hunedoara soldiers was, however, the participation in the Transylvanian volunteer bodies recruited from the Romanian prisoners in the camps of Ukraine, Italy and France to the war for Romania’s reunification.¹⁵

Throughout this time, the Church of Hunedoara had its share of passion. Immediately after August 15th/28th, 1916, the Hungarian authorities arrested and deported dozens of clergy and confessional teachers accused of espionage and collaborationism in favour of Romania; others were conscripted on the front or even killed.¹⁶ Thus, in August-September, several clergy were removed from their parishes by gendarmes; some fled inside Transylvania, others south of the Carpathians. The testimony of Hunedoara priest Sebastian Stanca (a parish priest in Sebeş at that time), a witness of the events, is eloquent: „*From the very first day, the gendarmerie’s vigilance in the Romanian villages from Braşov to Vârşeţ broke in. The first who were sacrificed were the priests. Most of them were picked up in the middle of the night, chained, lifted at the threat of bayonets, taken tens of kilometres on a country road, from village to village, slapped and mocked; others were taken in plain daylight on the streets of Hungarian and Saxon cities, booed and spit by the audience*”.¹⁷

Among those who took the bitter road of exile, we mention: Ioan Duma from Petroşani, Teofil Ioanovici from Petroşani-Livezeni, Ioan Arad from Petrila-Poieni, Simion Suciu from Petrila-Lunca, Sebastian Rusan from Vulcan, Victor Şandru from Lupeni, archpriest Cornel Popescu from Haţeg, Ioan Cocora from Boholt, Iuliu Josan from Brăznic, archpriest Iosif Morariu from Dobra, Aurelian Oprean from Mihăieşti, Victor Sălăgean from Săcămaş, Emanuil Şuiaga from Lăpuşnic, Gheorghe Copos from Cristur, Dumitru Berariu from Almaşu Mic, Dragutin Blidariu from Almaşu Sec (Orthodox), Ion Dragolea from Vulcan (Greek-Catholic)¹⁸ etc. The most famous of the „fugitives” of those times was journalist Ioan Moţa from Orăştie, sent in 1917 from Bucharest to America, together with Vasile Lucaciu and Vasile Stoica, to make known the claims of the

¹⁴ Ion Lungu (editor), *Din trecutul de luptă*, pp. 236-237; Constantin Enea, „Aspecte ale descompunerii armatei austro-ungare (dezertări şi răscoale ale soldaţilor din Transilvania 1914-1918)”, in *Acta Musei Napocensis*, no. V, 1968, pp. 280-282.

¹⁵ Victor Şuiaga, *Hunedorenii la Marea Unire*, p. 14; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 32-37.

¹⁶ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar faţă de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, Archdiocese Printing Press, 1986, pp. 179-180.

¹⁷ Sebastian Stanca, *Contribuţia preoţilor din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, Cluj, 1925, p. 9.

¹⁸ *Ibidem*, p. 170.

Romanian people to the allies; in March-December 1918 he worked in the editorial office of the newspaper „Cuvânt Moldovenesc” in Chişinău, being one of the fervent advocates of Bessarabia’s unification with „Motherland”.¹⁹

Those left in the midst of the faithful had to endure robberies and great humiliation. The destruction of the parochial goods amounted to huge sums. Greek-Catholic priest Ioan Bora of Petros was deprived of goods worth 31.460 crowns; other impaired clergy were Ioachim Cerbicean junior from Nucşoara (Orthodox), Nicolae Gârbea from Baru Mare, Petru Popescu from Paroş-Peştera (Greek-Catholic) etc. In the memorial of Vicar Teofil Crişan of Haţeg it is described how *„the occupation of Bucharest by the Central Armed Forces was celebrated with great display; here [Haţeg] it was ordered to toll the bells in all the churches, then lumination in the whole city, and the mayor of that time, Musznai Bela, summoned all the priests and intellectuals to the town hall and, in front of everyone, mocked and insulted the Romanian people, calling it a people of bastards and gypsies”*.²⁰

More than 50 priests had to endure unimaginable suffering. Orthodox priest Avram Stanca of Petroşani, who, when the Jiu Valley was taken over by the Romanian Army, provided information to the occupant mentioning King Ferdinand I at the Divine Liturgy, was arrested and, on a chilly night in October, was made to walk for 40 kilometres by the Hungarian gendarmes, dressed in summer clothes and with his head uncovered; this caused him to lose his eyesight forever; he died in Sebeş on December 24, 1916, in the house of his son, priest Sebastian Stanca, who was at that time deported to Ruszt in the Hungarian steppe.²¹ Orthodox Priest Teofil Păcurariu of the Nandru Valley was arrested on October 2, 1916 and sentenced by the Tribunal of the Soldiers’ Division of Cluj to 12 years in prison because he declared to two Wallachians in Nandru-Vale: *„Have you heard that God helped us? Our army is now in Sebeşu Săsesc and, with God’s help, it will be here in a few days, and then we get rid of the oppressors, for we have no shortage of them”*. Following the appeal tried at the Court of Appeal of the Soldiers’ Division in Budapest, his sentence was reduced to five years in prison. He served his sentence in Cluj until November 1918, but he died the following year because of the torture suffered.²²

However, the list of those arrested or deported is much more numerous. Among the Orthodox clergy, we mention the following: Ioan Budoiu from

¹⁹ Grigorie N. Popescu, *Preoţimea română şi întregirea neamului*, volume II, Bucharest, 1940, pp. 131-134; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar*, pp. 279-282; Maria Razba, *Personalităţi hunedorene. Oameni de cultură, artă, ştiinţă, tehnică şi sport (secolele XV-XX)*. Dicţionar, Deva, Emia Printing Press, 2004, pp. 352-353.

²⁰ Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, p. 11, 14-15.

²¹ Sebastian Stanca, *Contribuţia preoţilor*, p. 107, 123-124.

²² Mircea Păcurariu, „Un preot hunedorean luptător pentru unitatea naţională”, in *Mitropolia Banatului*, year XXX, no. 10-12, 1980, pp. 725-729.

Câmpuri-Surduc (in Odorhei and Cluj, between 1st November 1916 and 10th March 1917), Adam Lula from Biscaria-Simeria (in Cluj, between September 26th, 1916 and February 20th, 1917) Octavian Piso from Silvașu de Sus (in Szeged from September to November 1916), Victor Șandru from Lupeni (hospitalized between 28th August 1916 and 1st May 1918 in Nezsider and Sopron, then with forced residence in Forâu, Bihor County), Petru Armean from Ohaba de sub Piatră (in Budapest for 9 months), Mihai Munteanu from Federi (in Budapest for 9 months), Ioachim Cerbiceanu from Nucșoara (in Budapest for 9 months), Nicolae Cerbiceanu from Sălașu de Sus (in Budapest for 9 months), Atanasie Dăju from Fizești (in Budapest for 9 months), Silviu Andrica from Sârbi (in Sopronnyek for 3 months), Nicolae Pop from Ormindea (in Lakompak or Sopronnyek, between 9th September 1916 and 10th February 1917), Nicolae Popa from Porcurea/Vălișoara today (deported to Sopron from September 1916 to September 1917), Constantin Tisu from Peștera (in Teiuș and Cluj between September 28th and November 15th, 1916, and in Kabold and Sopronnyek from November 16th, 1916 to April 15th, 1917), Petru Todoran from Curechiu (deported to Sopron between September 12th, 1916 and October 12th, 1917), Pompiliu Popovici from Chitid (deported to Sopron between 28th August 1916 and July 1917), Alexandru Gherman from Pricaz (deported to Sopron), Ioan Șuşman from Silvașu de Jos (in Nezsider), Ioan Fărcaș from Băiești (in Budapest for 9 months), Archpriest Cornel Popescu from Hațeg (in Nezsider and Sopronnyek), Petru Lula from Bobâlna, Manasie Iar from Totia, Ioan Preda from Petrila (in Oradea between 22nd September 1914 and 22nd July 1915), Ioan Traian from Iscroni-Aninoasa (arrested and sentenced to death, but subsequently acquitted), Eftimie Costescu from Boiu, Adrian Ungur from Reea etc. The same suffering was endured by numerous Greek-Catholic priests from Hunedoara: Sigismund Vladislav of Paros (in Szeged between September and November 1916), Aurel Mărilă from Silvașu de Jos (in Nezsider and Sopronnyek), Ioan Bora from Petros (in Cluj, between August and September 1916, then deported to Nagymárton for 6 months with his wife and child), Gheorghe Todoran from Paroșeni-Vulcan (in Cluj between September 1st, 1916 and October 1918), monks Leon Manu and Augustin Pop from Prislop Monastery (in Szeged in 1917-1918; dead shortly after liberation), Izidor Saturn from Merișor (in Nagymárton, between 29th August 1916 and 15th March 1917), Ioan Pepenariu from Bărbăteni de Sus-Lupeni (in Sopronnyek for 18 months), Ioan Bocănicu from Pui (in Nezsider for 5 and a half months), Nicolae Brânzeu from Vulcan (for 6 months), Nicolae Zugrav from Lupeni (arrested twice in 1916-1918, then sent to forced residence in Comloșu Mare, Timiș County), Vicar Teofil Crișan from Hațeg (in Nezsider and Sopron), Vasile Bora from Coroiești (in Budapest for 9 months), Ioan Munteanu from Uricani (arrested in August/September 1916 and killed in detention), Nicolae Cârbea from Baru Mare (in Budapest, for 9 months), George

Nicula from Râu Alb (in Budapest for 9 months), Ioan Dănescu from Zăvoi (in Budapest for 9 months), Emil Todoran from Șerel (in Budapest for 9 months), Ioan Suciu from Galați (in Budapest for 9 months), Petru Chețan from Densuș (in Nezsider and Sopron), Vasile Comes from Șerel (in Nezsider and Sopron), Petru Conda from Păucinești (deported to Nezsider and Sopron), Septimiu Ionaș from Totești (deported to Nezsider and Sopron), Aurel Iubaș from Ciula Mare (deported to Nezsider and Sopron), Aron Mihăescu from Fărcădin (deported to Nezsider and Sopron), Emil Vladislav from Sălașu de Sus (in Budapest for 9 months), Iustin Bora from Bucova (today in Caraș-Severin County in Nezsider and Sopron), Iacob Niculescu from Tuștea (deported to Nezsider and Sopron), Valer Paveloni from Băuțaru Inferior (today in Caraș-Severin County, deported to Nezsider and Sopron), Silviu Popa from Cârnești (deported to Nezsider and Sopron), Silviu Simonetti from Peșteana (deported to Nezsider and Sopron), Liviu Vârvoni from Peștenița (deported to Nezsider and Sopron), Mihail Șoproni from Hățâgel (deported to Nezsider and Sopron) etc.²³

The treatment they were subjected to was inhuman; Hunedoara priest Sebastian Stanca describes the drama of that period: „*The dungeons of Cluj, Târgu-Mureș, Odorhei and Szegeed were filled with priests, and the threatening motto <Pahod na Sopron!> was like a lullaby of a little owl [...] In these prisons, the Romanian priests were degraded like as the most oppressed animals, along with all the robbers, vagabonds, thieves, rogues, gypsies and prostitutes. They slept on empty planks without any bedding. Once or twice a year they were given an armful of straw which soon became garbage. Insects of all kinds gnawed with millions. Everyone had lice [...] The diet varied according to the type of prison, but in most cases only once a day a piece of brown dry bread [...] More worrying, however, was the treatment during investigations. Enchained, with chains cutting deep into the flesh, the detainees were dragged to the instructional court. The inquiries were accompanied by clouts, punches, nudges and mistreatment. The poor martyrs returned to the cells with their fingers crushed by hammers, their legs full of the gendarmes' boots heel plates, with deep wounds in their chests, arms and back, full of blood, their cheeks swollen and full of bruises, their nails and hair pulled out, with their heads full of lumps and bumps. Many of them were carried, tortured and more dead than alive, and were thrown with wild swearing in the middle of the cell like unnecessary carcasses. In this Golgotha of 1914-1919 the priests were outlawed as follows: 308 priests were locked up, 86 were imprisoned, 4 clergy were killed, 4 were sentenced to hanging, 5 died in prison, 7 were exiled, and 35 suffering. In total 487*

²³ Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii*, passim; Grigorie N. Popescu, *Preoțimea română*, II, pp. 134-142; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar*, pp. 260-275; Idem, „Preoțimea hunedoreană sprijinitoare a năzuințelor poporului în cursul veacurilor”, in *Mitropolia Banatului*, year XVIII, no. 10-12, 1968, pp. 104-105; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 20-29, 235-267.

priests. No priestesses were exempt; 19 were detained, imprisoned, exiled and sentenced to 15 years in prison”.²⁴

A contemporary testimony is also that of Greek-Catholic vicar Teofil Crișan of Hațeg: „Thus, directives were given that Hațeg parish and the entire valley of Hațeg should be evacuated of the population from the age of 15 to the age of 55. All men were gathered by the gendarmes and soldiers and returned to Hațeg, then embarked in freight wagons and all of them, priests, doctors and intellectuals, taken to Neșsider, near Lake Fertő, and locked up with the Serb fugitives and prisoners. Here they were exposed to very harsh and inhuman treatment, being forced to sleep on planks, to eat those badly prepared dishes, and for breakfast there was nettle soup, no one being allowed to bring anything inside, not even if they paid for it with their own money. After five weeks of suffering, they were taken to Sopron, where they were declared free, but they were not allowed to leave the city. That’s how we spent three weeks here, then we were allowed to go back home, where we got at the end of October; the number of those locked up was over 3000 men”.²⁵

Several clergymen were enrolled in the Austro-Hungarian army as priest-confessors²⁶ and sent on various fronts, especially in Galicia and Italy. Thus, Orthodox priest Ioan Dăncilă from Râpa Râmețului Parish (today Valea Mănăstirii, Alba County), born in Mănerău (Hunedoara County), on 2nd/14th June 1889 was conscripted as a military priest between 1915 and 1918, as captain on the Italian front; in the same capacity, in April-August 1919 he accompanied the Romanian army in the „Tisza Campaign” for the destruction of Bela Kun’s Hungarian Bolshevism.²⁷ Orthodox priest Laurențiu Curea from Deva was conscripted as captain between 1915 and 1918, serving a Romanian armed corps in Prague; there he organized a choir, giving several artistic performances. On March 7th, 1916 he asked the Central Committee of Astra in Sibiu to send 100 copies of the *Alphabet Book* and several books of prayer and literature required by the Romanian soldiers from the hospitals in the capital of the Czech Republic; 200 copies were made available, accompanied by 4 packs of cards. In the autumn of 1918 he played an active role in forming the „Horea Corps-Romanian Legion in Prague”, involved in

²⁴ Sebastian Stanca, *Carmen saeculare. Preoțimea română din Ardeal în slujba idealului național*, Cluj, 1927, pp. 15-17; for more details see: Mihai-Octavian Groza, „Din istoria mai puțin cunoscută a Marelui Război. Instituirea „graniței culturale”, arestarea, încarcerarea și deportarea preoților români transilvăneni în Ungaria (1916-1918)”, in *Astra Sabensis*, year III, no. 6, 2015, pp. 43-61; Mihai-Octavian Groza, Diana-Maria Dăian, „Displacements of Populations in the Years of the Great War. The Arrest, the Incarceration and the Deportation of the Romanian Transylvanian Priests in the West Hungary (1916-1918)”, in Robert Mieczkowski (editor), *Między Geopolityką a Emigracją*, Warsaw, Armagraf Printing Press, 2016, pp. 11-32.

²⁵ Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 13-14.

²⁶ Iuliu-Marius Morariu, „Monahismul catolic francez în timpul Primului Război Mondial”, in *Astra Sabensis*, no. 1, 2015, p. 139.

²⁷ Maria Razba, *Personalități hunedorene*, p. 143.

the Czech revolution that broke out on October 28th.²⁸ Other priests participating on the battlefields of Italy, Poland and Russia were Sebastian Rusan of Vulcan, Silviu Andrica of Sârbi (locked up on a prison camp), Serafim Berariu of Veșel-Vulceș, Avram Botici of Hârțăgani, Alexandru Stoica of Fizeș, Ioan Ignaton of Ormindea (Orthodox), George Fireza of Uricani, Ioan Bejan of Mintia (Greek-Catholic) etc.²⁹

In the „Report of the Military Attache Bureau of the Romanian Legation from Rome to the General Secretariat of the Ministry of War” in Bucharest, bearing the date of September 14th, 1919, a short profile of another Hunedoara confessor is made: „*Priest Felea Ioan [Irineu Felea, the brother of the better-known Orthodox theologian Ilarion Felea from Valea Bradului]. Through the imposing way he does the divine service and the beautiful sermons he delivers, he truly honours our clergy. This priest also distinguishes himself due to his patriotic feelings and his love for the soldiers. He is a true parable for his comrades, representing our clergy with the most praiseworthy dignity*”.³⁰ A participant in the struggles on the western frontier of Austro-Hungary, the future protosingelos was in the autumn of 1918 among those who organized the Romanian Volunteer Legion of Italy, made up of former Transylvanian prisoners willing to fight for the country’s reunification. After the war, in 1919-1923, he worked in Rome as a representative of the Red Cross of Romania, entrusted by the Government from Bucharest with bringing home the bones of the Romanian soldiers from Ardeal and Bucovina fallen into battle on foreign territory or with the arrangement of suitable cemeteries for them. On his return, he was appointed chairperson of the „Association of Transylvanian Volunteers from World War I”.³¹

The elementary Romanian schools, set up and financially supported by the Church did not escape the „vigilance” of the Hungarian authorities, the outbreak of the First World War, and especially the disastrous withdrawal of the Romanian Army in the autumn-winter of 1916 being considered a good opportunity to finally resolve this „problem”. As such, a first measure was to conscript on the front not fewer than 357 teachers; other 158 were declared fit. In other words, more than two-thirds of them, namely 515 teachers of the total 763, were sent to sacrifice for a

²⁸ Victor Șuiaga, *Consiliul Național Român din Deva. 1918-1919*, Deva, 1994, pp. 85-86; Dorin Goția, „Din corespondența preoților români răspânditori de cultură națională pe fronturile și spitalele Primului Război Mondial”, in *Mitropolia Ardealului*, year XXVI, no. 7-9, 1981, p. 624, n. 3.

²⁹ Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii*, passim; Maria Razba, *Personalități hunedorene*, p. 201, 263; Nicolae Edroiu (editor), *Comuna Veșel. Studiu monografic complex*, Cluj-Napoca, Eurodidact Printing Press, 2002, p. 98; Cosmin Panțuru, *Viața bisericească a românilor din parohia ortodoxă Bejan-Mintia. Istorie, cultură, administrație parohială*, Arad, „Aurel Vlaicu” University Printing Press, 2010, p. 57.

³⁰ Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoți în lupta pentru Marea Unire (1916-1919)*, București, 2000, p. 421.

³¹ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, 3rd edition, Sibiu, Andreiana Printing Press, 2014, pp. 241-242.

foreign cause. Of those left behind, many were dragged through „resounding” processes, and were then convicted, based on fictitious allegations of „treason”, to years of imprisonment or exile in the counties of Sopron, Zombor and Becicherecu Mare.³²

Here are some examples. Teacher Romul Munteanu from Glodghilești was condemned because he spread among the villagers the idea that the big taxes they pay would be more lax if Transylvania would unite with Romania. Teacher Nicolae Voina of Vaidei was imprisoned in Sibiu because, at the closing ceremony of the 1915/1916 school year, he would have said before the students: „*May the Lord do so that next year you do not need it anymore [the Hungarian language]!*”. Moreover, as he „*shares Dacian-Romanian feelings*”, he was considered by the authorities to be „*incompatible with the status of a Hungarian citizen*”. At the Deva trial in January 1918, he courageously stated that „*in less than a year we will be able to speak Romanian*”. For „*action against the state*”, „*state infidelity*” or „*unpatriotic attitude*” teachers Ioan Moga from Vinerea (now in Alba County), Ioan Brâncoveanu from Hunedoara and the entire family of deceased teacher Gheorghe Șandor from Lupeni were sentenced.³³

The second measure, taken in 1917 at the initiative of the same minister Apponyi, aimed at creating a so-called „*cultural area*”, i. e. the transfer of the Romanian schools from the southern and eastern frontiers of Transylvania (Bistrița-Năsăud, Three Chairs, Brașov, Făgăraș, Târnava Mare, Sibiu, Hunedoara and Caraș-Severin) to the state, instead 1600 state primary schools and 800 kindergartens being in operation. A „*special commissioner*” was appointed in the person of Baron Emil Horvath Petrichevich, who was charged with supervising the school division. In addition, in July 1918 it was decreed the expropriation of the school buildings in the „*mentioned*” area.³⁴ Only December 1st, 1918, to whose preparation numerous teachers from Hunedoara contributed, as already mentioned, ended these arbitrary measures.

The political events from the autumn of 1918 found the inhabitants of the present Hunedoara County on duty again. Thus, among the artisans of the „*Declaration*” from Oradea of September 29th/October 12th, 1918 proclaiming the independence of the Romanian nation was also Aurel Vlad from Orăștie; he was also elected a member on 30th October/12th November 1918 in the newly established „*Central Romanian National Council*”, the central body of the Romanian struggle for unification. Other inhabitants of Hunedoara were part of the Central Command of the Romanian National Guards: Major Alexandru Vlad, Captain Moise Rîșcuța etc. A special contribution was made by the 64th Infantry

³² Ioan Matei, *Școala noastră și războiul*, Sibiu, 1915, pp. 22-23.

³³ Viorel Lupu, *Școala hunedoreană și Marea Unire. Valențe educaționale în perioada 1860-1918 și contribuții ale slujitorilor școlii la realizarea Unirii Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 2008, pp. 143-148.

³⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii*, volume III, pp. 380-382.

Regiment of Orăștie, which helped establish the „Central Senate of the Romanian Officers and Soldiers of Transylvania, Banat and Bucovina” (based in Vienna), with an essential role in taking control over Transylvania.³⁵ In parallel, Romanian National Guards and Councils were established in the county: Ilia (November 2nd), Brad and Hunedoara (November 5th), Deva and Orăștie (November 7th), Petroșani (November 8th) etc.³⁶

Among the chairpersons, vice-presidents and members of the Romanian National Councils were also archpriests Cornel Popescu from Hațeg, Ioan Dobre from Deva, Vasile Damian from Brad, Ioan Pop from Hunedoara, Iosif Morariu from Dobra, Constantin Moldovan from Ilia, Ioan Popovici from Geoagiu, Ioan Duma from Petroșani, Vasile Domșa from Orăștie (Orthodox), Nicolae Munteanu from Sarmizegetusa, Nicolae Zugrav from Lupeni and Ioan Jenea from Orăștie (Greek-Catholic), respectively priests Serafim Berariu from Vulcez-Vețel, Gheorghe Popovici from Sântandrei, Ioan Șuiaga from Teiu, Emanuil Șuiaga from Lăpușnic, Iuliu Josan from Brâznic, Aurelian Oprean from Mihaiești, Ioan Stan from Socet, Ioan Sălăgean from Săcămaș, Nicolae Ticușan from Bătrâna, Dimitrie Munduca from Fintoag, Ioan Morariu from Lăpușiu de Sus, Andrei Urdea from Tisa, Ioan Budoii from Câmpuri-Surduc, Petru Jujan from Glodghilești, Ioanichie Oprean from Boz, Romul Iacob from Gurasada, Longin Popa from Tătăraști, Emanuel Simce from Zam, Traian Motora from Vorța, Stefan Meteș from Boholt, George Șerban from Chergheș, George Copos from Cristur, Constantin Dăncilă from Mănerău, Iosif Tilicea from Hărău, Alimpiu Oprea from Săcărâmb, Emilian Șinca from Hondol, Gheorghe Guga from Șoimuș, Nicolae Duma from Vărmaga, Romul Sabău from Folt, Miron Oprean from Gothatea, Romul Sabău from Folt, Pompiliu Popovici from Chitid, Nicolae Popa from Boșorod, Atanasie Daju from Fizești, Ioachim Cerbicean junior from Nușoara, Sebastian Rusan from Vulcan, Victor Șandru from Lupeni (all of them Orthodox), Ioan Bejan from Mintia, Ioan Butnariu from Bărbănteni de Sus-Lupeni, Romul Mioc from Petroșani, Vasile Bora from Coroiști, Gheorghe Nicola from Râu Alb, Ioan Bocănicu from Pui, Basiliu Comes from Șerel, Aurel Mărilă from Silvașu de Jos, Silviu Popa from Cârnești, Aron Mihăescu from Lunca Cernii de Sus, Gheorghe Todoran from Paroșeni-Vulcan, Ioan Maxer from Clopotiva, Ioan Pop from Peșteana, Petru Chețian from Densuș, Petru Conda from Păucinești, Iacob Niculescu from Tuștea (all of them

³⁵ Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, p. 15; Dorin Petresc, Ioan Lăzărescu, *Istoria Regimentului cezar și regesc nr. 64 Orăștie (1860-1918)*, Deva, Corvin Printing Press, 2004, pp. 157-199.

³⁶ Aurel Decei, „Procesele-verbale ale ședințelor Consiliului Național Român din Deva și alte documente privind comitatul Hunedoara în anii 1918-1919”, in *Sargetia. Acta Musei Devensis*, no. V, 1968, p. 311; Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei*, p. 112; Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, p. 15; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 47-85, 109-183; Ioachim Lazăr, Nicolae Cerișer, *Hunedoara și Marea Unire*, pp. 51-99, 132-234.

Greek Catholic) etc. In addition, clergy Laurențiu Curea from Deva, Ioan Ignaton from Crăciunești (Orthodox), Ioan Butnariu from Bărbătenii de Sus-Lupeni (Greek-Catholic) etc. organized or were part of the headquarters of the Romanian National Guards.³⁷ Also, many teachers were among the members of the Romanian National Councils and Guards; we mention only a few of them: Ioan Oltean from Șerel, Iosif Andrica from Deva, Aron Demian from Orăștie, Ioan Antal, Ioan Sântimbrean and Nicolae Igna from Deva etc.³⁸

About Orthodox Priest Adam Lula of Simeria, in a report prepared by Deva Pretor's Office, it was said that „*he took part in all the activities for the preparation of the Alba-Iulia Assembly and the proclamation of the Unification*”.³⁹ And so, in the minutes of the „National Assembly of Romania” in Ghelari, drawn up on 6th November 1918, it was stated that „*Romanian Orthodox local parish, priest Gheorghe Hențea, speaks to those present from a high place about the great significance of the present days since the Romanians, after a thousand years of slavery under the yoke of the Hungarians, today see themselves freed from shameful shackles*”, then urging „*the assistants to act honestly towards all fellow citizens, irrespective of their mother tongue, to prove to the world that the Romanians have noble hearts and that they follow the prescriptions of Christian laws and precepts, casting bread to those who so far have cast stones at them*”; among the signatories of the document are priests Axente Țăran from Ghelari (Greek-Catholic) and Teodor Murgău from Ruda (Orthodox).⁴⁰

After the failure of the Arad negotiations with the representatives of the Hungarian Government held on 13th-14th November 1918 (Victor Bontescu from Hațeg took part on behalf of the people of Hunedoara), the Romanian National Council launched on November 15th a call to the Transylvanian Romanian nation by which it was asked to freely decide its destiny. On November 20th, the decision to convoke a Great National Assembly in Alba-Iulia was announced on 1st December 1918, to which delegates of all electoral circles, coming from all social classes, elected by local communities by universal and equal vote were expected to take part. In the days that followed (24th-27th November), in an atmosphere of general liveliness, the official, ordinary and substitute delegates were nominated,

³⁷ Ion Frățilă, Vasile Ionaș, Dumitru Barna, Viorel Vânătoru (editors), *Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene (1848-1920)*, București, 1990, pp. 375-381; Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, pp. 22-67, 86-114; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 51-56, 230; Ioachim Lazăr, Nicolae Cerișer, *Hunedoara și Marea Unire*, pp. 54-61.

³⁸ Viorel Lupu, *Școala hunedoreană și Marea Unire*, p. 155, 172-174.

³⁹ Ioachim Lazăr, Camelia Stărcescu-Enăchiță, *Monografia orașului Simeria*, Deva, Emia Printing Press, 2008, p. 80.

⁴⁰ Viorel Lupu, *Școala hunedoreană și Marea Unire*, pp. 156-158.

and the legal representatives of institutions, associations and unions.⁴¹ Everywhere, the Hungarian landowners, notaries, mayors and gendarmes were disarmed and banished; violence recurred in many localities. Confrontations left behind destroyed households, devastated offices of institutions, dead, wounded, widows and orphans on both sides. The Hungarians, who were in retreat, ordered executions; 20 peasants were shot in the village of Ohaba while working the field.⁴²

At the same time, the „adhesions” or „credentials” were formed through which the inhabitants of the towns and villages of Hunedoara expressed their free and unanimous desire to join Transylvania to „Motherland”.⁴³ Entitled „*Our decision*”, they generally had the following content: „*The community of the Romanian people in the village of [name of settlement], at our own urgency and without any force or lure on either side, reveals the burning desire that enlivens the heart of every Romanian and declares that the unspoilt desire is: We want to be joined with the Romanian territory of Transylvania, Banat, Hungary and Maramureş to the Kingdom of Romania, under the control of His Majesty, King Ferdinand! In this decision we lay down everything that our ancestors wanted, everything that warms us who are present here, and everything that will always exalt our children and grandchildren. So help us God! This decision is entrusted to [names of delegates, date, place and subscriptions]*”. The illiterate put their finger on the sign of the cross next to their name, according to the custom of the age.⁴⁴ The priests and confessional teachers of Hunedoara appeared invariably on all the lists of „credentials” sent to Alba-Iulia.⁴⁵

On behalf of the hundreds of thousands of Romanians at home, the 165 delegates of the Hunedoara lands (ordinary, temporary, legal, representatives of financial societies, of the „Romanian Women’s Union of Hungary”, of the „Romanian Women’s Meeting in Hunedoara County”, of the „Romanian Teachers’ Meeting”, the „Romanian Society of Tradesmen”, „Astra” Cultural Society etc.), representing 13,4% of the Transylvanian delegates, shouted in one voice: „*We want to unite with the Country!*”. They had the signatures of all the towns and villages in the

⁴¹ Paul Abrudan, Mircea Stoia, „Contribuția hunedorenilor la desăvârșirea unității de stat a României”, in *Sargetia. Acta Musei Devensis*, no. XV, 1981, pp. 264-266; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 86-89.

⁴² Octavian Floca, Victor Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 112; Ion Frățilă, Vasile Ionaș, „Aportul populației din județul Hunedoara la unirea Transilvaniei cu România”, in *Sargetia. Acta Musei Devensis*, no. XIV, 1979, p. 466; Ion Lungu (editor), *Din trecutul de luptă*, pp. 242-247; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 43-46; Ioachim Lazăr, Nicolae Cerișer, *Hunedoara și Marea Unire*, pp. 40-50.

⁴³ Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 90-94, 100-105, 183-225; Ioachim Lazăr, Nicolae Cerișer, *Hunedoara și Marea Unire*, pp. 236-314.

⁴⁴ Vasile Ionaș, *Roșcani, Mibăiești, Panc, Panc-Săliște. File de istorie*, Deva, Emia Printing Press, 2002, p. 66.

⁴⁵ Ion Frățilă, Vasile Ionaș, Dumitru Barna, Viorel Vânătoru (editors), *Pentru libertate și unitate națională*, pp. 365-366.

county; 29.431 signatures were preserved from 153 settlements in Hunedoara County. The official delegations were led by Francisc Hossu-Longin (for Deva), Gheorghe Dubleșiu (for Hunedoara), Victor Bontescu (for Hațeg), lawyer Aurel Vlad (for Orăștie), Iosif Ciser (for Petroșani) and lawyer Nicolae Robu (for Baia de Criș). Among the delegates, 48 were from Deva, 43 from Hațeg, 24 from Dobra, 15 from Orăștie, 14 from the Land of Orăștie, 13 from Baia de Criș and 8 from Hunedoara; in another clasification, 70 were peasants, 18 craftsmen, 14 teachers, 13 archpriests, 10 lawyers, 9 priests, 8 housewives, 5 teachers, 5 miners, 3 bank directors, 2 doctors, 2 traders, 1 accountant, 1 mayor, 1 owner, 1 public servant and 1 midwife. Hunedoara inhabitants, as origin, were some delegates from other counties: Silviu Dragomir (teacher in Sibiu), Amos Frâncu (lawyer in Cluj), Alexandru Vlad (active major in Arad), Adam Groza (priest in Coșteiu Mare), Sebastian Stanca (priest in Sebeș), Sebastian Olariu (archpriest in Făget), Ioan Demian (lawyer in Sânnicolau Mare) and Dimitrie Nistor (from Cluj). In recognition of the merits of the people of Hunedoara, two of them were elected secretaries of the National Assembly Office (Silviu Dragomir and Iosif Ciser) and two other members of the Transylvanian Conducting Council (Aurel Vlad and Victor Bontescu); among the speakers of the Assembly, as a speaker at one of the 14 stands installed was Petru Groza from Băcia.⁴⁶

The archpriests designated to represent Hunedoara County officially in Alba-Iulia on 1st December 1918 were the following: Vasile Damian from Brad, Iosif Morariu from Dobra, Cornel Popescu from Hațeg, Vasile Domșa from Orăștie, Ioan Dobre from Deva (represented by priest Dionisie Bobei from Petreni), Ioan Popovici from Geoagiu (Orthodox) and Nicolae Bolboca from Baia de Criș, Teofil Crișan from Hațeg, Nicolae Munteanu from Sarmizegetusa, Nicolae Zugrav from Lupeni, Ioan Pop from Hunedoara, Ioan Stupinean from Bobâlna, Ioan Jenea from Orăștie (Greek-Catholic). They were joined by 10 priests: Iosif Tilicea from Hârâu, Mircea Oprea from Certeju de Sus, Miron Oprean from Gothatea, Ioan Budoiu from Câmpuri-Surduc, Gheorghe Hențea from Ghelari, Zaharia Tilicea from Vaidei (Orthodox) and Valer Muntean from Vețel, Septimius Ionaș from Totești, Anton Higia and Romul Crișan from Cugir (Greek-Catholic); Orthodox clergymen Adam Groza from Totia (priest in Coșteiu Mare-Tîmiș), Sebastian Stanca from Petroșani (priest in Sebeș) and Sebastian Olariu from Burjuc (archpriest in Făget), born in the current county.⁴⁷

⁴⁶ Paul Abrudan, Mircea Stoia, „Contribuția hunedorenilor”, p. 267; Adela Herban, „Participanți hunedoreni la Marea Unire”, in *Sargetia. Acta Musei Devensis*, no. XVIII-XIX, 1984-1985, pp. 309-312; Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, pp. 21-70; Ioachim Lazăr, Nicolae Cerișer, *Hunedoara și Marea Unire*, pp. 100-123.

⁴⁷ Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, pp. 22-75; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 183-225; Ioachim Lazăr, Nicolae Cerișer, *Hunedoara și Marea Unire*, pp. 236-314.

Besides the official messengers, many other priests and teachers from Hunedoara attended the event, for, according to a contemporary testimony, „*every village with its delegates, with boards stating the name of the village, the leaders of the village in the forefront, priests and teachers, each with a huge tricolor flag flying in the wind were present*”.⁴⁸ Among the teachers we mention the following: Gheorghe Chibelean from Herepeia, Augustin Pop-Bociat from Mintia, Adam Popovici from Vețel, Ioan Comșa from Leșnic, Traian Lupea from Cugir (today in Alba County), Toma Roșu from Dobra, Ioan Popovici from Sântandrei, Petru Incicău from Brâznic, Andrei Ciovică from Săcămaș, Andrei Grecu from Sarmizegetusa, Ioan Cioară from Lupeni, Ioan Branga and Constantin Baicu from Orăștie, Andrei Ludu from Hunedoara, Nicolae Crețu from Câmpuri-Surduc etc.⁴⁹

Other approximately 20.000 Hunedoara inhabitants, representing one fifth of the total number of Romanian participants in the historic Assembly, also ratified thorough a plebiscite the decision of uniting Transylvania with „Motherland”. For the good conduct of the events, a Hunedoara company participated at the request of the Romanian National Guard in Alba. With the same enthusiasm, those left at home gathered in animated gatherings, sending telegrams of congratulation and adhesion to the works of the National Assembly in Alba-Iulia. As it was a Sunday, at 10 o'clock the bells of all the churches in the county started to toll, heralding to hundreds of thousands of Hunedoara inhabitants the start of the historic gathering; the priests blessed those present, preached about the solemnity of the moment, and prayed for this new beginning. There were celebrations everywhere.⁵⁰

Quartered at a distance, in order to avoid suspicion of military pressure for the great event, the 10th Hunters Romanian Army Regiment led by colonel Opreșcu did not appear in the county until mid-December. On the morning of December 13th, 1918, the Romanian soldiers received an emotional welcome in the central square of Deva. In the course of the same day, from the railway station in Brănișca, a strong Hungarian attack was launched against the Romanian soldiers charged with guarding the bridge over the Mureș River; without any Romanian loss, the two Hungarian armored trains, it had been tried, unsuccessfully, to stop them in Zam and Ilia, were forced to withdraw. After these events, the Romanian Army advanced to Zam and Holdea, and on 19th December took over the cities of Hunedoara, Hațeg and Petroșani without any incidents; by the end of the month, the entire county was under Romanian control.⁵¹

⁴⁸ Viorel Lupu, *Școala hunedoreană și Marea Unire*, p. 163.

⁴⁹ Victor Șuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, pp. 25-65.

⁵⁰ Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei*, p. 180; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, volume I, Bucharest, Romanian Academy Printing Press, 1983, p. 214; Mircea Păcurariu, „Preoțimea hunedoreană”, p. 106.

⁵¹ Victor Șuiaga, *Consiliul Național Român*, pp. 55-58.

However, the tribute of blood of the people of Hunedoara continued. In the anti-Communist campaign in Hungary in March-August 1919 aimed at the abolition of the Bolshevik regime of Bela Kun, other sons of these lands fell (in Ţebea a crucifix was raised in memory of the 50 soldiers killed in these fights).⁵² Orthodox priest Silviu Andrica from Sârbi re-enrolled in 1919, also participating in this new campaign of the Romanian Army.⁵³

Towards the same consolidation of the unification, in January 1919 priests Victor Şandru (Orthodox) from Lupeni and Ioan Butnariu (Greek-Catholic) of Lupeni-Bărbătenii de Sus, took part in the restoration of order in the Jiu Valley, disturbed by the revolt of the Hungarian workers, supporting the „Hunters” 10th Regiment sent to the area. During the same period, namely in January-February, the new Romanian administration of the county was elected and validated, headed by prefect Tom Vasinca (1919-1921), lawyer in Pui, former captain of the Romanian volunteer corps from the concentration camp of Darnița (Ukraine). From then on, the role of the Romanian National Councils and of the Romanian National Guards ceased.⁵⁴

The unification, therefore, had been accomplished. It was, of course, necessary to take some firm steps to consolidate it. And the people of Hunedoara were, this time too, doing their duty.

**For Unity and Nation.
The People of Hunedoara in the Great War**

(Abstract)

The year 1914 marked, at the level of the whole of Europe, the onset of a long and bloody war; or the „Great War”, as it is known in history. As a component part of Hungary at that time, Transylvania was therefore dragged in an armed clash that did not belong to it. Thousands of inhabitants of the present county of Hunedoara fought with a gun in their hands on a huge front, stretching from Galicia to northern Italy. Both the Orthodox and Greek-Catholic Church of Hunedoara, through its ministers (priests and teachers from the Romanian confessional schools), had its contribution to the passions of those years, as well as to the achievement of the most important national goal: the Great Union of Alba-Iulia on 1st December 1918.

Keywords: World War I, deportations, prisons, the Great Union of 1st December 1918, the Church of Hunedoara.

⁵² Octavian Floca, Victor Şuiaga, *Ghidul judeţului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 163.

⁵³ Grigorie N. Popescu, *Preoţimea română*, volume II, p. 134, 140-141; Ioachim Lazăr, *Românii din sud-vestul Transilvaniei*, p. 230.

⁵⁴ Victor Şuiaga, *Hunedoreni la Marea Unire*, pp. 59-82.

CONSIDERAȚII PRIVIND IMPLICAREA ÎN REALIZAREA MARI UNIRI A STUDENȚILOR TEOLOGI ROMÂNI DIN TRANSILVANIA, CARE AU STUDIAT LA CERNĂUȚI ÎN PERIOADA 1875-1918

Dr. Răzvan Mihai Neagu
Colegiul Tehnic Turda

Universitatea din Cernăuți a fost creată în anul 1875, la distanță de un secol de la intrarea Bucovinei în componența Imperiului Habsburgic.¹ Autoritățile imperiale au dorit, astfel, să întărească legăturile dintre centrul vienez și societatea locală cernăuțeană, înființarea universității servind, astfel, și propagandei oficiale a statului austriac. Pe de altă parte, instituția de învățământ superior avea ca sarcină să acopere nevoile educaționale ale unei zone dinamice economic. Decizia finală de înființare a Universității din Cernăuți a luat-o împăratul Franz Joseph, care a semnat decretul imperial de înființare la Palatul Schönbrunn, la 30 septembrie 1875. Noua instituție de învățământ superior a purtat, până în anul 1918, numele împăratului fondator, „Franz Joseph Universität” sau „Alma Mater Francisco-Josephina”.² Inaugurarea oficială a cursurilor universitare a avut loc la 4 octombrie 1875 într-un cadru solemn.³ Universitatea din Cernăuți era cea mai estică instituție de învățământ superior din Austria, dar și cea mai mică.⁴ Ea a fost concepută și creată ca o instituție germană, care avea ca scop răspândirea și promovarea culturii germane într-o provincie (Bucovina) eterogenă din punct de vedere etnic. Universitatea din Cernăuți a fost unul dintre instrumentele politicii de germanizare a Bucovinei imaginată și pusă în practică de autoritățile imperiale vieneze. Primul rector al Universității din Cernăuți a fost juristul Constantin Tomasciuc (1840-1889), care provenea dintr-o familie mixtă (tatăl era rutean, iar mama româncă).⁵

¹ Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria Românilor, volum VII, tom II, De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 550.

² Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece: 1774-1918*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 223.

³ Vasile Lipan, *Alma Mater Cernautensis*, București, Editura Farmaceutică, 1999, p. 3.

⁴ Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006, p. 34.

⁵ Vasile Lipan, *Alma Mater Cernautensis*, p. 6.

Construită pe tiparul clasic medieval, Universitatea din Cernăuți a avut, inițial, trei facultăți: teologie greco-orientală (ortodoxă), drept și filosofie.⁶ Din punctul de vedere al organizării, instituția academică din Cernăuți înregistra o premieră: era singura universitate din Austro-Ungaria care avea o facultate de teologie ortodoxă. În cadrul acesteia s-a format elita intelectuală ortodoxă din monarhia dualistă și nu numai. Instituția de învățământ beneficia de un corp profesoral de elită foarte bine pregătit, format mai ales din profesori români, dar și ruteni.

În perioada 1875-1918, la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți au fost înmatriculați, conform calculelor noastre, un număr de 65 de studenți români originari din Ungaria (Transilvania, Banat și Crișana). Dintre aceștia, cei mai numeroși au fost bănățenii, 32, în timp ce zece tineri erau originari din Crișana, restul, 23, din Transilvania.

Dacă ne referim la Transilvania, 23 de tineri români originari din această regiune au studiat teologia la Cernăuți în perioada analizată de noi. Cei mai mulți dintre transilvăneni (cinci), erau originari din comitatul Făgăraș, urmați îndeaproape de cei din comitatul Brașov (patru). Câte trei dintre studenți erau originari din comitatele Sibiu, Bistrița-Năsăud și Solnoc-Dâbâca. Doi erau originari din comitatul Alba de Jos, în timp ce comitatele Cluj, Mureș-Turda și Hunedoara au fost reprezentate cu câte un student fiecare. Sunt consemnate 22 de localități diferite, două persoane fiind originare din Săliște. Deoarece Transilvania este o zonă eterogenă din punct de vedere etnic și confesional, considerăm că se impune o analiză mai aprofundată a originilor studenților proveniți de aici. Astfel, se remarcă faptul că peste jumătate (12) dintre studenții de aici sunt originari din sudul Transilvaniei (comitatele Făgăraș, Sibiu și Brașov), zonă cu puternice și reprezentative comunități românești, în majoritate de confesiune ortodoxă. Din estul Transilvaniei provin cei trei studenți originari din comitatul Bistrița-Năsăud, precum și cel din comitatul Mureș-Turda. Transilvania de nord-vest este reprezentată de cei trei studenți originari din comitatul Solnoc-Dâbâca, precum și de cel din comitatul Cluj. Din zona centrală a Transilvaniei provin cei doi studenți originari din comitatul Alba de Jos, în timp ce un alt student provenea din comitatul Hunedoara.

Marea Unire de la 1918 a reprezentat unul dintre momentele fundamentale și definitorii ale istoriei românilor. Pentru prima dată, majoritatea românilor din arealul carpato-danubiano-pontic s-au unit într-un singur stat coerent sub sceptrul regelui Ferdinand I Întregitorul. Acest moment a fost rezultatul împrejurărilor favorabile de la sfârșitul anului 1918. Contribuția pentru împlinirea idealului unirii a fost vizibilă atât la nivelul elitei, cât și al maselor țărănești. Cum era și firesc, Marea

⁶ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, București, Editura Oscar Print, 1999, p. 66.

Unire a implicat și condiționările factorilor interni și externi. Din rândul celor interni, vom aminti puternicul curent de opinie pro-unionist, care s-a manifestat în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, precum și mișcarea națională a românilor din Transilvania în care un rol fundamental l-au jucat Partidul Național Român și cele două biserici românești (cea ortodoxă și cea greco-catolică). Dacă facem vorbire despre factorii externi, nu se poate trece cu vederea contextul internațional favorabil acestui eveniment, marcat de Primul Război Mondial (1914-1918) și destrămarea, la sfârșitul lui, a imperiilor multinaționale. De asemenea, nu se poate ignora atitudinea favorabilă a marilor puteri europene, în special a Franței, condusă la acea vreme de prim-ministrul Georges Clemenceau.

Românii din Transilvania au știut să se organizeze politic și militar, pregătind, astfel, momentul 1 decembrie 1918. Pentru Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia au fost aleși 1228 de delegați oficiali, care reprezentau 130 de cercuri electorale, din cele 27 de comitate din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. La Alba-Iulia au fost reprezentate toate păturile sociale, de la episcopi, reprezentanți ai școlilor, ai societăților culturale, ai partidelor politice românești, ai meseriașilor, ai tinerimii universitare până la simpli țărani îmbrăcați în frumosul port popular românesc (peste 100.000 de oameni). Este foarte important de subliniat caracterul plebiscitar al adunării de la Alba-Iulia și faptul că Marea Unire nu s-a făcut împotriva cuiva, ea fiind decizia liber exprimată a majorității românești din Transilvania, Banat și Crișana.

La acest moment important al istoriei românești au luat parte și foștii studenți ai Facultății de Teologie din Cernăuți. Prezența lor la Alba-Iulia s-a datorat faptului că mulți dintre ei au reușit să-și asigure un viitor bun fiind la acea dată clerici sau profesori, devenind, astfel, membrii de vază și de bază ai comunităților din care făceau parte. Ei au fost delegați de diverse autorități locale (instituții de învățământ, presă, unități ecleziastice) pentru a le reprezenta la Alba-Iulia, făcând parte din cei 1228 de delegați aleși. Dintre ei, Silviu Dragomir a fost desemnat, printre alții, notar al Marii Adunări Naționale.⁷ În continuare, îi vom prezenta, în cadrul unui tabel alfabetic, în care vom preciza și instituția, care i-a delegat.⁸

În cadrul adunării naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 a fost ales un Mare Sfat Național, ca organ provizoriu al puterii de stat din Transilvania, cu rol legislativ, urmând să funcționeze până la unirea definitivă cu România. Din acest for au făcut parte și patru dintre foștii studenți din Transilvania la Facultatea

⁷ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, s. n., 1968, p. 377.

⁸ Ioan I. Șerban, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților unirii*, Alba-Iulia, Editura Altip, 2003, *passim*; Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum IX, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, pp. 404-405.

de Teologie din Cernăuți. Este vorba despre Silviu Dragomir (profesor la Sibiu), Nicolae Bălan (profesor la Sibiu), Ioan Broșu (profesor la Sibiu) și Pavel Roșca (profesor la Sibiu).⁹ Profesorul Silviu Dragomir a fost ales notar al Marelui Sfat Național.¹⁰ Prezența foștilor absolvenți ai teologiei de la Cernăuți nu a fost un fapt surprinzător. Ei s-au remarcat în activitatea lor ca susținători ai ideii naționale și a intereselor românești, de cele mai multe ori chiar din perioada studenției. Fiind persoane reprezentative ale comunităților din care au făcut parte, ei au avut șansa să participe la cel mai important moment al istoriei românilor și, astfel, să intre în istorie, aducându-și contribuția la realizarea unui mareț ideal.

Datele avute la dispoziție arată că, din cei 23 de studenți teologi români din Transilvania, care au studiat la Cernăuți între anii 1875-1918, 12 au avut contribuții la realizarea Marii Uniri, chiar dacă la nivel local. Ei fac obiectul prezentului material. Pentru ceilalți 11, în stadiul actual al cercetărilor, nu avem informații, care să arate implicarea lor în cel mai important act al istoriei moderne a românilor.¹¹

Implicarea foștilor studenți teologi de la Cernăuți în Marea Unire

Una dintre cele mai importante figuri ale ortodoxiei românești din prima jumătate a secolului al XX-lea a fost **Nicolae Bălan** (1882-1955), mitropolitul Transilvaniei. El s-a născut în localitatea Blăjenii de Sus, comitatul Bistrița-Năsăud, în familia preotului Vasile Bălan (1857-1921).¹² Viitorul mitropolit și-a făcut studiile superioare la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți (1900-1904).¹³ Nicolae Bălan a obținut doctoratul în cadrul aceleiași instituții (1905), iar între anii 1904-1905 a urmat cursuri de specializare la facultățile de teologie protestantă și catolică a Universității din Breslau (azi Wrocław, Polonia). Într-o

⁹ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum IX, pp. 47-48.

¹⁰ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională*, p. 383.

¹¹ Cei 11 sunt: Virgil Cioban, Ioan Dihon, Gheorghe Enescu, Gheorghe Guiman, Victor Herman, Ioan Mărdan, Constantin Papuc, Alexandru Popșor, George Proca, Ioan Spănu și Ioan Vodă.

¹² Preotul paroh Vasile Bălan a murit la începutul anului 1921, la ceremonia funerară, desfășurată în 25 ianuarie, participând și fiul său mitropolitul Nicolae Bălan. Cf. *Foaia Diecezană*, an XXXVI, număr 6, 7 februarie/20 februarie 1921, p. 5.

¹³ Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom Kisebb Egyetemén és Akadémiáin 1789-1919*, Budapest, 2014, p. 469; Szögi László, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2011, p. 166, 190; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 691, 714.

primă fază, Bălan a fost profesor la Institutul Teologic Sibiu (1905-1920), predând discipline precum Dogmatica, Apologetica și Morala.¹⁴

Nicolae Bălan și-a adus o prețioasă contribuție la realizarea Marii Unirii. În preajma marelui eveniment (1918), el a făcut parte dintr-un comitet de 10 persoane (alături de avocatul Lucian Borcia, profesorii Silviu Dragomir, Alexandru Lapedatu și alții), care a avut misiunea să asigure legătura dintre Consiliul Național Român Central și lumea satelor Transilvaniei, în vederea organizării unor structuri similare la nivel rural.¹⁵ În toamna anului 1918, în contextul evenimentelor care au precedat unirea Transilvaniei cu România, Nicolae Bălan a fost desemnat de Consiliul Național Român Central din Transilvania să meargă într-o misiune la Iași, acolo unde se găseau refugiate autoritățile centrale de la București.¹⁶ A fost însoțit de Laurențiu Oanea din Dej, căpitanul Victor Precup din Sibiu, E. Crișan și Toader Roxin, ambii din Arad.¹⁷ Scopul principal al misiunii sale a fost informarea factorilor de decizie români despre situația din Transilvania. A plecat spre capitala Moldovei în ziua de 1/14 noiembrie 1918, împreună cu căpitanul Victor Precup, și a ajuns la destinație în 5/18 noiembrie. Bălan s-a întâlnit cu generalul Constantin Coandă, prim-ministru al guvernului român, cu generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Stat Major General, precum și cu o serie de personalități ca Ion I. C. Brătianu sau Nicolae Iorga.¹⁸ La 8 noiembrie 1918, profesorul Bălan a asistat la Iași la festivitățile prilejuite de aducerea capului lui Mihai Viteazul de la Kherson, iar în sala Teatrului Național din capitala Moldovei distinsul profesor transilvănean a ținut o înălțătoare cuvântare.¹⁹

De la Iași, Nicolae Bălan l-a însoțit pe generalul Constantin Prezan la București, iar apoi la Giurgiu, unde l-a cunoscut pe generalul Henri Mathias Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze din România.²⁰ Deși a fost ales să reprezinte cercul electoral Nocrich la Marea Adunare Națională din 1 decembrie 1918,²¹ Bălan a ratat marele eveniment al istoriei românilor, ajungând la Alba-Iulia abia în seara acelei zile, când momentul unirii era deja consumat.²²

¹⁴ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, p. 50.

¹⁵ Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac (coordonatori), *Unirea Transilvaniei cu România 1 decembrie 1918*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1972, p. 571.

¹⁶ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 50.

¹⁷ Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac (coordonatori), *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 697.

¹⁸ Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand I*, București, Editura Enciclopedică, 2016, p. 174.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 164-165.

²⁰ Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Sibiu, Editura Andreiana, 2015, pp. 405-406.

²¹ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum IX, pp. 59-60.

²² Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, p. 406.

Personalitate marcantă a Țării Făgărașului, **Ilie Beleuță** (1878-1972), s-a născut la Mândra, comitatul Făgăraș (azi județul Brașov), într-o familie simplă de agricultori și s-a remarcat mai ales ca profesor de teologie. Între anii 1901-1904 a studiat la Institutul Teologic din Sibiu,²³ iar apoi la Facultatea de Teologie din Cernăuți între anii 1904-1906. Ulterior, Ilie Beleuță a fost profesor de religie la Gimnaziul de Stat din Făgăraș (1910-1920).²⁴ Din această postură, el s-a afirmat ca unul dintre corifeii mișcării naționale românești din comitatul Făgăraș, care și-a adus prețioasa contribuție la realizarea Marii Uniri. El a făcut parte din comitetul de conducere al Consiliului Național Român din Făgăraș constituit la 11 noiembrie 1918.²⁵ Ilie Beleuță a fost prezent la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, împreună cu protopopul Făgărașului, Nicolae Borzea și alții, în cadrul căreia s-a decis unirea Transilvaniei cu România, reprezentând Reuniunea Femeilor Române Ortodoxe din Făgăraș.²⁶

O altă personalitate care a studiat teologia la Cernăuți și care a contribuit la Marea Unire a fost **Dumitru Borcia** (1877-1946). El s-a născut în Mărginimea Sibiului, în localitatea Săliște din comitatul Sibiu și provenea dintr-o familie cu o bogată tradiție preoțească, adevărată dinastie clericală. El și-a finalizat studiile medii la Gimnaziul Ortodox din Brașov.²⁷ Ulterior, Borcia a optat să studieze teologia, inițial în cadrul Institutului Teologic din Sibiu (Seminarul Andreian) ale cărui cursuri le-a urmat între anii 1899-1902.²⁸ După absolvirea acestei instituții, Borcia a urmat cursurile Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți (1902-1904).²⁹ La începutul anului 1906, tânărul săliștean este promovată doctor în teologie al universității bucovinene, elaborându-și teza sub îndrumarea profesorului Constantin Popovici.³⁰ La momentul Marii Uniri, Borcia era preot paroh în localitatea natală. Animat de profunde sentimente patriotice și de

²³ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial Teologic-Pedagogic „Andreian” al Arhiepiscopiei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopice, 1911, p. 164.

²⁴ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 64.

²⁵ Constantin Băjenaru, *Comitatul Făgăraș (1876-1918)*, Alba-Iulia, Editura Altip, 2016, p. 273.

²⁶ *Ibidem*, p. 278.

²⁷ Dumitru Peligrad, „Dr. Dumitru Borcia (1877-1946) și despărțământul Săliște al ASTREI”, în volumul *ASTRA 1861-1950: Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român 125 de ani de la înființare*, coordonat de Victor V. Grecu, Sibiu, s. n., 1987, p. 223.

²⁸ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 163.

²⁹ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității*, p. 692; Szögi László, *Studenți români din Transilvania*, p. 166; Vasile Baltag, „Die Doktorschule für Theologie bei der Universität aus Czernowitz (1877-1918)”, în *Codrul Cosminului*, număr XX, 2014, p. 341; Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1789-1919*, Budapest, 2014, p. 469; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása 1849-1919 Között*, I kötet, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2014, p. 131.

³⁰ *Bukovinäer Rundschau*, an XXV, număr 4979, 6 ianuarie 1906, p. 2; *Bukovinäer Post*, an XIII, număr 1862, 6 ianuarie 1906, p. 4; *Czernowitz'er Allgemeine Zeitung*, număr 601, 5 ianuarie 1906, p. 4.

dragostea pentru neam și țară, în toamna anului 1918, preotul Dumitru Borcia a depus o neobosită muncă de propagandă națională în satele românești din Mărginimea Sibiului, alături de Ioan Lupăș și alții, aducându-și, astfel, partea sa de contribuție la unirea Transilvaniei cu România. Borcia s-a numărat printre cei care au semnat documentul „Hotărârea noastră” din 12/25 noiembrie 1918, prin care românii din Săliște își exprimau adevărul la unirea Transilvaniei cu România.³¹ Va deveni protopop de Săliște, mai apoi profesor al universității clujene.

Erudit intelectual cu origini brașovene, **Ioan Broșu** (1886-1943) s-a născut în localitatea Dârste din comitatul Brașov (azi inclusă în orașul Brașov) și provenea dintr-o familie cu tradiție clericală, tatăl său fiind preot de la care a primit o temeinică educație creștină. Tânărul Ioan a terminat studiile secundare la Gimnaziul Ortodox din Brașov, după care a urmat cursurile Facultății de Teologie a universității din capitala Bucovinei între anii 1905-1909.³² Spre sfârșitul anului 1910 devine doctor în teologie, după ce a obținut rezultate remarcabile la cele două examene („rigorose”).³³ Fiind un student eminent și având înclinație spre studiu, Ioan Broșu a urmat mai multe specializări la universitățile din Bonn, Berlin, Viena și Roma.³⁴ Revenit în Transilvania, a obținut un post de profesor de religie (catehet) pentru elevii români de la școlile catolice și evanghelice din Sibiu.

În preajma Marii Uniri, Ioan Broșu s-a implicat în organizarea românilor sibiieni. La 31 octombrie 1918, în cadrul unei întruniri desfășurate la Sibiu, împreună cu Nicolae Bălan, Nicolae Ivan, Silviu Dragomir și alții, Ioan Broșu a fost ales membru într-un comitet executiv, care avea ca sarcină principală păstrarea legăturii cu Consiliul Național Român Central. Ioan Broșu a participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, ca delegat al presei române din Sibiu.³⁵ Ulterior, a fost numit membru în cadrul Marelui Sfat Național Român, organul provizoriu al puterii de stat din Transilvania cu rol legislativ.³⁶

O reprezentativă personalitate a Văii Bârgăului, în prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost **Andrei Buzdug** (1891-1939), care s-a născut în localitatea Josenii Bârgăului, comitatul Bistrița-Năsăud (județul Bistrița-Năsăud)

³¹ Dumitru Peligrad, „Dr. Dumitru Borcia (1877-1946)”, p. 224.

³² Szögi László, *Studentii români din Transilvania*, p. 167; Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom*, p. 470; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum I, p. 151.

³³ *Telegraful Român*, an LVIII, număr 129, 27 noiembrie/10 decembrie 1910, p. 541; Vasile Baltag, *Die Doktorschule für Theologie*, p. 342.

³⁴ *Telegraful Român*, an LX, număr 89, 23 august/5 septembrie 1912, p. 367; Szögi László, *Magyarországi Diákok Németországi Egyetemeken és főiskolákon 1789-1919*, Budapeșt, 2001, p. 179, 198; Szögi László, *Studentii români din Transilvania*, p. 187, 189.

³⁵ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum X, p. 145.

³⁶ Ioan I. Șerban, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 48.

într-o familie de preot, tatăl său Leon, fiind paroh în localitatea sa natală.³⁷ Tânărul Andrei și-a început studiile primare în satul natal, iar ulterior a urmat studiile liceale la Gimnaziul Fundațional din Năsăud terminându-le cu obținerea maturității la Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Blaj.³⁸ A studiat teologia la Cernăuți între anii 1909-1913.³⁹ La 19 iunie 1916, a fost promovat doctor în teologie, susținându-și ultimul examen „*rigoros*” la Suceava, acolo unde era refugiată Facultatea de Teologie din Cernăuți, după ce capitala Bucovinei a fost, din nou, ocupată de armata țaristă în cadrul Ofensivei Brușilov.⁴⁰ Andrei Buzdug a fost ultimul doctor în teologie la Cernăuți, originar din Transilvania, până la încheierea Primului Război Mondial. După ce și-a finalizat studiile și a dobândit o impresionantă cultură teologică, tânărul bistrițean a revenit în Transilvania. În ultimii ani ai Marelui Război (1916-1918), Andrei Buzdug și-a început cariera sacerdotală, păstorindu-i pe credincioșii din Suseni Bârgăului, în calitate de paroh.⁴¹ Datele avute la dispoziție atestă faptul că Andrei Buzdug a susținut unirea Transilvaniei cu România. Astfel, el a contribuit, la nivel local, la realizarea marelui deziderat al istoriei românilor. La 14/27 noiembrie 1918, Buzdug a luat parte la o adunare a românilor din cercul electoral al Năsăudului, desfășurată în orașul omonim, condusă de Alexandru Haliță (președinte) și Victor Motogna (notar).⁴² La o zi distanță, Sfatul Național Român sâtesc din Josenii Bârgăului îl desemnează pe tânărul teolog să reprezinte comunitatea locală la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.⁴³ Astfel, Andrei Buzdug a avut șansa și onoarea să participe la cel mai important moment al istoriei recente a românilor.⁴⁴ În perioada interbelică clericul bistrițean a fost unul dintre cei care au contribuit cel mai mult la crearea și funcționarea învățământului teologic din Cluj.

Eminentă figură a intelectualității românești din Transilvania, **Romulus Cândea** (1886-1973), provenea dintr-o familie de preot, tatăl său fiind Ioan

³⁷ *Telegraful Român*, an LXXII, număr 56, 27 iulie/9 august 1924, p. 4; Mircea-Gelu Buta, „Vlăstarul unei familii ilustre, Pr. Prof. Andrei Buzdug (1891-1939)”, în *Anuarul Bârgăuan*, an V, număr 5, 2015, p. 165; Mircea-Gheorghe Abrudan, „Corespondența mitropolitului Andrei Șaguna cu protopopiatul ortodox al Bistriței”, în *Tabor*, an X, număr 4, 2016, pp. 16-17, nota 11.

³⁸ Mircea-Gelu Buta, „Vlăstarul unei familii”, p. 165.

³⁹ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 106; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității*, p. 691; Szögi László, *Studenți români din Transilvania*, p. 168; Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom*, 471; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum I, p. 160.

⁴⁰ *Telegraful Român*, an LXIV, număr 64, 21 iunie/4 iulie 1916, p. 259; Vasile Baltag, *Die Doktorschule für Theologie*, p. 344.

⁴¹ Mircea-Gelu Buta, „Vlăstarul unei familii”, p. 166.

⁴² Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum VIII, p. 79.

⁴³ *Ibidem*, p. 82.

⁴⁴ Ioan I. Șerban, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 118.

Câdea, protopopul Avrigului. A studiat în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cernăuți, între anii 1906-1910. În anul 1912 a obținut titlul de doctor în teologie „*sub auspiciis Imperatoris*”, sintagmă care îi desemna pe cei cu rezultate excepționale.⁴⁵ După absolvirea facultății s-a specializat la Berlin și Leipzig, la această din urmă universitate fiind promovat doctor în filosofie.⁴⁶ Revenit în Transilvania, Câdea a urmat cariera didactică, fiind profesor în cadrul Institutului Teologic din Sibiu. El s-a implicat activ în organizarea Marii Uniri. În toamna anului 1918 i-a organizat politic pe românii din Mărginimea Sibiului. Deși trebuia să participe la Marea Adunare Națională, în calitate de delegat din partea cercului electoral Cisnădie (comitatul Sibiu), Romulus Câdea nu a putut participa din cauza stării de sănătate de la acel moment.⁴⁷

Cel care va fi în perioada interbelică protopopul Devei, **Ioan Dobre** (1875-1928), s-a născut la Zărnești, comitatul Făgăraș (azi județul Brașov), într-o familie simplă de agricultori.⁴⁸ El a terminat studiile secundare la Gimnaziul Ortodox din Brașov, iar apoi s-a îndreptat spre Sibiu unde, între anii 1894-1897, a studiat la Institutul Teologic.⁴⁹ Tânărul Dobre a decis să-și completeze studiile teologice la Cernăuți (1899-1901).⁵⁰ În paralel, tânărul transilvănean a urmat și cursurile Facultății de Litere și Filosofie din cadrul universității bucovinene între anii 1899-1902.⁵¹ La 23 iulie 1904, Dobre a obținut titlul științific de doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți.⁵² S-a realizat vocațional și profesional o dată cu numirea sa ca preot și protopop al Devei, oficiu pe care l-a îndeplinit între anii 1909-1928. A fost ales în această demnitate de Consistoriul Arhidiecezan de la Sibiu în ședința din 1/14 iunie 1909.⁵³ În preajma Marii Uniri el a fost președintele Consiliului Național Român din Deva, creat la 10 noiembrie 1918.⁵⁴ Deși a fost unul dintre personajele care au contribuit cel mai mult la realizarea Marii Uniri în comitatul Hunedoara, protopopul Devei nu a putut participa la marele eveniment

⁴⁵ *Telegraful Român*, an LX, număr 59, 5/18 iunie 1912, p. 239.

⁴⁶ Szögi László, *Magyarországi Diákok Németországi Egyetemeken*, p. 172, 422.

⁴⁷ Nicolae Josan, Ioan Pleșa, „Reprezentanții românilor din comitatul Alba Inferioară la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918”, în *Apulum*, număr XXVII-XXX, 1990-1993, p. 546.

⁴⁸ Victor I. Șuiaga, *Consiliul Național Român din Deva 1918-1919*, Deva, 1994, p. 83.

⁴⁹ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 161.

⁵⁰ Szögi László, *Studentii români din Transilvania*, p. 166; Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom*, p. 469; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum I, p. 223.

⁵¹ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității*, p. 693.

⁵² *Telegraful Român*, an LII, număr 74, 13/26 iulie 1904, p. 299.

⁵³ *Ibidem*, număr 59, 2/15 iunie 1909, p. 247.

⁵⁴ Victor I. Șuiaga, *Consiliul Național Român*, p. 26, 32

de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, fiind bolnav. A fost reprezentat de preotul D. Bobei din Petreni.⁵⁵

Fără îndoială, cea mai importantă personalitate laică românească din Transilvania, care a studiat la Facultatea de Teologie din Cernăuți în perioada analizată de noi a fost marele istoric **Silviu Dragomir** (1888-1962). Membru reprezentativ al școlii istoriografice românești, Silviu Dragomir s-a născut în localitatea Gurasada, comitatul Hunedoara (azi județul Hunedoara) într-o familie de vază a comunității locale, tatăl său Simion Dragomir (1851-1907) fiind notar cercual, deputat sinodal și congresual la Sibiu.⁵⁶ Tânărul Silviu și-a finalizat studiile medii la Novi Sad (Voivodina, Serbia) în 1905. La sfatul mitropolitului Ioan Mețianu, Dragomir a ales să urmeze teologia la Cernăuți (1905-1909).⁵⁷ Pregătirea academică din capitala Bucovinei, i-a fost încununată la 21 martie 1910 prin obținerea diplomei de doctor în teologie, sub îndrumarea ilustrului profesor de slavistică, Eugen Kozak.⁵⁸ După finalizarea studiilor de la Cernăuți, Silviu Dragomir și-a completat pregătirea intelectuală cu stagii de specializare la Viena, Karlowitz, Belgrad și Moscova.⁵⁹ După periplul academic european, Silviu Dragomir revine în Transilvania dedicându-și toată viața și activitatea carierei didactice. Între anii 1911-1919 el a funcționat ca profesor la Institutul Teologic Sibiu. În toamna anului 1918, în cadrul evenimentelor care au premers Marii Unirii, Silviu Dragomir a fost un militant activ pentru cauza românească la Sibiu. El a făcut parte din Consiliul Național Român de la Sibiu, filiala locală a Consiliului Național Român Central de la Arad.⁶⁰ La 1 decembrie 1918, Silviu Dragomir a participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, care a decis unirea Transilvaniei cu România, ca delegat al presei române din Sibiu.⁶¹ Profesorul sibian a fost ales în conducerea adunării, fiind unul dintre secretarii acesteia.⁶² La o zi

⁵⁵ *Ibidem*, p. 84.

⁵⁶ *Telegraful Român*, an LV, număr 133, 6/19 decembrie 1907, p. 543.

⁵⁷ Szögi László, *Studenți români din Transilvania*, p. 167, 109; Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom*, p. 471; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum I, pp. 229-230; Vasile Baltag, *Die Doktorschule für Theologie*, p. 342.

⁵⁸ *Bukovinaer Post*, an XVII, număr 2515, 22 martie 1910, p. 3; *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, număr 1857, 25 martie 1910, p. 3; *Telegraful Român*, an LVIII, număr 28, 13/26 martie 1910, p. 119; Vasile Baltag, *Die Doktorschule für Theologie*, p. 342.

⁵⁹ Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir-istoric*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Fundația Culturală Română, 2002, pp. 34-36; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, p. 451.

⁶⁰ Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria Românilor, volum VII, tom II*, p. 511.

⁶¹ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum X, p. 145.

⁶² Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac (coordonatori), *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 671; *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediții, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 290.

după marele eveniment (2 decembrie 1918), Dragomir este ales membru al Marelui Sfat Național Român al Transilvaniei, organ cu rol legislativ.⁶³ A fost unul dintre notarii acestui sfat.⁶⁴ La propunerea sa, a fost trimisă o telegramă regelui Ferdinand I al României, prin care monarhul era înștiințat de decizia luată la Alba-Iulia.⁶⁵ Ulterior, a făcut parte și din Consiliul Dirigent al Transilvaniei, fiind numit la 4 decembrie 1918, secretar general al resortului Propaganda Ziaristică.⁶⁶ Între 1 decembrie 1919-30 ianuarie 1920, Dragomir a condus Direcția Învățământului Superior din cadrul Resortului Culte și Instrucțiune Publică.⁶⁷

Fiu de moș, **Ioan Felea** (1885-1944) s-a născut în satul Ciuruleasa, de lângă Abrud, comitatul Alba de Jos (azi județul Alba), într-o familie numeroasă, cu tradiție clericală puternică, tatăl său, Ioan Felea (1857-1922) fiind preot.⁶⁸ Având vocație preoțească, Ioan Felea s-a îndreptat spre studiul teologiei, primele studii în acest domeniu urmându-le la Institutul Teologic din Sibiu (1903-1906).⁶⁹ Între anii 1906-1908 a urmat cursurile Facultății de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți, obținând doctoratul în anul 1909.⁷⁰ Tânărul Felea a revenit în Transilvania, iar inițial s-a îndreptat spre Sibiu, unde a intrat în administrația bisericească, fiind numit arhivar mitropolitan (1910), iar ulterior a funcționat ca profesor de cântări și tipic (1911).⁷¹ În anul 1913 a fost hirotonit diacon pe seama catedralei mitropolitane din Sibiu. În același an a primit taina preoției și a fost ales paroh de Pecica (azi județul Arad), unde a păstorit până în anul 1927. Destinul acestui preot a fost marcat de prima conflagrație mondială, între 1916-1918 fiind mobilizat ca preot militar pentru românii ortodocși din armata austro-ungară atât pe frontul din Galiția, cât și pe cel din Italia, având gradul de căpitan. În preajma momentului Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, Ioan Felea i-a organizat pe românii din zona Pecica.

Din categoria preoților militari a făcut parte **Ilie Hociotă** (1876-1966), născut în Mărginimea Sibiului, la Săliște, comitatul Sibiu.⁷² A fost fiul învățătorului

⁶³ Ioan I. Șerban, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 48.

⁶⁴ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 16.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 17.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 47.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 258.

⁶⁸ *Telegraful Român*, an LXX, număr 15, 18 februarie/3 martie 1922, p. 3.

⁶⁹ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 165.

⁷⁰ Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarország diákok a Habsburg Birodalom*, p. 471; Vasile Baltag, *Die Doktorschule für Theologie*, p. 341.

⁷¹ *Telegraful Român*, an LIX, număr 77, 23 iulie/5 august 1911, p. 329.

⁷² Corneliu Barborică, „Ecouri eminesciene în creația poetului slovac Ivan Krasko”, în *Romanoslavica*, număr XVIII, 1972, p. 392, nota 4.

cu același nume din localitate.⁷³ Ilie Hociotă a terminat studiile secundare la Gimnaziul Ortodox din Brașov, unde a obținut certificatul de maturitate în anul 1897. A decis să aleagă cariera preotească și s-a îndreptat spre Institutul Teologic din Sibiu (1897-1899).⁷⁴ Ulterior a învățat la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1900-1903).⁷⁵ Revine din Bucovina în Transilvania și se stabilește la Sibiu, unde va funcționa ca economist al Institutului Teologic (1903-1906), având grijă de chestiunile economice ale acestei instituții.⁷⁶ Acest post nu era incompatibil cu cel de dascăl, astfel că, pentru o scurtă perioadă, Hociotă a predat arheologia biblică și introducerea în teologie (1903-1904).⁷⁷ În paralel, Hociotă a funcționat ca profesor de religie (catehet) la Gimnaziul Evanghelic din Sibiu pentru copii români. În anul 1906 a fost tot catehet, la Cluj.⁷⁸ Din anul 1907 revine la Sibiu tot în postura de catehet.⁷⁹

Destinul lui Hociotă va lua o altă turnură din anul 1912, când a fost încadrat în armata cezaro-crăiască la Regimentul de Infanterie număr 2 din Brașov în calitate de preot militar („*feldkurat*”).⁸⁰ În anii de sfârșit ai Marelui Război, Ilie Hociotă ajunge la Viena, fiind atestat acolo, conform surselor noastre în anul 1917.⁸¹ Deși aflat în capitala imperială, Hociotă și-a adus contribuția la evenimentele din preajma Marii Uniri. Astfel, la 31 octombrie 1918, preotul militar a participat la adunarea ofițerilor și soldaților români din Viena și a activat în cadrul Senatului Militar Român Central, iar la ședința acestui for din 1 noiembrie 1918 a fost desemnat în cadrul unui birou de informații pentru ofițerii și soldații români constituit cu această ocazie.⁸² Preotul militar și-a adus prețioasa contribuție la

⁷³ Învățătorul Ilie Hociotă a trăit între anii 1839-1915, decedând la 1/14 iunie 1915 la Săliște, la 76 de ani. Cf. *Telegraful Român*, an LXIII, număr 58, 4/17 iunie 1915, p. 233.

⁷⁴ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 162.

⁷⁵ Szögi László, *Studenți români din Transilvania*, p. 166; Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom*, p. 469; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum I, p. 48.

⁷⁶ *Telegraful Român*, an LI, număr 90, 14/27 august 1903, p. 370; Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 131.

⁷⁷ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 125.

⁷⁸ *Tribuna*, an X, număr 169, 10/23 septembrie 1906, p. 6.

⁷⁹ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 133.

⁸⁰ *Pester Lloyd* (Morgenblatt), an LIX, număr 259, 2 noiembrie 1912, p. 9; *Telegraful Român*, an LX, număr 114, 30 octombrie/12 noiembrie 1912, p. 471; *Wiener Zeitung*, număr 252, 1 noiembrie 1912, p. 18.

⁸¹ ***, *Ranglisten des Kaiserlich und Königlich Heeres*, Wien, 1917, p. 1331.

⁸² Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum VII, 1989, p. 69; Mihai-Octavian Groza, *Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2015, p. 15, 32; Mihai-Octavian Groza, „Drumul spre Alba-Iulia trece prin Viena. Activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)”, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, X, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad,

organizarea soldaților și ofițerilor români din Viena, în contextul destrămării monarhiei dualiste. La 17 noiembrie 1918 a avut loc sfințirea steagului de luptă a trupelor române din Viena, ceremonie la care a oficiat Sfânta Liturghie și preotul militar Ilie Hociotă.⁸³ După consumarea momentului Marii Uniri, Ilie Hociotă a rămas în continuare la Viena pentru a-i ajuta pe soldații români răniți aflați încă în spitalele din fosta capitală imperială.

Unul dintre remarcabilii intelectuali teologi din perioada interbelică a fost **Pavel Roșca** (1884-1960). De asemenea, el a fost unul dintre puținii studenți de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, care provenea din Transilvania de nord. S-a născut în localitatea Sânpetru Almașului, comitatul Solnoc-Dăbâca (azi județul Sălaj), într-o familie preotească. Tânărul transilvănean și-a finalizat studiile medii în anul 1903 la Gimnaziul de Stat din Sibiu. Urmând tradiția familiei, a ales teologia și s-a înscris la facultatea de profil din Cernăuți, unde a studiat între anii 1903-1907.⁸⁴ Ulterior, a urmat o specializare la München.⁸⁵ În 20 iulie 1908 este promovat doctor în teologie la Cernăuți, elaborându-și teza sub îndrumarea profesorului Eusebiu Popovici.⁸⁶ După dobândirea acestui titlu academic, Roșca efectuează o nouă specializare în Germania, la Berlin.⁸⁷ În anul 1910 obține un nou titlul de doctor în litere și filosofie la Universitatea din München.⁸⁸ Între anii 1911-1919, Roșca a fost profesor la Institutul Teologic Sibiu.⁸⁹ Precum mulți dintre absolvenții teologiei de la Cernăuți și Roșca s-a afirmat mai ales pe plan profesional ca un dascăl desăvârșit. Cu toate acestea, se pare că Roșca a fost o fire destul de retrasă.⁹⁰ Onisifor Ghibu își amintea despre el că: „[...] avea o pregătire excepțională și multilaterală și era un om cu judecată și cu mult bun simț. Din păcate, era cam timid și de nu prea mare

„Vasile Goldiș” University Press, 2015, pp. 170-171; Vasile Lechințan, *Oficiali de stat români din Transilvania (1368-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003, p. 152.

⁸³ Mihai-Octavian Groza, *Senatul Militar Român Central*, p. 113.

⁸⁴ Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom*, p. 470. În această lucrare locul nașterii sale este identificat greșit, ca fiind localitatea Loza, Raionul Irșava, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, în trecut parte a comitatului Bereg. Precizăm că această informație prezentă în lucrarea citată este falsă. Cel mai probabil confuzia făcută de autorii lucrării provine din asemănarea numelor celor două localități în limba maghiară Füzeszentpéter-Sânpetru Almașului, respectiv Füzesmező-Loza.

⁸⁵ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității*, p. 718; Szögi László, *Studenți români din Transilvania*, p. 199; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása 1849-1919 Között*, II kötet, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2014, p. 228.

⁸⁶ *Bukovinaer Post*, an XV, număr 2255, 23 iulie 1908, p. 4; *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, număr 1358, 22 iulie 1908, p. 5; *Telegraful Român*, an LVI, număr 75, 10/23 iulie 1908, p. 309.

⁸⁷ Szögi László, *Studenți români din Transilvania*, p. 187; Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum II, p. 228.

⁸⁸ Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum II, p. 228.

⁸⁹ Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, p. 479.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 480.

inițiativă”.⁹¹ De asemenea, Sextil Pușcariu îi făcea o caracterizare succintă, care oferă o altă imagine asupra personalității sale: „[...] *pe lângă studiile sale temeinice filosofice, e un esecelent fiu al neamului său, neînfricat, nesfîndu-se să bată cu pumnul în masă când e nevoie*”.⁹² Profesorul Pavel Roșca a avut un rol în Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Astfel, el a avut marele privilegiu de a participa la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, care a decis unirea Transilvaniei cu România, ca delegat al Institutului Teologic din Sibiu, secțiunea pedagogică.⁹³ A fost desemnat în această calitate în conferința profesorilor secțiunii pedagogice ținută la 12/25 noiembrie 1918 la Sibiu. La 2 decembrie 1918 Roșca a fost ales membru în Marele Sfat Național Român al Transilvaniei,⁹⁴ organul provizoriu al puterii de stat din Transilvania, având un rol legislativ.

Unul dintre clericii brașoveni cei mai reprezentativi a fost **Nicolae Stinghe** (1883-1960). S-a născut în orașul de la poalele Tâmppei și a absolvit Gimnaziul Ortodox din orașul natal.⁹⁵ Se pare că de mic și-a dat seama de vocația sa preoțească, care i-a fost o constantă a întregii vieți. Între anii 1902-1905 a urmat cursurile Seminarului Andreian din Sibiu.⁹⁶ Ulterior, pregătirea sa intelectuală a fost desăvârșită la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți între anii 1905-1907.⁹⁷ În anul 1909, Nicolae Stinghe a fost promovat doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, elaborându-și teza sub îndrumarea profesorului Vasile Tarnavski.⁹⁸ După finalizarea studiilor de licență, Stinghe se reîntoarce în Transilvania. Precum majoritatea absolvenților teologiei la Cernăuți, și Nicolae Stinghe a îmbinat activitatea profesorală cu vocația clericală. În anul 1912, Nicolae Stinghe a fost numit preot paroh la biserica „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului. Stinghe s-a dovedit a fi un apărător al românismului și un militant național fervent, motiv pentru care a intrat în atenția autorităților austro-ungare, mai ales în anii Primului Război Mondial. Soarta i-a rezervat o mare încercare, a fost ridicat de autorități chiar din altarul bisericii „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului, iar între 28 august 1916 și 10 mai 1918 preotul Stinghe cu familia sa, a

⁹¹ Onisifor Ghibu, *Amintirile unui pedagog militant*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 108.

⁹² Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 290.

⁹³ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum X, pp. 101-102.

⁹⁴ Ioan I. Șerban, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 48.

⁹⁵ Vasile Oltean, *Configurația istorică și bisericească a Brașovului (sec. XIII-XX)*, Sibiu, Editura Andreiana, 2010, p. 397.

⁹⁶ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial*, p. 165.

⁹⁷ Szögi László, *Studentii români din Transilvania*, p. 167; Mészáros Andor, Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom*, p. 470; Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása*, volum II, p. 342.

⁹⁸ *Czernowitzzer Allgemeine Zeitung*, număr 1756, 20 noiembrie 1909, p. 3; Vasile Baltag, *Die Doktorschule für Theologie*, p. 342.

fost deportat, inițial la Șopron, iar apoi internat în lagărul de la Nagymarton (azi Mattersburg, Austria).⁹⁹ Revenit acasă înainte de Marea Unire, lui Stinghe i s-a interzis să mai slujească, situație care s-a perpetuat până spre sfârșitul anului 1918. Deși era supravegheat de autorități, preotul Stinghe a fost unul dintre cei care au pregătit Marea Unire la nivelul comitatului Brașov. La 26 octombrie/8 noiembrie 1918, el a luat parte la adunarea națională a românilor din Țara Bârsei, în cadrul căreia s-a constituit Sfatul Național Român din Țara Bârsei, care avea un comitet executiv condus de protopopul ortodox Vasile Saftu, din care făcea parte, ca membru, și preotul Nicolae Stinghe.¹⁰⁰

Foștii studenți teologi români din Transilvania care au studiat la Cernăuți, au constituit corpul elită al Bisericii Ortodoxe din interiorul Carpaților. Aceștia au devenit remarcabile personalități cu importante cariere. Ei au dat dovadă de autentice sentimente patriotice, aducându-și partea lor de contribuție la realizarea Marii Uniri. În acest sens s-au remarcat mai ales Nicolae Bălan și Silviu Dragomir. Din păcate, în stadiul actual al cercetărilor, pentru 11 dintre foștii studenți în capitala Bucovinei, nu există date despre implicarea lor în realizarea Marii Uniri.

Considerations Regarding the Involvement in the Realization of the Great Union of the Romanian Theologian Students from Transylvania, who Learned in Cernăuți between 1875-1918

(Abstract)

The aim of the current material is that of presenting the contribution to the great union of the Romanian theologian students from Transylvania, who learned in Cernăuți in the period between 1875-1918. The chronological boundaries of this study range between 1875-1918. These years were chosen because they mark capital events: the foundation of the University of Cernăuți and the realization of the Great Union. The university registry books during this period of time record 23 Romanian students from Transylvania, who chose to study theology in Cernăuți. Most of them turned out to be authentic patriotic spirits, serving the community they belonged to as teachers and priests. Our data shows that out of 23, 12 have contributed at local or regional level to the realization of the Great Union. In late 1918, they became active participants in the unionist struggle. On December 1st 1918, some of them attended the Great National Assembly in Alba-Iulia that proclaimed the unification of Transylvania with Romania. In our opinion, the most important contributions were that of Nicolae Bălan and Silviu Dragomir; Bălan, who later became orthodox metropolitan of

⁹⁹ Ioan Vlad, „Biserica Sfântul Nicolae din Brașov în etapa finală a luptei pentru Marea Unire (1914-1918)”, în *Cumidava*, număr XXII-XXIV, 1998-2000, p. 180; Sebastian Stanca, *Contribuția preoșimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza, Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, p. 112.

¹⁰⁰ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum VII, pp. 173-174.

Transylvania, accomplished a mission in Iași, assuring the connection between the Central National Romanian Council from Transylvania and the Romanian government; Dragomir played an important role at Alba-Iulia, being one of the secretaries of the great national assembly.

Keywords: Great Union, intellectual elite, university, Alba-Iulia, Cernăuți.

THE TRANSYLVANIAN SOCIAL-DEMOCRATIC MOVEMENT IN THE AUTUMN AND WINTER OF 1918*

Mihai-Octavian Groza, PhD. Diana-Maria Dăian
„Babeş-Bolyai” University, Cluj-Napoca

Writing about the evolution of the Transylvanian social-democratic movement in the autumn and winter of 1918 involves much responsibility and precaution of the researcher both because of the lack of the historical sources,¹ as well as because of the spirit of the political regimes during the last century which have projected a negative image on the Transylvanian social-democrats (from associates of the communist movement, or „*opportunists*”, to that of „*traitors of the principles of internationalism*” and „*footmen of the bourgeoisie and of the landlords*”).² Following a careful and exhaustive analysis of the special literature we become aware of the fact that during the last century, in the absence of a historiographical project dedicated to this topic,³ we have been dealing with a real justifying, militant and politicized discourse,⁴ an aspect that has made more difficult the historian’s work. So, if during a first phase represented by the period of the years 1918-1948, we have been coping with a justifying literature, elaborated by the main political social-democratic actors (Ioan Clopoşel, Tiron Albani, Ion Flueraş), starting from

* The Romanian version of this study, was published in Gabriela Şerban, Silviu Ferciug (eds.), *Supremum vale Nicolae Bocşan (1947-2016)*, Timişoara, Nepsis Printing Press, 2017, pp. 44-61.

¹ As far we know, there is no archive of this political group (the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary). At the same time we do not know whether there are any documents elaborated by the social-democrats in the Romanian archives, except from the memorialist fragments.

² For a radiography of the Romanian historiography focused on the political action of the Transylvanian Social-Democrats in the autumn and winter of 1918 see: Mihai-Octavian Groza, Diana-Maria Dăian, „The Politic Action of the Transylvanian Social-Democrats from the Autumn and the Winter of the Year 1918 as Reflected in the Romanian Historiography (1919-2016)”, in *Astra Sabesiensis*, no. 2, 2016, pp. 203-220.

³ „Interviu cu profesorul Nicolae Bocşan”, in Werner Kremm, Rudolf Gräf (eds.), *Fenomenul muncitoresc și social-democrat din România. Secolele XVIII-XX. Lucrările prezentate la simpozionul de la Reşiţa, 23-25 mai 1997*, Reşiţa, InterGraf Printing Press, 1997, p. 101.

⁴ The same situation for the entire historiographical discourse dedicated to the Great Union (see: Iacob Mârza, „Secvenţe istoriografice româneşti interbelice asupra anului 1918”, in Valer Moga, Sorin Arhire (eds.), *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice*, Cluj-Napoca, Center of Transylvanian Studies, 2007, p. 47).

1948, the historiographical discourse manipulated by the directions formulated by Mihail Roller has contested the position of the social-democrats from the autumn and winter of 1918, labeled as „*the watch dogs of the imperialism*”, „*social-traitors*”, „*opportunists*”,⁵ while after the moment 1968, following the direction of the historical legitimization of the Romanian Communist Party, to be the testimonies of a re-evaluation of this topic. Although after the collapse of the communist regime in Romania there have appeared papers dealing with this topic from a modern, objective point of view, the folder of the social-democrats' contribution to the fulfillment of the union, as the whole file of the Great Union has not been closed. Taking as a starting point these brief constative reflections, we will aim during our study at directing a survey on the main phases that have circumscribed the evolution of the social-democratic movement in the autumn and winter of 1918. Taking into account the published documents, the memoirs and also the secondary sources, we will try to outline the transformations scored in the political discourse popularized by the Romanian social-democratic leaders, the approach to the Romanian National Party from Transylvania and the collaboration with its leaders within the Romanian National Central Council, the contribution to the organization of the Romanian structures of authority in the industrial areas and to the organization of the Great National Assembly from Alba-Iulia, the activity developed within the Dirigent Council so as to concentrate at the end of the study on the moment of the division of the Transylvanian social-democratic movement at the beginning of 1919.

The outbreak of the First World War and the enactment of the mobilization have paralyzed the activity of the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary, the largest part of its members being enrolled into the Austro-Hungarian army or simply arrested under the charge of „*having instigated against the state and against the army*”, while the editorial board of the „Adevărul”⁶ journal has interrupted its activity.⁷

⁵ Sorin Radu, „Internaționalismul și principiile naționale. O perspectivă asupra discursului politic al social-democraților români din Ungaria (1917-1918)”, in Valer Moga, Sorin Arhire (eds.), *Problema Transilvaniei în discursul politic de la sfârșitul Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, Center of Transylvanian Studies, 2009, p. 117.

⁶ „Adevărul” was the official journal of the Transylvanian social-democratic movement, edited in Budapest between 1903-1912 (monthly), 1912-1914, 1917-1918 (weekly), since 1919 at Sibiu (for more details, see: Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, Bucharest, Scientific Printing Press, 1995, p. 20; Ioan Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-1999)*, Bucharest, Romanian Cultural Foundation Printing Press, 1996, pp. 10-11; Ioana Nistor, „Adevărul (Adeverul). Glasul Poporului. O tribună românească pentru unirea tuturor românilor”, in Marius Ioan Grec (ed.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 157-166).

⁷ Florea Grapini, *Enea Grapini și ziua cea mare*, Bucharest, „Constantin-Titel Petrescu” Foundation, 1999, p. 56.

In the summer of 1917, in the context of the internal issues which the Austro-Hungarian monarchy has been dealing with and under the influence of the turmoils from Russia, the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary, initially in anonymity, has restarted its activity.⁸ At the 8th of July, 1918, at Budapest, within a conference of the Transylvanian social-democratic movement it has been decided to restart the activity, to distribute a manifest to the Romanian workers through which they have been asked to organize themselves and also to launch subscriptions for the outset of the activity of the „Adevărul” journal.⁹ Due to this conference it has also been brought into debates the issue of the position the Romanian social-democrats have had to adopt in what concerns the national question from Hungary since the relations between the Romanian section and the Social-Democratic Party from Hungary have degenerated on the eve of the war outburst and since its development has obstructed the discussions. In the name of the Romanian section, Ion Flueraș has elaborated a resolution project which has established that the different opinions in what regards the national question could not separate the „*real socialists*”, but at the same time has validated the existence of a national question in Hungary that could be solved only through the application of the principle of the equality in rights.¹⁰

Thanks to the efforts of the members of the Transylvanian social-democratic movement in the summer and autumn of 1917 it has been collected the sum of 3707,16 crowns, money that have allowed to restart the activity of the „Adevărul” journal on the 1st of October.¹¹ In the first number of the journal there has been published an article-manifest entitled „What do we want?”, through which the Transylvanian social-democrats have presented their requests: equal rights for each citizen („[...] *equal rights for each inhabitant of this country*”), the confiscation of the large land properties and providing the population with possessions („[...] *the land of the country which today is more than a half in the hand of some landlords should be given to the nation so that it should not be obliged to leave the country*”), the introduction of the universal vote („[...] *the right to vote for each man and woman who are 20 years old*), measures of social protection („[...] *the state should take care of the nation health, should build hospitals and should form doctors*), signing the peace („[...] *at the present after three years of war, of horrible miseries and sufferance we do not ask for anything but*

⁸ Ioan Bolovan, Marius Eppel, *1 decembrie 1918. Contribuția social-democraților la unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, Eikon Printing Press, 2008, p. 21.

⁹ Sorin Radu, „Activitatea politică a lui Ion Flueraș până în anul 1918”, in *Apulum*, no. XLII/2, 2006, p. 365.

¹⁰ Keith Hitchins, „Socialiștii români și problema națională din Ungaria (1903-1918)”, in Idem (ed.), *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, volume I, translated by Sever Trifu, Codruța Trifu, Cluj-Napoca, Dacia Printing Press, 1992, p. 163.

¹¹ ***, *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1916-1921)*, Bucharest, Political Printing Press, 1966, p. 84.

to reach the peace).¹² All over 1917 and the following year, the „Adevărul” journal, published in a significant edition of 18.000 copies, reaching in particular on the battlefield, has informed the Romanian audience about the tensions erupted within the Austro-Hungarian monarchy, about the Romanian situation, but also about the installation of the Bolshevik regime in Russia.¹³

In the context of the military losses scored by the Austro-Hungarian monarchy and of the internal tensions, the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary has convoked for the 22nd of April-5th of May 1918 the 9th congress in which 37 representatives from 22 communities have taken part.¹⁴ Within the conference, Iosif Jumanca has presented a report on the activity developed by the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary in the period 21st of October, 1913-1st of May, 1918 through which he has showed the great difficulties encountered during the war years (the mobilization, the arrests of some members, the interruption of the activity), the phases of the outset of the group activity, the raising funds for re-organizing the movement and re-launching the „Adevărul” journal, the meetings hold in the month of July 1917 with the workers in Budapest, Ocna de Fier, Reșița, Dognecea, Petroșani, Ciclova, Anina, Ocna Dejului with the purpose of organizing them, as well as the necessity of diffusion through new subdivisions in Transylvania and Banat.¹⁵ The 9th Romanian social-democratic congress has validated a new group leadership, a new central committee whose members have been Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Tiron Albani, Iosif Ciser, Enea Grapini, Ioan Mihuț, Teodor Moga, Bazil Surdu and Nicolae Ignat.¹⁶ In the context of the development of the congress papers, the Transylvanian social-democrats have expressed vividly their belief that there is a strong, inseparable relation between the fight for social emancipation and the national question and they have stated their availability to collaborate with the Romanian National Party.¹⁷

Reunited in a special meeting, on the 25th of September 1918, after analyzing both the internal situation and also that of the battlefields, the Transylvanian social-democrats have reached the conclusion that it is necessary to unify the political forces within a national organism. As a result, it has been decided to contact the leadership of the Romanian National Party through its leaders, deputies in the Parliament from Budapest with the purpose of constituting

¹² *Ibidem*, pp. 63-65.

¹³ Sorin Radu, „Activitatea politică a lui Ion Flueraș până în anul 1918”, p. 369.

¹⁴ Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, Bucharest, Scientific Printing Press, 1994, p. 90.

¹⁵ ***, *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, pp. 77-84.

¹⁶ Sorin Radu, „Activitatea politică a lui Ion Flueraș până în anul 1918”, p. 367.

¹⁷ Ioan Bolovan, Marius Eppel, *1 decembrie 1918. Contribuția social-democraților la unirea Transilvaniei cu România*, p. 21.

a national council based on the principle of parity. Enea Grapini has been entrusted with this mission, meeting on the 6th of October 1918 Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Alexandru Vaida-Voevod and Ștefan Cicio-Pop so as to present them his proposal. As a matter of fact, the project has been accepted, the details related to the constitution of this national council being established after the convocation of the executive committee of the Romanian National Party at Oradea, the social-democrats being informed about the parliamentary actions planned soon afterwards.¹⁸

After the meeting from Oradea, the leaders of the Romanian National Party have adopted the so-called „Statement regarding the right to auto-determination of the Romanians from Transylvania”, a statement made public within the Parliament from Budapest on the 18th of October 1918 and which has proclaimed the right of the Romanian nation to freely decide its destiny. The members of the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary have adhered unconditionally at the principles expressed in the text of the statement for auto-determination, this fact allowing the two Romanian political factions to approach with the intention of a collaboration that has been reached in the end.¹⁹

Within a new meeting hold at Budapest on the 29th of October 1918 in which Ștefan Cicio-Pop, Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Ion Flueraș, Tiron Albani, Iosif Jumanca, Enea Grapini and Ioan Mihuț have taken part, following a new request of the social-democrats it has been decided to found a national council of the Romanian nation „[...] which should exert the control over the territories inhabited by the Romanians.”²⁰

On the 30th of October, at Budapest within a reunion hold at the „Cornul Vânătorilor” hotel, the Romanian National Central Council has been founded, organized on the principle of parity: six representatives of the Romanian National Party and six representatives of the social-democrats. From the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary one can mention Iosif Jumanca²¹

¹⁸ Florea Grapini, „Socialiștii și Marea Unire”, in *Magazin Istoric*, year XXXII, no. 12 (381), 1998, p. 18.

¹⁹ Alexandru Roz, „Declarația de autodeterminare a românilor transilvăneni-Oradea 12 octombrie 1918”, in Idem (ed.), *Marea Unire din 1918, ideal al tuturor românilor 1918-2003*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2004, pp. 61-62.

²⁰ Ion Flueraș, „Cum am ajuns la Alba-Iulia”, in Tiron Albani (ed.), *Douăzeci de ani de la Unire. Monografie comemorativă a unirii, volum I, Cum s-a făcut Unirea*, Oradea, „Grafica” Institute of Graphic Arts, 1938, p. 167.

²¹ Iosif Jumanca (1893-1950), from Folia, Timiș county; typographer (Gheorghe I. Bodea, „Iosif Jumanca”, in *Românul. New Series*, no. 6, 1993, p. 1).

(typographer), Bazil Surdu²² (machinist), Enea Grapini²³ (engineer), Tiron Albani²⁴ (carpenter), Iosif Renoiu²⁵ (fitter) and Ion Flueraș²⁶ (wheeler).²⁷ So, through the foundation of the Romanian National Central Council it has been created an organism that has put into practice the statement for auto-determination and that has managed to achieve the unity of the two Transylvanian Romanian political forces, based on the principles of the right to auto-determination of the people.²⁸

The moment of the institution of the Romanian National Central Council has been emphasized due to a manifest entitled „The Revolution has won!”, imagined by the social-democrat Iosif Jumanca and published within a special edition of the „Adevărul” journal and then multiplied in more than 18.000 copies. In its text it has been mentioned as it follows: „[...] *The Romanian National Council is set on the principle ground of the free disposition regarding the nations’ destiny, a principle established by the president Wilson as a main condition of the peace and validated by the official legacy of the monarchy, by Hungary and also by the Hungarian National Council*”.²⁹

After a couple of days, on the 2nd of November 1918, the Romanian National Central Council moved its center at Arad, its own activity being developed by only 6 members among which one could mention the social-democrats Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, the other members being active in the territory with the purpose of organizing the councils and the national guards, an important role being played by the social-democrats in the industrial, working areas from Banat and Hunedoara.³⁰

Within a special reunion of the Transylvanian social-democrats hold on the 4th of November 1918 in which Ion Flueraș, Iosif Ciser, Enea Grapini, Iosif

²² Bazil Surdu (1893-?), from Biertan, Târnava Mare county; machinist (Alexandru Roz, „Baziliu Surdu-membru al Consiliului Național Român Central”, in *Românul. New Series*, no. 13, 1993, p. 1).

²³ Enea Grapini (1893-1980), from Șanț, Bistrița-Năsăud county; engineer (Alexandru Roz, „Enea Grapini”, in *Românul. New Series*, no. 11, 1993, p. 1).

²⁴ Tiron Albani (1887-1976), from Gârbova de Sus, Lower Alba county; carpenter (Gheorghe I. Bodea, „Tiron Albani (1887-1976)”, in *Românul. New Series*, no. 10, 1993, p. 1).

²⁵ Iosif Renoiu (1888-1977), from Bocșa Montană, Caraș-Severin county; fitter (Alexandru Roz, „Iosif Renoiu”, in *Românul. New Series*, no. 8, 1993, p. 1).

²⁶ Ion Flueraș (1882-1953), from Chereluș, Arad county; wheeler (Traian Moca, „Ion Flueraș”, in *Românul. New Series*, no. 4, 1993, p. 1).

²⁷ Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capătala Transilvaniei*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2002, pp. 194-207.

²⁸ Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat*, Cluj-Napoca, University Printing Press, 1997, p. 232; Dan Demșea, „Două texte inedite despre socialistul Ioan Flueraș (1882-1953)”, in *Studia Universitatis „Vasile Goldiș” Arad*, no. 4, 1994, p. 37.

²⁹ Alexandru Roz, „Consiliul Național Român Central și acțiunea sa pentru unirea Transilvaniei cu România”, in *Magazin Istoric*, year XXII, no. 12 (261), 1988, p. 15.

³⁰ Sorin Radu, *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, Târgoviște, Cetatea de Scaun Printing Press, 2012, p. 38.

Jumanca, Ioan Mihuț and Bazil Surdu have taken part, they have established the principles and the action directions of the group within the Romanian National Central Council: organizing national councils in Transylvania and Banat, subordinated to the Romanian National Central Council, the right to represent the Romanians and to exert the leading authority over the territories inhabited by them, a task assigned to the Romanian National Central Council, organizing permanent services in the train stations with the purpose of taking and mobilizing the Romanian soldiers who have left the battlefield, instituting at Budapest, in the core of the Transylvanian social-democrats a permanent service with the responsibility of preparing the contacts with various centers.³¹

An important moment has been represented by the outset of the activity of the „Românul” journal,³² on the 7th of November 1918, becoming the voice of the Romanian National Central Council under the leadership of Vasile Goldiș, the position of chief-editor being entrusted to the social-democrat Ioan Clopoțel. Due to this journal, the documents elaborated or received by the Romanian National Central Council, the phases of the political-administrative organization of Transylvania and Banat, the convocation of the National Assembly have been brought into the attention of the population, being also achieved the mobilization of the people with the aim of organizing themselves in councils and national guards.³³

Reunited in a special meeting on the 9th of November 1918, the Romanian National Central Council has decided the emission of an ultimate note following the proposal of the social-democratic members which has been addressed to the Hungarian National Council and which has made public the council decision to take the control over the territories inhabited by the Romanians from Transylvania and Banat (24 counties³⁴ and the Romanian parts from the Bichiș, Cianad and Ugocea counties).³⁵ The social-democrat Enea Grapini has proposed that the ultimate note should be written in Hungarian and not in French „[...] so as to be understood without possible mistakes because of the translations”.³⁶ The ultimate note has been sent to the Hungarian National Council through the prefect Varjasy Lajos,

³¹ Florea Grapini, „Socialiștii și Marea Unire”, p. 18.

³² The activity of this journal was suppressed on the 12th of March 1916.

³³ Ioan Clopoțel, „La Alba-Iulia”, in *Steaua. Revistă a Uniunii Scriitorilor*, year XIX, no. 226, 1968, p. 15; Ion Isăiu, „Unirea Transilvaniei cu România”, in *Steaua. Revistă a Uniunii Scriitorilor*, year XXXIII, no. 12 (427), 1982, p. 8; Eugen Gagea, „Aradul, cetate a Marii Uniri”, in *Columna*, no. 3, 2014, p. 316.

³⁴ Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba Inferioară, Târnava-Mică, Târnava-Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei Scaune, Odorhei and Ciuc.

³⁵ Alexandru Roz, *Consiliul Național Român Central și gărziile naționale române din Arad (acte și documente)*, volume I, Cluj-Napoca, Dacia Printing Press, 1993, p. 176.

³⁶ Florea Grapini, *Enea Grapini și țina cea mare*, p. 130.

the answer being requested for the day of the 12th of November. Since at Belgrade there have been hold the debates regarding the armistice with the military representatives of the Entente, the Hungarian part has asked for a postponement of 12 hours, a Hungarian legacy coordinated by the sociolog Jászi Oszkar, the ministry of the nationalities, being expected to arrive at Arad for further negotiations.³⁷

Within the Romanian-Hungarian negotiations hold at Arad in the period 13th-14th of November 1918, the social-democrats, represented by Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini (as members of the Romanian National Central Council) and Ioan Clopoșel (as press representative) have adopted the same position like the representatives of the Romanian National Party, expressing in a clear way their option related to the Romanians' right to decide independently their destiny and also to their separation from Hungary.³⁸ Although within the discussions the social-democratic members of the Hungarian legacy have stated the project elaborated by Jászi Oszkar regarding the creation of ethnic enclaves, the Romanian social-democrats have abolished this plan, being considered to be „*a prospect of thievery or a desperate attitude of the Hungarian government*”.³⁹ So one can notice that in spite of all the proposals, the Transylvanian social-democrats have remained concentrated on a position favorable for the national ideal, supporting the idea of the separation from Hungary and of the union with Romania, the international principles gaining a secondary importance.⁴⁰

On the evening of the 14th of November 1918, after the failure of the negotiations with the Hungarian legacy, the members of the Romanian National Central Council, reunited in a special meeting, have decided to elaborate and publish a manifest addressed to the international public opinion (entitled „To the world nations?”),⁴¹ so as on the 20th of November to be launched the text regarding the convocation of the National Assembly from Alba-Iulia.⁴² According to the historian Sorin Radu, the idea of the convocation of a national assembly following the model of the assemblies hold at Chișinău and Cernăuți, which should express the will of the whole Romanian people from Transylvania and

³⁷ Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, The Journal „Societatea de Mâine” Printing Press, 1926, p. 80; Alexandru Roz, „Ședința Consiliului Național Român Central din 27 octombrie/9 noiembrie 1918”, in *Studia Universitatis „Vasile Goldiș” Arad*, no. 4, 1994, p. 32.

³⁸ Sorin Radu, *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, p. 48.

³⁹ Tiron Albani, „Enclavele lui Jászi”, in Tiron Albani (ed.), *Douăzeci de ani de la Unire. Monografie comemorativă a unirii*, p. 192.

⁴⁰ Sorin Radu, „Internaționalismul și principiile naționale”, p. 149.

⁴¹ Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat*, p. 235.

⁴² Stelean-Ioan Boia, „Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului”, in Marius Ioan Grec (ed.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, p. 35.

Banat, has emerged during the Romanian-Hungarian negotiations and can be attributed to the social-democrat Ion Flueraş.⁴³

After the position adopted within the Romanian-Hungarian negotiations, the leaders of the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary have been convoked on the 16th of November 1918 for a debate with the party leaders regarding the present situation caused by Transylvania's and Banat's separation from Hungary. From the part of the Transylvanian social-democrats Ion Flueraş, Iosif Jumanca and Enea Grapini have taken part who, rejecting any proposal related to the maintenance of the Hungary's integrity and to the co-optation in the government (through two ministerial portofolios and many positions of prefect) have stated that: „[...] *The Romanian socialists have showed that the Romanian nation has suffered too much from the imperial leaders so as to be stopped from realizing its dream of union and that the socialists can not and do not want to avoid or to let it under the domination of those who enslaved it in the past*”.⁴⁴

In the period in which the social-democrats have taken part in the negotiations from Budapest, the Romanian National Central Council has made public the manifest entitled „To the world nations!”, a move that has caused their turmoil because although they have accepted to launch a manifest addressed to the international public opinion, they have been not consulted in what regards the date of its appearance in the public area. The moment has been rapidly surpassed and the „Adevărul” journal has took and published the manifest in its pages.⁴⁵

As the leaders of the Romanian National Party, due to the contacts and the strong relations with the intellectuals and the largest part of the population, have taken the control over the political action, the Romanian social-democrats have managed to gain popularity due to their struggle for establishing the principles that would be the base for the future declaration of Transylvania's and Banat's union with Romania.⁴⁶ Furthermore, they have made considerable efforts for organizing the population from the industrial area with the purpose of designating the representatives and of participating into the national assembly, an action also supported by the „Adevărul” journal.⁴⁷

On the 30th of November 1918, the Romanian National Central Council has convoked at Alba-Iulia a reunion of the representatives that has established the final text of the union resolution and has brought to a common point the different

⁴³ Sorin Radu, *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, p. 51.

⁴⁴ Tiron Albani, *Memorii. Din contribuția clasei muncitoare la desăvârșirea statului național român unitar (1 decembrie 1918)*, Bucharest, Scientific Printing Press, 1969, p. 71.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Sorin Radu, *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, p. 51.

⁴⁷ Nicolae Jurca, „Unirea din 1918 în conștiința și acțiunea socialiștilor români”, in *Transilvania*, new series, year XV (XCII), no. 11, 1986, p. 18.

points of view.⁴⁸ The debates have referred to the project of resolution elaborated by Vasile Goldiș, the social-democrats managing to impose their point of view in what regards the revision or the addition of some articles: within the first article they have managed to impose the formula „states the union of those Romanians and of all the territories inhabited by them with Romania” and not with „the Romanian Kingdom”, considering that „the kingdom can be ephemeral, but Romania is eternal”, within the third article they have managed to impose the principle of Transylvania’s temporary auto-determination as well as the points related to the radical agrary reform (point 5) and to the ensurance of „rights and advantages” for the workers (point 6).⁴⁹ Remembering the development of the reunion from the 30th of November as well as the phases of the establishment of the final text of the resolution and the contribution of the Transylvanian social-democrats to its elaboration, Ion Flueraș has been writing the following lines: „[...] within the same assembly it has been voted the famous resolution which can be attributed to our insistence, of us the socialists. I have to admit however that in general the representatives of the Romanian National Party have not rejected the points included in that resolution just that they do not believe in their opportunity. It has been objected at the beginning that the constituent assembly of the entire united country could fix the principles which the union should be based on. We, the socialists, have asked in an insistent way that even before the peace treaty, just in the spotlight of the Conference from Paris to vote for a resolution with large democratic principles so as to be known out there that we want to found a great Romania based on the ideas of freedom. Moreover, us, the social-democrats too, have requested that until the convocation of the constituent assembly of the whole country Transylvania should be administered in an autonomous way by us, the Transylvanian people”.⁵⁰

The social-democrats, participating into the Great National Assembly from Alba-Iulia on the 1st of December 1918 through approximately 180 delegates, representing more than 70.000 workers from Transylvania and Banat,⁵¹ have provided the assembly with a president, we mean Ion Flueraș, and due to the discourses hold by Iosif Jumanca, Emil Isac, Enea Grapini and Eleonora-Lemeny Rozvan have made public to the people reunited there the official position regarding the union.⁵²

Thanks to the activity developed for the organization of the workers in the autumn and winter of 1918, due to their contribution to the organization and

⁴⁸ Ioan Gheorghiu, Ioan Coman, „Contribuția mișcării socialiste din Transilvania la pregătirea și desfășurarea adunării naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918”, in *Analele Universității București*, year XVIII, no. 1, 1969, p. 117.

⁴⁹ Iulian Oncescu, *Texte și documente privind istoria modernă a României (1774-1918)*, Târgoviște, Cetatea de Scaun Printing Press, 2011, pp. 673-674; Sorin Radu, *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, p. 53; Sorin Radu, „Internaționalismul și principiile naționale”, p. 154.

⁵⁰ Ion Flueraș, „Cum am ajuns la Alba-Iulia”, pp. 172-173.

⁵¹ Sorin Radu, *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, p. 56.

⁵² Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, pp. 95-96.

development of the Great National Assembly and to the elaboration of the union resolution, the members of the Transylvanian social-democratic movement can be also found within the structures of the new national organisms instituted after the 1st of December 1918. So, within the Great Romanian National Council there have entered 35 social-democrats,⁵³ among whom one can identify the teacher Eleonora Lemeny-Rozvan, the unique woman chosen in this organism,⁵⁴ while in the Dirigent Council there have been co-opted Ion Flueraş (the Resort of Social Protection and Hygiene) and Iosif Jumanca (the Industry Resort).⁵⁵ From this position, Flueraş and Jumanca have encouraged the professor Iuliu Moldovan's initiatives regarding the hygiene area, have actively supported the health system, have fought for abolishing the corruption from hospitals and for their reorganization etc. In spite of all these considerations, the tensions between the social-democrats and the majority belonging to the Romanian National Party have not ceased to come so that in the month of February, 1919, there has been scored the first conflictual episode ending with the suspension of the two social-democrats, a conflict that has been avoided at the end due to their decision to make another thought about the decision.⁵⁶ Lately, at the beginning of the month of August, 1919, after the validation of the new electoral legislation, according to which the women and the minorities have not been provided with the right to vote, the two social-democratic members of the Dirigent Council as well as the members of the Great Romanian National Council have presented their dismissal, mentioning the following: „[...] because the Great Council does not understand that it has the obligation to respect our principles and ideas and because the project of the electoral legislation has been submitted to be voted and has been generally accepted in our absence, determined by the brutality we have been subjected to, being this procedure not parliamentary, we cannot take part any more into the debates.”⁵⁷

In the same direction, Ion Flueraş has been co-opted into the Romanian legacy sent to the peace discussions from Paris, but after the riot of the typographers from Bucharest on the 13th of December 1918 and following its

⁵³ Tiron Albani, *Memorii*, p. 95.

⁵⁴ Anton Drăgoescu (coordonator), *Istoria României. Transilvania*, volume II, Cluj-Napoca, „George Bariţiu” Printing Press, 1997, p. 663.

⁵⁵ Sorin Radu, *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, p. 59.

⁵⁶ Idem, „Activitatea lui Ion Flueraş în cadrul Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului (decembrie 1918-august 1919)”, in *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu*, no. XIII-XIV, 2006-2007, p. 95.

⁵⁷ Eugen Glück, Alexandru Roz, *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene (1918-1944)*, Arad, 1972, p. 13.

suppression by the Romanian army, an action condemned by the Transylvanian social-democrats, he has presented his dismissal.⁵⁸

On the 2nd of December 1918, the Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary has moved its nucleus from Budapest to Sibiu and has changed its name into the Social-Democratic Party from Transylvania.⁵⁹ In the period between the 19th and 20th of January 1919, at Sibiu, there have been held the congress papers of the new party, on this occasion being also established the new program: the organization of the workers, the universal vote, equal rights for all the nationalities, the reorganization of the public education, the separation of the Church from the state, the confiscation of the Church properties and their passage into the community possession.⁶⁰

The political action taken by the six social-democratic members of the Romanian National Central Council, their support in the union realization, the collaboration with the leaders of the Romanian National Party within the Great Romanian National Council and within the Dirigent Council have not been unanimously accepted and supported by all the members of the Transylvanian social-democratic movement. As a result, at the beginning of 1919, from the former Romanian section of the Social-Democratic Party from Hungary two political factions have come out: the Romanian International Socialist Faction from Transylvania, Banat and Hungary and the Socialist Party from Hungary.

About the first faction, claiming itself to be „*the real Romanian socialist movement*” we know that in the period the 31st of December 1918-the 1st of January 1919 it has organized a congress at Budapest within which it has been decided to exclude the six members of the former Romanian National Central Council from the social-democratic movement. In addition to this, the congress has adopted a resolution through which it has been formulated a protest against the act from the 1st of December 1918, being motivated that this has not been an act adopted by the real representatives of the Romanian nation and that the welfare of the Romanian nation can only be achieved within the Hungarian proletarian state.⁶¹ At the leadership of this faction, the congress has designated Traian Novac from Timișoara, Grigore Gogu from Vienna, Ion G. Dobrescu from Budapest and Ilie Cârăbuș from Arad, characters without any importance for the social-democratic movement who have not managed to develop a significant activity, in the end

⁵⁸ Eftimie Gherman, *Memorii. Contribuții la istoria mișcării socialiste*, Bucharest, „Constantin-Titel Petrescu” Foundation, 2000, p. 41.

⁵⁹ Sorin Radu, *Ion Fluerăș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, p. 60.

⁶⁰ ***, *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, pp. 151-157.

⁶¹ Sorin Radu, „Internaționalismul și principiile naționale”, pp. 159-160.

deciding to merge with the Romanian communists' group from Hungary, a much more active and stronger organization.⁶²

The second faction, that of the Romanian communists, has been active both in Transylvania and also in Hungary since the month of November 1918, consisting of former Romanian prisoners returned from the Russian camps. At Budapest with the support of the Hungarian communist organization and seconded by a small dissident socialist group, they have instituted the so-called „Romanian Communist Group” and have launched a manifest in ten points through which they have been asking for: the confiscation of the private, ecclesiastic, banking, industrial land properties, the demilitarization of the regular army, of the gendarmes, of the police and their replacement with peasants and workers, the separation of the Church from the state, the investment of the workers' councils with the political authority.⁶³ According to the launched program, the institution of a party following the Bolshevik model from Russia has been the leading task of this faction in its activity of abolishing the „*capitalist domination*” and of installing a proletarian dictatorship. In the same direction, the social-democratic movement that has accepted to collaborate with the leaders of the Romanian National Party has been accused of betrayal, being recommended that the same treatment should be applied to them as to the Mensheviks from Russia.⁶⁴ Having as a model the fusion of the Social-Democratic Party from Hungary with the Hungarian Communist Party, with the proclamation of the Hungarian Soviet Republic on the 21st of March, 1919, the Romanian Communist Group merged with the Romanian International Socialist Faction from Transylvania, Banat and Hungary, forming the Romanian Socialist Party from Hungary. The new group, led by Costică Athanasiu, Henri Kagan, Iacob Crețulescu, Ana Crețulescu, George Avramescu and Iosif Silvășanu, has greeted the proclamation of the new Soviet republic, has joined its activities while its members have accepted their enrollment into the Hungarian red army.⁶⁵ From a report elaborated by the royal commissary C. Ionescu dating from the month of September 1919 we can find that after the collapse of the Hungarian Soviet Republic and after the Romanian armies have entered Budapest, the Romanian communist faction has ended its activity, their members finding a refuge at Vienna

⁶² Gabriel Moisa, „Poziția socialiștilor români din Ungaria, Transilvania și Banat față de revoluția maghiară din 1919”, in *Crisia*, no. XXXII-XXXIII, 2002-2003, p. 223.

⁶³ Keith Hitchins, „Socialiștii români și Republica Sovietică Ungară”, in Idem (ed.), *Mit și realitate în istoriografia românească*, translated by Sorana Georgescu-Gorjan, Bucharest, Encyclopedic Printing Press, 1997, p. 200.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 201.

⁶⁵ Gabriel Moisa, „Poziția socialiștilor români din Ungaria, Transilvania și Banat”, p. 225.

and then in Soviet Russia.⁶⁶ Furthermore, from an informative note elaborated by the Romanian army on the 7th of August, 1919, we find out that this group has counted 71 members⁶⁷ and that during its activity has managed to attract a number of 19 officers and Romanian soldiers, former prisoners in Germany or Russia and to determine them to enroll into the red guards from Budapest.⁶⁸

According to the historian Sorin Radu, the position adopted by the Transylvanian social-democratic leaders in the autumn and winter of 1918 regarding the support of Transylvania's union with Romania, the collaboration with the leaders of the Romanian National Party within the Romanian National Central Council, the Great Romanian National Council and the Dirigent Council has invested them with prestige, respect and influence.⁶⁹ In spite of all these considerations, the Transylvanian social-democratic movement has not managed to impose itself as a force on the Romanian political scene; more than that, in 1920 its leaders (Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Grigore Grigorovici), accused of opportunism and of the fact that they have not accepted totally the conditions of adherence to the Comintern, have been excluded from the party.⁷⁰ They have chosen other political groups so that in 1927, with the re-foundation of the Social-Democratic Party they should return to the faction until the month of February

⁶⁶ ***, *Tradiții de solidaritate revoluționară româno-ungară (1884-1946). Documente și amintiri*, Bucharest, Political Printing Press, 1979, pp. 116-117.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 106-108: „Jacob Crețulescu, George Avramescu, brothers Hoppe, Eskenazy, Atanasiu Costică, Aurel Butză, Dobos Mihail, Erdély Sándor, Ștefan Suciu, László Victor, Balas Iosif, Dimanci Ștefan, dr. Mezei, Gál Artur, Roter Gustav, George Ivan, George Boieru, Elena Voina, Hintz Ferdinand, Florica Irimieș, Ștefan Sturza, Ion Dumitru, Ștefan Baiser, Florica Coppindean, Vasile Dobrescu, Mihail Stroia, Victor Munteanu, Iosif Bán, Alexandru Székely, Andrei Alexandru, dr. George Alexici, George Toth, Teodor Suciu, Ignac Vuku, Ilie Izdrăilă, George Frumosu, Augustin Mureșan, Iosif Baron, George Ionescu, Emil Mureșan, Iosif Sihvășanu, Ștefan Carabas, Ștefan Ana, Gheorghe Dimitrie Alexici, Alexandru Simionescu, Gheorghe Rujan, Vasile Petrașcu, Ella Petrașcu, Leopold Schwartz, Emil Simionescu, Rozalia Avramescu, Ioan Hanța, Ulici Lazăr, Victor Popp, Teodor Boroș, Ioan Sambatcan, Aurel Suciu, Mihai Costea, Ana Sligynsky, Vasile Budisa, Henrich Cagan-Goldman, Seil, Seides Herman, Florescu Ornstein, Odesia Kornstein, Costică Marcu, Laurian Vrabie, Lazăr, Andrés Radosavlevici, Aranyasi Andrés”.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 113-115: „lieutenant Scarlet Alexandru-Batallion 9 Hunters, sub-lieutenant Buta Gheorghe-Regiment 2 Hunters, sergent Ionescu Marin-Regiment 2 Hunters, Cabani Avram-Galați, Racovski's former adjutant at Odessa, Zilberman Iosif-Regiment 15 Infantry, Timofte Gheorghe-former sailor, Vasile Marin-deserter, Năjescu Vasile-Regiment 2 Vâlcea, Sascău Antal-deserter from the Hungarian Regiment 27 Infantry, Rotariu Neculai-Regiment 12 Infantry, Grünberg Iosif-Regiment 11 Siret, Brain Norbert-deserter, Cabani Avram-deserter, Măisner Carol-deserter, Dochian Neculai-deserter, Bejan Sotir-from Fulgeresti-Covurlui, Grigore Ioan-from Turnu-Severin, Gheorghe Constantinescu-from Turnu-Severin, Ioan Anghelescu-from Turnu-Severin”.

⁶⁹ Sorin Radu, *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, p. 60.

⁷⁰ ***, *Documente din istoria Partidului Comunist din România, volume I, 1917-1922*, Bucharest, Printing Press for the Political Literature, 1953, pp. 292-296; Costin Feneșan, *Sub steag străin. Comuniștii și Partidul Comunist din România în arhiva Kominternului (1919-1924)*, Bucharest, Encyclopedic Printing Press, 2011, p. 27, 54.

1948, when the whole movement has been liquidated as a consequence of its fusion with the Romanian Communist Party (transformed into the Romanian Party of the Working Class).⁷¹

**The Transylvanian Social-Democratic Movement
in the Autumn and Winter of 1918**

(Abstract)

Our study aims to outline the evolution of the Transylvanian social-democratic movement in the autumn and winter of 1918. Based on published documents, memoirs and secondary sources, we will try to outline the transformations scored in the political discourse popularized by the Romanian social-democratic leaders, the approach to the Romanian National Party from Transylvania and the collaboration to its leaders within the Romanian National Central Council, the contribution to the organization of the Romanian structures of authority in the industrial areas and to the organization of the Great National Assembly from Alba-Iulia, the activity developed within the Dirigent Council. At the end of our study we will try to outline the moment of the division of the Transylvanian social-democratic movement at the beginning of 1919 (in the Romanian International Socialist Faction from Transylvania, Banat and Hungary and the Socialist Party from Hungary). All of these, during the interwar period, has invested the social-democrat leaders with prestige, respect and influence, although the social-democratic movement has not managed to impose itself as a force on the Romanian political scene.

Keywords: First World War, Great Union, Transylvania, social-democratic movement, discourse.

⁷¹ Sorin Radu, „Documente inedite cu privire la activitatea politică a lui Ioan Flueraș (1945-1946)”, in *Arhiva istorică a României*, new series, volume II, no. 1 (3), 2005, pp. 189-190.

ANCHETA ASTREI PRIVIND JERTFELE ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. NOI VALORIFICĂRI METODOLOGICE

Dr. Ioan Popa

Colegiul Național „Samuel von Brukenthal” Sibiu

Efortul imens depus de ASTRA și de Directoratul General de Interne al Transilvaniei între anii 1921-1922 pentru cuantificarea pierderilor suferite de românii transilvăneni în Marele Război nu a fost însoțit, până în prezent, de o valorificare istoriografică pe măsură. Coordonatorul anchetei ASTREI, Teodor V. Păcățian publica, în 1923, metodologia investigației, rezultatele generale ale anchetei și situația înregistrată de comunele județului Sibiu, exprimându-și speranța că, atunci când Asociațiunea va dispune de fondurile necesare, vor putea fi publicate rezultatele centralizate ale tuturor celor 22 de județe.¹ Acest demers editorial nu s-a produs încă. Impresionantul material documentar administrat de ASTRA a intrat, curând, într-un proces de disipare, un nucleu consistent, cuprinzând „Centralizatoarele” județene și o mare parte a „Tablourilor nominale”/comunale, aflându-se astăzi în custodia Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale. Până cu câțiva ani în urmă, rezultatele anchetei au părut interesante doar unor autori de monografii sătești,² apoi au fost fructificate, cu rezerve serioase, informațiile oferite de „Rapoartele” comunale privind revoluția din toamna anului 1918 (Andreea Dăncilă Ineoan, pentru situația din județul Mureș, după configurația administrativ-teritorială din 1968).³ Evidențierea carențelor anchetei a generat în mediul științific un reflex de suspiciune și o atitudine de subestimare a valorii documentare a acesteia.⁴ Datele generale ale anchetei, mai

¹ Teodor V. Păcățian, „Jertfele Românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918”, în *Transilvania*, an LIV, număr 1-2, 1923, p. 48.

² Cecilia Gândilă, Nicolae Damian, *Păuca-vatră de istorie și legendă*, Sibiu, Editura Bucura, 1997, p. 63; Cecilia Gândilă, *Alămor-izvor de credință și iubire*, Sibiu, Editura Etape, 1998, pp. 117-118; Cecilia Gândilă, *Armeni-vatră daco-romană*, Sibiu, Casa de Presă și Editură „Tribuna”, 2003, pp. 71-73.

³ Andreea Dăncilă Ineoan, „Memory of the War and the Revolution in the Mureș County”, în *Communication, Context, Interdisciplinarity. Studies and Articles*, volum III, Târgu-Mureș, „Petru Maior” University Press, 2014, pp. 230-240.

⁴ Vezi, spre exemplu, sublinierea caracterului incomplet al evaluării la: Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, p. 44, 62. Atitudinile de scepticism a sesizat chiar coordonatorul anchetei

concret numărul românilor mobilizați pe front (449.796) și în spatele acestuia (34.578), au reținut totuși atenția unor cercetători consacrați, precum Liviu Maior,⁵ sau aflați în proces de afirmare, cum este cazul Ioanei Elena Ignat Kisanovici.⁶

Pornind de la premisa că o mobilizare umană de asemenea proporții nu poate să nu producă date relevante, ne-am propus să repunem ancheta ASTREI în circuitul științific, acolo unde ajunsese pentru scurt timp, datorită istoricului Teodor V. Păcățian. Demersul nostru urmărește, ca atare, reliefaarea punctelor forte ale anchetei. Pentru evidențierea acestora am recurs la un arsenal metodologic specific sociologiei, făcând de la început distincția între „*Tabloul nominal*”, interpretat drept chestionar standardizat, instrument al unui interviu structurat, și „*Raport*”, un ghid de interviu aplicat în cadrul unui interviu semistrukturat. Cercetarea s-a focalizat pe „*Tabloul nominal*”, respectiv pe „*Centralizatoarele*” județene, principala metodă de lucru fiind analiza statistică. Într-o primă fază, am evidențiat capacitatea anchetei de a genera coeficienți valorici relevanți, recurgând la o analiză asupra unui segment socio-profesional bine definit, cel al învățătorilor (studiu inclus în „*Anuarul Cercului de Studii Istorice și Sociale*”, număr XI, 2016, sub tipar). Demonstrând viabilitatea științifică a sursei, am demarat procesul de editare a rezultatelor înregistrate de localitățile cu populație românească din Transilvania. Publicarea rezultatelor nu va urma, însă, configurația administrativ-teritorială din 1922, ci structura comitatelor surprinsă la nivelul anului 1910. Suplimentar, am introdus, cu rol comparativ, datele înregistrate de populația românească la ultimul recensământ organizat în cadrul Regatului Ungar. Pentru împărțirea pe comitate și plăși am urmat volumul coordonat de Traian Rotariu, *Recensământul din 1910. Transilvania*.⁷

Scopul analizării și publicării datelor înregistrate de localitățile transilvănene cu populație românească nu a fost verificarea rezultatelor centralizate de Teodor V. Păcățian și publicate în 1923. Această verificare a fost utilizată, în primul rând, ca instrument de control și abia apoi pentru a depista inerentele erori și dimensiunile acestora. Ținând cont de faptul că accesul la toate chestionarele comunale intrate în evidența Secției Istorico-Etnografice a ASTREI, în 1922, pare astăzi imposibil de realizat, ca urmare a dispersiei materialului documentar, pentru consecvența demersului, am acordat credit cifrelor cu care s-a operat în centralizatoarele județene. Confruntarea chestionarelor cu centralizatoarele, efectuată, spre exemplu,

ASTREI, Teodor V. Păcățian, încă de la proiectarea demersului, în 1921, dar, potrivit acestuia, „*lucrarea a suțes pe deplin*” (a se vedea: Teodor V. Păcățian, „*Jertfele Românilor*”, p. 37).

⁵ Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitatea națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 127.

⁶ Ioana Elena Ignat Kisanovici, *Participare și mobilizare în Transilvania în Primul Război Mondial. Perspective socio-economice și demografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015, p. 129.

⁷ Traian Rotariu (coordonator), *Recensământul din 1910. Transilvania*, București, Editura Staff, 1999.

cu acribie în cazul comitatului/județului Sibiu, ilustrează o preluare fidelă a informațiilor din chestionare în centralizatoare, intervenții semnificative consemnându-se în rubrica destinată populației românești, fapt recunoscut în 1923 de Teodor V. Păcățian. Președintele Secției Istorico-Etnografice a ASTREI, motivat de dorința de a surprinde cât mai corect dimensiunile comunităților românești, utilizează, ca punct de pornire, datele recensământului realizat în 1920, de către Direcția Regională a Statisticii de Stat Cluj, dar în confruntarea cu chestionarele, multe lipsite de numărul total al locuitorilor români, optează, în numeroasele cazuri de neconcordanță, pentru informațiile transmise de la nivelul comunelor, în cadrul anchetei ASTREI. Cel puțin declarativ.⁸ În realitate, sârguinciosul cercetător a fost copleșit de cantitatea materialului documentar și a ajuns să penduleze fără un criteriu bine definit între datele recensământului din 1920 și cele ale chestionarelor din 1922. Spre exemplu, chestionarul comunei Nocrich (plasa omonimă) înregistrează 516 români, în timp ce Teodor V. Păcățian a înscris în centralizatorul județului Sibiu doar 277. În Slimnic (plasa Sibiu), operatorii de anchetă numără 1693 de români, însă, centralizatorul reține doar 1382. În schimb, în aceeași plasă, la Rușciori, chestionarul indică 185 de români, iar centralizatorul județului Sibiu înscrie 698.⁹ Exemplele pot continua. Din fericire, aceste date, respectiv această rubrică nu afectează importanța demersului ASTREI. Tocmai pentru a evita aceste inconsecvențe surprinse în centralizatoarele județelor, dar mai ales deoarece considerăm că o dimensionare justă a pierderilor suferite de comunitățile românești se poate obține prin raportarea la situația anterioară, nu la cea posterioară războiului, am recurs la datele recensământului din 1910, așa cum au fost ele publicate în volumul menționat mai sus, coordonat de Traian Rotariu. Este un motiv suplimentar pentru operarea cu realitatea administrativ-teritorială specifică anului 1910. Am păstrat, totuși, și datele oferite de centralizatoarele județene ale ASTREI.

Erori s-au strecurat și în rubricile destinate implicării în război, dar acestea sunt rare și se pot identifica prin utilizarea cheilor de control pentru cele trei variabile, care vizează numărul persoanelor implicate în evenimentele conflagrației: 1. „*Implicarea în mișcările impuse de război*” (rubricile 6-9); 2. „*Soarta îndurată în timpul războiului*” (rubricile 10-15) și 3. „*Ocupația civilă a celor implicați în mișcările impuse de război*” (rubricile 18-20). Greșeli imposibil de depistat, în absența unei prelucrări paralele a chestionarelor, sunt cele produse prin inversarea, la nivelul aceleiași localități, a cifrelor unor rubrici alăturate. Un astfel de caz a fost depistat în comitatul/județul Făgăraș. În chestionarul comunei Râușor, plasa Făgăraș, sunt

⁸ Teodor V. Păcățian, „Jertfele Românilor”, pp. 47-48.

⁹ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare, S. J. S. A. N.), *Fond „ASTRA”*, număr inventar 453, partea structurală „Listele participanților la Primul Război Mondial”, 1922, dosar 11 a, județul Sibiu, f. 218, 224, 328; Teodor V. Păcățian, „Jertfele Românilor”, pp. 52-53.

consemnați 8 morți pe câmpul de luptă și 12 în spatele acestuia, în timp ce în centralizator cele două rubrici alipite au conținutul inversat. În cazul depistării unor astfel de greșeli, am intervenit, astfel încât tabelele oferite cercetătorilor și publicului larg să reflecte datele așa cum au fost ele constatate de respondenții locali ai anului 1922. În pregătirea volumului cuprinzând datele tuturor localităților din cele 22 de comitate ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului, punem la dispoziția celor interesați situațiile înregistrate în comitatele Alba de Jos și Făgăraș.

Comitatul Alba de Jos

În momentul realizării anchetei ASTREI, atât comitatul Alba de Jos, cât și comitatul Făgăraș își păstrează structura administrativ-teritorială din 1910. Comitatul Alba de Jos are opt plăși, cu 175 de comune rurale, și patru orașe (Abrud, Aiud, Alba-Iulia și Ocna Sibiului). Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale deține centralizatorul județului Alba și chestionarele tuturor comunelor rurale și urbane, cu două excepții: localitățile Medveș, din plasa Ocna Mureș, și Olteni, din plasa Aiud.¹⁰ Pentru ultima așezare menționată, care avea statutul de cătun în momentul realizării anchetei ASTREI, informațiile se regăsesc în chestionarul comunei aparținătoare, Râmeț. În schimb, dosarul județului Alba conține un chestionar încă neidentificat, aparținând comunei Căpâlna (fără precizarea plășii), alta decât Căpâlna/Sebeskâpolna, respectiv Căpâlna de Jos/Alsókâpolna și Căpâlna de Sus/Felsőkâpolna, ale căror chestionare se păstrează în dosarele comitatelor/județelor Sibiu (plasa Sebeșul Săsesc) și Târnava Mică (plasa Hususău/Valea Lungă, respectiv Diciosânmartin/Târnăveni).

Potrivit centralizatorului ASTREI, populația românească a celor opt plăși se ridică la 161.057 de locuitori, în timp ce în 1910 erau consemnați 160.027 de locuitori. Pe front au fost mobilizați 25.136 de români din mediul rural al comitatului Alba de Jos. 1852 au fost mobilizați în spatele frontului, 146 au fost arestați/internați, iar 27 s-au refugiat în România. Pe câmpul de luptă au murit 2257 de români (8,97% dintre cei mobilizați pe front). Alți 627 și-au găsit sfârșitul „în temniță, în pribegie, în spital, în urma bolilor sau rănilor”, iar 1806 au fost declarați dispăruți. În urma morților și dispăruților au rămas 2064 de văduve și 4694 de orfani. Totalul celor morți și dispăruți (4690) reprezintă 17,26% din totalul românilor mobilizați, arestați sau refugiați (27.161).

În mediul urban, populația românească număra 13.981 de suflete, conform chestionarelor celor patru orașe. Recensământul din 1910 înregistra 11.456 de români. Dintre aceștia, 1364 au fost mobilizați pe front, 146 în spatele frontului, 12

¹⁰ *Ibidem*, dosar 1 b, județul Alba, 568 file.

au fost arestați/internați, iar 5 s-au refugiat în România. Pe front au murit 111 (8,13% dintre cei mobilizați pe front), iar în spatele frontului 27. Alți 57 au fost declarați dispăruți. Au rămas 86 de văduve și 232 de orfani. Procentul morților și al dispăruților (195) raportat la totalul mobilizaților, arestaților și refugiaților (1527) se ridică la 12,77%.

Analizele statistice indică o mai mare vulnerabilitate a mediului rural față de cel urban în fața pericolelor generate de război. În mediul rural, gradul de mobilizare pe front a fost de 15,70% din totalul populației înregistrate de recensământul din 1910. În mediul urban, mobilizarea pe front a atins 11,90% din populația românească a anului 1910. Trebuie precizat, cu acest prilej, faptul că realizarea anchetei ASTREI în mediul urban a întâmpinat serioase dificultăți, datorită lipsei de reacție a populației.¹¹ Pe de altă parte, analiza chestionarelor a dezvăluit existența unor consemnări multiple, inevitabile în pofida indicațiilor ASTREI ca fiecare să fie „*conscris deci în comuna în care își are locuința în prezent*”.¹² Desigur, cele câteva cazuri de consemnări atât în localitatea de domiciliu din 1914-1919, cât și în cea din 1922, nu afectează imaginea de ansamblu asupra implicării românilor în evenimentele Marelui Război. În această situație se regăsește învățătorul Nicolae Cristian, mobilizat pe front și revenit sănătos la vatră. A fost consemnat atât în chestionarul comunei natale Doștat, plasa Sângătin, cât și în chestionarul orașului Aiud. Un caz aparte este cel al învățătorului-soldat Macoveiu Cutean din Mogoș, plasa Roșia Montană. Chestionarul comunei natale Mogoș îl înregistrează la fila 26 ca mort „*în temniță, în pribegie, în spital, în urma bolilor sau rănilor*”, cu specificarea că este „*al lui Achim*”, iar la fila 32 apare drept „*invalid*”. Șematismul Bisericii Ortodoxe menționează un singur învățător cu acest nume în localitatea Mogoș-Miclești, învățătorul fiind în viață în 1919.¹³ Așadar, cel în cauză, decedat ca urmare a rănilor suferite în război, a fost consemnat din neatenție de două ori, în același chestionar.

Datele oferite de categoria socio-profesională a învățătorilor confirmă atât statutul elitist al profesiei de dascăl la începutul secolului al XX-lea, cât și beneficiile asociate acestuia în contextul Primului Război Mondial. Chestionarele comitatului Alba de Jos menționează 104 învățători români în mediul rural și urban, ceea ce reprezintă 0,36% din totalul românilor mobilizați, arestați/internați sau refugiați (28.688). Pe front au fost mobilizați 88 de învățători (0,33% din totalul de 26.500), iar în spatele frontului 10 (0,50% din 1998). Raportat la situația întregii populații a comitatului Alba de Jos, se poate constata că dascălii au obținut mai multe

¹¹ Teodor V. Păcățian, „Jertfele Românilor”, p. 47.

¹² *Ibidem*, p. 43.

¹³ *Șematismul bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania pe anul 1918*, Sibiu, Editura și Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, f. a., p. 173; *Șematismul bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania pe anul 1919*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919, p. 45.

dispense la mobilizarea pe front, fiind în schimb solicitați mai consistent în spatele frontului.

Rolul de formatori de opinie și modelatori de caractere le-a adus, însă, numeroase neplăceri din partea autorităților maghiare, al căror nivel de suspiciune față de fidelitatea civică și patriotică a populației românești a atins cote amenințătoare după intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei. Măsurile represive au vizat cu precădere preoțimea și dascălimea.¹⁴ Coeficientul învățătorilor arestați/deportați este de nouă ori mai mare ($8,74=3,164/0,362$) decât cel al mobilizaților. Chestionarele au înregistrat în comitatul Alba de Jos cinci învățători arestați/internați dintr-un total de 158 de români care au împărțășit aceeași soartă (3,16%): Nicolae Dușa din Alba-Iulia, Ioan Dumitrean din Șard (plasa Ighiu), Eugenia Alămorean din Alămor (plasa Sângătin), Mateiu Mărginean din Doștat (plasa Sângătin) și George Mitrofan din Oiejdea (plasa Teiuș).¹⁵ Ioan Dumitrean și George Mitrofan sunt menționați ca învățători pensionari. Eugenia Alămorean a fost deportată în Zombor, împreună cu tatăl său, preotul Simion Alămorean, din 12 septembrie 1916 până în 24 februarie 1917. Mama învățătoarei, Elisabeta Alămorean, originară din Sibiel (plasa Săliște, comitatul Sibiu) s-a refugiat în România, iar fratele ei, Octavian (student) a fost mobilizat și s-a întors sănătos acasă.¹⁶ Un singur învățător din comitatul Alba de Jos este consemnat de ancheta ASTREI ca refugiat în România: Remus Lupescu, originar din Roșia de Secaș, domiciliat în 1922 în orașul Aiud.¹⁷ Raportat la numărul românilor refugiați din comitatul Alba de Jos, 32, procentul este de 3,12%, adică de nouă ori mai mare decât procentul deținut de categoria învățătorilor față de totalul românilor implicați în evenimentele războiului (0,36).

Variabila definită de ASTRA drept „*Soarta îndurată în timpul războiului*” confirmă poziționarea învățătorilor într-o zonă cu expunere mai scăzută la risc. Cinci învățători din comitatul Alba de Jos și-au găsit sfârșitul în Primul Război Mondial, patru dintre ei pe front (0,16% din totalul morților pe front-2368; Vasile Mesaroș din Băgău, Ironim Marian și Teodor Marian din Gârbova de Jos, toți trei din plasa Aiud, și Alexandru Tențian, originar din Agriș, învățător în Botez, plasa Ocna Mureș), unul în spatele frontului (Macoveiu Cutean din Mogoș, plasa Roșia Montană). Un învățător a fost declarat dispărut (Ioan Vinerean din Mândra, plasa

¹⁴ Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război (1914-1916)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 111 ș. a.

¹⁵ S. J. S. A. N., *Fond „ASTRA”*, număr inventar 453, partea structurală „Listele participanților la Primul Război Mondial”, 1922, dosar 1 b, județul Alba, f. 74, 244, 295, 301, 437.

¹⁶ *Ibidem*, f. 295; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 266.

¹⁷ S. J. S. A. N., *Fond „ASTRA”*, număr inventar 453, partea structurală „Listele participanților la Primul Război Mondial”, 1922, dosar 1 b, județul Alba, f. 147.

Sângătin). Procentul învățătorilor morți și dispăruți este de trei ori mai mic decât cel deținut de categoria „*Învățători*” la nivelul comitatului: 0,12% (6 învățători din totalul de 4885 de români morți și dispăruți) față de 0,36%. În urma învățătorilor morți și dispăruți au rămas trei văduve (0,13%=3/2150 văduve) și zece orfani (0,20%=10/4926 orfani). Vasile Mesaroș era tatăl a cinci copii, Ion Vinerean avea patru copii, iar Alexandru Tențian un copil.

Categoria „*Studenti*”, componentă a segmentului elitist al societății, la începutul secolului al XX-lea, înregistrează coeficienți în conformitate cu specificul și rolul său social. Pentru uniformizare, am inclus în această categorie și elevii gimnaziali, cărora în limbaj popular li se spunea „*studenti*”. Chestionarele comunale ale anchetei ASTREI utilizează, cu precădere, statutul de „*student*”, fără alte precizări. Foarte rar se consemnează „*student universitar*”. Mult mai frecvente sunt mențiunile de tipul „*teolog*”, „*medicinist*”, „*student în drept*” ș. a. Chestionarele comitatului Alba de Jos oferă numele a 53 de studenți și doi gimnaziști. Numărul mic al studenților pare să indice un deficit de înregistrare, o explicație posibilă fiind legată de problema temporală ridicată la atribuirea acestui statut asociat unei perioade care, în mod normal, nu depășește durata desfășurării Primului Război Mondial. Raportat la numărul românilor implicați direct în evenimentele războiului, în comitatul Alba de Jos studenții dețin un procent de 0,19%. La nivelul pierderilor de vieți omenești (5 morți pe front, 2 în spatele frontului, un dispărut), procentul scade la 0,16%, cu toate că mobilizarea pe front a fost impresionantă: 54 din 55 (98,18%). Singurul student care nu a luat drumul frontului era teolog și căzuse victimă represiunii politice, fiind consemnat ca arestat/internat. Este vorba de Eugen Mărginean din Vingard, plasa Sângătin.¹⁸ Dintre cei cinci studenți morți pe front, unul, Danil Șandru din Ungurei, plasa Sângătin, a căzut în 1919, în luptele de pe Tisa. După studenții morți nu au plâns văduve sau orfani, doar părinți, frați, surori și, eventual, iubite.

Nivelul studiilor a facilitat accesul studenților la grade militare superioare, 35 dintre cei 54 de mobilizați făcând parte din categoria ofițerilor (64,81%), fie ca sublocotenenți (30), fie ca locotenenți (5). Acest fapt a fost însoțit și de o recompensare peste media populației românești mobilizate: 16 studenți decorați dintr-un total de 2647 de militari români aflați în această situație (0,60%).

Categoria „*Preoți*” este slab reprezentată în chestionarele comitatului Alba de Jos. Dintre cei 22 de preoți consemnați, 12 au fost arestați/deportați, unul s-a refugiat în România, șase au luat contact cu realitățile frontului, iar trei au fost mobilizați pe loc. Preotul Ioan Ursa din Meteș, plasa Ighiu, a fost înregistrat de respondenți ca mobilizat pe loc, cu toate că a trecut și prin experiența internării. În analizele statistice i-am păstrat status-ul fixat de respondenți. Procentele arestațiilor

¹⁸ *Ibidem*, f. 305.

și refugiaților depășesc cu mult procentul de reprezentare categorială (7,59%, respectiv 3,12% față de 0,07%), confirmând statutul de lideri ai comunităților rurale deținut de reprezentanții clerului, dar și nivelul ridicat de expunere la risc în fața mecanismelor represive ale autorităților guvernamentale maghiare. Ilustrăm subcategoria clerului oprimat cu figura preotului ortodox Iosif Gomboș (1863-1926), originar din Vidra Superioară. A frecventat Seminarul Andreian din Sibiu, între anii 1883-1886, remarcându-se în cadrul Societății de Lectură „Andrei Șaguna”. A publicat în revista manuscrisă „Musa” o poezie populară închinată lui Horea. În timpul studiilor teologice, a fost coleg de an cu Vasile Duma din Săcalu de Pădure, viitorul protopop de Reghin (1912-1923) și episcop al Argeșului (1923-1936), sub numele de Nichita, cu Nicolae Clonța din Viștea Superioară, ulterior preot în Beclean (plasa/comuna Făgăraș), refugiat în Moldova, apoi în America de Nord, în perioada septembrie 1916-1919, și cu Sergiu Medean din Alba-Iulia, paroh și protopop de Sebeș/Szászsebes (din 1890/1896), deportat în Ruszt și Sopron, din 29 august 1916 până în 13 martie 1917. Formarea spirituală și națională a acestor clerici a primit impulsuri puternice în anii petrecuți la Sibiu, în atmosfera Seminarului Andreian și a internatului acestuia, Societatea de Lectură și revista „Musa” oferind teologilor și pedagogilor un cadru prielnic de manifestare. Peste ani, foștii colegi de studenție, ajunși călăuze duhovnicești și național-politice ale diverselor comunități rurale și urbane românești, vor deveni din nou colegi, de data aceasta în suferință, ca urmare a acțiunilor represive ale autorităților maghiare. Afirmat în câmpul disputelor naționale încă din anii studenției, Iosif Gomboș se va profila ca fruntaș al luptei românilor pentru demnitate și dreptate. După absolvirea studiilor, va activa ca învățător în localitatea natală (1888-1899). În 1894 participă, alături de alți 500 de moși din Vidra de Sus, la manifestația de susținere a memorandiștilor, la Cluj. Ca preot paroh va păstori comunitățile ortodoxe din Abrud-Sat (1901-1921) și Câmpeni (1922-1926), în ultima localitate îndeplinind și funcția de protopop. În anii Primului Război Mondial va fi arestat (2 octombrie 1916) și închis la Cluj, Seghedin și Rabold, timp de un an și jumătate.¹⁹

¹⁹ *Ibidem*, f. 51 (chestionarul comunei Abrud Sat; în mod eronat, această localitate este indicată de respondenți drept locul nașterii preotului Iosif Gomboș); Iosif Gomboș, „Versul lui Horea (poezie populară) adunată de Iosif Gomboș”, în *Musa*, an XIII, număr 13, 1883, pp. 154-156; an XIV, număr 14, 1884, pp. 160-161; Eusebiu R. Roșca, *Monografia Institutului Seminarial Teologic-Pedagogic „Andreian” al Arhiepiscopiei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopice, 1911, p. 157; *Șematismul bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania*, 1888, p. 54; *Ibidem*, 1890, p. 74; *Ibidem*, 1895, p. 73; *Ibidem*, 1896, pp. 72-73; *Ibidem*, 1899, p. 55; *Ibidem*, 1900, p. 55; *Ibidem*, 1901, p. 48; *Ibidem*, 1921, p. 73; *Ibidem*, 1922, pp. 76-77; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar*, p. 262 (Iosif Gomboș), 270 (Sergiu Medean), 278 (Nicolae Clonța); Ioan Popa, *Revista Musa. Un martor al sentimentelor naționale românești în perioada dualistă*, Sibiu, Editura Techno Media, 2012, passim (toți cei patru studenți teologi menționați au articole cu tematică folclorico-etnografică și/sau națională publicate în revista „Musa”); www.crestinortodox.ro/dictionarul-teologilor-romani/nichita-duma-

Dintre preoții omiși de ancheta ASTREI îi amintim pe Dimitrie Goia, paroh în Sohodol, deportat în Borisfalva-Șopron (2 septembrie 1916-ianuarie 1917), apoi închis în Alba-Iulia, până în 8 iulie 1917, și pe Ioan Teculescu, protopopul de Alba-Iulia, închis acolo din septembrie 1916 până în decembrie 1917.²⁰ Confruntarea datelor anchetei ASTREI cu rezultatele investigației întreprinse de Mircea Păcurariu la sfârșitul secolului trecut asupra preoților români ardeleni și bănățeni arestați/deportați și/sau refugiați în anii Primului Război Mondial ar indica dimensiunile deficienței anchetei ASTREI pe acest segment socio-profesional și ar lărgi lista preoților care au avut de suferit în război, deoarece ancheta demonstrează, la rândul său, limitele celei mai actualizate statistici în acest domeniu (Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, 1986, pp. 260-282). Limitele vizează cu precădere, dar nu exclusiv, clerul greco-catolic (investigațiile statistice fiind realizate în mediul ortodox), după cum se va arăta în studiile viitoare consacrate acestei teme. Dintre cei 13 (14 cu Ioan Ursa) preoți arestați/deportați sau refugiați menționați în chestionarele comitatului Alba de Jos, unul singur nu este înscris în statistica realizată de Mircea Păcurariu: Ioan Tocaci, originar din Sâncraiu, preot greco-catolic în Rădești, plasa Aiud, refugiat în România.²¹ Statistica întocmită de Mircea Păcurariu poate fi îmbunătățită și calitativ, spre exemplu cu informația referitoare la decesul preotului greco-catolic Corneliu Hulpuș din Alămor, plasa Sângătin, absent din lista „*Preoților ardeleni morți la scurt timp după eliberare, în urma suferințelor îndurate în închisori sau în deportare*”.²²

Alături de conturarea status-ului diferitelor categorii socio-profesionale în contextul desfășurării Primului Război Mondial, ancheta ASTREI face posibilă și o analiză a pierderilor suferite de comunitățile românești în urma războiului. Din acest punct de vedere, sursa documentară are valoare de unicat, oferind o imagine de ansamblu asupra Transilvaniei, cu multiple perspective analitice și interpretative.

În comitatul Alba de Jos, spre exemplu, pierderile înregistrate în timpul războiului (morți și dispăruți) reprezintă 2,84% din populația înregistrată de recensământul anului 1910. Procentul mediului rural este de 2,93%, iar cel al mediului urban de 1,70%. Cea mai afectată unitate administrativ-teritorială a fost

84537.html, accesat la 14 Noiembrie 2016; Eugen Goia, „Preotul Iosif Gomboș-dascăl și preot de cuget și simțire românească”, în http://www.dacoromania-alba.ro/nr55/preotul_iosif_gombos.htm, accesat la 14 Noiembrie 2016. Nicolae Clonța și Sergiu Medean nu sunt menționați în ancheta ASTREI (chestionarele comitatului Făgăraș, respectiv Sibiu).

²⁰ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar*, p. 262 (Dimitrie Goia), 265 (Ioan Teculescu).

²¹ S. J. S. A. N., *Fond „ASTRA”*, număr inventar 453, partea structurală „Listele participanților la Primul Război Mondial”, 1922, dosar 1 b, județul Alba, f. 87.

²² *Ibidem*, f. 293; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar*, p. 276; Cecilia Gândilă, *Alămor-izvor de credință și iubire*, p. 47: preotul Cornel Hulpuș a decedat în anul 1920.

plasa Vințu de Jos, pierderile umane ridicându-se la 3,56% din populația consemnată în 1910 (tabel 1).

Tabel 1: Pierderile umane înregistrate în comitatul Alba de Jos în Primul Război Mondial

Unitatea administrativă	Populația în 1910 (nr. locuitori)	Morți și dispăruți	% morți/dispăruți din populația anului 1910
Plasa Vințu de Jos	26131	931	3,56
Plasa Sângătin	17.471	558	3,19
Plasa Ighiu	20.303	606	2,98
Total mediul rural Alba de Jos	160.027	4690	2,93
Plasa Ocna Mureș	18.319	530	2,89
Plasa Aiud	18.213	522	2,86
Comitatul Alba de Jos	171.483	4885	2,84
Plasa Blaj	19.431	536	2,75
Plasa Roșia Montană	21.531	556	2,58
Plasa Teiuș	18.628	451	2,42
Total mediul urban Alba de Jos	11.456	195	1,7

Identificarea localităților/comunităților cu situații semnificativ diferite față de procentul înregistrat la nivelul comitatului poate furniza explicații asupra relației dintre mediul socio-cultural de proveniență al militarilor și nivelul de expunere la risc în cazul unui război de masă cum a fost Marele Război. Analiza de față a luat în considerare localitățile cu pierderi mai mari de 5% și mai mici de 1%. În prima categorie, se regăsesc 13 localități/comunități din comitatul Alba de Jos, situația cea mai grea fiind surprinsă în cazul comunității românești din Iștihaza (plasa Ocna Mureș): trei morți la un număr de 33 de locuitori (9,09%). În 1910, în această localitate, maghiarii reprezentau 91,98% din populație (436/474). Alături de români și maghiari mai trăiau aici doi germani și trei vorbitori de altă limbă maternă, cel mai probabil evrei, întrucât situația religioasă a localității indică prezența a trei izraeliți.²³ Cele 13 localități au o medie de 487,61 de locuitori, medie specifică satelor mici transilvănene.²⁴ Media morților și dispăruților este de 26,3 (tabel 2).

²³ Traian Rotariu (coordonator), *Recensământul din 1910. Transilvania*, pp. 408-409.

²⁴ Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română/Centrul de Studii Transilvane, 2000, p. 95. Autorul utilizează următoarea clasificare a satelor transilvănene: foarte mici: sub 200 de locuitori; mici: 200-499 de

Tabel 2: Localitățile comitatului Alba de Jos în care s-au înregistrat pierderi mai mari de 5% din populația anului 1910

Nr. crt.	Localitatea	Populația în 1910 (nr. locuitori)	Morți și dispăruți	% morți/dispăruți din populația anului 1910
1	Iștihaza/Istvánháza	33	3	9,09
2	Limba, Dumbrava/Lombfalva	361	23	6,37
3	Lopadea Nouă/Magyarlapád	34	2	5,88
4	Cisteiu de Mureș/Magyarcseszte	411	24	5,83
5	Turdaș/Oláhtordos	664	37	5,57
6	Blandiana/Maroskarna	894	49	5,48
7	Răchișel, Rachiș/Oláhrákos	203	11	5,41
8	Peșelca/Paczalka	610	33	5,40
9	Șoimuș/Magyarsolymos	76	4	5,26
10	Hening/Henningfalva	1075	56	5,20
11	Păgida/Kisapahida	367	19	5,17
12	Căptâlan//Maroskápitan	515	26	5,04
13	Micești/Ompolykisfalud	1096	55	5,01
Media		487,61	26,3	5,39
Suma		6339	342	5,39

Dintre cele 17 localități/comunități cu pierderi mai mici de 1%, patru nu au avut niciun mort sau dispărut. Media locuitorilor este de 1219,88, specifică satelor mari transilvănene, iar cea a morților și dispăruților de 7,64 (tabel 3).

locuitori; mijlocii: 500-999 de locuitori; mari: 1000-1999 de locuitori și foarte mari: peste 2000 de locuitori.

Tabel 3: Localitățile comitatului Alba de Jos în care s-au înregistrat pierderi mai mici de 1% din populația anului 1910

Nr. crt.	Localitatea	Populația în 1910 (nr. locuitori)	Morți și dispăruți	% morți/dispăruți din populația anului 1910
1	Cuci/Kutyfalva	105	1	0,95
2	Ighiu/Magyarigen	1117	10	0,89
3	Abrud-Sat/Abrudfalva	4619	40	0,86
4	Hopârta/Háporton	812	6	0,73
5	Găbud/Gábod	687	5	0,72
6	Blaj/Balázsfalva	1560	11	0,70
7	<i>Alba Iulia/Gyulafehérvár</i>	<i>5170</i>	<i>36</i>	<i>0,69</i>
8	Întregalde/Havasgárd	1674	11	0,65
9	Beldiu/Marosbéd	357	2	0,56
10	Mesentea/Kismindszent	248	1	0,40
11	Țelna/Czelna	1074	4	0,37
12	Gârbova de Sus/Felsőorbó	824	2	0,24
13	Asinip/Asszonynépe	510	1	0,19
14	Bichiș/Magyarbükkös	47	0	0
15	Medveș/Nagymedvés	2	0	0
16	Uioara, Ocna Mureș/Marosújvár	1845	0	0
17	Ozd/Magyarózd	87	0	0
Media		1219,88	7,64	0,62
Suma		20738	130	0,62

În cazul comitatului Alba de Jos, asocierea cadrului demografic original cu pierderile suferite în război face tentantă schema localitate/comunitate mică-pierderi mari, localitate/comunitate mare-pierderi mici, însă, realitatea este ceva mai complexă, în ambele categorii, atât în cea cu pierderi mari, cât și în cea cu pierderi mici, existând localități/comunități foarte mici (3, respectiv 4), mici (4, respectiv 2), mijlocii (4, respectiv 4) și mari (2, respectiv 5). Localități foarte mari sunt consemnate doar în categoria cu pierderi mai mici de 1%. Una dintre cele două localități aflate în această situație este orașul Alba-Iulia, pentru care trebuie să avem anumite rezerve, indicate în tabelul 3 prin caracterele italice. Cu toate acestea, lacunele chestionarelor urbane nu pot modifica parametrii de bază ai mediului social respectiv. Restrângerea analizei la mediul rural coboară media populației celor 16 așezări cu pierderi sub 1% la 973 de locuitori, o medie specifică așezărilor mijlocii, aproape de limita așezărilor mari.

Comitatul Făgăraș

Comitatul Făgăraș cuprindea, în 1910, patru plăși cu 86 de comune rurale și un oraș (Făgăraș). La Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale se păstrează chestionarele tuturor localităților comitatului/județului.²⁵ Pentru comuna Sâmbăta de Sus a fost întocmit un singur chestionar, în momentul realizării anchetei ASTREI comunele Sâmbăta de Sus Răsăriteană și Sâmbăta de Sus Apuseană, distincte la 1910, fiind unificate.

Centralizatorul comitatului/județului Făgăraș indică pentru cele patru plăși o populație românească de 83.660 de suflete, însă, rezultatul conține o greșeală de însumare la pagina I (27.002 în loc de 26.902 români),²⁶ astfel încât cifra corectă, conform datelor furnizate de centralizator, este de 83.560 de români. Recensământul din 1910 înregistra în cele 86 de comune 82.262 de români. În anii Primului Război Mondial, 12.092 de români au fost mobilizați pe front, 1329 în spatele frontului, 205 au fost arestați/deportați, iar 605 s-au refugiat în România. Pe câmpul de luptă au pierit 1242 dintre cei mobilizați activ (10,27%), iar „în temniță, în pribegie, în spital, în urma bolilor sau rănilor” și-au găsit sfârșitul alți 373 de români făgărașeni. Dispăruți au fost declarați 786. În urma morților și dispăruților au rămas 1152 de văduve și 2289 de orfani. Ponderea românilor făgărașeni morți și dispăruți (2401) se ridică la 16,87% din totalul românilor mobilizați, arestați/deportați sau refugiați (14.231).

În orașul Făgăraș, recensământul din 1910 surprinde 2174 de români, iar chestionarul ASTREI indică 2900 de reprezentanți ai acestei etnii. Pe front au fost mobilizați 262 de români, în spatele frontului 17, patru au fost arestați/deportați, iar cinci s-au refugiat în România. 12 români făgărașeni au murit în luptă (4,58% dintre cei mobilizați pe front), unul „în temniță, în pribegie, în spital, în urma bolilor sau rănilor” și 13 au fost declarați dispăruți. Morții și dispăruții au lăsat în urma lor 26 de văduve și 27 de orfani. Ponderea morților și dispăruților (26) este de 9,02% din totalul mobilizaților, arestaților și refugiaților (288).

În cazul comitatului Făgăraș, analiza comparativă a datelor statistice indică o discrepanță evidentă între mediul urban și cel rural, ultimul fiind mult mai afectat de război. La nivelul mobilizării pe front, populația rurală înregistrează un procent de 14,69% față de totalul consemnat în 1910 (12.092/82.262), în timp ce în mediul urban procentul este de 12,05% (262/2174).

Categoria socio-profesională a învățătorilor este reflectată în ancheta ASTREI prin intermediul a 133 de nume, ceea ce înseamnă un coeficient

²⁵ S. J. S. A. N., *Fond „ASTRA”*, număr inventar 453, partea structurală „Listele participanților la Primul Război Mondial”, 1922, dosar 7 a, județul Făgăraș, 311 file.

²⁶ *Ibidem*, f. 2.

categorial de 0,91% (133/14.519), raportat la totalitatea românilor făgărășeni din mediul rural și urban implicați direct în evenimentele războiului. Mobilizarea pe front și în spatele frontului confirmă caracteristicile categoriei: 0,79% (98/12.354), respectiv 1,11% (15/1346). Expunerea la represiunea politică nu oferă surprize: coeficientul arestațiilor/deportațiilor (2,39%=5/209) și cel al refugiaților (2,45%=15/610) sunt de peste două ori și jumătate mai mari decât cel categorial (2,62, respectiv 2,69). Variabila „*Soarta îndurată în timpul războiului*” păstrează principalele coordonate ale categoriei. Coeficientul categorial (0,91%) este aproape dublu față de cel al învățătorilor morți și dispăruți (0,53%=13/2427; 7 învățători morți pe câmpul de luptă, 4 în spatele frontului și doi dispăruți). La nivelul categoriei socio-profesionale, ponderea învățătorilor morți și dispăruți în război este de 9,77% (13/133). Impresionează coeficientul învățătorilor răniți, 1,59% (16 învățători din 1001 români făgărășeni cu acest status), și cel al învățătorilor invalizi, 1,51% (12/793), fapt care coboară coeficientul învățătorilor reveniți sănătoși la vatră (0,89%=92/10.298) sub cel categorial. Cifrele statistice sunt o pledoarie pentru asumarea de către învățători a rolului elitist pe front, conform așteptărilor „*gloatei*”. În luptă, învățătorii au constituit un model de curaj și combativitate pentru soldații-tărani aflați sub comanda lor.

Categoriile „*Studenti*” și „*Preoți*” sunt mult mai bine reprezentate în chestionarele comitatului Făgăraș. Pentru „*Studenti*”, coeficientul de reprezentare categorială este de 0,43% (63/14.519), iar pentru „*Preoți*” de 0,31% (46/14.519). Categoria „*Studenti*” include trei elevi și un absolvent de liceu. Doi studenți au fost consemnați cu status-uri duble: mobilizat pe front/refugiat, mobilizat pe loc/refugiat. În analizele statistice s-a ținut cont de opțiunea respondenților: Tiberiu Spârcheș din Zărnești înscris și ca mobilizat pe front cu gradul de sublocotenent a fost socotit ca refugiat fiind, de altfel, singurul român cu acest status consemnat în chestionarul localității.²⁷ În schimb, Gheorghe Ittu din Șinca Nouă a fost înregistrat în chestionarul comunei natale doar cu status-ul de mobilizat pe loc, consemnându-se în rubrica „*Observații*” faptul că „*a fost și refugiat*”.²⁸ Coeficientul studenților mobilizați pe front (0,38%=48/12.354) este inferior celui de reprezentare categorială (0,43%), dar coeficientul studenților refugiați (1,63%=10/610) este de patru ori mai mare (3,79). Ponderea studenților morți și dispăruți în război este de 6,34% (4/63; doi morți pe front și doi dispăruți) din totalul studenților mobilizați, arestați/deportați și refugiați, cu mult sub procentul înregistrat la nivelul întregii populații românești din comitatul Făgăraș: 16,71% (2.427/14.519). Aproape 60% dintre studenții români făgărășeni s-au întors din război cu gradul de ofițer (sublocotenent, locotenent, căpitan). Relația

²⁷ *Ibidem*, f. 301 (comuna Zărnești).

²⁸ *Ibidem*, f. 214 (comuna Șinca Nouă).

dintre nivelul de studii, ierarhia militară și gradul de expunere la risc în timpul războiului este evidentă.

În privința preoților din comitatul Făgăraș, impresionează numărul celor refugiați în România: 35 dintre cei 46 menționați în ancheta ASTREI (76,08%). De fapt, chestionarele anchetei menționează 47 de preoți, dar unul dintre aceștia, Emil Stanislav din Lisa, și-a efectuat studiile teologice la Blaj după încheierea războiului.²⁹ Atribuirea statutului de preot pentru perioada războiului este o greșeală a respondenților comunei Lisa. În analizele statistice, nu a fost inclus acest preot greco-catolic. Coeficientul preoților refugiați ($5,73\% = 35/610$) este de peste optsprezece ori mai mare decât cel de reprezentare categorială (0,31%). Alți opt preoți au fost arestați sau deportați, coeficientul acestei subcategorii ($3,82\% = 8/209$) fiind de douăsprezece ori mai mare decât cel înregistrat de categoria socio-profesională a preoților. În schimb, coeficientul preoților români făgărășeni mobilizați pe front ($0,02\% = 3/12.354$) este de aproape șaisprezece ori mai mic decât cel de reprezentare categorială. Ponderea preoților morți și dispăruți în război este de 0,12% din totalul românilor făgărășeni morți și dispăruți (3/2427), coeficientul fiind de aproape trei ori mai mic decât cel categorial (2,58). Simpla lectură a acestor coeficienți evidențiază specificul categoriei socio-profesionale a preoților: risc scăzut la mobilizarea pe front, nivel ridicat de expunere la presiunea și represiunea politică.

Nouă dintre cei 43 de preoți arestați/deportați și/sau refugiați menționați de ancheta ASTREI nu sunt incluși în statistica elaborată de Mircea Păcurariu (patru greco-catolici, cinci în curs de identificare). Identificarea unora dintre aceștia s-a făcut cu ajutorul *Șematismului bisericii greco-catolice pe anul 1911*³⁰ și al monografiei consacrate de Constantin Stan, în perioada interbelică, școlilor din județul Făgăraș.³¹ Dintre preoții omiși de ancheta ASTREI, îi amintim aici pe preotul greco-catolic Nicolae Munteanu din Lisa și preotul ortodox Ilarie Gonțea din Șimon. Primul a fost arestat în 1916 și a murit în detenție, la Cluj, în martie 1917,

²⁹ Emil Stanislav a fost student la Blaj, în anii 1918-1922, și a activat în cadrul Societății de Lectură „I. M. Clain”; Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, Fond „Societatea de lectură a studenților teologi din Blaj «Inochentie Micu Clain»”, număr inventar 103, dosar 161, „Procese verbale 1913-1932”, f. 118, 122, 145; S. J. S. A. N., *Fond „ASTRA”*, număr inventar 453, partea structurală „Listele participanților la Primul Război Mondial”, 1922, dosar 7 a, județul Făgăraș, f. 98 (comuna Lisa).

³⁰ *Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1911*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Gr. Cat., 1911.

³¹ Constantin Stan, *Școala poporană din Făgăraș și de pe Târnave, volum I, Făgărașul*, Sibiu, Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1928.

lăsând în urma sa o văduvă și șapte orfani.³² Ilarie Gonțea și-a manifestat cu mult curaj crezul național încă din anii studenției (1898-1901), la Sibiu, ca membru al Societății de Lectură „Andrei Șaguna”. Într-un articol publicat în 1900, în revista manuscrisă „Musa”, tânărul teolog își exprima speranța în unirea politică a românilor: „*Politițește suntem desbinați, naționalicesce însă formăm un trup, în care curge același sânge, a cărui inimă e cuprinsă de aceleași sentimente și mai pre sus de tôte un suflet cuprinde aceleași gândiri și aspirațiuni. Basați pe acestea și încrezuți în consciința de sine, precum și în puterea de vitalitate a poporului nostru, ne putem considera ca o națiune ce are de îndeplinit o mare misiune: unirea politică* [subliniat în original, n. n.]. *La lucru deci, căci al nostru-i viitorul!*”³³ La Sibiu, Ilarie Gonțea a fost coleg de generație cu Sebastian Stanca (1878-1947) din Petroșani, arestat de autoritățile maghiare în 1916, pe când era preot în Sebeșul Săsesc. După război, Sebastian Stanca a editat un volum consacrat *Contribuției preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)* (1925).³⁴ Ilarie Gonțea a fost preot în Țânțari, azi Dumbăvița (plasa Șercaia, comuna Făgăraș), din 1902 până în 1941. În perioada septembrie-decembrie 1916 s-a refugiat în România. Revenit în Țânțari, a fost arestat în ianuarie 1917 și deținut la Făgăraș, Târgu-Mureș și Cluj, până în aprilie 1918. Văduv, a fost eliberat la moartea unuia dintre cei patru copii, impunându-i-se domiciliu obligatoriu până la revoluția din octombrie 1918.³⁵ În 18 noiembrie/1 decembrie 1918, părintele Ilarie Gonțea participa, la Alba-Iulia, la marele moment unionist, în calitate de membru supleant al Marii Adunări Naționale, ales în circumscripția Făgărașului.³⁶

Pierderile suferite de populația comitatului Făgăraș (morti și dispăruți) în anii Primului Război Mondial se ridică la 2,87% din locuitorii înregistrați la recensământul din 1910. Cea mai afectată unitate teritorial-administrativă a comitatului a fost plasa Bran, cu un procent de pierderi de 3,27%. În mediul rural, pierderile de vieți omenești reprezintă 2,91% din populația anului 1910, în timp ce în mediul urban, reprezentat doar de orașul Făgăraș, pierderile au fost semnificativ mai mici, doar 1,19% din populație (tabel 4). Reiterăm afirmația că rezervele cercetătorului față de datele anchetei ASTREI privind mediul urban privesc doar nuanțe ale discursului statistic, fără să se pună în discuție redefinirea conținutului.

³² Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza, Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, p. 122.

³³ Ilarie Gonțea, „Starea Românilor după anul 1700 și redeșteptarea lor națională”, în *Musa*, an XXIX, număr 12, 1899/1900, pp. 212-213.

³⁴ Volumul a fost reeditat în anul 2015.

³⁵ Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române*, p. 85; Ioan Popa, *Dimensiuni etno-identitare și național-politice în spațiul școlar sud-transilvănean 1849-1918*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013, p. 260.

³⁶ Ioan Mândrea, „1918 în Țara Făgărașului”, în *Cumidava*, an XII, număr 1, 1980, p. 297.

Tabel 4: Pierderile umane înregistrate în comitatul Făgăraș în Primul Război Mondial

Unitatea administrativă	Populația în 1910 (nr. locuitori)	Morți și dispăruți	% morți/dispăruți din populația anului 1910
Plasa Bran	19.088	625	3,27
Plasa Șercaia	20.884	661	3,16
Total mediul rural Făgăraș	82.262	2401	2,91
Comitatul Făgăraș	84.436	2427	2,87
Plasa Făgăraș	20.694	570	2,75
Plasa Arpașu de Jos	21.596	545	2,52
Orașul Făgăraș	2174	26	1,19

Trei localități au avut pierderi mai mari de 5% din populația anului 1910. Sunt două sate mari și unul mic, cu o medie de 1042 de locuitori, specifică satelor mari. Media morților și dispăruților este de 56 (tabel 5).

Tabel 5: Localitățile comitatului Făgăraș în care s-au înregistrat pierderi mai mari de 5% din populația anului 1910

Nr. crt.	Localitatea	Populația în 1910 (nr. locuitori)	Morți și dispăruți	% morți/dispăruți din populația anului 1910
1	Tohanu Vechi/Ótohan	1607	87	5,41
2	Lupșa/Lupsa	242	13	5,37
3	Holbav/Holbák	1277	68	5,32
	Media	1042	56	5,37
	Suma	3126	168	5,37

Pierderi de vieți omenești mai mici de 1% din populația anului 1910 s-au înregistrat în patru localități ale comitatului Făgăraș. După dimensiuni, două sunt sate mari, unul mijlociu și unul mic. Media locuitorilor este de 886,25, specifică satelor mijlocii, iar cea a morților și dispăruților de 4 (tabel 6).

Tabel 6: Localitățile comitatului Făgăraș în care s-au înregistrat pierderi mai mici de 1% din populația anului 1910

Nr. crt.	Localitatea	Populația în 1910 (nr. locuitori)	Morți și dispăruți	% morți/dispăruți din populația anului 1910
1	Nou Român/Oláhújfalú	764	7	0,91
2	Beclean/Betlen	1041	6	0,57
3	Lisa/Lisza	1461	3	0,20
4	Luța/Lucza	279	0	0
	Media	886,25	4	0,45
	Suma	3545	16	0,45

Relația statistică stabilită la nivelul celor două grupe de localități, cea cu pierderi de peste 5% și cea cu pierderi sub 1%, indică schema localități/comunități mari-pierderi mari, localități/comunități mijlocii-pierderi mici.

Câteva analize comparative și concluzii. Cele două comitate analizate în contextul Primului Război Mondial, pe baza informațiilor furnizate de ancheta ASTREI, prezintă mecanisme și evoluții sociale asemănătoare, cu unele nuanțări specifice poziționării geografice. Preoții, învățătorii și studenții își valorifică statutul elitist deținut la începutul secolului al XX-lea, beneficiind de o expunere mai scăzută la riscurile războiului, de accesul mai facil la gradele de subofițeri și ofițeri, în momentul mobilizării pe front, și de o recompensare mai consistentă a meritelor militare. Statutul de lideri comunitari și rolul de formatori de opinie asociate preoților și învățătorilor au determinat o vulnerabilizare a acestor categorii socio-profesionale în fața acțiunii sistemului represiv al statului național unitar maghiar. Sustragerea de la consecințele nefaste ale acestei asocieri a luat forma refugiului în România, întreprindere mult mai facilă în cazul comitatului Făgăraș, aflat la frontiera cu Regatul României.

Relația dintre orizontul experienței sociale și nivelul pierderilor de vieți omenești este demonstrată de diferențele majore înregistrate între mediul rural și cel urban. Calificarea profesională și „*comisioanele*” au jucat un rol important în momentul mobilizării, crescând șansele repartizării în unitățile auxiliare.³⁷ Multilingvismul împărăției austro-ungare a devenit o povară a armatei acesteia, creând adevărate bariere de comunicare între ofițeri și soldați.³⁸ În comitatele Alba de Jos și Făgăraș, pierderile de vieți omenești (morți, dispăruți), raportate la

³⁷ Ioana Elena Ignat Kisanovici, *Participare și mobilizare în Transilvania*, p. 126, 129; Liviu Maior, *Doi ani mai devreme*, p. 192.

³⁸ Vezi abordarea acestei probleme la Liviu Maior, *Doi ani mai devreme*, pp. 193-196.

populația anului 1910, au aproape aceleași dimensiuni: 2,84%, respectiv 2,87%. Populația comitatului Alba de Jos era în 1910 de 2,03 ori mai mare decât cea a comitatului Făgăraș (171.483/84.436 locuitori), iar diferența dintre numărul morților și al dispăruților în război este de 2,01 ori mai mare în favoarea comitatului Alba de Jos. Indicatorii statistici evidențiază un nivel superior de pierderi în cazul comitatului Făgăraș, comparativ cu Alba de Jos, însă, diferențele aproape insesizabile (0,02; 0,03%) pot fi puse, cel puțin parțial, pe seama meticulozității completării chestionarelor în cadrul anchetei ASTREI, numărul inferior de preoți, învățători și studenți consemnați în chestionarele comitatului Alba de Jos, comitat cu o populație dublă față de cea a comitatului Făgăraș, fiind un argument în acest sens.

Analizele prezentate mai sus demonstrează că „*tablourile nominale*” întocmite în cadrul anchetei ASTREI au valoarea unor chestionare standardizate, capabile să genereze indicatori statistici relevanți, cu o marjă de eroare scăzută datorită dimensiunilor populației vizate. Publicarea datelor pe localități poate stimula o serie de analize asupra relației dintre mediul socio-cultural și riscurile războiului. O altă direcție interesantă de abordare, care trimite, însă, la studierea chestionarelor comunale, este cea referitoare la relația dintre statutul socio-profesional și provocările războiului. Abordarea cantitativă, cu un instrumentar metodologic specific sociologiei, poate fi calibrată calitativ prin recursul la literatura memorialistică a Marelui Război.

ASTRA's Investigation Regarding the Sacrificies of the Romanians from Transylvania in the First World War. New Methodological Approches

(Abstract)

The involvement of the Transylvanian Romanians in the First World War has become the object of a complex research organized by the Transylvanian Association for the Romanian Literature and for the Culture of the Romanian Nation in collaboration with the Transylvanian General Directorate of Interior. The research developed between the period 1921-1922 was divided into two methodologically and thematically distinct components. A standard survey entitled „*Nominal board*” has captured the involvement of the Romanian population in the events of the Great War (the mobilization, the arrest, the refuge in Romania, the deaths, the injured people, the invalids, the missing persons, the people who turned back home, the military distinctions, the widows, the orphans). As information of personal identity the research has used the first and second name, the place of the birth and the profession. The centralized information belonging to the Romanian communities from the 22 counties situated in Transylvania, Banat, Crișana and Maramureș have been published by the president of ASTRA's historical section, Teodor V. Păcățian, in the year 1923. The second component of ASTRA's research, an interview guideline entitled „*Report*” has investigated the voluntary contributions of the Romanian population, its damages and the events scored in the autumn of the year 1918. This component has entered the historiographical circuit during the last years due to the contribution of the researcher from Cluj, Andreea Dăncilă Ineoan.

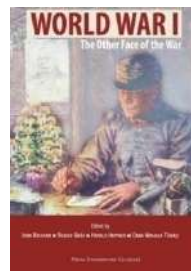
The present article emphasizes new possibilities of developing the first component, predominantly quantitative through statistical and qualitative investigations, the last approach being facilitated by the nominal registration of the statistic individuals and by the insertion of the section entitled „*Observations*”. The directions taken into consideration by the present analytical discourse are the following: 1) publishing the results of ASTRA’s research identified within each Transylvanian Romanian community after the territorial-administrative division during the 1910 census whose information we provide so as to emphasize once more the loss of human lives caused by the war; 2) emphasizing some socio-professional profiles as reported to the dangers brought by the war context at the beginning of the 20th century; 3) identifying and realizing lists of individuals belonging to the Romanian elite (e. g. priests, scholars); 4) outlining relations between the socio-cultural sphere, the dangers and the sufferance. Reported to the preparation of a volume dedicated to the entire Transylvania, the present article provides the interested researchers with important information regarding the Romanian population living in the Alba de Jos and Făgăraș counties.

Keywords: ASTRA’s investigation, Alba de Jos county, Făgăraș county, First World War, nominal board, Transylvania.

Recenzii

Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș (coordonatori), *World War I. The Other Face of the War*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2016, 477 p.:

Anul 2014 a deschis seria manifestărilor și inițiativelor editoriale dedicate comemorării celor o sută de ani de la izbucnirea Primului Război Mondial, conflict care a provocat moartea a peste zece milioane de oameni, drame, suferințe și traume resimțite până în zilele noastre, dar și reconfigurarea hărții politice europene, prin destrămarea marilor imperii multinaționale și formarea statelor naționale. Sub semnul acestei comemorări, au fost organizate mai multe expoziții tematice, lansări de carte, iar sub auspiciile unor instituții academice sau asociații non-guvernamentale, s-au desfășurat lucrările mai multor conferințe științifice, majoritatea finalizate cu editarea unui volum de studii (dintre care amintim, selectiv: Colocviile „Vasile Moga”, ediția a II-a-„Quo vadis Europa? Primul Război Mondial: istorie, cultură, mentalități (1914-1918)”-12 decembrie 2015 și ediția a III-a: „România în anii Marelui Război (1914-1919). Experiență și memorie”-26 noiembrie 2016, desfășurate sub egida Despărțământului ASTRA „Vasile Moga” Sebeș, Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca și a Institutului de Istorie Ecleziastică „Nicolae Bocșan” Cluj-Napoca; Conferința Internațională „Romania between Allies and Enemies. 100 Years after the Entry into the War”-14-15 aprilie 2016, desfășurată sub egida Universității „Alexandru Ioan Cuza” și a Centrului Cultural German Iași, în urma căreia a rezultat volumul „*The Unknown War*” from Eastern Europe. Romania between Allies and Enemies (1916-1918), coordonat de Claudiu-Lucian Topor și Alexander Rubel; Simpozionul „98 de ani de la Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România”-29 noiembrie 2016, sub egida Muzeului Național al Banatului Timișoara; Conferința Națională „Portrete de luptători pentru Unire”-23 august 2017, desfășurată sub egida Asociației „Ștefan Cicio Pop” Arad etc.). Pe aceeași linie, sub egida Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, în 2014 și 2015, au fost organizate două conferințe, cu participare națională și internațională („Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică”-3-5 iunie 2014 și „World War I. The Other Face of the War”-12-14 octombrie 2015), în urma cărora a rezultat volumul *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică* (Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015), precum și cel supus atenției noastre, coordonat de istoricii Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner și Oana Mihaela Tămaș.

Reunind 33 de studii, semnate de 42 de cercetători afiliați unor instituții academice din țară și străinătate (Germania, Austria, Italia, Franța, Republica Moldova, Ucraina, Polonia), volumul este împărțit în trei mari secțiuni („Political thought and memory”, „Nationalism” și „Civil Society”), precedate de un cuvânt introductiv al coordonatorilor (p. 7) și urmate de o listă a autorilor (pp. 475-477) în care sunt prezentate afilierea instituțională, titlul academic și datele de contact ale acestora.

Volumul este deschis printr-un cuvânt introductiv al coordonatorilor (p. 7), care prezintă, într-o manieră succintă, motivația publicării acestei culegeri de studii, precum și structura acesteia.

Cum afirmam în rândurile de mai sus, lucrarea este împărțită în trei mari secțiuni, în cadrul fiecăreia fiind grupate mai multe studii, după cum urmează: **„Political thought and memory”** (cu studiile: „France and the Romanian Public Opinion at the Beginning of the Great War”, semnat de Hadrian Gorun de la Universitatea „Constantin Brâncuși” Târgu-Jiu; „An Intellectual during the Neutrality Period: C. I. Istrati”, semnat de Raluca Tomi de la Institutul de Istorie Națională „Nicolae Iorga” București; „Vox Clamantis in Deserto: The German and French Peace Movements and the Difficult Dream of Peace during the Great War”, semnat de Marius-Mircea Mitrache de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „A Highly Contested Future: French and German Governmental Plans for Alsace-Lorraine in the First World War Contribution”, semnat de Joseph Schmauch de la Universitatea din Lorraine; „Political Discourse as Romania Entered World War I: An Analysis of the Speeches Given in the Chamber of Deputies, 1916”, semnat de Mihnea-Simion Stoica de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „Sketches from the Activity of Romanian MPs in the Parliament of Hungary during World War I”, semnat de Vlad Popovici de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „Bridging the Gap: Romanian Parliamentary Elite in Aid of their Communities during the First World War”, semnat de Ovidiu Emil Iudean de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „Sequences of the First World War in the Press: Transylvanian Romanians between Ethnicity and Politics before the Great Union”, semnat de Mihaela Mehedinți-Beian de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „Romania’s Neutrality in the Eyes of Banat Intellectuals (1914-1916)”, semnat de Ioana Mihaela Bonda și Oana Mihaela Tămaș de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „My Participation in the First World War: The Manuscript Diary of the Transylvanian Saxon, Otto Folberth”, semnat de Mircea-Gheorghe Abrudan de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „Russian Images and Impressions in the Correspondence Between the Refugee Hortensia Cosma-Goga and Octavian Goga (January-April 1917)”, semnat de Mihai D. Drecin de la Universitatea din Oradea;

„Transylvania and Banat in the Autumn and Winter of 1918: „The Revolutionary Violence” as Reflected in Memoirs”, semnat de Mihai-Octavian Groza de la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; „Orphans, Widows and Invalids in Transylvania during and after the Great War: Statistical Contributions Concerning Bistriţa-Năsăud County”, semnat de Ioan Bolovan de la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca și Adrian Onofreiu de la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud; „Italian Military Deaths in the WWI: National Estimates and Regional Differences”, semnat de Alessio Fornasim, Marco Breschi, Nelu Dan și Matteo Manfredini de la Universitatea din Udine), **„Nationalism”** (cu studiile: „Interethnic Relations and the Attitude Towards War as Reflected in the Cluj Press in the Spring and Summer of 1914”, semnat de József Lukács de la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; „Between the Game and the War: Children’s Patriotism in Odessa during the Great War (1914-1917)”, semnat de Dzhumyha Yevhen de la Universitatea „I. I. Mechnikov” Odessa; „Romania in 1915: National Interest in Neutrality Years: Between Press Bribery, Royal Hopes and Popular Expectations”, semnat de Alina-Oana Șmigun de la Universitatea din București; „Rumors, Fear, Anxiety, War? Social Mood and Situation at the Beginning of the First World War in Smaller Towns in West Galicia”, de la Universitatea „Jagiellonia” Cracovia; „Loyalties and Disloyalties: The Question of Treason and Collaboration in the First World War and the Ruthenian Irredenta”, semnat de Marc Stegherr de la Universitatea „Ludwig Maximilian” München; „Nationalism at Work: Justifying World War One”, semnat de Cătălin Turliuc de la Filiala Iași a Academiei Române; „The Soldier’s Relationship with the „Home Front” Captured in the Romanian War Songs”, semnat de Iulia-Dorina Stanciu de la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; „WWI and the Radicalization of Nationalism: The Case of the Transylvanian Pedagogist Onisifor Ghibu”, semnat de Stefano Santoro de la Universitatea din Trieste) și **„Civil Society”** (cu studiile: „The Assassination in Sarajevo Reflected in *Gazeta de Transilvania*”, semnat de Răducu Rușeț și Tiberiu Iordan de la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; „Children during a Time of War: A Transylvanian Perspective on World War I”, semnat de Ana Victoria Sima și Mirela Andrei Popa de la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; „And there was Still War: Transylvania in 1915 between Propaganda and Donations”, semnat de Valeria Soroștineanu de la Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu; „By Word and Example: Mobilizing People through the Circulars Issued by the Romanian Greek-Catholic Church in Transylvania (1915)”, semnat de Diana Covaci de la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; „A significant Success of the Preparations for War in Romania in 1915: The Book War Surgery by Iacob Iacobovici”, semnat de Cristian Bârsu de la Universitatea

de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu” Cluj-Napoca; „The Joint Distribution Committee and the Relief of Russian Jews”, semnat de Giuseppe Motta de la Universitatea „Sapienza” Roma; „Between Sadness and Agony: Disease and Death behind the Front Line”, semnat de Dana-Emilia Câmpean și Maria Aurelia Diaconu de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „Sending Greetings during the Great War”, semnat de Mária Lupescu Makó și Radu Mârza de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „A Devoted Friend and Ally, Henry Mathias Berthelot: The Image of the French General Presented in the *Românul* Newspaper”, semnat de Carmen Țăgșorean de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „A Different Face of the War: Romanian Habsburg Military Chaplains on the Home Front”, semnat de Ionela Zaharia de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; „The Activity of Police Forces in Bessarabia during World War I”, semnat de Igor Chiosa de la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Republica Moldova).

Analizând titlurile enumerate, putem constata cu ușurință că prima secțiune este rezervată etapelor care au dus la declanșarea Marelui Război, acțiunilor diplomatice și strategiilor politico-militare, precum și anumitor aspecte ale conflictului reflectate în memoria colectivă, cea de-a doua mesajului promovat de cele două tabere, relațiilor interetnice, planurilor naționale și relației soldaților cu cei rămași acasă, iar cea de-a treia aspectelor de viață cotidiană. Toate acestea în încercarea de a demonstra preocuparea față de studierea istoriei Primului Război Mondial, precum și faptul că noua generație de istorici, a cărei reprezentanți semnează majoritatea materialelor publicate în cuprinsul prezentului volum, este cea care va aduce un „*sufly nou*” în recuperarea diferitelor aspecte ale conflictului (p. 7).

Din cele prezentate mai sus, se poate observa că volumul *World War I. The Other Face of the War*, coordonat de istoricii Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner și Oana Mihaela Tămaș, vine să întregască seria contribuțiilor individuale, mult prea lungă pentru a fi enumerată, a volumelor colective și a revistelor cu tematici dedicate istoriei Marelui Război și Marii Uniri. Publicarea studiilor exclusiv în limba engleză reprezintă punctul forte al volumului, care contribuie și va contribui la diseminarea rezultatelor în rândul comunității academice internaționale.

Un alt punct forte al volumului îl reprezintă așezarea elegantă a textului în pagină, grafia, coperta atrăgătoare (care reproduce o carte poștală, păstrată în colecțiile Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale), reproducerea ilustrațiilor și tipărirea de calitate, elemente care îndeamnă la o lectură imediată.

Reunind 33 de studii, grupate în trei secțiuni și semnate de 42 de cercetători, volumul *World War I. The Other Face of the War*, coordonat de

istoricii Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner și Oana Mihaela Tămaș, reprezintă o veritabilă contribuție istoriografică, necesară revigorării cercetării referitoare la Primul Război Mondial și Marea Unire, cu atât mai mult cu cât ne apropiem cu pași repezi de momentul celebrării centenarului României Mari. Din acest motiv, îi felicităm pe cei 42 de autori, precum și pe cei patru coordonatori, care și-au dat mâna pentru apariția acestui volum, care completează, redeschide sau reevaluează anumite dosare al Primului Război Mondial.

Mihai-Octavian GROZA

Ioana Elena Ignat, *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916: însemnările vicarului Iacob Popa*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2011, 183 p.:

Centenarul Primului Război Mondial a marcat, cum era de așteptat, nu numai istoriografia europeană, ci și cea românească, mai mulți istorici români canalizându-și cercetările asupra evenimentului care a schimbat harta Europei și pe cea a patriei noastre în mod decisiv. Titlurile publicate pe acest subiect acoperă, în mare măsură, genul memorialistic, și anume jurnale, însemnări, note zilnice, memorii, amintiri. Aceste lucrări ne descoperă dimensiunea sau condiția umană în timpul conflagrației, viața soldaților de pe front și a celor din spatele acestuia, viața cotidiană a civililor, experiențele oamenilor care au fost marcați de desfășurarea Marelui Război.

Ioana Elena Ignat, doctor în istorie al Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, a preîntâmpinat centenarul Marelui Război în istoriografia românească prin publicarea, în cursul stagiului ei doctoral, a însemnărilor inedite ale vicarului greco-catolic Iacob Popa al Făgărașului din cursul anului 1916. Lucrarea reprezintă o sursă fundamentală pentru cunoașterea vieții cotidiene din Făgăraș în al treilea an de război, încadrându-se în memorialistica românească a Primului Război Mondial. Notele vicarului au fost redactate în Registrul Oficiului parohial greco-catolic din Făgăraș, pe anul 1916, în forma unei cronică parohiale zilnice, ținute între 1 ianuarie și 6 octombrie 1916.

Prima parte a însemnărilor urmează un calapod standard care grupează informații referitoare la serviciile divine publice, la numărul persoanelor care au primit Sfintele Taine (Botez, Spovedanie, Împărtășanie, Cununie, Maslu), la numărul diferitelor ierurgii bisericești săvârșite (sfeștani, înmormântări, paraclise,

vizite pastorale la bolnavi), precum și la tema predicilor duminicale și din zilele de sărbătoare. Odată cu intrarea României în război, în 15/28 august 1916, notele zilnice ale vicarului sporesc cantitativ, părintele Iacob Popa adăugând informațiilor pastorale standard numeroase detalii despre populația civilă din oraș, despre modul în care aceasta a perceput declarația de război a României, despre măsurile administrației maghiare, despre declanșarea exodului populației neromânești, precum și despre poziția adoptată de autorități față de români. Prima însemnare, care iese din tiparul pastoral standard, datează din 18 august 1916, cu zece zile înaintea veștii intrării României în război, când vicarul greco-catolic descrie puternicul șoc emoțional trăit de întreaga comunitate din Făgăraș în momentul rechiziționării clopotelor de la toate bisericile din oraș. Părintele Iacob Popa reține momentul dramatic în felul următor: „[...] Joi în 17/VIII a f. adus p. armată clopotul mijlociu al bisericii de 135 klg., 6 soldați l-au demontat lăsându-l în jos pe treptele spirale ale turnului legat de o funie groasă. Tot atunci au f. duse clopotele și de la celelalte biserici din Făgăraș. Clopotele au f. transportate la gară cu automobile de povară militară așa de mari și grele încât se cutremură pământul sub ele. Aveau roți masive de fier. Cu aceleași automobile au fost aduse tot azi clopotele din satele din jur. Înainte de demontare la bis. gr. cat. din Făgăraș au fost trase pe lung toate trei clopotele laolaltă. La vestea despre dusul clopotelor s-a adunat la biserică mult popor, mai ales femei și copii, care au acoperit cu flori clopotul ce pleacă petrecându-l cu privirile înlăcrimate cât a ținut drumul până la gară. Cele 2 clopote rămase au fost trase încontinuu ca semn al despărțirii jalnice de fratele lor” (p. 131).

Al doilea șoc emoțional cu puternice reverberații sociale asupra întregii populații civile din Făgăraș a fost intrarea României în război de partea Antantei și trecerea munților de către armata română. Luni, 28 august 1916, vicarul Iacob Popa preciza că „[...] toată lumea era foarte alarmată. Mulți pachetaseră și o fac gata de plecare”, iar la dispoziția comitelui suprem au plecat „[...] foarte mulți domni unguri și jidani în noaptea aceea cu căruțele peste Galați către Sibbișoara” (p. 137). Așa se face că, în următoarea zi, marți 29 august 1916, vicarul Iacob Popa constata că „[...] orașul e foarte liniștit și pustiu. Pe oricare stradă te porți tu azi singur. Se vede că în noaptea trecută deodată cu ofițerii au plecat aproape toți străinii-neromâni” (p. 137). Exodul autorităților și al civililor maghiari și germani a lăsat Făgărașul într-un vid de putere și autoritate, însemnările vicarului fiind explicite în acest sens: „[...] în oraș nu e nici un jandarm, nice polițist, nice un ofițier decât submatriculantul civil Ancorin” (p. 138), cei rămași pe loc neștiind nimic despre operațiunile militare sau despre evenimentele din apropiere: „[...] Despre starea operațiunilor militare nu știm nimic. Se aude că azi românii ar fi fost în Tobanul vechiu. N-avem nici o gazetă, nici o informațiune, e posibil... Toate bolțile sunt închise, în piață nu se vinde și nu se cumpără nimic. Femeile celor duși la armată au rămas fără ajutor de la stat, n-or avea ce mânca” (p. 138).

Cu toate că nu relatează, în mod explicit, starea generată de aceste evenimente, vicarul Iacob Popa lasă să se înțeleagă că atmosfera din Făgăraș și

împrejurimi în zilele ulterioare intrării României în război a fost una caracterizată de panica oficialităților, a maghiarilor, evreilor și sașilor, respectiv una marcată de bucuria și de entuziasmul românilor chiar dacă elita lor a avut de suferit o serie de repercursiuni din partea autorităților prin arestarea mai multor preoți, avocați, notari, profesori sau simpli țărani acuzați de trădare și simpatizare cu inamicul și agresorul statului austro-ungar.

Atitudinea vicarului Iacob Popa față de România și de armata română este emblematică pentru felul în care românii ardeleni au perceput trupele române pătrunse în Transilvania. În acest sens, în data de 15 septembrie 1916, când trupele române au intrat în oraș, părintele vicar deschidea însemnările zilnice prin cuvintele: „[...] *Zi memorabilă, în care a intrat armata română în Făgăraș*” și le încheia triumfal precizând că „[...] *înantarea armatei române pe toate liniile*” fusese una „*glorioasă*” (pp. 156-157). Două zile mai târziu vicarul nota că a început să-l pomenească „[...] *la Sfânta Liturghie pre M. S. Regele Ferdinand I*”, alți preoți din împrejurimi procedând la fel, unii, precum cel din Galați așteptându-l pe regele Ferdinand al României cu „*flori*” la marginea localității (p. 177), de unde reiese adeziunea preoțimii române pentru cauza națională românească, afirmată de Iacob Popa explicit în nota din 30 septembrie 1916, când preciza că trupele române nu erau ocupante, ci eliberatoare, subliniind că „[...] *cel mai bun rezultat al războiului pentru neamul românesc ar fi dacă cei din România cu noi ardelenii ne vom nivelă împrumutat, luând unii de la alții însușirile cele bune*” (p. 178). Oficiind slujba de înmormântare a șase soldați români decedați în spitalul orășenesc, părintele Iacob Popa a reiterat explicit cauza unității naționale românești pentru care se jertfiseră acești militari, precizând în „*scurta cuvântare*” ținută cu acea ocazie că „[...] *reparații au adus cea mai mare jertfă, ce o puteau aduce jertfindu-și viața pentru cauza cea mare a eliberării și unirii și întregirii neamului românesc [...] De altă parte să nu uităm, că ei sunt din numărul eroilor fără nume care cu miile rămân în pământul scump al Ardealului dezrobii*” (pp. 179-180). Vorbele preotului nu erau aruncate în vânt, ele reprezentau o reală profesiune de credință în izbânda întregirii neamului românesc. Acest fapt reiese, totodată, din decizia sa de a urma calea exilului în Vechiul Regat împreună cu trupele române aflate în retragere la începutul lui octombrie 1916. De altfel, cunoscând supliciile îndurate de mulți confrăți de-ai săi arestați și internați în vestul Ungariei, vicarul greco-catolic Iacob Popa a ales mai bine să plece în refugiu, ultimele însemnări, din zilele de 2-6 octombrie 1916, descriind itinerariul refugiului său de la Făgăraș până la Predeal, când cronica parohială se întreprinde.

Din firul ulterior al vieții vicarului știm că acesta s-a dedicat, în continuare, cauzei naționale, în mai 1917 ajungând în Rusia unde a făcut parte din comisia de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii transilvăneni capturați de armatele rusești. În scopul îndeplinirii noii sale misiuni derulate până în vara anului 1918, Iacob Popa a străbătut trei gubernii ruse Kursk, Orel și Voronej luptând „[...] *de bunăvoie*

pentru limbă și sângele nostru”, cum afirmaseră într-o scrisoare cei care îi recrutase pentru a se înrola în armata română. Periplul său se va încheia în 30 decembrie 1918, când s-a întors în Făgăraș, după ce servise două luni ca preot militar cu grad de căpitan al Batalionului I Voluntari din cadrul Corpului de Voluntari Ardeleni „Avram Iancu”.

Manuscrisul vicarului Iacob Popa, restituit istoriografiei noastre din fondurile Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Cluj, prezintă o imagine de ansamblu a unei perioade complicate și a unui context complex, care suportă analize și abordări din perspective diferite, care vizează istoria bisericii, demografia istorică, istoria politică, administrativă și militară. Meritul lucrării Ioanei Elena Ignat este de a fi introdus în circuitul științific o sursă din epocă care prezintă viziunea și experiențele unui cleric român din sudul Transilvaniei care a trăit la cald evenimentele și s-a dedicat cauzei naționale românești în scopul realizării României întregite, al cărei centenar se apropie cu pași repezi.

Mircea-Gheorghe ABRUDAN

Maria Alexandra Pantea, *Relatări din Primul Război Mondial prezentate în presa ecleziastică din Banat*, București, Editura Tritonic, 2017, 302 p.:

Comemorarea centenarului Marelui Război a prilejuit publicarea unui important număr de lucrări despre acest sângeros eveniment din istoria omenirii. În acest context, se înscrie și lucrarea *Relatări din Primul Război Mondial prezentate în presa ecleziastică din Banat*, publicată de Maria Alexandra Pantea, pe care ne propunem să o recenzăm.

Lucrarea de față este deschisă de o interesantă prefață, semnată de cercetătorul Mircea Măran, în care acesta evidențiază importanța lucrării pentru istoriografia românească dedicată Primului Război Mondial.

Continuă, apoi, cu un interesant studiu introductiv, intitulat „Importanța presei ecleziastice în lumea românească din Banat”, în care autoarea ne prezintă rolul presei ecleziastice din Banat în viața românilor bănățeni din timpul primei conflagrații mondiale, întrucât în ea era prezentată atât situația de pe front, cât și cea din satele bănățene. Un alt aspect, extrem de interesant, surprins de autoare, este dat de faptul că presa ecleziastică bănățeană a fost și un important mijloc de păstrare a documentelor privitoare la Primul Război Mondial, întrucât aici au fost publicate o serie de scrisori de pe front, predici ale preoților de pe front și simple relatări despre un personaj sau un anumit eveniment care, cu siguranță, s-ar fi pierdut odată cu trecerea timpului.

În continuarea acestei lucrări, Maria Alexandra Pantea a întocmit un interesant corpus de relatări despre Primul Război Mondial pe care le-a cules din presa ecleziastică bănăţeană între care amintim: **„Biserica și școala”** („De pe câmpul de războiu”, „Dr. Alexandru Bogdan”, „Dr. Aurel Mărginean”, „Vasile Micula”, „În amintirea iubitului nostru profesor Vasile Micula”, „Superstiția în războiu”, „Eroismul nostru”, „Eroismul unui regiment”, „Cuvântarea ținută în 6/19 decembrie 1915 la parastasul unui erou”, „Pentru căruța moravurilor”, „Învățăturile războiului”, „Starea sufletească a răniților noștri”, „Religiositatea în războiu”, „Sublocotenent Gheorghe Catone”, „Predică pentru soldați”, „Cuvânt de adio. Unui erou mort în Rusia”, „O conferință pastorală în front”), **„Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad”** („D-le director”, „Autobiografia scrisă de pe câmpul de războiu soției sale”), **„Calendar pe anul de la Hristos 1915”** („Întâmplări și icoane din războiu”, „Scrisoare din război”, „Luptele de la Mitrovița. Povestea unui soldat român din armata sârbească prizonier în Arad”, „Lupta de la Cernăuți”, „Rănitul”), **„Revista Preoților”** („Răniții noștri cer preoți”, „Scrisori de pe câmpul de războiu”, „Morții noștri”, „Izbânda trupelor noastre în Rusia”, „Un erou român la vârsta de 12 ani”, „Cronica Războiului. Cum luptă românii”, „Przmyslul”, „Ostașii noștri”, „Suferințele fraților români din Bucovina”, „Un preot decorat”, „Vitejia soldaților români”, „Din ecourile biruinței românești de la Ivangorod”, „Românul în luptă e ceva miraculos”, „Eroismul unui medic român”, „Eroii Noștri”, „Cel mai viteaz între viteji. Decorarea unui viteaz român”, „Eroi noștri. Decorat cu Signum laudis”, „Paștile acasă și pe câmpul de luptă. Amintiri”), **„Calendar pe anul de la Hristos 1916”** („Luptele de lângă râul Ljig”, „Un mic tablou din război”, „Rănitul”, „Drapelul”), **„Foaia Diecesană”** („Episcopul Miron între răniți”, „Eroii Noștri”, „Ce povestesc răniții”, „Ofițeri răniți și morți”, „Majestatea Sa între răniți”, „Soldați români distinși”, „Vitejia soldaților români”, „Ofițeri români distinși”, „Un erou din Banat”, „Crăciunul răniților din Caransebeș”, „Falnicii eroi ai reg. 43”, „Epistolă de pe câmpul de război”, „Distincțiuni Militare”, „Răniții români în Praga”, „Ziua învierii pe câmpul de luptă”, „Regimentul Nostru”, „Eroul Ioan Crișan”, „Ofițeri români distinși”, „Erou Român”, „Scrisoare din prinsoarea rusească”, „Medic român laudat”, „Ioan Pârva”, „Un învățător român erou”, „Înmormântarea eroului căzut în război Petru de Mocsonyi în Mauzoleul familiar de la Foen”, „O sărbătoare”, „Candele aprinse”, „Biserica ortodoxă română și războiul”, „Eroismul românilor”, „Regimentul 43”, „Războiul”, „Cuvântare despre război” „Ordinul Maria Terezia pentru un român”), **„Foaia Oficioasă a Diecezei Lugojului”** („Vești alarmante”, „Către Popoarele Mele”, „Rușii respinși”, „Suferințele fraților români din Bucovina”, „Un preot decorat”, „Colectă pentru soldații români răniți”, „Căsătoria prizonierilor de războiu”), **„Calendar pe anul de la Hristos 1917”** („Din întâmplările unui rănit”, „În fața

morții. Schiță din războiu”), „**Calea Vieții**” („O luptă e viețal”, „Scrisoare către fratele meu la plecarea pe câmpul de luptă”), „**Calendarul Românului**” („O dragoste pierdută. Povestire din războiul actual”), „**Calendarul Românului pe anul comun de la Cristos 1918**” („Înainte a unei barăci”, „Petru Iorgovan”), „**Calendar pe anul de la Hristos 1918**” („În foc se curățește sufletul”, „Cugetări din tranșee”).

Lucrarea se încheie cu un interesant album foto ce surprinde diverse aspecte de pe front și portretele unor preoți sau profesori (Eugen Munteanu, Nicolae Vălean, Cornel Leucuția, Vasile Micula, Avram Sădean și Petru Mocioni).

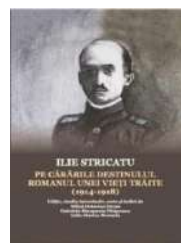
Prin urmare, prin lucrarea de față, autoarea reușește să evoce și să pună în circuitul memoriei și al istoriografiei românești o serie de relatări despre Primul Război Mondial pe care le-a cules din presa ecleziastică bănățeană.

În încheiere, nu ne rămâne decât să îndemnăm istoricii interesați de cunoașterea Primului Război Mondial, să purcedă la lecturarea acestui volum care, prin întinderea sa, prin maniera de abordare și prin discursul autorului, reprezintă o reală contribuție la îmbogățirea istoriografiei românești, privitoare la Marele Război.

Nicolae DUMBRĂVEȘCU

Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului. Romanul unei vieți trăite (1914-1918)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut/Editura Mega, 2017, 196 p.:

Volumul este parte a unui proiect al Despărțământului ASTRA „Vasile Moga” Sebeș, un demers istoriografic planificat sub forma unei colecții îndreptate către memoria unor „Personalități marcante ale Sebeșului”. Reprezentând cea de-a doua contribuție în cadrul seriei numite, lucrarea este îngrijită de către tinerii cercetători Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu și Iuliu-Marius Morariu. Formați sub îndrumarea profesorului Nicolae Bocșan, figură importantă în studierea memorialisticii bănățene de război, coordonatorii urmăresc în mod consecvent îmbogățirea patrimoniului cultural local, regional și național prin scoaterea la lumină a unor informații demne de atenție din domeniul memorialisticii transilvane a Primului Război Mondial. Astfel, prin angajamentul luat și prin rezultatele practice, editorii îndeplinesc o multiplă sarcină: aduc un omagiu regretatei figuri a cercetătorului și îi cinstesc munca prin oglindirea acesteia în studierea unei regiuni

istorice învecinate, îmbogățesc spațiul cultural comunitar, continuă tradiția necurmată a ASTREI de a fi o călăuză a valorilor cultural-spirituale, celebrează într-o manieră binevenită aniversarea celor 100 de ani de ani trecuți de la sfârșitul Primului Război Mondial și înfăptuirea României Mari.

Volumul completează cu încă o mărturie nemijlocită, cu trăirile vii ale unui om, tabloul războiului ca experiență complexă umană atât individuală, cât și socială. Memoriile căpitanului sebeșean Ilie Stricatu nu se mai aflau astăzi la îndemâna publicului, un detaliu important, care adaugă valoare prezentei ediții. Astfel este și faptul că lucrarea prezintă un „cuvânt înainte” scris de profesorul universitar George Limbeanu, urmașul direct al unui alt tânăr român alături de care memorialistul își depăna amintiri din captivitatea războiului odată ce se regăsiseră amândoi prinși în noua (și, din unele puncte de vedere, mai cumplită) captivitate, cea a regimului comunist.

Autorul însuși mărturisește că amintirile sale au fost inițial publicate din dorința de a lăsa moștenire urmașilor conștiința patriotismului viguros, a dragostei profunde pentru țară și rege a generației sale (p. 46). Cartea nu este numai o atestare, ci o încurajare, o îmbărbătare și un sprijin prin care generația Unirii susținea generația care urma să consolideze fundațiile României întregite și care, deși în alte circumstanțe, trebuia să arate aceeași temeritate, credință și destoinicie.

Această menire de îndrumar civic se vedește prin faptul că povestea tânărului Ilie Stricatu începe nu mai înainte de momentul în care se primește vestea asasinării moștenitorului imperial. La fel ca în cazul altor personalități transilvănene aflate în situații asemănătoare, gândurile tânărului român indică frământarea socială înăbușită sub așteptarea dezvăluirii viitorului; tensiunea era prezentă pretutindeni, dar se manifesta în moduri diferite, în funcție de statutul socio-politic al fiecăruia: înfierbântarea agresivă a autorităților se amesteca cu incertitudinile și nesiguranța restului popoarelor din imperiu. Pentru români, o singură întrebare: „Ce va face regatul român?”. Amintirile căpitanului Ilie Stricatu sunt adeseori o mărturie indignată a modului în care erau tratați el și camarazii săi, neputincioși în fața unei solidarități negativ interpretate și aplicate de către contrapartea ungurească. Asemenea multor altora, Ilie Stricatu va dezerta din armata austro-ungară și se va îndrepta spre Bucureștii fraților de sânge unde, ulterior, se va înrola în oastea românească. Căzut prizonier o dată cu înaintarea trupelor inamice, Ilie Stricatu notează două dintre cele mai împovărătoare sentimente din timpul războiului: frica de a nu fi descoperit ca ostaș dezertor și durerea de a vedea arborate steaguri străine pe pământul Țării Românești (p. 98). Dincolo de latura deosebit de personală, de ușurare a unui suflet îngreunat, mărturisirile au rostul unei radiografii sociale, al unei identificări de constante-inimile tuturor soldaților transilvani erau străpunse de aceste griji, iar toată populația ardeleană era măcinată de „anume” greutăți în așteptarea unui deznodământ.

Autorul are, în mod neîndoielnic, înzestrarea povestirii. Un ritm deosebit de antrenant prinde cititorul în vârtejul întâmplărilor și emoțiilor; o face, însă, în mod plăcut, împletind firele poveștii de viață printre cele ale marilor evenimente istorice pe fundalul cărora se desfășurau. Amintirile sunt structurate în 24 de capitole, fiecare evocând un moment sau un eveniment de referință pentru autor sau pentru istoria războiului. Relatarea este profund personal-subiectivă și social-obiectivă totodată, căpătând pe alocuri impresia unui adevărat roman istoric. Presărarea detaliilor care dau savoare și individualitate dau pe alocuri senzația beletristicii, dar acest simțământ nu pune în niciun moment cititorul sub îndoiala veridicității faptelor povestite. Trecerea de la informațiile folositoare cercetării istorice (a se vedea în special detaliile despre activitatea colonelului Alexandru Sturza), la farmecul poveștii de dragoste dintre Ilie Stricatu și Fircu Săliștean se face natural, pe nesimțite, astfel încât lucrarea îmbină plăcerea lecturii cu utilitatea cercetării trecutului.

Volumul nu este numai o binevenită completare a memoriei colective din punct de vedere socio-cultural, ci are caracterul unui instrument de lucru prin contribuția editorilor. Completările de specialitate, precum studiul introductiv, construit pe fundamentul unei bibliografii bine alese, notele explicative care identifică personaje, explică termeni și pun informațiile în context, indicii care facilitează răsfoirea, asigură receptarea optimă a textului de către orice public, plasând amintirile autorului în contextul socio-politic adecvat. O anexă fotografică apropie cititorul de cele două personaje centrale ale memoriilor, autorul și soția sa. Cele cinci rezumate în limbi străine expun succint și clar conținutul pentru a stârni interesul unui public mai extins.

Putem afirma faptul că demersuri asemănătoare, de culegere a „măruntelor” mărturii, sunt întotdeauna utile. Nu se poate decât spera ca astfel de angajamente să atragă interesul cercetătorilor din toate zonele țării, pentru a perfecta pe cât posibil sfera cunoștințelor și a conștiinței colective referitoare la Marele Război și a-i reinvia cum se cuvine memoria în pragul celebrării centenarului său.

Oana-Maria MITU

Mihai-Octavian Groza, Diana-Maria Dăian, Iuliu-Marius Morariu, *Romanians Defending Vienna. The Romanian Central Military Senate of the Officers and Soldiers*, Saarbrücken, Éditions Universitaires Européennes, 2017, 94 p.:

Aproape de centenarul Marelui Război după mii de lucrări, studii și articole, am putea crede că tot ce era de spus s-a spus sau a fost scris. Volumul pregătit de Mihai-Octavian Groza, Diana-Maria Dăian și Iuliu-Marius Morariu contrazice acest lucru (încă mai sunt subiecte și evenimente neelucidate legate de Primul Război Mondial) și aduce informații mai puțin cunoscute despre un episod important al istoriei noastre. În continuarea studiilor începute de Mihai-Octavian Groza, lucrarea pune în lumină activitatea, chiar dacă efemeră, dar deosebit de importantă, a Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena. Organismul, creat între 31 octombrie-27 noiembrie 1918, a avut rolul de a organiza și trimite soldații români din defunctul Imperiu Austro-Ungar către Transilvania, Bucovina și Banat, concomitent cu menținerea ordinii în Viena, principalul nod prin care aveau să treacă soldații.

Cei trei cercetători, care de-a lungul anilor de studii s-au făcut remarcăți prin rezultate deosebite, relevă o pagină nescrisă a sfârșitului războiului și a rolului românilor în aceste evenimente. Prin consistentul studiu introductiv, putem găsi amănunte legate de starea haotică din cuprinsul fostului imperiu și de efortul românilor de a menține ordinea în Viena. Subordonat inițial Consiliului Național Român din Transilvania și Bucovina ce activa la Viena, prezidat fiind de Iuliu Maniu, după constituirea Consiliului Național Român Central în data de 31 octombrie 1918 și mai ales după mutarea activității acestuia la Arad la 2 noiembrie 1918, organismul constituit la Viena s-a subordonat celui din urmă.

Printre altele, Senatul Militar Român și-a propus informarea soldaților și ofițerilor români în legătură cu evoluția evenimentelor militare și politice înființând gazeta „Timpul Nou”. Prin intermediul gazetei, soldații români au fost informați în legătură cu deciziile senatului, precum și în legătură cu evoluția evenimentelor politice din Transilvania, constituirea gărzilor naționale comitatense, orașenești și locale, dar și informații legate de convocarea Marii Adunări Naționale la Alba-Iulia. Toate acestea au fost realizate în pofida încercărilor autorităților maghiare de a-i menține pe soldați sub autoritatea lor, reușindu-se în același timp și combaterea propagandei antiunioniste. Odată cu eșecul ultimelor încercări de a restabili monarhia austro-ungară la sfârșitul lui noiembrie 1918 și dat fiind faptul că de pe front nu mai soseau soldați, în

ultima adunare a organismului (27 noiembrie 1918) se făcea și anunțul desfășurării Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia.

Materialul critic, redactat cu meticulozitate și acribie, relevă maturitatea și profesionalismul autorilor. Documentarea este minuțioasă, o atenție deosebită fiind acordată și redactării textului. Bibliografia cuprinzătoare, utilă tuturor celor interesați de subiect și indicele de nume completează eficient volumul celor trei cercetători.

Autorii nu și-au propus să epuizeze această temă, lucru greu de făcut, de altfel, în condițiile în care cercetarea este la început de drum. În schimb, munca întreprinsă de ei poate constitui un excelent material de lucru pentru lucrări viitoare, de a căror apariție nu ne îndoim. Protocoalele ședințelor senatului și notele explicative pot constitui un excelent punct de pornire sau de ce nu de continuare a unei munci care a început foarte promițător. Centenarul Marelui Război nu va face decât să confirme cele spuse, căci noua generație de profesioniști își asumă misiunea cu toată condescendența față de trecut, față de acest eveniment capital, de oamenii care s-au zbatut să-l realizeze și care au făcut sacrificiul suprem, dându-și viața pe câmpul de luptă.

Valoarea volumului crește și mai mult datorită faptului că beneficiază de prestigiul unei limbi de circulație internațională, astfel că cei interesați de activitatea Senatului și a sfârșitului războiului vor putea beneficia de informații inedite acum și în limba engleză.

Bogdan GOZMAN

Tiron Albani, *Cum s-a făcut Unirea. Articole suprimate de cenzură din monografia Douăzeci de ani de la Unire de Tiron Albani. Pagini de istorie trăită*, ediție îngrijită de Istina Sima, postfață de Ioan Bedelea, Alba-Iulia, Editura Aeternitas, 2012, 64 p.:

Apropierea centenarului Marii Uniri, dar și comemorarea primei conflagrații mondiale, a generat publicarea sau reeditarea mai multor lucrări dedicate acestor subiecte. Între ele, se numără și cea pe care o avem în vedere, care reunește, prin grija doamnei Istina Sima, mai multe articole respinse de cenzură, scrise de Tiron Albani în anul 1938, cu prilejul comemorării a două decenii de la primul dintre evenimentele menționate.

Personalitate importantă, însă insuficient reliefată, a culturii române, acesta s-a născut, după cum arată editoarea în paginile prefetei, în data de 3 martie 1887 în localitatea Gârbova de Sus din comitatul Alba Inferioară și a decedat la 12

septembrie 1976 (p. 5). Nepot al preotului din localitate, va rămâne orfan de mic, tatăl recăsătorindu-se cu Florica Crișan, cu care va mai avea patru fete (p. 6). Exponent al gândirii social-democrate transilvănene, el poate fi definit, după cum frumos subliniază editoarea, astfel: „[...] *Scritor popular, cum singur se considera, Tiron Albani a servit, prin toate manifestările sale, un crez: Activitatea literară a lui Tiron Albani este o prelungire a celei de militant*” (p. 6).

Incursiunea biografică, corelată cu bibliografia lui, care-l relevă drept un înflăcărat militant pentru unire, prezentată atât aici, cât și în postfața, semnată de profesorul Ioan Bedelean (pp. 39-42), este urmată de textele lui propriu-zise și de facsimiluri. Înainte de a le expune, Istina Sima ține, însă, să mai facă o afirmație valoroasă, cu caracter de sinteză, privitoare la manuscrisele lui, care-i justifică, de altfel, și demersul restitutiv: „[...] *Manuscrisele lui Tiron Albani sunt pagini de istorie trăită de un martor și un artizan al Marii Uniri, de aceea ele sunt de o importanță deosebită, redarea lor fiind mărturia autorului participant la înfăptuirea Marii Uniri de la Alba-Iulia 1 Decembrie 1918*” (p. 9).

Textele prezintă, apoi, perspectiva autorului cu privire la modul în care s-a realizat unirea (pp. 16-24), descriu desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia (pp. 25-38), sau explică pe larg ce a însemnat aceasta. Pretextând neclaritatea și inconsecvența informațiilor oferite de istoricii vremii, Tiron Albani ține să arate că: „[...] *Din datele înregistrate de „istoricii” burghezi, nu reiese un tablou clar al felului de organizare a Adunării Naționale. Ei lasă să pară că Adunarea s-a mărginit la cea din sala de ședință și câteva grupuri de oameni rămași pe dinafară. Adevărul este că au luat parte 120.000 de cetățeni, din care abia 100 dacă au încăput presați ca sardelele în Sala Unirii. Își poate imagina oricine că poporul în număr de 120.000 nu a încăput nici în cetate. Așa că zecile de mii au rămas în oraș. Ca să evite o prea mare aglomerație, s-au improvizat tribune în piața din centru, în parc, în fața Tribunalului (astăzi Prefectura), în subcetate, la intrarea în Cetate în șase locuri. De la aceste tribune au vorbit oratorii până la epuizare*” (p. 13).

Accentele anti-monarhiste regăsite în textele sale (ca de exemplu, la pp. 27-29), sunt cu certitudine cele care au contribuit la respingerea publicării lor în volumul în care se preconiza să fie incluse. În afară de aceste accente, însă, materialele sunt interesante și utile, atât ca testimonial, realizat de un martor al evenimentului, cât și din perspectiva dimensiunii informaționale inedite. Tiron Albani relatează pe de-o parte evenimentele cărora le-a fost martor, chiar dacă nu dintr-o perspectivă întru totul obiectivă, și aduce date și precizări utile, atât pentru înțelegerea complexității Adunării Naționale, cât și pentru percepția privitoare la desfășurarea ei.

Facsimilurile care însoțesc textele transliterate, dar și cele două cuvinte, cel al doamnei Istina Sima și cel al lui Ioan Bedelean (pp. 43-59), alături de fotografiile care încheie lucrarea (pp. 60-61, p. 64) și de nota asupra ediției (p. 63), care cuprinde cu precădere aspecte de natură formală, relevă interesul editorului pentru

aducerea în atenție a acestor texte inedite cu privire la evenimentul Marii Uniri, și dorința de a o face într-un mod profesionist.

Volumul intitulat *Cum s-a făcut Unirea. Articole șterse de cenzură din monografia Douăzeci de ani de la Unire de Tiron Albani. Pagini de istorie trăită*, editat de doamna Istina Sima se constituie, așadar, după cum am încercat să arătăm și noi, într-o restituire bibliografico-prosopografică interesantă, ce readuce în atenția cititorilor evenimentul Marii Uniri, reliefându-i complexitatea și arătând dinamica percepțiilor de care a beneficiat el.

Iuliu-Marius MORARIU

LISTA AUTORILOR

Mircea-Gheorghe ABRUDAN, Doctor în istorie, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; Academia Română, Filiala Cluj-Napoca-Institutul de Istorie Națională „George Barițiu”;
e-mail: mirceapadre@yahoo.com.

Daniel Aron ALIC, Lector Universitar Doctor, Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița;
e-mail: alic_daniel@yahoo.com.

Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, Doctor în istorie, Colegiul Național „Elena Ghiba Birta”, Arad;
e-mail: sbunghez@gmail.com.

Daniel CAIN, Doctor în istorie, Academia Română, Institutul de Studii Sud-Est Europene București;
e-mail: daniel.cain@protv.ro.

Diana-Maria DĂIAN, Doctor în istorie, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, Despărțământul „Vasile Moga” Sebeș;
e-mail: diana_daian1989@yahoo.com.

Florin DOBREI, Conferențiar Universitar Doctor, Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița;
e-mail: f.dobrei78@gmail.com.

Nicolae DUMBRĂVESCU, Doctorand, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba-Iulia; Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, Despărțământul „Vasile Moga” Sebeș;
e-mail: ndumbravescu@yahoo.com.

Bogdan GOZMAN, Doctorand, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca;
e-mail: bogdan_gozman89@yahoo.com.

Mihai-Octavian GROZA, Doctorand, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român, Despărţământul „Vasile Moga” Sebeş;
e-mail: grozamihai@ymail.com.

István KOSZTA, Doctor în sociologie, European Sociological Association Paris, Institutul de Istorie Militară Budapesta;
e-mail: kosztai@gmail.com.

Oana-Maria MITU, Doctorand, Universitatea „Dunărea de Jos” Galaţi;
e-mail: oana.mitu@ugal.ro.

Iuliu-Marius MORARIU, Doctorand, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român, Despărţământul „Vasile Moga” Sebeş;
e-mail: morariu_iuliumarius@yahoo.com.

Mihai Răzvan NEAGU, Doctor în istorie, Liceul Tehnologic Turda;
e-mail: neagurazvan10@yahoo.com.

Maria Alexandra PANTEA, Doctor în istorie, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” Arad, Centrul de Studii „Ioan Slavici” Arad;
e-mail: mariapantea82@gmail.com.

Ioan POPA, Doctor în istorie, Colegiul Naţional „Samuel von Brukenthal”, Sibiu;
e-mail: ioanpopasb@yahoo.de.

Dan PRISĂCARU, Doctor în istorie, Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român, Despărţământul „Mihail Kogălniceanu” Iaşi;
e-mail: dan.prisacaru@yahoo.com.

Valeria SOROȘTINEANU, Conferenţiar Universitar Doctor, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu;
e-mail: valeria_sorostineanu@yahoo.ca.